

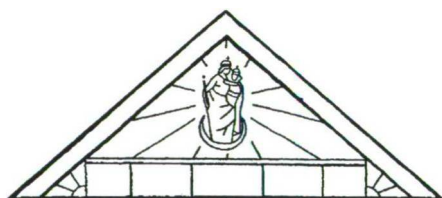

HETÉNY JÁNOS
SZÁMVETÉSEM

A VALLÁSKUTATÁS KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI
31.

SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR
57.

Szerkeszti/Redigit: Barna Gábor

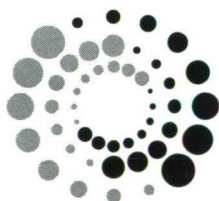

SZTE BTK Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék

Szeged, 2017

Hetény János X 267462

Számvetésem hivatásomról, családomról

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

Szeged, 2017

Megjelent az MTA-SZTE Vallási Néprajzi Kutatócsoport
és a Devotio Hungarorum Alapítvány támogatásával.

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001243870

Sajtó alá rendezte és szerkesztette, az előszót és a jegyzeteket írta:
Barna Gábor

ISSN 2064-4825 (A VALLÁSI KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI)

ISSN 1419-1288 (SZEGEDI VALLÁSI NÉPRAJZI KÖNYVTÁR)

ISBN 978-963-508-853-9

X₂₆₇₄₆₂

Készült
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu
<https://www.facebook.com/Innovariant>

TARTALOM

Bálint Sándor nyomdokain.	
Egy 20. századi tudós pap portréja. Előszó. <i>Barna Gábor</i>	9
Családunk	17
Egy egészen korai jel	22
<i>Mohl Adolf áldása</i>	22
<i>Erhardt professzornak két meglepő közlése fogott meg</i>	23
De még messze vagyunk	23
<i>Mi minden történik</i>	23
Cserkészzet	25
Na, most valami kezdődik	28
<i>Falukutatás</i>	28
<i>Vitnyéden</i>	29
<i>Az Odafentiek iránymutatása</i>	30
<i>1943-1944 telén „felzárkózás”</i>	30
<i>Első kapcsolataim Budapesttel</i>	31
Regös cserkész	31
Budapesten	32
<i>Ki volt az a Bálint Sándor?</i>	32
<i>Népünk imádságai</i>	33
<i>Az egyéniségkutatás</i>	34
<i>A szentemberek „felfedezése”</i>	34
<i>Orosz István</i>	35
<i>Nézetek ütközése</i>	35
<i>A „Sacra Hungaria” jelentkezése</i>	36
<i>Kapcsolatom Lovas Gyulával</i>	37
A hazai vallási néprajz kialakulásának története	38
<i>Az első klasszikus</i>	39
<i>Pozitivistákatalógizáló kor</i>	40
<i>A vallási népeletkutatás önállósult</i>	40
A háború frontja felénk közeledett	41
<i>A rokonság</i>	41
<i>Édesanyám</i>	42
<i>Édesapám</i>	42
<i>Közbevetőleg Oloffson Placid atyáról</i>	43
<i>Pannonhalma is jelentkezett</i>	44
<i>A sopronkőhidai foglyok</i>	44
Frontvonalban	45
<i>A soproni Színház utcában</i>	46
<i>Menedékhely a soproni bencéseknel</i>	46
Lassan megindult az élet, de jöttek újabb nehézségek	47

Jamboree – nélkülem	50
Néprajzi munkáim a gimnáziumi évek végén.....	50
Soproni tüntetés	51
Komolyan kell gondolni a közeljövőmre.....	52
<i>Az egyetemi meglepetések.....</i>	52
<i>Bemutakozásom Fél Editnél .....</i>	53
<i>Néprajzi út Baranyába .....</i>	55
Ki kell költöznöm a Szent Imre Kollégiumból.....	56
Nyaranként	56
Döntő mozzanatok.....	57
Belépett a teológia	59
Személyes találkozás Bálint Sándorral.....	60
<i>Levélváltásaink .....</i>	61
<i>Köszönet kapcsolatunk felvételéért .....</i>	61
Kizárva a bölcsészkarról	62
<i>Mire is jó?.....</i>	62
<i>A kizárás nem gátol, sőt segít a munkában – Nála is, nálam is!.....</i>	63
<i>Hofer Tamás bemutatása, – Mellőzésünk haszna .....</i>	64
<i>A függetlenné vált élet „haszna”, – mi mindenre jó? Itteni „adósságaink” .....</i>	65
<i>Nyári tervek.....</i>	66
<i>Egy nagy ígéret.....</i>	68
<i>Dolgozati tervek.....</i>	68
<i>„Nyakig” benn a munkában, – máris új tervek.....</i>	68
<i>Már kész lesz a Szótár! .....</i>	69
<i>De most nincs hozzá papír! – A magam első próbálkozása .....</i>	69
A papságra való hivatalos jelentkezésem	70
Pappá szentelésem, újmisém	71
Betegségem	71
A tanulmányi idő vége.....	72
Káplán Sopronban	73
Győrben, a püspöki hivatalban.....	74
Laurea dolgozatom, doktorrá avatásom.....	75
<i>Lourdesi centenárium .....</i>	75
<i>Megküldtem disszertációmát .....</i>	76
<i>Nehezedtek az idők.....</i>	76
A hatalommal való ütközések Bálint Sándornál	76
<i>Az első.....</i>	76
<i>A második .....</i>	78
Lehet tovább lépni, a félreállítás haszna (Bálint Sándor).....	80
Saját megpróbáltatásaim	81
<i>Édesanyám gyengesége és halála. Csapody Miklós Szegeden .....</i>	81
<i>Számomra: kondolációk fogadása, Szegeden a 70 éves tudós és művei .....</i>	81
A félreállítás haszna: megjelennek munkái (Bálint Sándor).....	82
Bálint Sándor és Lang Ernő barátsága	83

Itt tartom alkalmasnak legkorábbi kiállítását idézni (Bálint Sándor).....	85
Napló Bálint Sándor belső világáról.....	85
<i>Belső világomból</i>	85
<i>Isten és magunk</i>	86
<i>Kereszténységről</i>	86
<i>Egyházpolitika</i>	87
<i>A történelemben</i>	87
<i>Sára asszony halála</i>	88
Kezdődik Bálint Sándor végső megpróbáltatása	89
<i>Életgyónása</i>	89
<i>Végrendelet szándéka, gyengülő biztonság</i>	90
<i>A végzetes budapesti út</i>	90
<i>Halálos baleset</i>	91
<i>A végső földi búcsú</i>	91
<i>Hogyan tovább? – Megemlékezések</i>	91
<i>Személyiségének titkai nyomában</i>	95
<i>Hátramaradt munkáinak gondozása, kiadása</i>	96
<i>A vallási néprajzi kutatás kézükönve</i>	97
<i>Emlékek Bálint Sándorról</i>	98
<i>Szeged – Alsóváros</i>	98
<i>Búcsújárás</i>	99
<i>Vallásos ponyvanyomtatványok</i>	100
<i>Bálint Sándor emlékének, szemléletének továbbélése</i>	100
<i>Egyéb munkái, feldolgozásra, kiadásra váró tervei</i>	101
<i>A boldoggá avatás ügye</i>	102
<i>A búzaszem törvénye</i>	104
<i>Bibliográfia</i>	105
A győri püspöki irodában.....	106
A II. Vatikáni Egyetemes Zsinat.....	106
Munkatársak a püspöki irodában.....	107
Családunkról.....	109
Kálmán püspök betegsége és halála.....	109
Bánk József, az egyházmegye kormányzója	110
Haza, Sopronba!	111
Végre itthon, Sopronban!	112
Vissza Győrbe?	114
Egy korai BM kísérletezés.....	114
Szent Margit emlékév	115
Meglepő híradás.....	115
Római út	117
<i>Megérkeztünk Rómába</i>	118
<i>A Lateráni bazilikában</i>	118
<i>Szent Péter bazilika</i>	119
<i>A Vatikánban: bankok, szentmise, múzeumok</i>	121

Gyengeségem, betegségem.....	130
<i>Sclerosis multiplex</i>	131
<i>Póka püspök atya közvetítése</i>	131
<i>Langsheid, Dr. Evers Klinik</i>	132
<i>További nyarakon, ugyanott</i>	133
<i>Kirándulások</i>	134
<i>Kirándulás Kölnbe</i>	135
<i>Visszatérés</i>	136
<i>Harmadszor a német klinikán</i>	137
<i>Folytatólagosan</i>	138
<i>Münsterben és Farkaséknál</i>	138
<i>Minden</i>	139
<i>Helgoland</i>	140
<i>Paderborn</i>	141
<i>Egyelőre vége</i>	141
<i>Még negyedszer a langsheidi klinikán 1992-ben</i>	141
<i>Urológiai bajok</i>	142
Nyugdíjazásom.....	142
Lourdes.....	143
A konvent jubileuma és megszüntetése.....	143
Irodalmi munkáim számbavétele.....	143
2001 Lourdes.....	146
Piliscsabai egyetemen.....	146
Új szobám, új baj, új plébánosok Sopronban.....	147
Lezárás.....	147
Közömbösség.....	148
Dr. Hetény János irodalmi munkássága.....	149
<i>Összeállította: Torma Margit és Kelemenné Torma Erzsébet</i>	
<i>Önálló kötetek</i>	149
<i>Cikkek, tanulmányok, előadások</i>	150
<i>Könyvismertetések</i>	156
<i>Kéziratok</i>	157
<i>Dr. Hetény Jánosról</i>	159
Búcsúzó és emlékező szavak Hetény János hamvai felett. <i>Barna Gábor</i>	162
Dr. Hetény János megpihent. <i>Bognár István</i>	164
Fényképek.....	165
Függelék.....	181

Bálint Sándor nyomdokain

Egy 20. századi tudós pap portréja

Előszó

„Életének 84., papságának 59. évében, 2013. november 1-én, hosszan tartó súlyos betegség után, a szentségekkel megerősítve a győri kórházban elhunyt Hetény János, a Soproni Társaskáptalan kanonokja, nyugalmazott plébános. [...]

Hetény János 1930. február 4-én született Sopronban. Győrről szentelték pappá, 1955. augusztus 21-én. Felszentelése után folytatta teológiai tanulmányait. 1956-1957-ig segédlelkész volt a soproni városplébánián. 1957-ben teológiai doktori fokozatot szerzett. 1957-től 1969-ig püspöki levéltáros volt, közben szentszéki jegyzői feladatokat látott el 1961 és 1969 között. 1967-től zsinati vizsgáztató volt. Lelkész, majd nyugalomba vonulásáig plébános volt a soproni Szent Margit-plébánián, 1969-től 2000-ig. 1974-től szentszéki bíróként a püspöki bíróságon. A soproni Társaskáptalan éneklőkanonokja volt 1990 és 1997 között. 1992-től viceofficionálisként dolgozott a püspöki bíróságon. Főpásztora a Soproni Társaskáptalan prépostjává nevezte ki 1997-ben.

2000-ben, súlyosbodó betegsége miatt nyugalomba vonult. Életének utolsó éveit a győri Egyházmegyei Papi Otthonban töltötte, türelemmel viselve a mind súlyosabban rá nehezedő szenvedések keresztjeit.

Különös érdeklődéssel kísérté a Szűzanya győri kegyképét körülvevő kultusz történetét a kezdetektől napjainkig.”

Ez a szöveg olvasható Hetény János gyászjelentésén. Elsősorban a papi pálya állomásainak felsorolása, utalás súlyos betegségére, s röviden megemlítve művelődéstörténeti érdeklődését.

Hetény János élete utolsó éveiben írta le visszaemlékezéseit. *Számvetés*, ezt a címet adta önéletrajzának. Számvetés arról, hogyan használta ki a Teremtőtől ajándékba kapott életet, hogyan gazdálkodott talentumaival, hogyan szolgálta egyházát, híveit, s a tudományt, s mindezekon keresztül Isten dicsőségét. Egy lelkipásztornál természetes lehet ez a megközelítés még a kívülálló számára is. De csak ezért önmagában még nem lett volna szükséges közreadni életrajzát. Az életrajzi beszámolót és Hetény János életét azonban rendkívül értékessé teszi az a körülmény, hogy a 20. század nagy változásokkal terhelt évtizedeiben mutatja meg, hogyan lehetett élni fizikai és lelki nehézségek közepette, hogyan lehetett túlélni úgy, hogy közben az ember megőrizte értékrendjét, elveit, hitét, s ugyanakkor pótolhatatlan tudományos feladatokat is végezzen. Hetény János munkássága

értékes része a Bálint Sándor¹ nyomdokain haladó vallási néprajzi kutatásoknak, tudománytörténeti szempontból sok finom ecsetvonással gazdagítja a néprajz 20. századi hazai történetének képét.

Hetény János életrajza fontos adatokkal szolgál 1.) Sopron és egy megmagyarosodó soproni német család 20. századi életéről, 2.) egy katolikus pap hűségéről és stabil értékrendjéről, valamint 3.) a vallási néprajz századunkban kialakult és meghonosodott szakirányának tudománytörténetéről.

A soproni mindennapokba pillanthatunk bele a Heiszler-család életén, a katolizáló család szövevényes házassági kapcsolatain keresztül. A visszaemlékezésekből még az I. világháborút követő nyugati határmódosítás, a soproni népszavazás helyi és családi vonatkozású eseményei is tükröződnek. A II. világháború Sopronon átvonuló frontját már a nagyfiú értelmezésében írta le. Családjukat is komoly anyagi károk érték, főleg azért, hogy édesapját internálták. Szűkebb családjának és kiterjedt rokonságának ismeretében jobban megérthetjük életének egyik-másik epizódját, konfliktusainak megoldásához hozzájáruló kapcsolatrendszerét.

Hetény János a vallási néprajzi kutatások szemüvegén keresztül szemlélte és írta le életének történetét, s a leírásban már gyermekkorától keresve és megtalálva a néprajz, a kultusz történet, a tudományos kutatás felé mutató szálakat. S e szálak Koszterszitz József,² Mohl Adolf,³ Oloffson Placidtól⁴ a cserkészetig, a Táj- és Népkutató Intézet⁵ által kiírt pályázatokon való részvételig vezetik az olvasót. Az első terepkutatás Vitnyéden. A magyar néprajz olyan nagy nevei bukkannak fel, mint L. Kovács Ágnes,⁶ Kresz Mária,⁷ Györffy György,⁸ Szendrey Ákos,⁹ Ortutay Gyula,¹⁰ Lőrincze Lajos,¹¹ Bálint Sándor és Fél Edit.¹² Tőlük először szakmunkáikat olvasta, majd legtöbbször személyes ismeretségbe került. A két legfontosabb kutató, Hetény Jánosra legnagyobb hatást kifejtő tudós: Bálint Sándor és Fél Edit volt.

1 Bálint Sándor (1904-1980) néprajzkutató, szegedi egyetemi tanár, a vallási néprajz hazai meg erősítője, máig legnagyobb alakja. Politikai állásfoglalása (1946-1948 között a Demokrata Néppárt parlamenti képviselője volt) és hitvalló keresztény élete miatt háttérbe szorították, titkosszolgálati módszerekkel megfigyelték, 1965-ben koholt vádak alapján elítélték és nyugdíjba kényszerítették. Boldoggá avatása folyamatban van.

2 Koszterszitz József (1898-1970) római katolikus lekipásztor, kanonok, cserkészvezető, író. Regényei nagy hatással voltak a két világháború közötti ifjúságra. KatLex VII. 2002. 267-268.

3 Mohl Adolf (1855-1939) kanonok, történétíró. KatLex IX. 2004. 272-273. Lásd még: Kiss 1999.

4 Oloffson Placid OSB (1916-2017) bencés szerzetes, paptanár, 1946-1956 között a GULAG-on raboskodott.

5 Komplex kutatási céllal alapított tudományos intézet, 1938. Magyar Néprajzi Lexikon V. 1982. 146-147.

6 L. Kovács Ágnes (Lengyelné) (1919-1990) mesekutató, a Kelet-európai Tudományos Intézet, majd a Néprajzi Múzeum munkatársa. Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 287.

7 Kresz Mária (1919-1989) néprajzkutató, a társadalom és a népi kerámia szaktekintélye, Néprajzi Múzeum munkatársa. Magyar Néprajzi Lexikon III. 1980. 333.

8 Györffy György (1917-2000) történész, a Teleki Pál Tudományos Intézet és a Néptudományi Intézet munkatársa, igazgatója. Magyar Néprajzi Lexikon II. 1979. 373.

9 Szendrey Ákos (1902-1965) néprajzkutató, a Néprajzi Múzeum munkatársa. Magyar Néprajzi Lexikon IV. 1981. 644.

10 Ortutay Gyula (1910-1978) folklorista, politikus, egyetemi tanár. Magyar Néprajzi Lexikon IV. 1981. 114-115.

11 Lőrincze Lajos (1915-1993) nyelvész, nyelvjáráskutató, nyelvművelő.

12 Fél Edit (1910-1988) néprajzkutató, a Néprajzi Múzeum munkatársa. A társadalom, a népművészet, a népviselet európa szerte elismert kutatója. Magyar Néprajzi Lexikon II. 1979. 122.

Az érettségire készülő ifjú 1948-ban *Heizlerről Hetényre* magyarosította a nevét. Emögött egy sajátos soproni családtörténet és egy mélyen átélt, határozott magyarságtudat jelentette az alapot, amely a büszke helyi azonosságtudat (Sopron a hűség városa!), olvasmányélmények (Koszterszitz József regényei), s talán leginkább a cserkészlet keresztény humanista, magyarságtudattól, hit- és egyház-hűségtől átítatott szellemiségének hatására formálódott.

Számvetésében a szakmai indulás kezdeti és botladozó lépései, az első olvasmányélmények kapcsán Hetény János szépen kibontja a vallási néprajz hazai kutatástörténetét – elsősorban azt, ami abból számára elméleti és módszertani szempontból, valamint szemléletének alakításában fontos volt. A kutatástörténet így saját élettörténetévé is vált.

Gondviselésszerű volt egyetemre bejutása, ahol néprajz-régészet-francia szakon kezdte meg tanulmányait. Csatkai Endre¹³ ajánló levelével jutott el Fél Edit-hez, akinek később híressé vált magánszemináriumának első hallgatója lett. Kapcsolatuk az évek folyamán a tanár – tanítvány viszonyból baráti, kollegiális és bensőséges lett. A protestáns Fél Edit számára a (későbbi) katolikus pap Hetény János egyfajta bizalmas beszélgetőtárs, szinte gyóntató papja, a mezőkövesdi Gari Margit életrajzi visszaemlékezéseinek pedig katolikus szakmai konzulense,¹⁴ „csendes papi jelenléte révén” gondjaiban lelki támasza, vigasztalója lett. Levelezésük során nemcsak szakmai, hanem hitbeli, spirituális és erkölcsi kérdéseket is megvitattak.¹⁵ Ennek (is) hatására Fél Edit *Lydia S.U.* néven a Taize-i keresztény egységmozgalomnak *Servante de l'Unité* lett tagja, aki a katolikus szertartásokat látogatta.¹⁶

Hetény Jánost időközben, 1951 júniusában, a szeminárium látogatása miatt a bölcsész pályáról eltanácsolták. Elvégezte a teológiát, a Győri Egyházmegyére pappá szentelték, de Fél Edit „magánszemináriumában” kiteljesítette néprajzi látásmódját és tökéletesítette a néprajzkutatás módszerét.¹⁷

A református Kresz Mária hívta fel Hetény János figyelmét egy sajátos Karancs-hegyi szokásra: Mária haláláról szóló dramatikus megemlékezésre, ami azután fontos kutatási témája lett, kiinduló pont a magyar népi Mária-tisztelet gazdag világának feltárásához. Szűz Mária mennybevitelének hittételként való kihirdetése után, 1950-ben határozta el Hetény János, hogy a Boldogságos Szűz tiszteletét vizsgálja a magyar népi vallásosságban. 1951-1952. évi Karancs-hegyi terepmunkájának dokumentációja 2000-ben önálló könyv formájában megjelent, módszertani szempontból messze megelőzte korát azzal, hogy kutatását

13 Csatkai Endre (1896-1970) művészettörténész, soproni múzeumigazgató.

14 Erre Fél Edit leveleiből fény derül. Fél Edit levelei Hetény János hagyatékában

15 Fél Edit levelei Hetény János hagyatékában.

16 A szintézist Taizé-közösségébe *Lydia* néven (vö. ApCsel 16,14-15 !) való bekapcsolódása adta meg neki. Egyik levelét így is írta alá: „*Servante de l'Unité*”. Szükszavú gyászjelentése „a tudók” előtt erről tanúskodott: „Fél Edit *Lydia S.U.*” – írja visszaemlékezésében Hetény János. A *Lydia* név kiválasztásában közrejátszott, hogy Fél Editet gyerekkorában Lidi becézőnévvel illették. Hofer – Fülemile 1993. 267.

17 Balassa 1993. 19. Balassa Iván a szeminárium résztvevői között felsorolta: Hofer Tamás, Andrásfalvy Bertalan, Istvánovics Márton, Hetény János és Szabó Mátyás nevét.

interakciónak tekintette, amely a kutató és a kutatott személy(ek) együttműködésének eredménye, s amely nem nélkülözte a teológiai és lélektani értelmezést sem.¹⁸ Ezzel a munkával indult el alapos vizsgálata a Mária-tisztelet népi formáinak feltárására, s vezetett 1957-ben doktori értekezéséhez. Ezt dolgozta át immár a győri papi otthonban, kiegészítve több évtized mariológiai kutatási eredményeivel élete fő művévé: *A magyarok Máriája* című könyvvé.¹⁹ Hetény János személyesen közreműködött a Karancs-hegyi szokás megújításában, amivel elnyerte a Karancs környéki települések lakóinak szeretetét és tiszteletét.²⁰

A népi Mária-tiszteletről írott doktori értekezése meghozta számára teológiai professzora, Radó Polikárp²¹ elismerését és – az időközben személyesen is megismert – Bálint Sándor atyai barátságát. Radó professzor levele szerint „... ilyen jó [dolgozat] nem volt kezemben...” A kéziratból 1958 tavaszán, Sándor-napra Bálint Sándornak is küldött egy példányt, aki így válaszolt: „[...] mintha fiam, utódom született volna, aki tovább álmodja, alkotja, kifejezi, amire jómagam az életemet tettem.” Hetény Jánosban Bálint Sándor munkája folytatóját vélte megtalálni.²²

Mindez azonban csak „félíg” vált valóra, mert időközben a bölcész pályáról eltanácsolt, de a teológiát elvégzett, pappá szentelt Hetény János lelkipásztori pályája ezt nem tette lehetővé.

Ettől kezdve párhuzamosan és egymásba fonódva futott papi és – takaréklángon – néprajzos kutatói pályája. Papként komolyan vette lelkipásztori szolgálatát, híveinek még a kórházban is utána ment. A nehézségek ellenére végezte a hitoktatást, próbálta nevelni és formálni káplánjait. Tevékenysége nem kerülte el a III/III-as ügyosztály érdeklődését sem. De nem volt hajlandó a kollaborációra. Bár fölmerült püspökké szentelésének lehetősége, ez végül is – talán emiatt – nem vált valóra.

A vallási néprajzi kutatási témák érlelődtek benne: a győri vérrel verejtékező és könnyező kegykép kultusztörténete könyv formájában megjelent.²³ Kéziratban és megíratlan maradt azonban az egyéniség szerepét Giczi György kapuvári előénekes, énekszerző, ponyvakiadó munkásságán keresztül történő elemzése. Több alkalommal tartott előadást a szegedi vallási néprajzi konferencián. Nyugdíjas korában visszatért tehát a félbehagyott vallási néprajzi munkássághoz.

Fájdalmasan viselte, hogy „a vallási néprajz művelése, azaz a meglevők értékelése és új munkák vállalása valahogyan elutasításra/elhallgatásra talál a magyar egyháziak előtt.” Hivatkozott Bálint Sándorra, Jáky Teodóz²⁴ bencés atyára és e sorok írójára is ennek megtapasztalásában. Ennek okát kereste, de a választ nem

18 Barna 2000a. 7-8.

19 Hetény 2011.

20 Hetény 2002.

21 Radó Polikárp János OSB (1899-1974) a 20. század egyik legkiválóbb, nemzetközileg is elismert liturgiátörténésze, a hazai liturgikus mozgalomn atyja. KatLex XI. 2006. 417.

22 Hetény János több alkalommal is megírta Bálint Sándorral való kapcsolatának történetét. Lásd: Hetény 2004.

23 Hetény 2000b.

24 Jáky Sándor Teodóz OSB (1929-2013) szerzetes paptanár, zenekutató, a moldvai magyarok apostola.

találta. Nagyon boldog volt és szemléletének igazolását látta abban, hogy 2001-ben az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció kiadta *A népi jámborság és liturgia direktóriumát*, elismerve, hogy a „népi vallásosság [...] a hitből fakad, és ezért nagyra kell értékelnünk és segítenünk”.²⁵ Várta az irányelveknek a gyakorlatba történő átültetését.

Erejét és idejét mindinkább igénybe vette és lekötötte betegsége (sclerosis multiplex), amely hazai és németországi kezelése és tornái ellenére elhatalmasodott.

Hetény János „gondviseléses azonosságot”, párhuzamot látott Bálint Sándor politikai félreállítására és a maga plébánosi korhatár előtti nyugalomba vonulása között. Ám ahogy Bálint Sándor ezután alkotta meg élete fő műveit, „az isteni Gondviselés” János atyát is visszavezérelte „a néprajzi munkához, amelyet aktív papi beosztásom idején »elkért« tőlem az Úr szolgálata” – írta visszaemlékezésében. Majd így folytatta: „[...] ezt Sándor bácsi *odaáti* közbenjárásának tulajdonítom. Mert az egyik leghűségesebb tanítványa, Lantosné Imre Mária közléséből tudom, őket kérte, ne hagyják bennem elszunnyadni azokat a dolgokat, amelyekről ismerte, hogy feldolgozatlanul még nálam maradtak és derűsen az »első szerelmeknek« emlegette.”

A párhuzamosságot, hasonlóságot mi, fiatalabb kortársak, másban is látjuk. Mindenekelőtt abban, hogy mindkettőjüket jellemezte a „módszeres néprajzi kézsültség és teológiai kultúra”.²⁶ A vallási kultúrát kutatók elengedhetetlen alapkézsültsége, ami keveseknek adatik meg.

Bálint Sándort köszöntő levelében Hetény János idős mestere legfontosabb tulajdonságának a hűséget nevezte. Ezzel Bálint Sándor is egyetértett. De ugyanezt mondhatjuk el magáról Hetény Jánosról is: hű volt és maradt Istenéhez, hitéhez, papi szolgálatához, szülőföldjéhez, népéhez, akit és akiket lekipásztorként és kutatóként is szolgált egész életében.

Azt a hatalmas lelki támogatást, amit számára Bálint Sándor barátsága jelentett, Hetény János azzal (is) megpróbálta viszonzni, hogy Bálint Sándor 1980-ban bekövetkezett halála után 1984-ben ő vetette fel az *Új Ember* hasábjain Bálint Sándor boldoggá avatásának gondolatát. Megérte, hogy az ügy egyházmegyei szakasza és a szentszéki eljárás első része befejeződött, megszületett a pozíció.

Tanulságos látni, ahogy Hetény János saját élettörténetét mintegy Bálint Sándor életének tükrében szemlélte. Számvetése így lett nagy rácsodálkozás a szege-di hitvalló tudós életére, tanúságtétel Bálint Sándor életszentsége és saját értékrendje mellett.²⁷

Barna Gábor*

²⁵ *A népi jámborság és liturgia direktórium*a. Római dokumentumok XXXI. Szent István Társulat, Budapest.

²⁶ Bálint Sándor szavai egy Hetény Jánoshoz írott levélből.

²⁷ Az eredeti kéziratban Hetény János a kiemelésnek sokféle módját alkalmazta: idézőjel, dőlt betű, kövérítés, nagybetűs szedés. Ezeket egyszerűsítettük, csak a dőlt betűt és az idézőjeleket hagytuk meg. A fő és alcímek a Szerzőtől valók.

Barna Gábor az MTA-SZTE Vallási Kultúrakutató Csoport vezetője

Irodalom

A népi jámborság és liturgia direktóriuma. Római dokumentumok XXXI. Szent István Társulat, Budapest, 2005.

Balassa Iván

1993 Fél Edit emlékezete. In: Fülemile Ágnes – Stefány Judit (szerk.) *Emlékezés Fél Editre*. Budapest, 17-20.

Barna Gábor

2000a Előszó. In: Hetény János: *Nagyboldogasszony virrasztása. Die Nachtwache der Jungfrau Maria*. Devotio Hungarorum 7. Néprajzi Tanszék, Szeged, 7-8.

Hetény János

2000a *Nagyboldogasszony virrasztása. Die Nachtwache der Jungfrau Maria*. Devotio Hungarorum 7. Néprajzi Tanszék, Szeged

2000b *A győri vérrel könnyező Szűzanya kultusztörténete*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 5. Néprajzi Tanszék, Szeged.

2002 *Alkonyattól virradatig. Nagyboldogasszony virrasztása a Karancs-vidéken. A búcsúk könyve*. Gyűjtötte és összeállította a környék néphagyományából Hetény János. Magánkiadás. Sopron.

2004 Életből életet keltve, kézből kézbe adva. In: Barna Gábor (szerk.) „...szolgálatra ítéltél...” *Bálint Sándor emlékkönyv*. Lazi Kiadó, Szeged, 220-231.

2006 „Gyönyörű szép vonzalom...”: *A Karancs-hegyi kistáj Mária-kultuszt ihlető szerepe*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 15. Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged.

2011 *A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza*. Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 24. Szent István Társulat – Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Budapest-Szeged.

Hofer Tamás – Fülemile Ágnes

1993 Életkronológia képekkel. In: Fülemile Ágnes – Stefány Judit (szerk.) *Emlékezés Fél Editre*. Budapest, 167- 269.

KatLex

2002, 2004 2006 *Magyar Katolikus Lexikon VII. IX. XI.* Szent István Társulat, Budapest.

Kiss Tamás

1999 *Mohl Adolf élete és munkássága*. Győr.

Magyar Néprajzi Lexikon I-V.

1977-1982 Akadémiai Kiadó. Budapest.

Azt kérték, hogy *írnám meg rátalálásomat a vallási néprajzra.*

Legjobb témám, de nálam a történetek és az események már a gyermekkortól annyira átjárják egymást, hogy ezt különválasztva, és persze „hitelesen”, – megírni nem tudtam volna, ezért határoztam úgy, hogy ezt az itt következő *teljességi életformában* próbálom megadni.
Kérem mindenki megértését!

Hetény János

CSALÁDUNK

Szüleimet, dr. Heiszler Béla, akkor Sopron városi kezdő aljegyzőt és Weisz Margit korábban hivatali titkárnőt (mindketten 1895 és 1896 születésűek) a soproni Szent György-, itteni nevén Dóm-templomban, eskette Mohl Adolf plébános, édesapámnak egyik nagyapai nagybácsija 1921. június 6-án. (Róla alább bőségesen).

Előtte való nap pedig a jobboldali első mellékoltárnál, a Jótanács Tanács Anyja, híres Dorfmeister-képnél (máig ott van, és még ez az eredetiről, mert azt később lelopták) hivatalosan átvette a Katolikus Egyházba menyasszonyát, leendő édesanyámat.

Weisz József anyai nagyapám

ugyanis eredetileg evangélikus volt és kiszemelt feleségét, a katolikus Kapeller Júliát is evangélikusként akarta felségének. Megkívánta tehát tőle a hozzájuk való áttérést. De például megmaradt a nagyanya hajdani katolikus imakönyve, benne éppen egy szentképpel az otthagyt máriás könyörgésnél – ezt Édesanyám tette elem, mert ő mentette meg a nagyanya hajdani imakönyvét: (*Gebete für den Schriften der Heiligen. Vollständiges Gebet- und Andachtsbuch für katholischen Christen. Mit bischöflicher Approbation. Kevelaer, Verlag von Butzon and Bercker. [Approbation: Münster, 1874. december 11.]*) – Máig megvan.

A tőlük származott három gyermeket is a soproni evangélikus templomban keresztelték.

Ernő (született 1899 ?) családos, hivatásos gyalogsági alezredes lett Sopronban, a Don-nál megsérült, megkapta a Tisztikeresztet, valószínűleg vitézzé avatással járt volna. Végso idejükben, az 1960-as években, Magyaróváron éltek csendben. Győrből néhányszor meglátogattam őket. Feleségét, a katolikus Mici nénit is én tudtam a magyaróvári kórházban lelkileg előkészíteni és Óváron temetni. Két fiúk született: István, erdőmérnöki diplomával mégis a MÁV-nál lépett munkába. Magas beosztásban Szentesen éltek, de ő maga elég hamar elhunyt. Két gyermekükkel és az özvegygel nem maradt jelentős kapcsolatom.

A másik fiú unokatestvérem (ifj.) Ernő Sopronban készült a Hadapródiskolában (Zögerei – így mondták itthon) és 1944 decemberében avatták zászlóssá, már Szálasi Ferenc idejében. Szerencséjére fontos helyre már nem alkalmazták őket. Zalaegerszegre került és feleségével együtt banktisztviselők lettek. Gyermekük azonban nem származott. Ő is aránylag hamar elhunyt.

Visszatérve, Édesanyám fivéreire: Imre, a harmadik Weisz-gyermek, (1901) nőtlen maradt, banktisztviselő lett Sopronban, Szentesen végül Budapesten. Ők mindketten „Fejér”-re magyarosítottak és megmaradtak evangélikusnak.

Édesapám, Margit édesanyám (szül. 1895) rekatolizálásával voltaképpen „csak” visszairányította a dolgokat – persze akarták is mindketten. Anya szerint ha nagy néha az utcán találkoztak az elbocsátó evangélikus lelkésszel, az – saját

vallomása szerint – mélységes szívfájdalmat érzett magában. De persze, elhallgatta – „szintén magában”, hogy ez az ő akciójuk visszatérítése volt!

Itt emlékezem meg apai származásom feljegyzésével.

Nagyapa (tőle örököltem a „Keresztelő” János és Mátyás keresztnévet), akit én már életében nem ismerhettem, a családnak 1834 óta tulajdonába jutott soproni Ikvahíd 3. sz. házában lakott Drobnitch Róza feleségével és hat gyermekével. Ő a ház földszintjén hátul (a patak felé) saját pékséget, és (az utcára nyílóan) cukrászdát tartott fenn. Tehát hat gyermekük volt: Ilona (későbbi Wéberné), Margit (Schügerlné), Anna (Cselleyné), és még egy lánynak a nevét (aki Rust-ra házasodott, úgy tudom, Konrádné lett, de a hitleri határozat miatt nem is ismertem), továbbá két fiuk: az első világháborúban elesett László, és az 1896-ban született legfiatalabb Béla, az édesapám. (Valaki felhívta figyelmemet: ezek mind Árpád-házi (illetve ott használt) keresztnévek egy németes családnév mellett, a honfoglalási millenium idejében. Igaza volt! De olvasná el a családi temetkezésünk sírkövét is: Grabstätte der Familie Heiszler, és a nagyszülők nevei. Folytatták már magyarul szüleim, majd ide kerül az enyém, a magyarosított vezetéknevvel. Ez a sírkő egy soproni kis történelem.) Lakásuk a ház emeletén volt, ami végül a miénk lett. Előbb elmondtam, hogy ez a ház volt a nagycsalád kiinduló ingatlana. A pék-cukrász nagyapa még életében mindegyik gyermekének tudott házas-ingatlant örökségül kijelölni. (László már elesett, „Béla, te vagy az egyetlen fiú, mit választasz?” – „Az ikvahídit” – „Örülök, mert Neked szántam, maradjon a család nevén.” - Annus a Várkerület 16. számút (de lakásra maradt a nagymamával Színház u. 34. sz. alatt), Ilona a Balfi úton levőt, Margit a lőveri Villasorit kapta, ebbe azonban a front átvonulásáig nem költöztek be, mert nem volt „téliesítve” (pl. szoba-kályha sem volt kéménnyel), továbbá nagymama kívánságára nyaranként őt (gondozóját, Annus nénit) és Béla családját (minket) tartoztak befogadni. Ezért Margit néném családja, tehát a Schügerlék, bérelt lakásban éltek a Mező utca 14. sz. alatt.

Édesapámról fájdalommal kell megjegyeznem, hogy még katonai-hadi szolgálata idején kapcsolata volt egy (bürgenlandi) lánnyal s a tőle származott Erzsébet lányka után egészen annak nagykorúságáig komoly havi összeget utaltatott át ügyvéd révén. Mivel az én születésem nagyon is késett, állítólag szóba jött a kislány ide fogadása is, de anyja „így” nem adta. Továbbá, hogy megfordult Apában az esetleges papi-szerzetesi hivatás kérdése is. Ennek egy (semmit mondó) nyomát találtam, egy jezsuita atya válaszát. Azt meg még tőle hallottam, hogy a szülők is megtudtak valamit erről, mert sürgősen tánciskolába írátkák. A dolog ezzel megszakadt.

A Villasori 8 parcella (a kápolnától a későbbi Gruber szállóig) volt az első kihalás a városi tulajdonú erdőből, valamikor az 1800-1900-as évek fordulóján. Apától hallottam, hogy Muck András főerdész tette meg ezt a tényleg „korszakalkotó” lépést és szerezte hozzá a helybeli vevőket. Ez állítólag így történt: „Gyere Heiszler, neked hat gyermeked van, vegyél egyet Te is nekik.” Így jutottunk mi is legrégibb birtokosként lőveri kerthez. (Ezek az első parcellák az én gyermekkoromban mind hosszabbak voltak: az akkori Walder József most Villasor,

városfelőli utcától a hátsó végük az erdő felőli, később Lőver-körúti-út széléig ért, ha jól emlékszem, mintha egyenként 1600 négyzetölésnek tűntették volna fel őket. Az én gyermekkoromban még állt egy-két szál fenyő a kertnek városra néző pontján az eredeti erdőből.)

Amikor a régi két városháza kicsinynek bizonyult, azt a két barokk házacskát sajnos lebontották és helyükbe építették a mai szecessziós épülettömböt, ha jól tudom, az 1896. évben. Az eredetileg odaépült Nepomuki Szent János kápolna is útban volt, megtörtént annak is a lebontása. Az akkori városplébános, Póda Endre éber, jó érzékkel bírt és elérte, hogy az ott tényleg feleslegessé vált épület új funkciót kapott. Felvitette tehát az újonnan nyitott Villasor elejére és hosszában kissé megnagyítva, de összes jellegzetes történelmi darabjait megőrizve felépítsék a kápolnát. Előre meglátta, hogy ennek környékén kialakul az új üdülő-negyed. Az én gyermekkoromban azonban csak a névadó szent május 16-i napján, és a nyári két hónapban voltak ott vasárnapi misék és a kápolna jogilag a Városplébániához tartozott, mert mint az ősi barokk városházacskákhöz tartozó épület „területen kívül” is az övék volt. (Igaz, hogy akkor például vasárnap délelőtt három misére is volt szükség. Akadt néhány nyaraló pap és az esti mise meg a koncelebráció akkor még nem volt bevezetve. A teljesen rendszeres vasárnapi miséket csak az én plébánosi időmtől, tehát 1970-től vezettük be, akkor már nagyon igényelték, hiszen a környék teljesen beépült és a városból kilátogató sétálók is nagyon megkedvelték.) Kezdetben keresztyám, Annus néni, özv. Cselleyné volt a sekrestyés, majd a közelben lakó Radicsék (de 1956-ban kimenekültek, hiszen Radicsnének a soproni tüntetésben volt jelentős része; épülettervező férjét pedig mindenütt szívesen fogadták), utóbb pedig a közvetlen Villa-sori szomszéd Módosék (Gizi néni és Módos Gyula bácsi) vállalták a kápolna teljes felügyeletét, karbantartását. Náluk volt raktározva az oltár és a miséző pap egész felszerelése. Elhalálkozásuk után a Lajta-közből valamelyik család vállalta ugyanezt a szolgálatot.

Nekem tehát már 1922-ben lett volna esélyem megszületésemre. Ez azonban csak váratott magára a szülők kínos várakozása mellett. (Édesanyám szerint azért, hogy elkerüljem a frontszolgálatot, melybe biztos belepusztultam volna). Hanem majd csak a házasság 9. évében, azaz 1930-ban, február 4-én születtem.

Keresztyám apai nagynéném, özv. Cselley Károlyné Heiszler Anna, édes-apa nővére lett, aki aktív százados férjét veszítette el mindjárt az I. világháború kezdetén és nem ment újra férjhez, hogy egész életét karitatív szolgálatban tölthesse. Ő maradt apai nagymama (Drobnits Róza) mellett. Annak idején létezett egy országos katolikus intézmény, a cselédlányok állandó felügyelete, gondozása itt városon. Ennek helybeli vezetője lett ő. Közben pedig a segítségre szoruló, főleg rokoni családok mindig hívható segítsége. Én sokat tanultam tőle. Máig lélekben hívható példaképem.

Keresztapa nem adódott édesanya evangélikus oldalán. Hanem felkérték erre az új ismerőst, a nemrég létesített soproni Szent Imre főiskolai kollégium papigazgatóját, dr. Koszterszitz Józsefet, a kalocsai főegyházmegye ide rendelt papját (mert ez a Kollégium nem a mi egyházmegyénk, hanem országos alapítású és felügyeleti intézmény maradt), aki a Lőverekben végzett tájékozódó sétája

nyomán akadtak rájuk, és jó barátunk lett. Nem csoda, hiszen egy löverben egyszerre két volt pesti „szentimrést” talált, édesapámat és Schügerl Miklós nagybácsimat. Édesanyámnak annak idején gyóntatójává is vált. Így tudta meg, hogy ez a szegény fiatalasszony már mióta vár gyermekáldásra. Megnyugtatta, hogy ne adja föl a reményt!

A másik biztató. A másik meg egy jónevű soproni zsidó nőgyógyász volt. Kettejük biztatása vált valósággá kilenc év után, igaz, hogy „császárral”. De ők lepődtek meg leginkább ennek valóra válásán! Igaz, hogy az orvos akkor hoztátette, hogy akkor már lehetett volna még egy gyermeket kérni. Erre viszont – édesanyám jóval későbbi bánkódó szavai szerint ők (az óvatoskodó szülők) – nem mertek vállalkozni. Ez a testvérhiány maradt az én életem terhe, a szülők tudta nélkül. Ezt, mint későbbi lelkipásztor, mindig hangsúlyoztam jegyes-oktatások alkalmával. Csak hogy ez utóbbi orvos azt nem tudta felfogni, hogy ő és felesége „erre föl” miért nem mentesülhettek a rájuk törő zsidótörvények alól? Magam jóval későbbi, papi lelkiismeretemben azt a választ találtam erre, hogy nem a testi halál-mentesség az Úristen utolsó „lehetősége” a jutalmazásra...

Addigra viszont az Adolf bácsi (így emlegették nálunk) már nem volt Sopronban, hanem 1926. május 11-én győri székesegyházi kanonok lett. Rőla tudnunk kell visszamenőleg is néhány személyi adatát, Kiss Tamás: *Mohl Adolf élete és munkássága* (Győr, Kódex Nyomda, 1999.) alapján, hogy Lövön született 1855. február 25-én. Iskoláit is ott kezdte, majd 10 éves korától Sopronban folytatta. A győri Papnevelő Intézetben készült és 1878-ban szentelte pappá Zalka János győri püspök. Első kápláni helye a kismartoni Szent Márton plébániája volt, itt került életük végéig barátságba káplántársával, Giesswein Sándorral,¹ a Szent István Akadémia későbbi alelnökével. Miután a plébánosi vizsgát letette, 1885-ben a burgenlandi Lorettó plébánosa lett. Kezdetől fogva számos alapítás dicsérte törekvését a papi élet, majd pedig a hívek lelki életének gazdagítására. Kiss Tamás összeállításában olvashatunk ezekről. Innen kaptuk első irodalmi munkáját, *Der Gnadenort Loreto in Ungarn, Kismarton, 1894*. Három év múlva pedig a hazai irodalomban addig hiányzó *Betegek könyve* jelent meg. 1896-ban főpásztora az Eucharisztia Társulat győri elnökévé nevezte ki. 1902-ben a tatai templom plébánosa és a kerület esperese lett. 1916-ban a soproni Társaskáptalan őrkanonokjaként kapott kinevezést. Egyelőre gyóntató volt, majd 1921-től a Szent György templom plébánosa lett. Hűséges szolgálata mellett – később mindig voltak beosztott munkatársai – szépen maradt ideje az egyházi irodalom művelésére és nagyszámú egyháztörténeti irodalmának rendezésére. 1926. május 11-én győri székesegyházi kanonokká lett. Napi gyóntatóként kereste fel az orsolyitákat és a Páli Szent Vince apácákat. Majd tovább rendezte nagyszámú gyűjtéseit. 1928-ban Győrött, Lövön és Máriacellben adott hálát papsága aranymiséjével. De 1938-ban már csak teljes visszavonultságban ülte meg Lövön gyémántmisés évfordulóját, melyre pápai prelátsusi kinevezést is kapott. Egészségi állapota fokozatosan romlott. Tudatosan

¹ Giesswein Sándor (1856-1923) nyelvész, filozófus, antropológus, vallástörténész, kanonok, a Szent István Akadémia elnöke. A liberális katolicizmuson alapuló kereszténydemokata elképzelésekkel egészítette ki eszmerendszerét. KatLex IV. 1989. 99-101.

készült a halálra, pl. saját kezűleg megírta saját gyászjelentését és végrendekezett. 1939. április 15-én fejezte be áldásos életét. Lövön temették.

Helytörténeti munkái közül jelentős az 1909-ben kiadott *Tata plébánia története*, 1930-ban a *Lövő története*, 1914-ben a Szent István Társulatnál tartott székfoglalóját, a *Horvátok bevándorlása 1533-ban*, *A soproni Szent György plébánia rövid története* említendő. Már győri kanonok-korában megszületett a *Győregyházmegyei jeles papok* című munkája a 17-20. század tizenkét papjának életét mutatta be tudományos alapossggal, és egyben lelki épülésre.

Széleskörű irodalmi munkásságát megtaláljuk az itt már hivatkozott Kiss Tamás által írt kiadványban. Itt csak ezek típusait mutatom be: Pap bácsi néven közzétett *Régi versek*. *Karácsonyi aranykönyv* és *Miklós országa*, *Mondák Kismarton vidékéről*, valamint a *Nyugatmagyarországi mondák és mondafélék* című kötete 1926-ban. Külön csoport a *Karácsonyi misztérium*, majd a fentebben már felsorolt helyi egyháztörténeti művek. Teljes jegyzékük a már említett emlékkönyv 55-62. oldalain olvasható.

De gyanús nekem, hogy minket a távolból is, de figyelemmel kísért. Erre mutat majd a még következő *Egy egész korai jel. Mohl Adolf áldása*. című fejezet.

Nem hagyhatom ki azonban a „hozzátartozók” megemlézésből a mindenkori cselédlányokat sem. Számos okból. Az egyik, hogy a nagyon közeli, vagyis 6 kilométerre eső horvát nyelvű Kópházának nem nagy volt a hasznos földterülete. Sopronnak csekély gyáriparát ellátták a városiak. Tehát a férfiak jelentős része smuglizásból egészítette ki csekély jövedelmét: borjakat neveltek és alkalmas időben átterelték őket a határ annak idején alig őrzött közeli sávján. Visszajövet pedig gépi termékeket, főleg bicikliket hoztak magukkal az osztrákoktól. A lányok jelentős csoportját a városi háztartásokban kellett elhelyezni. Nálunk majdnem mindenkinek kópházi volt a lánya. A városi családoknak is biztos „támpontjai” voltak, nekik pedig bármikori „hazafutást” tettek lehetővé. Szombat-vasárnap délutánján a Várkerületi sétahelyen csak úgy „feketélkedtek” a horvát párok, sajátos fekete kötött réklit viseltek a lányok. Így egymást is ellenőrizték, na és persze, a soproni honvédek is rájuk találtak. Kegyetlen boraik voltak annak idején, de a szüretre szokásuk volt meghívni bennünket is.

Nálunk a Draubová Erzsébet, a Lizi volt az első kópházi. Tulajdonképpen ő a közeli Színház-utcában a nagymamáéknál volt alkalmazásban, de amikor születésem után édesanyámnál még egészségi problémák mutatkoztak és ezért maradnia kellett a kórházban, akkor ezt a Lizit véglegesen szüleim kezdő háztartásába küldte a nagymama. De akkor ez a cselédlányka még nagyon kezdő volt, és például a magyar nyelvben is bizonytalan. (Ezeket az itteni horvátokat ugyanis a török pusztítás után hívták be, és akkor ők még a későközépkori dialektust, a *gregorácot* beszélték és az anyaországtól való elszakíttóságukban ebben is maradtak. Ezért később, tehát a mi korunkban, történész és nyelvész kutatók is érkeztek országukból ennek tanulmányozására.)

Szóval ezzel a Lizivel az elején történtek kedves kis események, félreértések. Késő este stoppolt és közben elaludt, a túje pedig belement combjába. Felébredt és örömmel hirdette, fiú született! Ő délelőtt ment be a kórházba még ott fogott

Anyához, kora délután pedig a hivatalból érkező Apa első kérdése ez volt: hogy van a feleségem? De erre csak valami bizonytalan választ kapott a kis cselédttől. Szaladt le tehát a kórházba. Anyát nagyon jó állapotban találta. Hazatérve előhívta Lizit: miért mondta a rossz hírt? – Ő ugyan nem mondta, Ő ugyan nem, de hát nem értette a kérdést, azért felelt olyan szomorúan. – Persze később férjhez ment falubeliéhez, Jánkovits Jánoshoz és két lányuk született. Ő túlélte férjét és első lányuk halálát is. Mondható, hogy szent életet élt. Újmisémre a falubeli kántoruk által festett képet adta: Jézussal együtt mutatjuk be az áldozatot. Akkor adta át könnyezve, amikor én az újmisém másnapján már hepatitisben feküdtem.

Utóda szüleim segítségére húga, Juliska lett, a későbbi három gyermekes Presits Ferencné. A második leánya a helyi dr. Schmidt orvoshoz ment feleségül és hosszú, szép éveket töltöttek Osliban, férje orvosi körzetében. Hosszabb idő után Győrött telepedtek le nyugdíjas éveikre. Harmadik gyermekük Ferenc végül is Svédországba települt át és maradt is. Végül pedig Anka, aki utóbb 2 gyermekkel, mint Fenyvesiné élt tovább Kópházán.

Csak egy emlék-foszlány a korai időkből. Akkor épült hosszú idő után a Lőver Szálló. Nagy soproni eseménynek számított, kb. a későbbi idegenforgalom nyitányának. Nyári estén a szüleim elmentek a Lőverből megnézni, mire haladt az építkezés. Engem ott hagytak a kertben Juliska felügyelete alatt. De hát én megértettem a helyzetet és egy óvatlan percben megléptem és mentem az épülő szálló felé. Egy csekély útkeresztződésen kellett csak átkelnem. Nagy szívdobogva sikerült és máris elértem szüleimet. Nagy csodálkozást váltottam ki. Visszafelé elrejtettek és kérdezték Juliskát, hol van a gyerek? – Az szegény zavarában csak makogott, mire előléptettek engem.

EGY EGÉSZEN KORAI JEL

Mohl Adolf áldása

Jóval utóbb „számítottam ki”, hogy 1935-ben lehetett, egyik délelőtt, előrejelzés nélkül – Apáról, a vérszerinti rokonról tudhatta, hogy hivatalban volt – beállított hozzánk az Ikva-hídi lakásba. Anya vezette be a szobába, leültette a díványra. Én valamelyik kis fiúcskával a padlón játszottam. Világosan emlékszem, hogy megkérdezte Anyától: „melyik a Maga fia?” – „Gyere ide, térdelj le és megáldalak!” Anya rám mutatott, de tolt a másik fiúcskát is: „Őt is!” – „Nem, csak ezt!” – De Anya nem engedett és oda tolt a kis barátomat is, és kiment. Én egy hosszú áldást kaptam, melyről csak arra emlékszem, hogy nem magyar szövegű volt. (Későbbi visszagondolásom szerint biztosan latinul hangzott.) A fiútársam semmit sem kapott. Semmi egyéb mozzanatra nem emlékszem, ebből föltételezem, hogy Mohl bácsi látogatásának egyetlen célja az én megáldásom volt. Ja, még arra, hogy lekísértem és a kissé sötét lépcsőházi kanyarnál azt mondta: „Itt ment le a Tímár

Nani.” Ez az ő ötgyermekes édesanyja volt. Számomra nem lehetett idegen megjegyzés, mert a mi háromrészes, egybebontott családi sírunk jobbszélső sírköve az ő nevüket mutatja. És ez korai gyermekkoromtól előttem volt.

Erhardt professzornak két meglepő közlése fogott meg

Ezt az eddig számomra ismeretlen eisenstadti (kismartoni) kutatót, Johann Erhardt-ot, Kiss Tamás, a győri püspöki könyvtár igazgatója kalauzolta hozzám a soproni Szent Margit plébániára.

Az egyik, hogy bemutatta Mohl Adolf egész rokonságának hatalmas, magakészítette táblázatát és benne rámutatott, hogy a két rokonsági szélen egy-egy katolikus pap áll. Az egyik (jobb oldali) én vagyok. Sajnos, ezt a táblázatot mindaddig nem kaptam meg másolatban.

A másik elejtett megjegyzése az volt, hogy a Mohl családban megelőzően már volt pap, két kispap. Akik azonban nem érték el a felszentelést, hisz idő előtt elhaltak. Na de, a másik ágból származott Mohl Antal (Kapuváron van sírja 1916-ból), aki 1836-ban született és 1857-ben szentelték pappá. Végül győri nagyprépost, serviai választott püspök. Ő volt Adolfnak unokabátyja és tudott dolog, hogy Adolf két évesen (1857) megkapta Antaltól az újmisési áldást. (Erről tudósít Kiss Tamás is könyve 11. oldalán.) Arról viszont így nyomtatásban nincs említés, hogy – bizonyára valamivel később – az ifjú Adolfnak Antal unokabátyja egy másik áldást is adott, tudniillik a későbbi papságra való meghívás lehívó kegyelmét. (Erhardt vagy Kiss szóbeli közlése).

Meggyőződéseim szerint az erről való megemlékezés indította el Mohl Adolfot 1935-ben Sopronba, hogy a talán egyetlen látogatását nálunk megtegye, vagyis a fentebb már említett papi hivatásra készítő áldását számomra továbbítsa.

DE MÉG MESSZE VAGYUNK

Mi minden történik

Szüleim még csak háromhónapos házasságban voltak. Emlékezéseikből tudom, hogy ők annak idején a várospolitikában szerepet még nem játszottak. Tehát, amikor elérkezett a válságos nap, az osztrák fegyveres erők tervezett bevonulási napja, 1921. szeptember 8-a, – mindketten nagy kirándulók – nekiindultak a soproni hegyvidéknek. Majd, mire visszatérnek, befejeződik az is, aztán lesz, ami lesz! De amint hazatérőben az éppen erről akkor elnevezett Felkelő (az 1950-es évektől az itt mitsem mondó József Attila-utcán) jöttek le, vették észre, hogy valami „más” történt: fegyveres hazai csoportok Ágfalván tűzharcban megállították és

visszatérésre kényszerítették a bevonulásra kész osztrákokat. Két magyar és egy osztrák halott. Az egyik magyar hős a soproni Szent Mihály temetőben fekszik. Machacsek Lúcia nevű húga soproni plébánosságom idején buzgó hívem volt.

Tudjuk, hogy az 1921. évi soproni népszavazás magyar sikere jelentősen Thurner Mihály polgár -mester szervezőképességén mutatkozott meg. Hiszen többek között ezért kapta a kormánytól a személyre szólóan a „Sopronyi” előnevet. De ne feledkezzünk meg, hogy munkája eredménytelen marad volna, ha nincsenek mellette Házi Jenő és Ringhofer Mihály.² Az előbbi a város értelmiségi és női társadalmát, az utóbbi a gazdapolgárokat kereste fel. (Engedjenek meg egy „hitelesítő” megjegyzést: Házi Jenőnek, az országszerte elsőrangúnak dicsért soproni városi levéltárnak ő volt a nagy rendbe hozója és publikálója, utóbb plébánosa lettem, Miska bácsinak pedig élete végén felkérésére lelki vezetője.) Tehát állom, amit fentebb mondtam: Házi Jenő és Ringhofer Mihály munkája nélkül kétséges a magyar győzelem!

És még egy jelentőset. Papp Kálmán püspök későbbi közvetlen beosztottjaként tudom, hogy az ugyan katolikus Thurner Mihály gyakorlatilag rideg vallástalanságban élt. (Talán szabadkőműves volt?) Mint soproni városplébános, Papp Kálmán vezette vissza az Egyházba. Idős özvegyét, az én kíséretemben, – a halottak napi sírlátogatások alkalmával – évente egyszer-egyszer fel is szokta keresni a püspök.

Mások se voltak igazán „közelebb”, akik pedig maguk, s akikről mások is azt gondolták, hogy „közel vannak” a magyar népiséghez. Így az alábbi:

Édesapámtól hallottam annak idején, hogy az 1940-es évek elején egyszer meghívták Móricz Zsigmondot az akkori soproni Frankenburg Irodalmi Körbe előadásra. Az író a környékeliek kérésére Csornán megállott, hogy köszönthessék az ottani tisztelői. Erről az alkalomról jegyezték fel, hogy az országszerte tisztelt nagy református író felkiáltott, most tapasztalja először, hogy vannak az országban katolikus magyarok! Eddig ugyanis úgy tudta, hogy hazánkban a katolikusok mind németek vagy tótok.

Hasonló hatás érte Szegeden. A Rózsa Sándor regényeihez ugyanis személyes élményekre lett volna szüksége. A „legszőgedibb szegedit”, Bálint Sándort ajánlották neki ismeretségre. (Tőle tudom az eseményt). Sándor bácsi egyszerűen elvitte őt a Szeged-környéki nép legnagyobb eseményére, az ún. havi búcsúba. Amikor itt énekelve hallotta Szűz Máriáról, hogy „Ó, Atyaistennek kedves szép Leánya, Krisztus Jézus Anyja, Szentlélek Mátkája”, – akkor a nagy népismerőnek hirdetett reformátusból kicsordultak a könnyek. Ilyet még nem hallott!

1941-42. telén (vagy egy tanévvel utóbb?) jelentős, egy teljes hónapi „szénszünetet” kaptunk. Szüleim, jó érzékkel, ezt nem hagyták tétlenségben veszendőnek, hanem – Anya megérzésével – foglalatosságról gondoskodtak házilag. Tehát kis asztalos készletet szereztek be számomra és otthon fúrtam-faragtam. A gimnáziumi aero-klubba is szívesen tartoztam és a gimnáziumi délutáni különórák kis munkáin kívül otthon is készítettem egy-két egyszerűbb modellt.

2 Házi Jenő (1892-1986) történész, levéltáros, az MTA levelező tagja. Ringhofer Mihály városi pénzügyi tisztviselő.

Bélyeggyűjtő is voltam, ahogyan Apa is. Ezzel azt akarom kifejezni, hogy egyáltalában nem vittük túlzásba. E tekintetben is „hála Istennek” jobban kellett néznünk helyzetünkre, mint a kedvtelésünkre. Magyar gyűjtöttem és különlegességgént az időközben lezárult szép bosnyákokat.

A hadifront ide érkezése előtt, úgy emlékszem hetente elmentem a közvetlenül a Városháza előtt volt vegyeskereskedésbe. Ennek vezetője, Aisner (vagy így: Eisner) bácsi nagy bélyeggyűjtő volt és megmutatta a legújabb, főleg igen tetszelgős német kiadványokat. Nagyon tetszettek a negyvenes években itthon kiadott sorozatok és blokkok, pl. a Szent István, vagy az Eucharisztikus Kongresszus évről. Utoljára – úgy emlékszem – az 1945. évi ún. felszabadulási sorozatért álltam sorba a postán. Később nagyon is megszorodtak a kiadványok és (e tekintetben igazán hála Istennek) nem bírtuk volna tovább, tehát leálltunk az érdeklődéssel. Ha szebb példányt láttam valahol, persze, eltettem, de már „nem fájt”.

1942-ben a botanika is valamennyire foglalkoztatott. Megkaptam Édesapámtól azt a nem nagy, de jelentős kis gyűjteményt, amit ő korábban az osztrák Keleti-Alpok – Hohewand és környéke – megmászásakor gyűjtött. (Ő, más soproniakkal együtt, jelentős alpinista volt. Anya is, de őt, az én világra jöttem után lebeszéltek, mert észrevették, hogy mászás közben is „mindig a gyerekekre gondol”.) Aztán Jávorka növényhatározója is megvolt használatomban. Tehát nem kell ezt az érdeklődést figyelmen kívül hagynom. Sőt, Csapody Pista gimnáziumi osztálytársammal – a későbbi országos jelentőségű botanikussal -, úgy emlékszem, az én javaslatomra mentünk el 1942-ben egy délután Szólás Hónor bencsgimnáziumi szaktanárunkhoz és kifejeztük érdeklődésünket a növényvilág tudománya iránt. Pista ebben is maradt, sőt ennek – mint már jeleztem – magas fokú képviselője lett egészen a Széchenyi Díjig. Engemet azonban a továbbiakban már nem foglalkoztatott a botanika. Akadt más komoly érdeklődésem is.

CSERKÉSZET

Nagy cserkész is voltam. Unokatestvéreim is azok voltak, ők is hathattak rám, aztán valószínűleg a testvérhiány pótlását is ebben találtam meg. Már elemista koromban is, de igazából a gimnáziumban – mindvégig.

Kezdő koromban én lettem a nótamester, mert egy felszólításra, hogy mindenki adja be, mit ismer, csupán én vettem komolyan ezt, és a többiek összes ismeretén egymagam többet kihoztam. Első őrvezetőm a VIII-as Kremszner Erik (Ejpi) volt, rajongtunk érte. Gimnáziumunk után a budapesti Ludovikán hadnaggyá lett, és hamarosan a frontra került. Rettenthetetlen katonaként harcolt, de amikor 1945-ben valahol Kelet-Németországban már minden végzetessé vált – amint hallottam – katonáinak szabad választást adott, viszont az utolsó töltnyét maga ellen irányította. Egyéni sírja megvan, fénykép mutatja. Iszonyat. Ez is az egyik érzelmi oka, hogy (az alább még következő Richly Emil esetével együtt) a

háborúkat, legalább is az újkoriakat, a „dolgot rendezésére” alkalmatlannak kell tartanunk. De ezzel nagyon előre léptem. Térjek vissza.

Nyári cserkész-táboraink nagyon emlékezetessé lettek. A szalmazsákokat például nekünk kellett kitömnünk 1941 nyarán Kapuváron. Nyakig pozdorjások lettünk és alig vártuk, hogy utána elszaladhassunk a Kistrábra fürdeni! Délután viszont nyilvános tábortűz, melyen a látogató szülők, rokonok is részt vettek. Itt valamilyen tréfás jelenetet adtunk elő, amelyben mindenki meghal. Így rám zúdult a már akkor testes társam, Hacker Gyuri. Én meg feljajdultam. Megijedt szüleim hozzám rohantak, mert kevésbé korábban volt egy vakbélműtétem. Azért elengedtek ide a táborba. De hát nem lett semmi bajom. Nem úgy, mint szegény Gyurinak, akit nem sokkal később zsidó családjával együtt elemésztettek a haláltáborban.

Talán idevaló bejegyeznem a faeke-vitánkat? – Ez is a cserkészethez fűz és tulajdonképpen messzebb mutat, mint gondoltuk volna. Szóval akkor már valami ízet kaphattuk a később még nagyon is foglalkoztatott ún. cserkészpróba ügynek, amely a régi magyar életet igyekezett volna belopni emlékezetünkbe. Tehát egyszer ezekben a korai időkben Fabus, azaz Fábián Lajos, az őrsvezetők részéről szó esett a régi földművelésben használt faekéről. Világosan emlékezem, hogy én annak idején – tehát első hallásra – ezt lehetetlenségnek tartottam és hangosan szóvá is tettem. Vitatkozás alakult ki és én otthon a „Magyarság néprajza” című nagy kiadványból a magam tagadását igazolandóan ezt alátámasztani akarván, vettem elő a szakkönyvet. És akkor „megfordult számomra a világ” Be kellett látnom, hogy volt faeke! Alighanem ez volt a legelső találkozásom a néprajzzal.

1942 nyarán már „nagy” voltam. Répcelakon egy mesterséges szigeten álltak sátraink, mi pedig hadiállapotban, mert hiszen már megindultak a II. világháború küzdelmei.

1943 nyarán messzebb merészkedtünk, a pilismaróti erdőbe, igen szép tájakra. De az ilyenkor szokásos egy-egy egész-napos „portya” ezúttal a fővárosba vezetett. Nagyon korán, még a sötétben keltünk, de az már kiesett, hogy vonattal, vagy hajón jutottunk-e Budapestre, meg hogy milyen volt a jövés-menés sorrendje. Én ekkor láttam először a fővárost, minden „új” volt nekem. De azért jól válogattak! Emlékszem a királyi várpalota külső-belső megtekintésére és a Mátyás-templomra. A Halász-bástya környékéről magyarázat mellett letekintettünk a pesti oldalra. Bizonyára szatyorból ettünk, és délután körülnéztünk az állatkertben. Még világosan hajóra szálltunk. Erre jól emlékszem, hiszen alig hogy helyet foglaltunk, máris aludni szeretnénk volna, de az ottani zajos forgalom, meg a szokatlan belső meleg miatt, nehezen ment. Úgyhogy egészen jól esett, amikor Pilismaróton kiszálltunk és az elég hosszú utat gyalog tettük meg.

1944 nyarára nem sikerült a cserkész-tábor helyi megszervezése, de kieroszakoltuk, hogy az időközben megérkezett értesítésre a bencés ún. vezetőképző cserkész-„tishti” táborba utaljanak be Tihanyba, közel a „barátsziklákhöz”, jó ismerősünk, Hites Kristóf atya parancsnoksága alá. Mint minden táborban, itt is beállítottak egy „horror” eseményt. Napközben ugyanis felettünk csoportosultak a fővárosra irányuló angol-amerikai repülők, emiatt a mi sátrainkat is rejteni

kellett, nehogy katonai tábornak nézzék. Ilyen körülmények között ébresztett fel bennünket éjfél tájban az ébresztő riadó. Egy valóságos csendőr is mutatkozott, és közölték velünk, hogy a délelőtti berepüléskor az egyik gép meghibásodott és kényszerleszállást végzett. Egyik emberük feltehetően itt bujkál a félszigeten. A katonai parancsnokság a mi segítségünket is kéri felkutatására.

Úgy nevezett FÉG (Fegyver és Gépgyár) puska volt velünk, de nem engedték magunkkal vinni. Láncba fonódva megindultunk tehát a legsötétebb éjben, a legdurvább bokros-sziklás terepen. Szörnyű volt. (De megjegyzendő, hogy semmi sérülés sem történt és kullancsra sem emlékszem.) Sok kínlódásunk után végül is lefűjták a riadót, mert – másfele – elfogták az angol pilótát. Reggel kiderült, hogy egy angolul tudó társunk volt beöltöztetve.

1945-ben senki sem hiányolta a nyári cserkésztáborokat, nem is lettek volna biztonságosak.

1946-ra már sikerült egyet létrehozni Bakonybélben, innen volt alkalmunk Csapody Pistával odaugorni Veszprémbe, mert értesítést kaptunk, hogy a Séd-völgyében nagyszabású népi tánc-bemutató lesz, az akkori híres Molnár István vezetésével. Így is történt. A piarista gimnáziumban aludtunk, mert az előadás későig tartott, már nem volt vonatunk vissza a táborba. 1947-ben pedig Ostfyasszonyfán, Lenkepusztán táboroztunk. Továbbiakról nem lehetett szó, mert nem is voltak, hiszen azt a cserkészszövetséget, amelyhez tartoztunk, szétűzták.

Időközben – és itt a fentiek leírása közben – kellett volna „beszúrnom” a hadiállapot és az iskolai kényszerszünetek közé a légő-szolgálatomat. Nem hivatalosan kötelező módon, de számosan a diákságból önként vállalkoztunk arra, hogy a Petőfi-téri földalatti parancsnokságon, vagy a város úgy emlékszem három „alkörzetében” rendszeresen megjelentünk (nem csak riadók alkalmával) és ott kisebb feladatokat elláttunk. Én a Várkerület 16. sz. pincéjében állomásozó „3. számú alkörzethez” jelentkeztem. Éjjeli szolgálatunk is volt, de én csak egyszer voltam egész napos. Még hivatalos fizetést is kaptunk, úgy emlékszem nem is szűkösen, ahogyan annak idején Apa felbecsülte. Legtöbbször azért nem volt hivatalos dolgunk, csak „ott kellett” lennünk. Ki mivel kötötte le magát. Emlékszem, hogy nálunk nagyban ment például a bélyeggyűjtés. Csere-bere, sőt, mint írtam, munkahelyi fizetésünk is volt, hát pénzért is. Oly szenvedélyesen, hogy pl. az első soproni bombázás megindulásának váratlan perceiben is még folyt a csere meg az adásvétel, és éppen egy lemondás hangzott el, amikor hirtelenül mind a padlóra estünk. Mi ez? – Ahogy feltápáskodtunk, az első hangos szó ez volt: „De azért mégis megveszem, add ide!”

Összesen öt Sopront ért bombázásról tudunk (én személyesen, és ifj. Sarkady Sándor, a „Nekik térkép e táj” könyv szerzője az „Amerikai légítamadások Sopron ellen 1944-1945” című kiadványban, Sopron, 2012.), vagyis 1944. december 6. december 18. és 19, valamint 1945. február 21. és március 4-én. Még jó ismerője és lelkipásztori szolgálja volt e szörnyűségeknek Németh Alajos paptársunk. Meg is írta a „Sopron könnyes-véres dátumai” című 1993-ban Sopronban megjelent könyvében.

Térképészet

Nem kell ezen sem megütközni, hiszen édesanyám rokonsága volt az országos jelentőségű Kogutowicz-család. Valami egyszerűbb szakkönyvet is kaptam és annak példái nyomán próbáltam magamnak feladatokat adni, így például némi felszereléssel kimentem a soproni Dallos-hegyre valamiféle terepfelvételre. Na hiszen, ha ezen a későbbi határrendészet rajtakapott volna! De nem lett semmiféle folytatása. Kivéve – de ez akkor már nem az én érdeklődésem idejére esett –, hogy a szegedi Kogutowiczék 1944 őszén a front elől hozzánk menekültek Sopronba.

Nem csoda, ha ezeket látva édesapám egyszer hangosan így sóhajtott fel: „Hogy ennek a gyerekeknek mindig más kell!”

NA, MOST VALAMI KEZDŐDIK

Falukutatás

1943 nyarán aztán kezünkbe került – bizonyára Jávor Egon bencés atya, csapatparancsnok révén – egy, nyilván Budapestről érkezett, néhány oldalas nyomtatvány. Egy tervezet, mely egészen új módon kísérelte meg az addig angolos cserkészpróbákat „magyarosan” megszerkeszteni. Ez – úgy emlékszem – hozzám került, de már nem találom. Hát ennek egy „felsőbb” fokozatán volt beterjesztve egy ún. falukutatás (ez akkor divatos kifejezés) elvégzése. Nekem nagyon csekély ismereteim voltak a falusi életéről, de ez a terv nagyon tetszett. Mondtam is Egon atyának, és javasoltam, hogy néhányunkat küldjön erre hivatalosan. Ő szívesen ráállt, de a teljes megvalósítást rám hagyta. Társakul megnyertem Csapody Pistát és Makray Tibit. Igen, de hová?

A Sopronhoz legközelebbi Kópházához lett volna kapcsolatom, de a község lakói akkor (!) még nagyon horvát, azaz krobót nyelvűek voltak, hát ezért nem kínálkoztak alkalmasnak. Maradt már csak egy másik lehetőség: a 20 valahány kilométerre odébb fekvő Vitnyéd. Gimnáziumi ajánlásra innen járt családunkhoz már évek óta a felsőbb osztályból Varga Pista ún. „kosztos diáknak” minden csütörtökön. Utóbb sajnálom, hogy ezzel családjuknak gondot okoztam, de hát más híján, őt kértem meg, s az innen indult hivatásom azt igazolja, hogy gondviselészerű volt. 1943 augusztusának valamelyik csütörtökén tehát reggel 6 órakor hárman találkoztunk a soproni Kőfaragó téren cserkészruhában: Csapody István és Makray Tibor osztály- és cserkészársaim. Gyalog indultunk a műúton. Ez nem jelentett nekünk semmi nehézséget. Így értünk el Sopronszécsény községen túlra, ahol kis pihenőt tartottunk és fényképet is készítettem.

Már tovább indultunk, amikor mögülünk – tehát Sopron felől -, egy katonai teherautó közeledtét észleltük. Elébe álltunk és elmondtuk tehát gyorsan, hogy Vitnyédre várnak bennünket, nem vennének-e fel minket? Valószínűleg cserkészruhánk is növelte bizalmukat, mert mindjárt felvettek minket és hamarosan Vitnyéden voltunk.

Ebben azonban tapintatlanok voltunk. Hiszen a vitnyédi Vargáéhoz mi csak másnap délelőttre jeleztük érkezésünket és mi a közbülső fertőszentiklói plébánián kaptunk volna éjszakai pihenőt. A katonai autó adta lehetőséget felhasználva érkeztünk azonnal Vitnyédre, kihagyván a közbensőt. De hát most ott voltunk! Úgy kellett érdeklődnünk, merre laknak a Vargáék? Na, de „Vargáék” vannak a faluban seregestül! Akkor jutott eszembe, hogy Pista valamikor említette, hogy ők a Varga-Csekáj. (A hajdani községet ugyanis a törökvész után horvát telepesekkel töltötték fel és ezek ugyan a megye e részén erős magyar őslakosság között elég hamar beolvadtak, de bizonyos emlékeik – mint itt e falusi családi ragadvány-név -, megmaradtak. Íme, mindjárt az első néprajzi lecke! Később majd megtudom, hogy a szomszédos Fertőendrédén pedig hasonló okból pl. egyedül két dűlőnév maradt meg, de nem is emlékeztetőül, bár használják őket, de már senki sem értelmezi ezeket, csak a kutatás deríti fel hogy a „pozsgadica, potoknica” mit jelentenek.) „Nos hát, a Csekájvargáék itt laknak” – szölt a helybeli információ. De a híre is szétment, és már jöttek is a családától. Most derült ki a mi tapintatlanságunk: holnapra vártak bennünket és ez a korábbi érkezésünk a csak két szobával rendelkező szülők és öt gyermekük számára átrendezeit kívánt. Annál szebb volt tőlük, hogy elrendezték. De hát a feladataink számára ez a helyben így nyert idő rendkívül hasznosnak bizonyult. Nélküle valószínűleg nem fértek volna el azok a feladatok, amelyekre így sor került.

A csütörtök-szombati idő valamennyi eseményeiből emlékszem, hogy jártunk egy boszorkányként tekintett öregasszonynál, a helyi illetnek megfelelő esti lányos kikérő csoporttal, lerajzoltam a hamarosan fontossá vált néhány cifrakapu vázlatát, meg hát azt is, hogy ebéden is voltunk a helyi plébánosnál. (Igazán csak dupla zárás mellett merem magam is ide írni: ki gondolhatta volna akkor, hogy kb. 15 év múlva ugyanez a Hetény János a győri püspök szertartójaként lép be a házba?)

Megelégedettek lettünk és szombaton vonaton hazautaztunk. Sajnos, nem vetjük komolyan a csütörtökön idehozó katonai teherautó ígérétét, hogy szombaton ők is visszatérve, haza szállítanak bennünket. Pedig a vitnyédiek észrevették, hogy az ígéretük szerint tényleg odaérkező katonák kerestek minket.

En a magam részéről jelentésbe foglaltam utunk teljesítményeit otthon és leadtam az írást a cserkészparacsnak atyának. Azt gondoltam, mint annyi más esetben, hogy „ezzel a dolog el van intézve”. Ámde Odafeinn másként gondolták.

Az Odafentiek iránymutatása

Nem sok idő múlhatott el. A soproni bencés gimnázium igazgatói szobája előtt garmadával halmozódtak a hirdetőtábla alatt az odatűzött különféle hirdetések. Gyanútlanul nézegettem őket és egyszer csak ráakadtam a budapesti Táj- és Népkutató Intézet körlevelére, melyben pályázatot hirdettek középiskolásoknak nevükhöz illően: táj- és népkutatásra. A magyarázatok mind megfeleltek és a benyújtási határidő sem múlt még el. Hát ez az én esetem! Elkértem az irodától ezt a lapot. – „Csak vidd!”

Otthon újra leellenőriztem a felfedezésemet és elhatároztam, hogy ebbe beszállok. A vitnyédi gyűjtés anyagának kiegészítésére még egy rövid visszatérést iktattam be Vitnyédre és ezzel kiegészítve feladtam postán a „Cifrapuk Vitnyédre” című munkámat. Sajnos csak egy példányban készült. Ebből is látszik, hogy akkor még nem gondoltam folytatásra.

Feladtam postán és magam is meglepődtem, hogy még ugyanezen év végén megtörtént az eredmény hirdetés: országosan harmadik lettem. Ezt a helyi *Soproni Hírlap* is lehozta, hiszen úgy emlékszem, onnan tudtam meg, mert hiszen akkoriban nem járt hozzánk sajtó, arra igazán nem tellett. Persze az is valószínű, hogy ebben a helyi szerkesztőnek is része van, Közi Horváth Miklós családunk barátja volt.

Hogy megérdemeltem-e? Igen is, meg csak kevéssé. De ezzel az elismeréssel a budapesti Táj- és Népkutató Intézet gondviselészerű szerepet töltött be életemben.

1943-1944 telén „felzárkózás”

Könyvek. A – mondhatni – felzárkózást az előbb említett elismerés váltotta ki. Ilyen könyvek kaphatók erről? – gondoltam magamban. Nem emlékszem, miért nem fordultam a Városi Könyvtárhoz, amelynek vezetője Radó István, a későbbi sorsomban jelentős Radó Polikárp János bencés professzor öccse volt. Bizonyára szívesen fogadott volna.

Ami tehát helybeli két könyvesboltban volt található, válogatás nélkül megvettem. Szűcs Sándor: *A régi Sárrét világa*. Győrffy István: *Nagykunsági Krónika* (nagyon élveztem mindkettőt!), Ortutay Gyula: *Kis magyar néprajz* (ez a kevésbé élvezetes, de a szükséges elrendezést adta), ezeken kívül Lükő Gábor: *A magyar lélek formái*, (ez a fantáziát mozgatta) és Fáy Aladár: *A magyarság dísztő ösztöne* (ez aprólékos betekintést javasló) című könyveket. Bőven adtak elfoglaltságot az 1944 végével amúgy is megszakadt gimnáziumi tanulmányok mellett.

Időközben újból voltam Vitnyédre és ennek eredményét *A vitnyédi fiú játékok* címmel 1944-ben beadtam ugyanennek a budapesti Táj- és Népkutató Intézetnek.³ Ez a munkám már annyira „szakszerű” volt, hogy Kresz Mária a Magyar Népkutatás tervezett könyvében (végül is az egész összeállítás, sajnos, nem jelenhetett meg a maga egészében, csak az egyes fejezetek némelyike külön-külön, így

3 Ethnológiai Adattár Heiszer János: Vitnyédi fiú játékok. 48p 36r 6f. Vitnyéd, Sopron m. 1943.

-----például a gyermekjátékok című, tőle megírt-rész-is) kétszer is idézte a 14 évesen beadott vitnyédi gyűjtésemet! Egy arra alkalmazott magyarázó ábrát tartott közlésre alkalmasnak és a magam 14/15 éves fiú „engedélyével” munkájába felvette. (Elámulok, ez a Gondviselés: majd hét év múlva ugyanez a református Kresz Mária visszaemlékezett rám, és a maga karancsi, fel nem használt, szűzmáriászokás leletét kolleganője, Fél Edit révén elküldte nekem. Ez számomra felmérhetetlen jelentőségűvé lett! Ha ő nem él ezzel az emlék-gesztussal, akkor vallási néprajzi beállításom egészen másként, valószínűleg sokkal gyengébb fokon sikerül, ha egyáltalában sikerül!)

Első kapcsolataim Budapesttel

Közben már levélbeli kapcsolatba kerültem a meghirdető fővárosi Eszterházi utcai Táj- és Népkutató Intézettel a Nemzeti Múzeum mögött. Ezek nagyon kedvesen fogadtak. L. Kovács Ágnesnek és Lőrincze Lajosnak sokat köszönhetek. Ez eddig csak levélben, 1947 tavaszától személyesen is sikerült. Nem akárhogyan. Lőrincze Lajos például rávett és felkért a helyi helynevek gyűjtésére és közlésre való összeállítására. Ezt Fertőendrédén el is végeztem és elküldtem neki. Nekem nem maradt példányom. Viszont ők is adtak az intézet saját kiadású könyveiből, (Győrffy István: *A néphagyomány és a nemzeti művelődés*, 1942 és Végh József: *Táj és népkutatás a középiskolában*, 1942), melyeket a kiváló történésszé vált Győrffy György igazgatójuk 1946. február 19-i dedikálása tette számomra különösen értékké. Ő tudni illik fia annak a Győrffy Istvánnak, aki a nagy, kezdő hazai néprajznak első képviselője volt. Bajok, hála Istennek, nem adódtak, de azért jellemző az akkori és a későbbi viszonyokra, hogy egy ilyen fényképpel dokumentált írás lapuljon készenlétben a zsebünkben:

„Teleki Pál Tudományos Intézet Néptudományi Intézete. Igazolvány. Alulírott hivatalosan igazolom, hogy Heiszler János gimn. tanuló (szül.: Sopron, 1930. Anyja Weisz Margit) a Teleki Pál Tudományos Intézet Néptudományi Intézete számára Sopron környékén néprajzi gyűjtőmunkát végez. Kérjük az egyházi és világi hatóságokat, hogy Heiszler Jánost fontos munkájában támogassák. Budapest, 1946. május 25. Dr. Győrffy György sk. igazgató.”

REGÖS CSERKÉSZ

A soproni bencésgimnáziumban működő „Szent Asztrik” cserkészcsapat parancsnoka, a már említett Jávör Egon atya – közös megbeszélésünk szerint – felmentett az őrsvezetés alól és lehetőséget adott egy csapatunkon belüli regös-csoport képzésére. Így jött létre egy 6-8 tagú, erre vállalkozó fiúk egysége, akik év közben a magyar népi kultúra kérdéseivel foglalkoztunk és népdalokat, népi táncokat tanultunk. Időnkint pedig egy-egy falu kultúrházában rendeztünk ilyen délutánokat. Emlékszem például Hegykőre, Eszterházára és Zsirára, ahol volt valamilyen

egyházi kapcsolatomk, sőt, komoly rendezés mellett a soproni színházban is, nyomtatott meghívóval, (akárhogy keresem, nem találok belőle), többszöri előadással. Fogadtatására nézve idézem Jávor Egon szavait: „Tudjátok, hogy egyetlen szót sem szóltak róla nálunk az ebédlőben, pedig ott minden előkerül!” Közöttünk kelt hatására szívesen idézem az akkor két osztállyal ifjabb Andrásfalvy Bertalant, aki körünkben szerette meg annyira a néprajzot, hogy ennek Pécsett egyetemi tanára, majd kultuszminisztere lett.

BUDAPESTEN

Nem tudom ugyan hogyan és miért, de gimnáziumunk is értesítést kapott egy Budapesten sorra kerülő bábjátékos egy hetes tanfolyamra és arra (még a tanévben, valamikor májusban, s ez addig valami hallatlan dolog volt iskolánkban) engem küldtek. A pesti bencéseknel laktam és a tanfolyami résztvétől maradék időben személyes valóságomban is jelentkezhettem az én néprajzos támogatóimnál és körülnézhettem a fővárosban.

Ki volt az a Bálint Sándor?

E napokban (1947 májusában tehát!) találtam rá a Szent István Társulat akkor Egyetem-téri boltjában valamilyen (!) Bálint Sándor nevű szerző könyvére a „Népünk ünnepei”-re. Már 1938-ban megjelent, de még kirakati példány volt. Megvettem és mivel eddigi támogatóim dicsérték, tekintélynek kezdtem ismerni.

Elgondolkodtató: mit hozhat egy (főleg) kezdő előtt valakinek kedvező, vagy elmarasztaló bemutatása. Emlékezetem szerint ez volt első ilyesféle számomra. Mennyire kell a „nagyoknak” felelőseknek lenniük, a „kezdőknek” pedig ugyancsak felelősnek a nagymenőktől most a „Népünk ünnepei”-t dicsérő véleményekre való figyelni. Ha akkor bármely okkal – mondjuk – eláztatták volna ezt a munkát addigi ismerőseim (pedig azok a Táj- és Népkutató Intézetnél reformátusok voltak), akkor alighanem végleg letettem volna róla!

És most mindjárt ismertetem Bálint Sándornak ezt a könyvét, tehát a „Népünk ünnepei”-t, hiszen a több, mint 70 éve megjelent munkát aligha ismerik. Mindjárt az Előszó első mondata megragadt (a kiemelések itt is, ezentúl is tőlem): „A magyar vallásos néprajz ha nem is ismeretlen, de még meglehetősen járatlan területe mind a néprajzi, mind pedig az egyházi tudománynak... Munkánk e szintézis első magyar kísérlete, egyben a további szorgos kutatás kezdete szeretne lenni.” A 310 oldalas könyv az alapvetés, majd pedig az esztendő katolikus, magyar, paraszti megszenteléséről szól. Kiemelte, hogy az itt ismertetett gondolkodásmód nem alacsonyrendű, csak egyszerűen más, mint a városi. Szubjektív jellegű. Vagyis a rideg spekuláció nem módszere, világképét a képzelet, az érzelem és egyéb irracionális hajlandóságuk is alakítják szigorú következetességgel, egészen az utóbbi időkig, kritika nélkül, a hagyományokhoz való ragaszkodással. A bevezető ezután sorba veszi a magyar

népet ért lelki- és kultúrhatásokat, kezdve a bencéseken, majd a premontreiek és ciszterek hatása nyomán a koldulórendek, vagyis a ferencesek és a dominikánusok nagyon jelentős hatását vizsgálta. Ki kellett térni a törökvészre, majd a katolikus barokk munkájára, ide értve természetesen a jezsuiták tevékenységét. Itt volt a helye a népmisszióknak és a nagyon elszaporodott búcsújárásoknak. Csatlakozott ezekhez a vallásos népi közösségek, a céhek, kongregációk, harmadrendek és a különféle plébániai olvasós társulatok, Mária-lányok számbavétele. Ezekhez csatlakozott a templomok, kápolnák, ezek dekorációjának, a templomok fejszerelésének vizsgálata. Nem szabad kihagyni a papot: a primiciájától kezdve, majd a miséjét, a mise-szolgáltatásokat: ministránsok, énekes asszonyok szolgálatát. Még nem volt szó az Oltáriszentség szerepéről, majd a (3. oldal szertartásokon kívüli, de) onnan származott szokásokról. Aztán a vasárnapok és a hétköznapi megszenteléséről, a vallásos környezet és szellem (imádság és elemi-hitoktatás), már a családban, a segítség szelleme a családban (pl. koldúsetetés), a csapások, a betegségek, halál elviselése. Végül a külső környezet, például utcai fészületek kultusza. Ezután következik a könyvben az egyházi év néprajza a közvetlen élmény frissességével és mélységével, a nép számára a vallás titkainak kollektív átélésével, a liturgikus szertartások mellett esetleg helyi szokásaival.

A „Népünk ünnepei” majdnem sok (terhes) volt számomra, – legalább is akkor egyszerre.

Népünk imádságai

Az emlékezések sorrendjéből kimaradt Bálint Sándornak a nagyon jól sikerült „Népünk imádságai” című, összeállítása a kevésbé ismert *Regnum* 1937-es évkönyvéből (Egyháztörténeti Évkönyv. Közzétette a Magyar Katolikus Történetírók Munkaközössége), mint „csodálatos tükrét a magyar katolikus szellemtörténetnek”. Az első ebben az imádság lelke, mely meghatározta népünk lelkiületét és életét.

Már kicsi kortól ismernie és gyakorolnia kellett a Miatyánk, az Üdvözlégy, a Hiszekegy imádságot, a Tízparancsot, a hét szentséget és az evangéliumi tanácsokat, meg az asztali áldást. Ezeket aztán megszólaltatta magában munkaközben is, egészen halála órájáig. Szívesebben végezték imáikat közösségben, saját szervezésben vagy vallási társulásokban, mint kollektív olvasókat, és a mi ismereteinktől már távol eső különféle litániákat és más imádságokat. A keresztény élet leggyakoribb és közismert imáit, mint pl. a Miatyánkot, az Üdvözlégyet és a Hiszekegyet jelentős bővítéssel is gyakorolták. Középkori hagyományokban gyökereznek Jézus Krisztus szent tagjainak, sőt Mária tagjainak pl. 17 versszakra terjedő – ahogy Bálint Sándor kíséri -, lírai naturalizmussal teli szövegei. Gazdag példaanyaggal mutatja be ezek után a népi búcsújárások imádságos-énekes lelkiségét. Végére hagyta a szerző Jézus kinszenvedésének, a passiónak megrázó népi bemutatását. Ide illeszkednek még az egyházi folklórból ki nem hagyható különleges képződmények, mint pl. „A mennyei hét záruk imádsága”, vagy a Szent Albert imádságai. A felsorolt példákban bőségesen igazoltnak láthatjuk a népi imádságok nem is sejtett gazdagságát.

Az egyéniségkutatás

A népi kultúra bármennyire is közösségi, létrejövételében ez sem nélkülözheti az egyéni kezdő indításait. Csak a tudományunk nagyon korai szakaszában vetődött fel az az elképzelés, hogy az ilyen 'közösségi' kultúrákat talán szó szerint a közösség hozza létre, mintha például egy népdal úgy keletkezne, hogy 'valaki' mond valamit, tán' hozzáillesztenek egy kedves folytatást, valahol pedig befejeznék. Ezzel el is készült volna egy versszak, minden tudatos közreműködés nélkül, és így tovább az egész 'népi' kultúrában, mert hiszen ettől 'köznépi'? Na, nem így! Ez a néprajztudománynak egy 'gyermekbetegsége'! A népi alkotásoknak éppen úgy megvan az egyéni szerzője, mint a – ha tetszik – magaskultúrában.

Csakhogy ezek az alkotók maguk is a nép gyermekei. És alkotásaik egyéni szerzője maga is természetesen népközösségének gondolkodás- és kifejezőmódján fog megnyilatkozni. Ezért alkotása persze, hogy egyéni, de népközössége szellemében. Ez a megfontolás hozta létre (4. o. a néprajztudományon belül) az egyéniségkutatás új vonásait. Példakép legyen előttünk a XIX. századi kollekció, a Magyar Népköltési Gyűjtemény 14. szép kötete, remek alkotások, de csak a tájék és más eredet megjelölése nélkül. 1940-ben a nagyon jól induló Ortutay Gyula jelentkezett Fedics Mihály meséinek vastag kötetével, és ehhez meg kellett változtatni a sorozat címét: „Új” Magyar Népköltési Gyűjteményre. Nem a két sorozat közt eltelt éve, hanem inkább azok „felfogása” miatt. Ahogy a kezdő kötet mutatja, ugyanúgy a már nagyszámúra nőtt újabb kötetek, a közösségben élő, de már egyénileg megnevezett mesélők alkotásai.

A szentemberek „felfedezése”

Ez a vallási néprajzra is vonatkozik. Ezért vált szükségessé még a búcsúvezetők, „szentemberek”, templomi szentasszonyok bemutatása. Az ún. magasirodalom semmit sem tudott róluk. A néprajzban sem szerepeltek. Pedig a népéletben is jelentős a hatásuk. Bálint Sándornak kedvezett a szerencse. Mind sűrűbben találkozott Orosz István nevével és végül lányától kézhez kapta apja amúgy is kiadásra szánt önéletrajzát. Ehhez írt egy 30 oldalas bevezetőt a kutató, jelezvén addigi nem sejtett munkássága eredményeit. Így jött létre 1941-ben a budapesti Franklin Társulatnál az „Egy magyar szentember” főcímmel Orosz István önéletrajza. Mivel ez manapság már könyvritkaságnak számít, az újabb néprajzkutató nemzedék nem is tudhat felőle, ezért nemrég – nagyon helyesen – újra megjelentették. Nem mintha saját korában nagyon ismert lett volna. Hiszen a hívatott Szinnyi József (Magyar Írók IX. 1987.) pár soros adalékában katolikus papnak tartja és alig egy-két művét ismeri. Annál nagyobb népszerűségnek és személyes tekintélynek örvendett azonban a magyar katolikus nép körében a legválságosabb korszakban országszerte. Ezért volt helye az Önéletrajz előtt erről a korról szólni Bálint Sándor Bevezetésével. Szentembere benn él még a paraszti kultúra világban, de már öntudatos, személyi vallomást tesz magáról és a környező világról. Családi neve valószínűleg az Oroszi községből valót jelenti. Ő maga jászladányi születésű,

1838-ból. Sajátos egyvelegben mutatkozik nála a misztikus hevület az élet anyagi tényeinek elismerésével. A főleg a városi, a civilizációra még nem jutott műveltségben a kultúrák ismernek ilyen szereplőt. Aki valamilyen papi, orvosi és költői szerepeket egyesít magában és a közösség szellemi irányítására hivatott. Ő a közösség szószólója, az ünnepek szertartásmestere, aki biztosítja a hagyományos rendet. Meg tudja adni Istennek, ami Istené, és az embernek, ami az emberé. Ismeri az évszázados kultikus gyakorlatot és képes őket képviselni, értük helyt állni. Valamit őriz az ősi papi hivatásból is, mert ügyel a közösségi kultusz teljességére, amelyet a pap már nem tölt be egészen. Orosz István a magyar „szentembernek” klasszikus képviselője, mely típusra nálunk eddig nem mutattak rá.

A korábbiakból megemlékezünk a XIX. század első negyedének legnagyobb hatású szentemberéről, a népiesen Szent Miskának nevezett férfiről. A jozefinizmus és a korszak racionalizmusa által elnyomott vallásosságot akarta új életre kelteni. Imádságával és nyálával beteget gyógyított, csodatevő hírbe került. A Délvidéken tömegeket vonzott magához. A Helytartótanács elfogatta és utoljára a pozsonyi irgalmasok rendházába helyezték háziőrizetbe.

A Szeged melletti Tápé szülötte Miklós István, a Tápai Pista (+1895), messze földön ismert szentember volt. Árvaságban felnőtt gyermekkor után, durva legénykorában egy öregember intésére megváltozott és a tápai temető kápolnája mellett remeteként húzódott meg. Betegekért kérték imádságát. Szeged-Alsótanyán a XIX. század fordulóján Engi Tüdő Vince volt híres. Egyházának mindig híve maradt. Állítólag megjelent neki a Szűzanya és gyógyító erőt adott neki. Szintén imádsággal gyógyított Megyesi József (+1927).

Orosz István

Eme alapos és szükséges szakmai és korszak-ismertető bevezető után következik a mostani kiadvány 38-197. oldalán Orosz István „Emlékkönyv”.

Nézetek ütközése

Még más, jellegzetes szakirodalmi esemény is történt akkoriban. Bálint Sándor rövid cikket közölt a hazai néprajztudomány folyóiratában az *Ethnographia-Népélet*ben 50.(1939) 193-200, (Megismételve „Búcsújáró magyarság” címmel a következőkben szereplő *Sacra Hungaria* kötet 12. fejezetében.) Solymossy Sándornak, a szegedi néprajzi tanszék betöltőjének 75. születésnapjára készített írásával. A szaklap következő, 1940. évi 51. 87-90. lapjain hozta Szendrey Ákos elutasító, kioktató válaszát, nyilván a szerkesztőség közreműködésével (ugyanazon „Adatok a magyar búcsújárás néprajzához” címmel).

Az egyedi eseten túl a kérdés két nézet fájdalmas ütközése volt: a protestáns néprajzi pozitivizmus és az egyelőre bálintsándori katolikus nyitásnak, szerintem csak alkalomra váró szemléletek munkamódszerének összeütköztetése. „A vallásos néprajz értelmezésében nagy a különbség köztünk és Bálint között. Mi

csak azt tartjuk a vallásos néprajzba tartozónak, ami népi, azaz népi eredetű, vagy pedig a papi egyházi rendelkezések népi átalakítása s nem az egyházhatósági rendelkezéseknek papi felügyelet való végrehajtása. A vallásos néprajz nem egyháztörténelem, s e kettő összekeverése egyik legnagyobb hibája a vallásos néprajzzal kísérletezőknek." A két kutató mindvégig megmaradt saját felfogásában. Bálint Sándor ebből le is vonta a tanulságot: a néprajzi szaklapunktól ettől fogva tanulmányai közlését nem kérte. A *Magyar Népkutatás* egészében soha meg nem jelent *Kézikönyvében* még megírta volna, hogy a néprajzi szemlélet nem szorítkozhat csak a hagyományörzőnek nevezett paraszti osztály bemutatására. Mert pl. Eszterházy Pál herceg éppúgy mezítláb járta a búcsút, mint a legszegényebb jobbágya. Lórántffy Zsuzsanna éppolyan kegyes puritán életet élt, mint bármelyik korabeli református asszony, stb. Az élő kultúra jelenségeiben állandóan benne rejlik számtalan összetevő hatása és így a kutató előtt a hajdani „tisztá” vagy „ősi”, népinek aligha tartható meg a korábban feltételezett értelme. A néprajz problematikája, munkaköre tehát fejlesztésre, bővítésre vár. Ennek egyre határozottabb meglátásával formálta ki sajátos szemléletét. Ennek az egységben látásnak mestere lett Bálint Sándor.

Gunda Béla, a debreceni egyetem ny. professzora egyenesen megfordította Szendrey Ákos hajdani szentenciáját: „A vallási néprajz [...] nem határolható el az egyháztörténettől, a pasztorációtól, a bibliaismerettől, sőt az egész magyar művelődéstörténettől sem.” (ELTE Budapest, Folklóre Tanszék, 1985.) Az „Előmunkálatok a Magyarország Néprajzához” c. sorozat 10. kötetének szerkesztői bevezetőjében pedig ezt találjuk „Tartozunk az igazságnak azzal, hogy elmondjuk, hogy az ő (Bálint Sándor) munkásságának tudományos súlya hatott oda, hogy a készülő Magyarország Néprajzában ötödik kötetébe belekerült a népi vallásosság témája. Bálint Sándor könyveinek eredményeit figyelembe nem venni nem lehet többé.” (MTA Néprajzi Kutató Csoport, Budapest, 1982. szerk. Hoppál Mihály és Novák László)

Ezzel azonban nagyon előre léptem.

A „Sacra Hungaria” jelentkezése

A kedves Olvasó türelmét kérem. Még mindig nem érkeztünk el a magam tudatos szerepléséhez. De már csak egy van hátra. Persze, ez is annak módján jelentkezett. A Hittudományi Akadémiától indultam, mint máskor is, az Astoria-sarok akkor meglevő gyorsétkezője felé tartva. De rövidítésként, ezúttal is, hogy az egyetemi könyvtár után a belső udvaron a Kossuth Lajos utca 1. számon érhessek ki. Itt, a belső udvaron volt egy magán-könyvesbolt. Ennek kirakatában láttam meg Bálint Sándornak számomra utolsó „ismeretlenül” szóló könyvét a „Sacra Hungaria”-t, *Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből*. Akkor nagyon megfontoltan kellett keveske pénzemet kezelni, de döntöttem és megvettem. Még máig is állítom, hogy nagyon jól cselekedtem. A könyv nem kifejezetten tudományos szakembereké, de témakezelése a szakszerűsége alapozott ismétel 1943-ból 1944-es megjelenéssel.

A tizenkét fejezetes-könyvből csak három az új, de ez engem akkor éppen hogy nem zavart, sőt megkímélt más, akkor ismeretlen közlések keresésétől.

Itt van tehát előttem az 1944-ben a kassai Veritas kiadónál megjelent kötet. Igen, Kassa akkor 8 évig, az ún. első bécsi döntés szerint hazánkhoz tartozott. Értethető tehát, hogy a könyv ott jelent meg? Gondoljuk, annyi esztendő után. Nem, ez nem elég. Ez tudniillik az előbb ismertetett összekülönbözésnek már egyik velejárója volt. Bálint Sándor kerülni igyekezett az esetleges súrlódásokat.

Végül is itt van a kötet, okos válogatásból eredő 12 fejezettel. Nem kifejezetten a szakemberekhez szól. De ki volt annak idején a vallási néprajzban „szak”-ember? Megtanít bennünket a vallási néprajzban is a történeti múltra tekinteni: „A magyar népelet Szent István idejében”, „A napba öltözött asszony” és a „Loretto és hazánk”, valamint „A Czenstochovai Szűzanya tisztelete hazánkban”. A magyar katolikus táj cikkei pedig: „Búcsújárás és település”, „A szegedi népelet szakrális gyökerei”, „A délvidéki katolikus népelet” és „Kultusznyomok Rozsnyó vidékén”. A magyar katolikus nép című csoportosítás pedig „Liturgia és néphagyomány”, „Vallásos népköltészetünk egyéni ihletései”, valamint a „Búcsújáró magyarság” és a „Népünk halálélménye” című dolgozatok közlésére.

Szerintem, igen jó bemutatkozás. Jóval később kérdeztem egyszer Bálint Sándort, hogy milyen élmények, vagy meglátások hatására szerkesztette ezt a kötetet. Azt válaszolta, hogy nem emlékszik ilyenre. Magam pedig kitartok amellett, hogy ez egy rendkívül jól sikerült bemutatkozás akár a már meglevő, másként iskolázott szakemberek, akár csak új érdeklődők előtt. Kár, hogy nem gondoltak újabb kiadásra.

Kapcsolatom Lovas Gyulával

Ezekben az időkben alakult ki munkakapcsolatom Schügerl Miklós unokabátyám osztálytársával, Lovas Gyulával, aki – akkori értékelésem szerint – már nagy néprajzi gyűjtő volt és jó környékbeli falusi kapcsolatai is voltak, ami nekem hiányzott. (A barátságnak egyik létrehozója az is volt, hogy Lovas Gyuszi – pedig akkor iskolai ún. „főlevente” volt -, valami elmarasztalót mondott a mozgalomról. Ezt az akkori hivatalosak nagyon zokon vették és Gyuszit valamilyen súlyos büntetés fenyegette. Apámnak sikerült azonban az egész ügyet valahogy érdektelenné átmagyarázni és a készülő eljárást megszüntetni.) Volt neki hat, vagy nyolc nagy füzete. Bennük több-kevesebb oldal egy-egy megyénkbéli községnek címezve, de még a majorok is számon voltak tartva, és némelyiknél már pár soros adat is bejegyezve, akár csak olvasmányai alapján. Ez igen hatott rám és én is nyitottam ilyen nyilvántartást, de nem sokra mentem vele. (A jóképű füzetekbe utóbb szentbeszédeimet írtam be.) Gyuszi hatására a pütkösdí ünnepekben a „portyázó” realista, azaz Széchenyi gimnáziumi csoporthoz is csatlakoztam. Én persze néprajzi gyűjtés céljából. Itt jegyzem meg, hogy Lovas Gyulából végül is nem lett néprajzos. A család helyzete nem engedhette meg az egyetemi képzést, és Gyuszi a GYSEV-hez került állásba. De végül ott is megtalálta módját és vasúttörténész lett, és úgy tudom megírta ennek a máig jól működő magyar-osztrák vasúttársaságnak történetét.

A HAZAI VALLÁSOS NÉPRAJZ KIALAKULÁSÁNAK TÖRTÉNETÉT

én magam próbáltam felvázolni a 60 éves Barna Gábor tiszteletére szerkesztett hatalmas kötet 466-472. oldalain. (Szeged 2010) Ennek rövidített formája az alábbiak.

Egy korai irány képviselője volt például herceg Eszterházy Pál nádor 1690-ben megjelent műve *Az egész világon levő csodálatos b. Szűz Mária képeinek röviden föltett eredeti*, számos későbbi kiadással. Ott említettem a nagyon korai időkből a ferences Telek Józsefet, akinek nagyméretű *Tizen-Két Tsillagú Korona* című prédikációs kötetében (1769) ott rejlik a népi vallásosság ismerete. Külföldi párhuzamokból tudjuk, hogy a néprajzi érdeklődés első képviselői másutt is a pasztorációt komolyan vevő papok voltak. További jellegzetes alkotása ez a nagy mű: *Beatissima Virgo Maria Mater Dei, qua Regina et Patrona Hungariorum. Historico-pragmatice adumbravit Augustinus Florianus Balogh de Nemsicz, parochus Kocskoczensis, Agriae, 1872* (795 nagyoldal), máig használható gyűjtemény!

A népies-nemzeti (romantikus) érdeklődés segítette első sikerre a néprajztudományt. A németek csakúgy a népiségből megújuló birodalomról álmodoztak, ahogy nálunk az eltűnt nemzeti őseposzunkért nyújtott kárpótlást népköltészetünk remek termésének felfedezése (Vö. Viski Károly bevezetőjét a Kriza János *Vadrózsák* 1943-as kiadásához a IX. oldalon, Bibliotheca kiadás). A romantikus kor legelső próbálkozásai még nem nyugszanak bele az eltűnt magyar ősvallás kikutathatatlanságába s ezért a mitológiai kutatás nagy érdeklődésnek örvend. Első, általam ismert kísérlet Cornides Dániel *De religione Veterum Hungarorum* című tanulmánya 1785-ből egészen használhatatlan munka. A következő említésre méltó mű a különböző tudománysszakokban tevékenykedő Ipolyi Arnold, végül is nagyváradi püspöknek *Magyar Mythológiája* 1854-ből. Nagy munkatársi gárdát foglalkoztatott s valamennyi részterületen kereste az ősi hitvilág nyomait.

Akkor azonban őstörténetünk még tisztázatlanabb volt, mintsem ilyen kérdéshez alapul szolgálhatott volna. De a szerző tudományos készültsége sem volt ehhez korszerű és így műve már saját korában is túlhaladott volt. Munkája azonban másutt hozott nem szándékolt, de valóban korszakos jelentőségű sikert: felhívta a figyelmet a magyar folklór változatos területére. Jól mondta róla Tolnai Vilmos: Elindult, hogy felfedezze a magyar ősvallást – és megtalálta a magyar folklórt! (Tálas István: *Néprajzi életünk kibontakozása*. 6-7. old. Budapest, 1948. Klny. A *Magyar Népkutatás Kézikönyvéből*). Csak a teljesség kedvéért: Sikertelenek voltak Kandra Kabos egri papnak *Magyar Mythológiája* (Eger, 1897), valamint Barna Ferdinándnak tanulmányai is.

A magyar folklór felfedezése kiváló gyűjtőnek, a katolikus plébánosnak, Kálmány Lajosnak (1852-1919) adta kezébe a tollat. Életében hét kötetben jelentette meg munkáit, s ezeket modernebb szempontok szerint készítette. Hitelesség

tekintetében kortársait messze felülmúlta. Mint a német Grimm-testvérek, ő is úgy gondolta, hogy az ősvalláskutatást az úgynevezett alsóbb mythológiával kell kezdeni, azaz a néphit mai emlékeinél. Szívesen idézem egy jellemző írását, melyet magam találtam meg írásos töredékei között: „A’ hová a történész fáklája be nem világít, a kereszténységet nem ismerő ősök korába, behatolhatunk az ethnographia segítségével... Hiszen nyelvkincseink és szokások nem egyebek, mint a nép nyelvébe, szokásaiba bejegyzett történelmi adatok.” (Fennmaradt kézírataiból: Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattár EA 2814/II. 366, kiadatlan). Ez az érdeklődés vezette tulajdonképpen 1885-ben a Tudományos Akadémiának bemutatott „Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya” című értekezésének megírásához. (MT. Akad. Értesítője a Nyelv- és Széptudományok köréből, 1885. XII. kt. 9. sz. 37 oldal.) Amilyen kiváló anyagot és nagy fáradságot szentelt e kérdésnek, sajnos annyira nem tudott szabadulni a romantikus előítéletektől és a pompás anyagot egészen elfogultan magyarázta. Itt a magyarázata annak, hogy a vallási néprajzi kutatás egyet jelentett sokáig az ősvallás elemeinek hajszolásával. Így az igazi szerepétől messze eltérítette a kutatást, a hívő katolikusok részéről pedig sokak idegenkedését és távolmaradását váltotta ki: jó időre hiányoztak a komoly katolikus néprajzosok.

Itt találta meg talaját és későbbi vélt igazolását az a szélsőséges református vélekedés, amely néprajzi életünkre nyomasztóan telepedett rá. Mire ugyanis az ősvallás-divat elmúlt és a néprajz a szigorú pozitivizmus szemléletére tért, csak az „ősvallási”-bélyegű adatoknak súlyos terhével jelentkezhettek katalogizálásra. A népi vallási élet finom, mélyén keresztény vonásait észre sem vették. Az érdeklődő megtalálhatja ennek dokumentálását *A magyarság néprajzában*. Én magam ezt a Mária-ünnepekre vonatkozóan kimutattam.

Az első klasszikus

Katona Lajos, sajnos (1862-1910) rövid életű egyetemi tanár, Európa-hírű irodalom- és néprajztudósunk személyében a magyar néprajztudomány és a magyar vallási néprajzi érdeklődésnek első klasszikusát üdvözülhetjük. Az ő tervezetével indították meg például az *Ethnographia* néprajzi szaklapot. Hatalmas irodalmi összehasonlító tudásával a pozitivizmus új és biztos talajáról támadta a romantikus néprajzot és higgadt összehasonlító tanulmányaival kiutat mutatott. Az 1905-ben megjelent pl. „A kedd asszonya” című dolgozatában egyszerre összedöntötte Kálmány Lajosnak a „Boldogasszony, ősvallásunk istenasszonya” tényeit és módszereit. „Nem tanácsos mindjárt a praehisztorikus rétegbe fújni, mikor előbb még a közelebbeső történelmi talajnak a gondos átkutatása is meglepő fölfedezésekkel kecsegtet [...] Jóval nagyobb és hatékonyabb része a hagyományoknak [...] alsóbb keresztény rétegből való.” (Felhozott eseteiben főleg a magyar középkorvégi kódexirodalomra gondolt.) Amíg így diszciplináknak nagy szolgálatot tett, akaratlanul is előkészítette az utat tudományunk újabb megmeredésének. A típus-, motívum- és összehasonlító-kutatás ugyanis nagyon hajlamossá tesz a kutatót arra, hogy az élettől eltávolodjék.

Pozitívista-katalogizáló kor

Katona Lajos azt a tanítást hagyta, hogy legyen vége az anyag önkényes magyarázatának! Az adatokat össze kell foglalni rendszerekbe. Ez pedig elemzés és motívumok keresése által lehetséges. Hamar észrevették, hogy az anyag elemzését csak hatalmas összehasonlító anyag alapján lehet elvégezni. Megalakul tehát a Folklóre Fellows (FF) a nemzetközi gyűjtés és feldolgozás, valamint a publikálás céljából. Magyar szakemberek: Sebestyén Gyula (1864-1946), Solymossy Sándor (1864-1945), valamint Szendrey Zsigmond (1879-1943) és Ákos (1902-1965) hangyaszorgalmú gyűjtésükkel és katalogizáló munkájukkal felbecsülhetetlen szolgálatot tettek a magyar vallási élet kutatásának. Hibájuk azonban – mint az egész iskolának mindenütt a világon – hogy az „adatok” mögött meghúzódó, sőt, azokat létrehozó társadalmi valóságot nem méltatták kellő figyelemre. Ezek a katalogizáló, leíró munkálatok nem adtak jelzést a parasztság vallásos világképéről, vagy valláséletének természetéről. Éppen a lényegyet megragadó szemlélet kialakítására nem bizonyultak alkalmasnak. Így történhetett, hogy a köztudatban elterjedt az a nézet, hogy a magyar nem vallásos nép. Itt jegyzem meg, hogy Szendrey Ákos tanár úrnál kétszer is kollokváltam (1948/49. I. és II. félévében „Évnegyedes szokások” és „Jogi néphagyományok” címen „jeles” eredménnyel.)

A vallási népelektutató önállósult

Akkor még nem kimondott módszerbeli differenciálódás, hanem bizonyos öntudatra ébredés okozta az önállósulást. Annak felismerése, hogy a vallásos lélek vizsgálata a fontosabb és nem annak csupán a tárgyai, vagy viszonyításai valamilyen őspogánysághoz. Nálunk Karsai Géza bencés és Schwartz Elemér ciszter teológiai tanárok ismerték fel és ismertették az „újat”. Figyeljük a címeket: *A vallásos néprajz fellendülése, – világtávlatai. Hittudomány és néprajz.* – Illetve: *Vallási néprajz. A néprajz új útjai* – mind az 1930-as évekből. Rámutattak a német kezdeményezésekre: legyen a lelkipásztorkodás segítője. De ennek veszedelmeire is, például „a parasztegyház dogmatikája” miatt a katolikus vallással nem tud megegyezni. Itthon az említettek mellett figyelemre méltó az Actio Catholica-ban már 1934-ben Ekhardt Sándor sürgetése a katolikus néprajz intenzív és széleskörű művelésére.

Ekkor, tehát az 1930-as években tűnt fel a szegedi táj bennszülöttje, Bálint Sándor. Professzora, Solymossy Sándor magántanáráként nagy bátorsággal megjelentette 1937-1938-ban a „Népünk imádságai” és a „Népünk ünnepei” című műveit. Ezek ugyan még magukon viselik a pozitívista-katalogizáló kor jeleit, de a *Vigilia* folyóirat 1935-1936-os számaiban közzétett cikkei mintegy programadóak a maga jövődöbeli és leendő követői számára. Minderről folytatásként a későbbiekben.

A HÁBORÚ FRONTJA FELÉNK KÖZELEDETT

Másokat bizonyára súlyosabban érintett, de magunk se maradtunk érintetlenek tőle. Mindegyikünk kapott ízelítőt.

Távolabbról kezdem, hogy hiteles legyenek. Saját nagyapám a soproni Ikvahíd 3. sz. házban pék és cukrász volt. Folytatója a családból nem akadt, de ugyanezt a mesterséget ugyanott segédje, Richly Nándor vette át. Velük kapcsolatunk megmaradt és ennek alapján írhatom a következőket. Három gyermekük volt, Margit, Emil és Sándor.

Emil rajztanár lett, a soproni Horváth Józsefnek talán legtehetségesebb utóda – két akvarellje hozzánk került, én pedig odaajándékoztam a soproni múzeumnak, melynek még nem volt tőle emléke. Richly Emil először Aszódra ment rajztanárnak és innen hívták be katonai szolgálatra a II. világháború idején. Mint ilyen – soproni tiszt – kapta a megbízatást, hogy a nem sokkal korábban alapított tiszti Nagy Arany Vitézségi Éremmel kitüntetett – de csakhamar légiaknás támadással elpusztított – vitéz Karsai Ottó holttestét egy katonai díszszakasz élén a soproni temetésre kísérje. Ez alkalommal beszéltem én vele. Hát hogy volt, mi lesz ezután, Emil bácsi? „Hát visszamegyünk és mi is vállaljuk a 'hősi' halált” – ez volt a válasza és éppen így történt. Azzal a különbséggel, hogy őt már nem volt módja dísz-sírhelyre hazaküldeni a parancsokságnak. Azt hiszem, holtteste elveszett. – Fiacskája viszont, a Zsolti, országosan nagyívű pályán mozog: a megújuló magyar rajzos filmeknek legjobb alkotója lett. A fiatalon özvegyiségre jutott feleség utóbb új házasságot kötött, és ennek lett gyümölcse az újabb soproni művész, Gáspárdy Sándor tanár, kortársunk.

A rokonság

Még a Horthy-korszak végén tartottunk, amikor a kormányzó felmentette állásából a hozzá hű Ullein-Reviczky Antal⁴ – azt hiszem – országos sajtófőnököt és Stockholmba küldte követnek. Ezek apai unokatestvéri fokon rokonok velünk. Idős édesanyjával és testvérhúgával, Alizka nénémrel Sopronban tartottuk a rokonságot. Apa szóvá is tette Alizkának: „Ez nem valami forgalomból való kivonás?” – „Ó, dehogy!” – „Pedig azt hiszem, hogy igen!” (Mellesleg: Tubi bácsi – családirag így nevezték – felesége angol nő volt).

Ez az Alizka néném egyébként maga is szívesen forgolódott a politikában, persze az itteni fokon. Annak idején létezett például egy hivatalos (félkatonai?) intézmény a hadbavonultak családjainak támogatására. A hadtestenként tagolt országos szervezetben mi soproniak Szombathelyhez tartoztunk. Ennek főnöke

---

⁴ Ullein-Reviczky Antal (1894-1955) diplomata, a nemzetközi jog tanára. Szerepe volt a soproni népszavazás előkészítésében. 1943-ban stockholmi nagykövetté nevezték ki. Németellenes politikát folytatott. Magyarország német megszállása (1944. március 19.) leváltották és megfosztották állampolgársásától. Sopronban született, Londonban hunyt el.

Kiss János altábornagy⁵ felesége volt, a soproniak vezetője pedig ez az én Alizka néném.

Édesanyám

Alighogy Ullein-Reviczky távozott az országból, Alizka nénémet felmentették a soproni csoport vezetése alól és édesanyámat nevezték ki helyette. Először csak tiltakozott, de a szombathelyiek nem tágitottak és valami katonai fenyegetéssel tetézték meg üzenetüket, ami annak idején félelmetes lehetett. Erre üzembe lépett Alizka néném: „Tudod mit, írd meg egyszerűen, hogy te pedig a most félre állított Törökné Ullein Aliz sógornője vagy.” Hát így is történt, és erre csakugyan elálltak. Pedig akkor még nem lehetett tudni, hogy az események férjét, Kiss János altábornagyot is elragadják és feleségét is félretolják.

Én magam 14 éves múltam, amikor a németek 1944 októberében⁶ az országot lerohanták. Nem felnőtt kor ez még, de annak idején az események belesodortak a felnőttek közé. Így emlékszem vissza: október első hetének végén mondta Apa, a németek bejelentették, hogy a Fertő-parti légvédelmi egységüket meg kell erősíteniük, ne lepődjünk meg, ha német katonai egységek vonulnak át a városon. Hát október 15-én, vasárnap kora reggel arra ébredtem, hogy a szobám ablakából jól látható soproni Balfi-utcán vonulnak lefelé a német gépesített alakulatok. „Áhá, – mondtam magamban – hát ezek a jelzett légvédelmisták!” Na, de nem akartak fogyni. Már negyed- meg félórája csak özönlöttek. Akkor ez valami más. És megszólalt a telefon, Anya vette fel. Kamenszky Árpád, a polgármester szólt idegesen: „Hol van Béla (édesapám)?” – Anya: „Hát hol, alszik, hiszen még csak reggel 6 óra.” – „Azonnal jöjjön be a városházára!” – „Na, de miért?” – „Hát német megszállás van, siessen!” Állítólag Budapest sem tudott róla, a telefonvonalakat pedig elvágták. De létezett egy rendkívüli „K”-vonal erről nem tudtak és ezen értesítettük a fővárost.

Édesapám

Egy hét múlva, vasárnap nagyarányú letartóztatásokra került sor. A város 22 jelentős polgárát vették őrizetbe. Nálunk ez így történt volna: vasárnap Apa szokatlanul a reggel 8 órai bencés diák-misére jött velem, majd az otthoni reggelizés után azt mondta, hogy most megy sétálni. Szokatlan volt tőle, de nem szóltunk ellene. (Hallottunk-e már akkor reggel a lefogásokról, és hogy kettejüket, akik saját pisztollyal próbáltak szembe szállni a német géppisztollyal, helyben lelőtték?) Hagytuk tehát elmenni. (Ezalatt fontolta meg, hogy mit tegyen. Rá kellett jönnie, hogy nincs „más”, mindenfelől németek vesznek körül.) Ebédre hazatért.

---

5 Kiss János altábornagy (1883-1944) katonatiszt, német ellenes politikát folytatott, tagja volt a német ellenes magyar ellenállási mozgalomnak. A nyilasok 1944. december 8-án kivégezték.

6 Ez Horthy Miklós sikertelen kiugrási kísérletére és a nyilag hatalomátvételre vonatkozik.

— Ezalatt, kb. délelőtt 11 órakor csakugyan keresték. Én nyitottam ajtót. Egy magas német katona és mögötte, nyomában egy fölemelt géppisztolyos kísérő. (Én nem tudom, de annak idején az ilyentől nem féltem, mint nem sokkal később a szovjettől sem). Persze, Apát keresték, de rövid válaszzal megelégedtek és elmentek. Én gyorsan az utcára néző ablakhoz futottam és láttam, amint kiléptek a házból és a gyalogjárdára félig feljárt terepjáróba szálltak. Addigra már jó csoport népség gyűlt össze és ezek csalódottan vették, hogy ezúttal nem láthattak semmit. Az időközben hazaérkezett édesapa egyszerűen tudomásul vette, ahogy elbeszéltem az iménti látogatást.

Másnap, vagyis október 23-án, hétfőn rendben elment a városházi hivatalba és ott történt a letartóztatása. A foglyokat egyelőre a városháza alagsorában tartották együtt. Még jó, egymást biztatták. Innen vitték át őket a Színház utcai evangélikus iskola most amúgy is üres termébe. Innen volt némi kihallgatásuk, nem sokat tudtam meg belőle. Annyit azért igen, hogy szemére vetették, „miért magyar”, ha németes, Heiszler, családi neve és eredete van?

Ezen az október 23-i hétfői napon én természetesen elmentem iskolába. Dél-előtt 11 órakor megkezdődött Oloffson Placiddal a német óra, de hamarosan bekapogott az iskolaszolga (éreztem, hogy rólam van szó!) és a tanár úrral való rövid sustorgás után csakugyan engem szólítottak: – „Öltözzél gyorsan, menj haza. Édesapádát elvitték a németek. Segítsd édesanyádat. Befejezem az órát és én is megyek hozzátok. Manapság ez így megy, fiúk.” – Anya a piacon járt, majdnem egyszerre értünk haza. Itthon Alizka néném tartotta a házat, és mondta, hogy éppen benn járt Apánál a hivatalban, amikor ezek jöttek érte. A Színház-utcai fog-ságba vezették, Anyával együtt még ott látogathattuk. Kiesett az emlékeimből, hogy ez a fajta fogság meddig tartott mindnyájuknak, és hogy volt-e hasonló eset más városokban? Mindenesetre nem sokáig. Utána átadták őket a nyilas hatóságoknak, de „házi őrizetbe” vették őket, vagyis, hogy „népek közé” nem mehettek. Ezért aztán Apa a légiriadó idején is fenn maradt a lakásban és kinézett az utcai ablakon. A rendőr fel is szólt rája, de ő védekezhetett, hogy „nem szabad emberek közé mennie”.

Itt megint emlékezzethiány mutatkozik nálam. Nem tudom, meddig volt ez így, de utóbb mégis módja nyílt a polgármesternek, hogy visszakönyörögje őt a hivatalba. Dr. Kamenszky ugyanis jó ügyvéd volt, de a városházi dolgok igazi elintézése hiányzott belőle.

Közbevetőleg Oloffson Placid atyáról

Most még erről a Placid atyáról jegyzem ide, hogy IV-ben osztályfőnökünk volt, Nálunk ő volt a legfiatalabb tanár. Ezt megelőzően már hadilelkészként volt kinn a fronton. Az hírlett róla, hogy már akkortájt összezsörtölődött a felsőbbsséggel – mert szemükre hányta nőügyeiket –, hadbíróság is lett belőle, és mintha ennek lecsillapítására vonták volna őt ki gyorsan a katonai szolgálatból (?). Így került hozzánk. Szent Benedek 1944 márciusi ünnepén neki adták át a gimnáziumi beszedet. Hát ő így is kezdte: „Két nap óta nincs jogunk ünnepelni...” Attól kezdve

el voltunk készülve letartóztatására, de ez mégsem jött el. 1944 őszén aztán megszűnt az iskola. Őt úgy tudom Pestre helyezték. A szovjet megszállás első hónapjaiban is volt mit szemrehánynia. Innen az újabb ügyek, amelyek részleteiről nem tudok, csak annyit, hogy végül is szovjet katonai bíróság ítélte el tíz évre. Azt egészségesen letöltötte, majd már itthon, kórházi mosodákban alkalmazták. Igen ám, de közben a legfelsőbb fokon kitanulta ezt a szakmát és végül az országos ügyintézés legfőbb irányítója lett. Amikor ott elérte a nyugdíjkorát, a budapesti Szent Imre templom legkeresettebb prédikátora és gyóntatója lett. (2013-ban 97 éves. Most már külszolgalatot nem engedélyeznek neki, de amúgy jól megvan.)

Pannonhalma is jelentkezett

Ez így mutatkozott: amikor már mindenki előtt kétségtelenné vált a szovjet előnyomulás az országban, a politikai propaganda által hirdetett német „csodafegyver” pedig végleg elkésettnek nyilvánult, elterjedt a híre az ország északkeleti részében már megtörténő levették „begyűjtésének” és a nyilasok által Nyugatra szállításának. A bencés főapátság erre magára vállalta a veszélyeztetett fiúk megmentését úgy, hogy a fiatalokat teljes forma szerint a Rendbe fogadja: beöltözteti, rendi nevet is ad, stb. (Csak ezek mellett számíthattak a Nemzetközi Vöröskereszt védelmére.) Utána azonban nem bánják, ha az ifjú mégis eltávozik a rendből.

Valamikor 1944 novemberében megjelent a családunknál Jávör Egon bencés- atya, hittanárunk és cserkészvezetőnk. Előadta az itt ismertetteket és említette, hogy mely ismert hat esetben már kéri ezt a felvételt. Úgy tudja, minket is nagyon érint a kérdés. (Ilyenről sohasem volt nálunk szó!) Szüleim rám néztek és várták véleményemet. Engem előntött a méreg és a leghatározottabban elzárkóztam, úgyhogy a jó atya leforrázva gyorsan távozott. Legyen itt utólagos emlékezet: a hat közül csak az egy (Horváth Tibor, a bencéseknél Patrik osztálytársam) maradt meg, akiről úgyis tudtuk, hogy oda pályázik, a többi őt a tavasz folyamán mind visszalépett.

A sopronkőhidai foglyok

Sopronkőhida volt a háború előtti ország egyetlen dologháza, visszaeső bűnösök „otthona”. 1944 októberének fordulata szomorúan emlékezetes maradt a fegyház életében. Ötszáz dologházast indítottak el innen Németországba, hogy a helyüket elfoglalhassa a Budapestről ide menekülő hadbírótság és annak foglyai. Ezek csakhamar meg is érkeztek. Kőhidtelep iskolájának egyik termében állandóan tárgyalt a hadbírótság és hozta az ítéleteket. Éppen karácsonyra már halálos ítéleteket is hoztak és kivégzéseket hajtottak végre. Ebbe az együttesbe hurcolták be Mindszenty József akkori veszprémi püspököt is. (Geiszbühl Mátyás akkori börtönlelkész korabeli feljegyzései és mások alapján előadtam a soproni Konventben 1992. május 29-én és a Konvent történetének 190-197. oldalán nyomtatásban is.) A nyilasok két okból nehezteltek rá. Először is letiltotta a zsidók deportálása után a ferences templomban félrevezető módon megrendezett Te Deum-ot, azon

felül pedig ő volt a dunántúli püspökök híres memorandumának főszerzője és átnyújtója Szöllősi Jenő nyilas miniszterelnöknek. Erre válaszul 1944. november 27-én igénybe akarták venni a veszprémi püspöki palotát beszállásolásra. A tiltakozó gondnokot letartóztatták, az eljárást számonkérő püspököt szintén őrizetbe vették. Mikor pedig a köréje gyűlt papjai és kispapjai ezt meggátolni igyekeztek, őket is letartóztatták. A püspök és 27 papja, kispapja 1 hónapig Veszprémben raboskodtak, a főpásztor kilenc ötödévesét a börtöncellában pappá szentelte. A sopronkőhidai börtönbe december 21-én telepítették át őket. Geiszbühl Mátyás börtönlelkész emlékezéseiből tudjuk, hogy ő a karácsonyra következő harmadnapján tudta felkérni a Kőhidán beszállásolt igazságügyminisztertől a helyzet javítását. Amaz viszont csak a kormányülés engedélyével mert határozni. Végül hamarosan közölte, hogy hozzájárultak egy soproni szerzetesházban való őrizetükhöz. Papp Kálmán soproni városplébános az Isteni Megváltó Leányainak soproni anyaházában tudott részükre megfelelő helyet biztosítani. 1944. december 28-án este érkezett meg hozzájuk a siralmas, elhanyagolt állapotban a papi csapat. A nővérek hamar rendbe tették őket és a felszentelt fiatalok újmiséjüket is elmondhatták. Február végén a fiatal papokat haza engedték. Viszont új lakók is érkeztek: Shvoy Lajos székesfehérvári püspök és fivére Kálmán, tábornok. Viszont felvetődött Mindszenty szökési terve. Már civil fényképe is elkészült hozzá, kivitelezésére azonban nem került sor. Az eredeti fotó Horváth Péter templomatyánk halála után hozzánk került. A front 1945. április 1-én érte el Sopront. Jelentős harc nem esett. Az eddigi pusztulásokról beszámol Németh Alajos könyve. Április közepén érték vissza városaikba, nem csekély közlekedési akadály kénytelen átszenvedése mellett.

FRONTVONALBAN

Édesapám – mint városi tanácsnok, hivatali minőségében is, de a városszeretében is –, a hajdani elődök méltó utódának bizonyult az én szememben. Hadd adjam elő az akkori történetet.

Amikor a II. világháború vége felé a front Sopronhoz közeledett, a város felelős vezetősége attól tartott, hogy – úgymond –, az „utolsó magyar várost” a németek és a fanatikus nyilasok már csak propaganda céljából is a végletekig védeni próbálják és ezzel akár rommá is lövetik azt.

Dr. Kamenszky Árpád polgármester fehér zászlót akart kitűzetni a város toronyra és úgy látta jónak, hogy egy polgári küldöttség menjen a hódító csapatok elé és fehér zászló alatt kérjék a város megkímélését. Ehhez édesapámat találták alkalmasnak, mert hiszen őt 1944. október 15-e után a GESTAPO (GEheimSTAatPOLizei, a hitleri német titkosrendőrség) letartóztatta és a nyilasok házi őrizetben tartották. Mikor édesapám az óvóhelyen ezt a tervet közölte, hevesen kitörtem: – „Jaj, Apa, ne! Ez életveszélyes!” Ő csak megfogta kezemet, szemembe nézett és ennyit mondott: – „De ha a Város úgy kívánja, igen!” (Sopron

elfoglalása azonban sokkal gyorsabban és könnyebben történt, így a küldöttségre nem is kerülhetett sor. (Erről lásd a *Soproni Füzetek* 2012. 242-244.)

A soproni Színház utcában

De Apa nem látta eléggé biztosnak sem az Ikva-hídi lakást, sem a szemközti ház óvóhelyét, mert a városházán ismertté vált, hogy „szükség estén” a németek be-robbantják az Ikva-hídat és abba vagy belepusztulunk, vagy az utolsó perben egy teljesen nyomorult helyre löknek. Egy táskányi holmival tehát áttelepített minket Anyával testvéréhez, Annus nénémhez a belvárosi Színház utcába. Ez mondjuk biztos hely volt, de embertelenül túlszűfelve az óvóhelyi pince. Kintről kevés zaj hallatszott ide le és alig egy-két robbanás. Azt gondoltuk, hogy még odébb van a felszabadulásunk, amikor máris megjelent két orosz az óvóhelyen. A hivatalos cím mindig az volt, hogy német katonák után kutatnak, de hát azok nem voltak. Maradt zsákmányolni való néhány óra. Apáét is így fejtették le. (Ha nem olyan hirtelen jöttek volna, bizonyára elrejthette volna. Mert megmotozásra nem érhet-tek rá.)

Menedékhely a soproni bencéseknel

Apa is észlelte a Színház-utcai óvóhely szorított helyzetét (másnap történt is ott nő-vadászat) és miután megtudta, hogy a helybeli bencések pincéjüket is befogadásra készítették fel, mindjárt oda telepített bennünket. Itt is sokan voltunk – valaki úgy becsülte, hogy kétszázan –, de nagyon kedélyes és megbízható társaság. Az én második vagy harmadik szomszédom például a pincében Lakatos vezérezredesnek, az utolsó horthysta miniszterelnöknek felesége volt. A rendház még egyszerű kosztot is adott.

Emlékezetem szerint csak néhány napig lehettünk lenni a pincében. Utána fel-költözhattunk az emeleti tanári szobákba. Eléggé ellenőrizetlen, szabad életünk volt. Visszaemlékezem például arra, hogy magam egyszer nekibátorodtam és felmásztam egyedül a templom tornyába. Nagyszerű kilátás volt a belvárosra. Mindent felülről, és szinte belülről látni, itt a lábam alatt! Igen ám, de vissza is kell jutni! Akkor vettem észre, hogy a létra lécei bizony, már nagyon régiek, kibír-nak engem? Rádöbbsentem, hogy egészen egyedül vagyok. Vagyis félni kezdtem. Valahogy épségben leértem, de emlékszem, hogyan adtam hálát a templom kóru-sán. Nekünk Anyával egy nagyszoba jutott, a pincéből feljővet. Ezt viszont meg kellett osztanunk az utolsó katonai városparancsnok, Sodró Sándor ezredes csa-ládjával (Ilonka feleségével és Laci meg Zsuzsi, pár évvel fiatalabb gyermekeivel. Jó „társbérloknak” bizonyultunk, mert ők, akiket háborúban sérült lakásuk még nem fogadhatott be, hozzánk jöttek az Ikva-hídi lakásunkba elég hosszú ideig. Az ezredes apa fogságban volt, de később épségben hazatért. Ilonka néni szívesen látta volna, ha Zsuzsinak udvaroltam volna. Biztatott is rá, de egyáltalán nem álltam hozzá. A kiengesztelés 1955-ben történt újmisémen, amikor Ilonka néni-től egy szép Mária-képet kaptam). A bencések semmit sem kértek. Emlékezetem

szerint mindenestül 200.-forintot elfogadtak a talán kéthetes ott tartózkodásért és kosztolásért (akkor ez valamit, bár nem sokat ért).

Közben haza-haza néztünk a családi lakásba. Valószínűleg mindjárt az első alkalomkor történt, hogy két orosz is becsellenget és nézelődött, hogy még mit lehetne elvinni, leginkább órát. Mondtam nekik, hogy már elvitték a bajtársai. De azért erősködött, és odament Anya éjjeli szekrényéhez és íme, onnan kiemelte a (tönkrement) karórát és mindjárt rám szegezte géppisztolyát. Nevetnem kellett és így mondtam neki derűsen, hogy „kaput”! De ő ezt aligha hitte el akkor tőlem és elkapta az órát.

LASSAN MEGINDULT AZ ÉLET, DE JÖTTEK ÚJABB NEHÉZSÉGEK

Elfelejtették édesapám érdemeit és 1945 augusztusában a helybéli internálótáborba vitték. Ez az ún. 48-as laktanya a Vitnyédi utcai hátsó bejáróján volt megközelíthető. Kosztos ellátás nem volt, naponta kellett beadnunk ételt. Innen vitték népbírószági tárgyalásra egy bizonyos köznap délelőttjén. Én az igazgatótól engedélyt kaptam távozásra, de az érintett matematika óra tanára azért felhányta: – „Na, és neked ott kellett lenned?” – Nem tudtam rá felelni az ekkora közömbösségre. A másodfokú tárgyaláson is felmentették, de az internálást „peren kívül” folytatták, sőt apámat a soproni internálótábor őszi felszámolása után a fővárosba, „Buda-Dél”-internáló laktanyába vitték.

Az 1944 októberben a németek és a nyilasok által őrizetbe vett huszonkét prominens soproni férfi egy évre rá, tehát 1945 októberében baráti találkozót tartott. Ezen fájdalommal emlékeztek rá, hogy tavalyi sorstársuk, dr. Heiszler Béla nincs köztük, mert most meg a jelenlegi hatalom tartja fogságban. Ezt a nyilatkozatot – mindegyikük aláírásával – megküldték nekünk. Az iratra jól emlékszem, de nem találom.

Édesanyám igyekezetére a soproni ún. Nemzeti Bizottság, Pandits Mihály és Vass (Wanek) Károly felszólalása nyomán 1946. október 10-i ülésén kérte a Belügyminisztertől a fogvatatás megszüntetését (hozzánk megküldött aznapi Határozata és a *Soproni Újság* 1946. október 11. cikke) és ezt a hónap végén el is értük, tehát *szabadult*. Apa a kópházi Szűzanyához zarándokolt le hálaadásul, gyalog 1946. december 8-án.

Közben persze számomra folytatódott a középiskola. De a bencés gimnázium Szent György utcai épülete a bombázástól sérült és valahogyan nem haladt az újjáépítés. Mi tehát részben a Széchenyi reálgimnáziumba, részben a Liceumba jártunk, persze délután, mikor ezek már végeztek.

Mindenben lehet valami jó. Itt történt a kapcsolatunk Horváth Józseffel. Idézem az akkori élményeket. Hogy a mostaniak tévedésbe ne essenek, ő az a „Soproni” Horváth József, akit ma így neveznek, de ezt az „előnevet” sem ő, sem az őt ismerők nem használták. Így én sem. Hát akkor hogyan lehet megkülönböztetni a

sok azonos nevűtől? Úgy, hogy ő volt a „Hosszi”. Valóban kimagasló termet volt és a diákszáj jól talált erre a névre, de sohasem tiszteletlenül!

Hogy merem én ezt állítani? Több forrásból. Ő ugyanis kollégája volt nagynéném férjének, Schügerl Miklós reáliskolai tanárnak és emlékezetem szerint fel is látogatott hozzájuk a Villasori Lőverbe, amikor magam is ott voltam. Továbbá rajz-, majd művészettörténet tanára volt az én két unokabátyámnak, akikkel nagyon jó kapcsolatom volt, és valóban emlékezem arra, hogy nem egy esetben így mondták iskolai dolgaikat: „a Hosszi is így mondta...”

A közvetlen kapcsolatot azonban az éppen befejeződött világháború hozta. A bencés gimnázium Szent György utcai ősi épületét háborús kár érte és a helyreállítás még késett. A közeli Berzsényi Gimnáziumba (= Liceumba) kellett járunk délutánonként, és erre hivatott tanárunk, Szarka Árpád is hiányzott még, azt gondolom, hadifogsága miatt. Így hát a bencés atyák Horváth Józsefet kérték fel helyettesnek.

Így esett, hogy 1947 késő májusi délutánján, ő tartott ismertetést a görög szobrászművészetről. Mi 17 éves fiúk voltunk, a szobor-emlékek pedig a fennmaradt ruhátlan női márvány-alakok. El tudja hinni a mai közönség, hogy egyetlen pizszenés sem zavarta meg a bemutatót? Hanem a mi nagy lákli természetünk is békésen fogadta az ismertetést, melynek közlése máig itt él tudatomban. Az az egyetlen mozzanat is ezt igazolja, tudni illik egy cseresznyemag koppant a táblán, és ezt a kamasz osztály is mérgesen igazolta. Hosszi csak ennyit szól: „Nagyon sajnálom...”

Ilyen emlékek nyomában választottam „A magyarok Máriája” könyvem címlapjára Horváth Józsefnek a *Látogatás* című akvarelljét, mert – mondanom se kell – persze másokat is festett. Amikor erre azóta elhunyt fiától engedélyt kértem, meglepődött, hogy a képet én (?) az ismert szentírási alkalom ábrázolásának tartom. A kép valószínűleg 1956 tavaszán készült, amikor az addig óvatossá vált tanár – aki korábban elveszítette állását, mert talán egyedül a testületben kiállt Mindszenty mellett – még saját családja előtt sem tartotta jónak, hogy nyilatkozzék a kép indítékairól, hanem maradjon csak „látogatás”. Úgy tudom, a kiállító teremben máig is így szerepel. Pedig hát kell-e képviselnem az akvarell egészen tudatos jelzéseit? Az ablakban pünkösdi rózsás váza, a fiatalasszony a kapuvári és csornai fiatalasszonyok múlt századig szokásos pünkösdi piros ruháját viseli, a padlón pedig az útításka hever. Az idősebb „másik” asszony pedig az ottani elvárásoknak megfelelően a 40 év felettiek egyszerű, sötét öltözetében fogadja vendégét. Mind utalás a bibliai eseményre. (Részletesen megtalálható „A magyarok Máriája” című könyvem 435. és 628. oldalán és a *Soproni Füzetek* 2012. 242-244.)

Visszatérve a mi családi helyzetünkre, Édesapám hazajövele csak a szabad állapotot hozta meg, a megélhetésről még gondoskodni kellett! Abban megegyeztek az új hatalmak, hogy „értelmiségi és belső” munkahelyre nem kerülhet. Ő fájdalommal tudomásul vette. Számomra ez mindmáig ható példa lett. Tehát hosszú időn át az erdészethez járt csemeteültetésre. Milyen kedvesen hangzik ez? De az ún. „Kányaszurdok” hegyes-völgyes terepen, a várostól másfél óra biciklin, az

ugyebar napi három óra és ezt nem fizették meg! Még szerencse, hogy korábban nagy turista volt. De ez vezethetett annyi idő után, végül is az idő előtti elhasználódásra, a szívtrombózisra. Vállalnia kellett ezt családjáért (és később) a fővárosban egyetemista fiáért? Ma (mikor magam is szív-gyenge lettem) megborzongok erre, és valószínűleg abbahagytam volna tanulmányaimat. De ezt a napi valóságában nem tudtam-láttam, hiszen (utóbb) nem otthon tanultam.

Adódott a soproni erdészetre háruló más feladat ellátása is. Évekkel korábban lerakott, valamilyen rendszerű jelzőkövek felkutatása és megtisztítása térkép szerint. Keresgélést jelentett a többször vadonban, de munkaidő és teljesítmény-elvárás előírása nélkül való járkálás. Előnyöket és hátrányokat rejtett magában. Ezt a munkalehetőséget Sodró Sándor közvetítette. Később jóval könnyebb helyre került, a soproni Katolikus Konvent által finanszírozott temetők útjainak fenntartásához. A két parcella tőlünk csupán 5-10 percnyi gyaloglást kíván és nagyon önkímélő néhány dolgozója volt. Hetvenéves koráig itt találta szegény Apa a megélhetéshez szükséges munkát. Akkor mondta és mondhatta, hogy „befejezem a munkát”.

1946. év eseménye volt még az új győri püspök kinevezése és felszentelése. (Apor Vilmost ui. az óvóhelyre menekített nők védelmében egy szovjet tiszt halálra sebezte.) XII. Piusz pápa az akkor 60 éves soproni városplébánosunkat, Papp Kálmánt nevezte ki utódául 1946. május 3-i keltezéssel, a Szentkereszt feltalálásának liturgikus napján (bizonyára tudatos választással). A június 16-i konszekrációra autón érkező Mindszenty József bíboros metropolitát a soproni Győri úton, többek között, a magunk biciklis cserkészruhas különítménye is fogadta és vezette fel a Szent Mihály templomhoz Orowitsch Ferenc, a kurucdombi Szent István templom lelkészével, ezen a 1946. június 16-án. Jávor Egon atya, parancsnokunk itt is gondoskodott arról, hogy feladatunk legyen, de „ezért” helyzethez is jussunk. Így ránk bízta a tömeg féken tartását, mert rengetegen voltak a hatalmas templomban. Számomra jelölte ki a legkényesebb részt, a szószékre való feljutás biztosítását. Így az oda igyekvő bíboros is csak rajtam keresztül juthatott a szószékre. (Az itt elmondott beszédét híven közvetíti a Mindszenty Alapítvány Vaduz-ban 1982-ben kiadott. „Hirdettem az Igét” című kiadvány 115-118. oldal) Az egész beszéd kemény hivatkozás az Egyházi Törvénykönyv és az egyháztörténelem alapján arra, hogy ki a püspök? A múlt dicső és határozott jellemű főpásztoraira utalva, az új püspök figyelmét különösen felhívta a három, életáldozattól sem visszariadó győri főpásztorra, Gergely ugyanis a muhi csatában, Paksi Balázs Mohácsnál, Apor Vilmos pedig saját székhelyén áldozta életét övéért. Próféta elörelátással fejeződött be a felejtethetlen beszéd: „a fényt ne mondd soha árnyék-nak, az árnyékot se fénynek: a jót rossznak és a rosszat jónak. A teljes Szentháromság dicsőüljön meg az új főpásztor munkájában. Amen.” Papp Kálmán, a konszekrátor Grósz József kalocsai érsek és az azóta boldoggá avatott esztergomi segédpüspök, Meszlényi Zoltán között gyalog jöttek le a templomtól. (Ezt a soproni Szent Margit plébánia történeti albumából való képet közli a Meszlényiről kiadott kötet is Beke Margit: *Boldog Meszlényi Zoltán Lajos püspök élete és halála*.)

Szent István Társulat, 2009. én adtam be nekik, 52. kép) Aznap délután a soproni Petőfi-téren találkoztak a hívek egy tervezett nagygyűlés keretében a hercegprímással. A színház külső erkélyéről mondott volna beszédet, de alighogy elkezdte, eleredt az eső. A tömeg mégis kitartott. A zápor egyre erősebb lett. Zágon József győri irodaigazgató állt a bíboros mögött. Hozzá hajolt és bizonyára ez mondta: „Szíveskedjék abbahagyni, mert lenn a téren nem tágítanak!” A bíboros bólintott, röviden zárta alig elkezdett beszédét az 56. zsoltár idézésével:

„Könyörülj rajtam, Istenem, könyörülj rajtam, mert beléd vetem bizodalmamat.

És szárnyaid árnyékában húzom meg magamat, míg a veszedelem elvonul.”

Most befejezem azzal, hogy legyetek sírig hű magyarok! Áldjon meg a mindenható Isten, az Atya, a Fiú és a Szentlélek.” Mi cserkészek, ezek után a lassan oszladozó tömeget bevárva, zuhogó esőben még nótaszóval köröztünk csapatokkal a színház körül. Szembe találoztunk a távozó főpapok autójával, akik mosolyogva intették áldásunkat reánk.

JAMBOREE – NÉLKÜLEM!

1947 nyarán rendezték Franciaországban, valahol Párizs közelében, a háború utáni első cserkész- világtalálkozót, a Jamboree-t. Nem szabad felejtenünk, hogy az 1933. évben Gödöllőn nagy sikerrel sorra került „dzsembori”-nak a hozzáértők szívében még ott élt az emléke. Szívesen hívták a magyarokat is, többek közt a 64-es Szent Asztrik csapat képviselőjét. Jávör Egon atya azonnal énám gondolt, és ezt közölte is velem. Az intézmény (talán a gimnázium, vagy akár a bencés rend?) valószínűleg gondoskodott volna némi anyagi támogatásról, de a jelentős részét magunknak kellett volna vállalni. Én ezt a „vállalást” számunkra, az éppen imént megemlített anyagi helyzetünkben semmiképpen sem tudtam elfogadni. És nem is szóltam róla senkinek sem, úgy emlékszem, szüleimnek sem. És – tessék tán csodálkozni – magamnak sem okozott valamilyen fájdalmat, máig se bánom, sőt mindmáig keserűséget okozna, ha akkor, az akkori viszonyaink mellett görcsösen ragaszkodtam volna ahhoz. Segédőrsvezetőnk ment ki.

NÉPRAJZI MUNKÁIM A GIMNÁZUMI ÉVEK VÉGÉN

Most nagyon előre szaladtam, további néprajzi munkáról, készülődéseimről nem szóltam. De nem mintha nem lettek volna, de a való élet küzdelmei nem engedtek többet. (Gondoljunk például az előbb elmondott Jamboree-esetre.)

Például ismételtén kiszálltam a legközelebbi horvát faluba, Kópházára. Innen valók voltak a soproni cselédek javarésze. Akkor még eléggé tartották nyelvüket. Ebbe nem tudtam beártani magamat, ellenben a még több helyen megtartott régi bútorokba és szobabelsőjükbe igen! (Ennek csakhamar hasznát vettem az egyetememen. Róla hamarosan...)

Fertőendréről szólva messzebbről kell kezdenem. Anyai nagyapám hajdani Sopron Papréti kis cukorkafabrik vezetője volt, és 6-8 alkalmazottjuk közöttük volt egy hegykői Vilma is. Ő idővel hozzáment az endrédi Pálffy Györgyhez. Három leányuk született, a legfiatalabb (Erzsi) nem ment férjhez, hanem Budapestre került, hamarosan egy jólsituált Komarnitzky családhoz házvezetőnőnek, a budai Fém utca 6. alá. A másik két lány házasságra lépett (Rádler és Szalai család lett belőlük) a faluban maradt, de annak egymástól távollevő két végében. Mindkettejükkel jó kapcsolatunk volt olyannyira, hogy az általános iskola után választott soproni középiskolát Rádler Marika nálunk lakva végezte. Mintegy viszonzásul az 1947-es és 1948-as nyárra engem meghívtak magukhoz. A szállás és a három étkezés mellett más programról ők nem gondoskodtak. Így én a reggeli szentmise és reggelijük után teljesen szabadon mozoghattam. Éltem is a lehetőséggel és az ajánlott, meg a felkutatott címeken jelentős mennyiségű anyagot gyűjtöttem a boszorkányság és lidércek, stb. felől. Ez idővel a győri múzeumhoz került. Délután magam szerveztem, hogy a földek közti mezsgyéken átkelve hamar Agyagosszergény szélére érjek és ott – leheveredve – hosszan beszélgethessek Heller Józsi bácsival, a kanással. Ezek jegyzete sincs már nálam. Nálam maradt viszont az Endréden kapott hajdani egyházi ponyvagyűjteménynek egy értéktelen, öszszefűzött kis csomója. Nekik már „semmi”, nekem (néhány mással együtt) egy óriási világ! Igaz, hogy akkor még nem tudtam, hogy ebből lesz kb. tíz év múlva hittudományi disszertációmnak jelentős anyaga.

1948. tavaszán Komlós Géza bácsi képviselőnk közbenjárásával beadtam kérelmemet névmagyarosításra. Magam egyedül, mert beláttam Apa magatartását: helyeselte az enyémet, de nem csatlakozik, mert ő ezzel nem akarja annak látszatát adni, mintha megtagadná előbbi életét. A belügyminiszteri válasz 112.310/1948/II. sz. alatt kelt április 7-én. Lettem tehát Hetény János, már az érettségim is.

SOPRONI TÜNTETÉS

1948. májusában már megvolt az érettségim írásbelije és elég ráérősen a szóbelire készültünk. Néhányan ott voltunk a bencés templom májusi litániáin is. Itt tudtuk meg, hogy most mindjárt indul egy spontán tüntető menet a Várkerületen az hitoktatás mellett. Hárman (Csapody Pista, Polán Géza és én magam, osztálytársak) a Mária-szobornál csatlakoztunk a lassan rendeződő menethez. Elvonultunk a Széchenyi palotába költözött párhelyiség, majd a domonkos templom és a liceum előtt, majd a színház mellett rátértünk a Kisvárkerületre a Mária-szoborig.

Itt már az egyébként türelmes rendőrség várt bennünket. Felszólítást kaptunk az oszlásra, mert különben jön a vízágyú. Polán Géza maradt, mi Csapody Pistával azt mondtuk, hogy a folytatásból nem kérünk és egy nagy kanyart csinálva, békében hazatértünk.

Másnap hallottuk, hogy ott a Mária-szobornál voltak letartóztatások, és a mi Polán Gézánkat is elvitték a Kossuth Lajos utcai rendőrségre, másnap pedig Budapestre. Sopronba rendőri egységek érkeztek és például a Széchenyi-téren az Újhelyi ház erkélyére golyószórót állítottak.

KOMOLYAN KELL GONDOLNI KÖZELJÖVŐMRE

Az egyetemi meglepetések

Úgy tudtuk, hogy néprajzi jelentkezésem a Bölcsészkaron csak valamely mások mellé csatolható. Tehát például magyar-, történelem- és idegen nyelv társítással. Ilyen, még itthoni gondolkodásból származott, hogy magyar-francia-néprajz szakra szándékoztam bejutni. Így is adtam be jelentkezésemet. De a tavasztól eljártam a soproni kis Várkerület egyik házába egy idős tanárnőhöz a középiskolás franciámat feljavitani.

De hát másról volt szó! Csapody Pista társammal (ő valamely természettudományi szakra pályázón) utaztunk fel Pestre teljes felszereléssel a pesti Ráday-utcai Szent Imre Kollégiumba. Az első éjszakától kezdve kibírhatatlan kellemetlenségekkel kellett találkozunk. Alig pihentünk le, mindketten „mi ez?” kiáltással riadtunk fel. Vaságyakat, ágybetéttel, a kollégiumtól kaptunk és ezek tele voltak poloskával. Kitűnt, hogy nem egy vagy kettő, hanem mérhetetlenül sokkal. Be kellett látnunk a könyörtelen valóságot. A betéteket éjfél felé kivittük a folyosóra és jobb volt nekünk a pokróccal leterített acél sodronyra feküdni. Másnap pedig a „másik poloska”: belépve az egyetem aulájába, olvassuk ám a föl-nem-vettek névsorán saját becses nevünket. Ettől kezdve – ugyan még egy kollégiumi szobában laktunk -, napi utjaink különváltak. Próbálgattuk saját összeköttetéseinket felhasználni.

Pista néhány hét eredménytelen igyekezetét abbahagyva, hazatért Sopronba. Neki ez lett a szerencséje, hiszen itthon – átmeneti fizikai munka után – így sikerült bejutni a soproni egyetem erdőmérnöki karára, és megtalálni jövődöbelijét is, akivel 1953 őszén megesküdtek. Három gyermekük született, Miklós az első, akiről még ezen emlékiratom során is megemlékezem.

Én is megmozgattam, akit jónak láttam, míg végre hat hét után eljutottunk magához a főnökhöz, Ortutay Gyula kultuszminiszterhez. Nem ugyan személyesen, de közvetlen kapcsolattal. Már minden „menetközben” volt az egyetemen. Emlékszem, hogy az ún. egyetemi eskümmre is úgy került sor, hogy az éppen távozó Zsirai Miklós dékán urat úgy merészeltem visszahívni a lépcsőházból. De olyan

rendes volt! Hadd állítsak legalább itt emléket neki. Utóbb megtudtam, hogy akkor már magában hordozta súlyos betegségét.

Megindultunk tehát három szakkal: magyar-francia és néprajzzal. Félévkor csaknem minden nemkötelezőből is kollokváltam, úgyhogy a klasszikusan quaestor-nak címzett egyetemi adminisztrátor Bakos Gergely direkt kibújt az ablak mögötti hivatali székéből, hogy engem megnézzon, amikor valami miatt nála kellett jelentkezni. A félévi kollokválások után tudtuk meg, hogy az eddigi hármas-szak nem tartható. Vagy tanári (magyar-francia), vagy muzeológia (néprajz, régészet, művészettörténet). Én némi vacillálás után ez utóbbi mellett döntöttem, bár egyeseket, pl. Pais Dezső professzort sajnáltam otthagyni. Ő az első (és a nála egyetlenként maradt) nagybetűsen beírt „kitűnő” kollokválásom után szeretett volna maguknál tartani. Ezt mindjárt mondta is. Egyénisége nagyon tetszett, de munkamódszere nem. Hosszan el tudott időzni egy-egy szónál, sőt annak töredékénél is. Ha már nyelvészet, akkor jobban tetszett számomra a csak közleményekből ismert Mészöly Gedeon-módszer, mely a szó elemzésekor annak életszerű megjelenését (néprajzát, ha tetszik) igyekszik bemutatni.

Lakásom még a Ráday utcában volt a Szent Imre Kollégiumban, de már több felől hallatszott az ilyen intézmények lerohanása – ezt szó szerint vegyük – az ilyenekre kész „népi kollégisták” részéről. Marcona fiatalemberek jelentek meg és minden jogi alap nélkül azt mondták: ez a miénk, átvesszük! Nem volt hová folyamodni ellenük. Ettől tartottak az egyházi intézmények és ez be is következett mindig. Ettől tartottunk itt is, és ez be is következett. De egyelőre maradtam, mert hát hová?

Bemutakozásom Fél Editnél

Sopronból, Csatkai Endre múzeumigazgatótól, Endre bácsitól, kaptam egy ajánlólevelet Fél Edithez, a fővárosi Néprajzi Múzeum egyik osztályvezetőjéhez. Emlékezem szavára: „Ha néprajz, akkor Fél Edit”! Valamikor még szeptemberben kimentem tehát a Könyves Kálmán körútra és átadtam a sorokat. Máig nem tudom, mi volt benn a levélben, de sejtem, hogy a beajánlás egyik pontja lehetett annak említése, hogy Endre bácsi saját (eredetileg zsidó) életét is édesapámnak köszönheti, mert Apának sikerült őt „munkaszolgálatosnak” átminősíttetni és így a gázkamráktól megmenteni. Úgy emlékszem, ez Alizka néném mesterkedése révén történt, akinek fiainál Endre bácsi házitanítóként működött.

Fél Edit nagyon szigorúan fogadott, aztán még kikérdezett és felengedett. Megállapodtunk, hogy keddi naponként foglalkozik velem, amolyan „néprajzos szeminárium” módján, – egy személyben. Úgy tudom, ez lett nála az első ilyen. Talán még egy, vagy két ilyen múzeumi kijárásom történt. Ezek után közölte, hogy – az akkori szigorított berendezkedésnek megfelelően – a múzeumban nem fogadhat, de folytassuk a keddi programot az ő lakásán, Belgrád rakpart 27. sz. I. emeletén, délután 4-kor. Így is lett ezen túl. Kezembe adta alapos áttanulmányozásra és a heti látogatásaim anyagául az 1937-ben Leipzigban megjelent Adolf Bach *Deutsche Volkskunde* című vastag könyvét. Jegyzeteim máig megmaradtak

a 259 kisfejezetű könyvről. Amikor jóval később ezzel végeztünk, akkor meg Richard Weiss-nek *Die Volkskunde der Schweiz* (Erlenbach-Zürich, 1945) könyve lett a képzés anyaga. Csatlakoztak még Kaj Birket Smith: *Die Kultur und ihre Gesetze* fejezet az 1946. nagy műből. Aztán még Fél Editnek a *Magyar Népkutatás Kézikönyvéhez* II.13. írt 39 oldalas különlenyomata 1948-ból. Továbbá Michael Haberland-tól *Einführung in die Volkskunde*, 1924., Hans Naumann: *Primitive Gemeinschaftskultur*. 1921. Tálasi István: *Néprajzi életünk kibontakozása*, Tolsztov: *Néprajz és koruk*, 1946. Magam szemináriumi dolgozatom 1951: *A népmesei egyéniségkutatásról*. – *A népköltési gyűjtéseink útjai*, 1951. stb. stb. Amikor én papképzésem miatt már nem járhattam oda, úgy tudom, ez a képzési mód Fél Editnél kiszélesedett, s ezt jól sorolja fel Balassa Iván (az itt hamarosan következő 1993. évi kötet 19. oldalán.) De az elírása, hogy engem az 1950 utáni lakásán tartott megbeszélésekbe egyszerűen besorol a többiek mellett. Az események sorrendjében úgy helyes, hogy 1948 őszén egyedül velem indult meg ez a foglalkozás, és majd (de nem 1950-től, hanem későbbi évektől) a többieké, amikor viszont én már nem lehettem résztvevő.

Úgy érzem, hogy az emberi közelség és a szakmai tisztesség egyaránt megkívánják, hogy itt is helyt adjak Fél Edithez fűződött 40 éves kapcsolatmról, kiegészítve a fentieket. Magam ismereteim mellett a Magyar Néprajzi Társaság felelős kiadása mellett a Fülemile Ágnes-Stefány Judit által szerkesztett *Emlékezés Fél Editre*, Budapest 1993. című kiadványra támaszkodom. Fél Edit tehát Kiskőrösön született 1910-ben dr. Fél Boldizsár református ügyvéd és Tolnai Piroska (később zsidótörvény alá eső) felesége negyedik gyermekeként. Számos Európai utazása mellett 1932-től formálódtak kapcsolatai a néprajzzal, főleg Györffy István révén. 1934-35-ben a bécsi Collegium Hungaricum lakójaként, érdeklődése már túlnyomóan néprajzi volt. Hallgatta Artúr Haberlandt-ot és ezek mellett Wilhelm Schmidt és Wilhelm Koppers SWD előadásai is szerepeltek. 1935-ben jelentette meg a már néprajzi szemléletű Harta néprajzát. 1948-ban a hazai *Ethnographia* néprajztudományi folyóirat szerkesztője is lehetett és csak egy félévre néprajzi előadásokat tarthatott a Bölcsészkaron, „Ethnoszociológia” címen de utána nem fogadták el egyetemi előadónak. 1949 őszén a politikai változást bejelentő Néprajzi Társasági közgyűlésen Ortutay Gyula elnök mint a polgári reakciós irányzatok vezető képviselőjét aposztrofálta, felmentették az *Ethnographia* szerkesztői megbízatása alól is.

1951-től kezdődően Átány református községre talált és ott kezdte a monográfikus hűségű kutatásait a teljes emberélet színterén. Ehhez csatlakozott 1954-től Hofer Tamás. 1968-1974 között három átányi monográfia jelent meg amerikai, nyugatnémet és dán tudományos intézetek kiadványaként. 1983-ban a mezőkövesdi hajdani summáslány életrajza és kulturális dokumentuma aratott főleg külföldi kiemelkedő sikert, 40 kiváló ismertetésről tudunk. (Ez ugyebár teljességgel katolikus környezet – ezt ki is fejezik –, mégsem kapott elegendő súlyú válogatást, ábrázolást a Gari Margitról készült hatalmas anyagból. Mint a vallási vonatkozási anyag felkért kísérője, ezt én szóvá is tettem. Válaszuk az volt, hogy minden más jegyzet kísérőit „megnyirbálták”, csak az enyémet hagyták épségben.

Végső viszontválaszom az volt, hogy nem tiszteletből, hanem hozzá nem értésből hagyták meg „inkább” a saját szövegemet.) Ezekben az években január végén három napos teológiai napokat kezdtek szervezni Budapesten főleg Nyíri Tamás, Szennay András, Gál Ferenc, stb. közreműködésével, ilyenkor ui. a kispapok a félév végén hazamentek. Ezekre nekem is sikerült több éven át feljutnom. (Ezek mindmáig folytatódtak, most már vidéken és megnövekedett létszámmal.) Ilyenkor meglátogattam és hosszasan el tudtunk beszélgetni.

1988. június 28-án hunyt el és kívánsága szerint édesapja mellé Kiskőrösön helyezték örök nyugalomra. Egy hétre rá kaptam feladó nélküli küldeményben ezt a szűk szavú értesítést:

„Szomorúan tudatjuk, hogy Fél Edit *Lydia S.U.* meghalt...” – ez talán nem is olyan szűkszavú, legalább is nekem, mert tudtam belső fejlődéséről. (*Servante de l'Unité*, = Taize-i keresztény egységmozgalomnak, talán több, – valamiféle „rendje” is?)

De ezekkel időbeli nagyon nagy túl-lépést követtem el...

Közben (vagyis vissza, itt még csak 1948 őszén vagyunk:) megérkezett a Min-denszentek és a Halottak napja. A szeptember eleji eljövétel óta nem voltam otthon, de heti levélváltást a családdal mindig tartottuk. Most otthon élőszóval ismételnem kellett nekik nagy küzdelmemet. Az utóbbi időben sokat szenvedett Apa erősen megfogta kezemet és gratulált. Csakugyan, magam is úgy éreztem, ezek során lettem „felnőtt”. Az otthoni néhány napon készítettem el az egyetemi néprajzi szemináriumunk házi feladatát. Egy képzelt néprajzi kiállítást kellett – csak papíron – ábrázolni. Én a kópházi régi bútorok bemutatását „rendeztem meg”, hiszen erről volt gyűjtésem és jó néhány rajzot mellékeltem hozzá, no meg persze elébük a község és népének rövid történetét. Hiszen ezeket ilyen gyorsan össze tudtam állítani. Amikor beadtam, állítólag kézről-kézre adott kiválóság lett belőle, – a többiek mellett.

Néprajzi út Baranyába

Karácsony előtt még váratott magára egy hirtelen szervezett (vagy szándékosan szervezetlen) néprajzi út Baranya megye két községébe. Számomra a sváb kitelepítésektől nagyon megkopasztott Kéty. község (későbbi számon 7174) jutott. Hirtelen odautazásunk miatt semmi felkészülésünk sem lehetett. Én K. A. népikollégista társammal egy ide telepített székely özvegyasszonyhoz kerültem szállásra. Tőle hallottam eredetiben a „Szivárvány havasán” dalt. Jegyzeteim nem maradtak. Arra emlékszem, hogy a karácsony közeli szokásokkal foglalkoztam és készítettek számomra egy aprószenteki korbácsot is, melyet leadtam a Néprajzi Múzeumnak. Valami kiküldetési összeget is adhattak, de ezt csak onnan sejtem, mert egy Babits Dante fordítást vettem belőle és így dedikáltam: „Apukának 1948 karácsonyára – néprajzos keresetéből – szeretettel: Jani.”

KI KELL KÖLTÖZNÖM A SZENT IMRE KOLLÉGIUMBÓL

Visszatérve sikerült a karácsonyt otthon töltenem, mint már írtam. Részletekre nem emlékszem, téma volt persze szüleimmel, hogy idő előtt ki kell költöznöm a Szent Imre Kollégiumból, mert államosítják. De hová?

Az Ostrom-utcai Kogutowiczék, akiket a nehéz 1944-45-ös nehéz napokban befogadtunk Sopronban, szívesen magukhoz vettek volna lakásra, de hát egyetlen egy szobájuk volt, na és egy Rumpellkammer-juk, de arról jobb nem beszélni, hiszen a padlótól a plafonig tele volt Kogu-ék felesleges holmijával. Oda egy embert elhelyezni teljes képtelenség lett volna. Csak otthonról jöhetett az ötlet, hogy a Fejérék révén korábban soproni ismeretségű Lendvayékat felkeressem Budán a Tabánon, az Attila körút 13-21. számú óriás házban, ők a III. emeleten laktak.

Azt sejtettem, hogy az özvegy és már nagyocská lánya maguk nem tudnak befogadni, de javaslaik csak lesznek? Így is történt. Szíves fogadtatás, valamikor 1949 elején és tervezgetés. Aztán egyszerre: például Bellóniék, az I. emeleten! A mérnök férj ugyan hosszabb külföldi szolgálaton van, az asszony két gyermekkel barátnőnk. Úgy emlékszem, azonnal le is szaladtak hozzájuk és hozták a választ, hogy az ún. cseléd-szobában vannak beraktározott bútordarabok, de azért használható. Ha azt jónak találja? – Hát persze! Hamarosan megtörtént az átköltözés. Hogy mennyi ideig laktam náluk, nem tudom. De egy emlékezetem maradt: május 1. városligeti ünnepén szigorúan kötelező volt a egyetemisták részvétele. Hát ezen, még – a Bellóni szállásról indulva – ott voltam. A felvonulás közben ott láttam a tribünön élőben – úgy emlékszem először és utoljára – Rákosi Mátyást. Ezután valamikor jelentették szállásadóm, hogy külföldi küldetéséből hazatér a családapa, Bellóni mérnök és szükségük lesz az általam lakott szobácskára. De máris szereztek részemre befogadást, megint ebben a nagy házban a IV-5. emeleten Deschka Józseféknél, mindjárt megtekinthető. Egy család voltak, tehát már idősebb férj és feleség, valamint felnőtt ifjú lányuk a férjével. Később, még ottlétem idején, született gyermekük, majd még egy. Semmilyen baráti közeledésre, kapcsolatra nem volt igényük, így nem is alakult ki köztünk. Ugyancsak cseléd-szobát adtak a konyha mellett, de sokkal világosabbat, mint az előbbi. A bérlet úgy, mint az előzőnél, havi 50.- forint. Számomra igen jó hely volt, és maradt is a szemináriumba való 1954. júniusi távozásomig.

NYARANKÉNT

Nyaranként a muzeológus hallgatókat ki szokták hivatalosan közvetíteni egy-egy vidéki múzeumhoz. Magam azonban már akkor se kaphattam ilyen küldetést. Csatkai Endre bácsi vigasztalt ezért.

Az akkori nyáron fordult meg Sopronban Budapestről Palotay Gertrúd; a népi hímezéseknek nagy ismerője, tudósa. Szeretett volna kijutni Fertőrákosra, az ottani püspöki kastély megtekintésére. Endre bácsi rám bízta és így az egyik délután megtekintettük a kőbányát, majd utána a nagyon csúfondáros állapotban otthagytott hajdani püspöki kastélyt. Megelőzően a visszavonulóban lévő német ún. Délkeleti Hadsereg fosztotta ki, utóbb pedig a szovjet csapatok, s ha volt még mit, hát a környékbeli lakosság. A szívünkbe markoló emlékkép, a kápolnát a jó háromnegyed magasságig betöltő szemét. Lesújtva mentünk innen a buszállomásra, és a békés falusi környezetben még várni kellett az autóbuszra. Egy csoport liba húzott el mellettünk. – „Ni csak, kiskacsák!” – így Gertrúd. „De – mondtam én – hiszen ezek libák!” Mire föl az országos hírű néprajzos megkérdezte: – „Miór lehet ezeket megkülönböztetni?” – Megkedvelhetett engem, mert nem sokkal utóbb, mikor súlyos betegen egy pesti kórházba került, üzent értem és el akar tőlem búcsúzni. A Farkasréti temetőben nyugszik. Többek között Fél Edittel voltunk ott a temetésen. Hiszem, hogy hivatásomnak egyik (újabb) támasza ő, hiszen nagyon a vallási meggyőződésre rögzítette magát. Még egy derűs emlék. A két jóakaróm valahol rólam szoltak, Gertrúd soproni ismeretsége révén „a Jani!”, Edit a fővárosi bejelentkezésem alapján „a János!” Ezen civakodtak.

Az egyik nyáron felvettek kapásnak az Állami Gazdasághoz, utóbbi 1950 és 1951 két évben pedig a városi homokbányába, ahol korábban édesapám is dolgozott.

DÖNTŐ MOZZANATOK

Már megírtam *A magyarok Máriája* c. könyvem bevezetőjében, hogy 1950-ben szereztem tudomást a Szűz Mária testi-lelki mennybevétele régóta tisztelt hitének közelgő, hivatalos egyházi kihirdetéséről. Akkor vetődött fel bennem az igény: utánanézni, mennyire ismeri ezt a magyar nép és néprajz? Csak Bálint Sándornak a *Népünk ünnepei* c. könyvére gondolhattam és mindjárt kaptam a választ: jó, de nem elég, mert a közben már befutott gyűjtési adatok – elsősorban Hofer Tamás kollégám és a szerencsételen dunai fürdésben korán elveszett, újmises Nagy Jenő által átadott adatokra gondolok – sokkal gazdagabb tiszteletet tanúsítottak. Ösztönöztek továbbá, hogy a jelenségek összefüggésben állnak egymással, nem érdekes tehát csupán az assumptióra figyelni, a teljes népi máriás-tisztelet a válasz.

Csaknem „válaszként” érkezett Karancsnak – számomra való – felfedezése. Kresz Mária, ez a korábbi néprajzi jóakaróm, akiről már előbb megemlékeztem, arra a tájakra érkezett és Bocsárlapujtón értesült a karancshegyi Mária halála ünnepi szokásról. Ő főleg a népi gyermekjátékoknak volt kutatója, egyébként is református, de ezt az említést értékes adatnak tartotta. Ezért Fél Edit kolleganője révén elküldte értesülését számomra. Ennek indítására jutottam én oda 1951 őszén, és már akkor láttam, hogy az ebből kínáló munkám nagyon jelentős lesz.

Fél Edit tanárnő közvetítésével Rajeczky Benjamin (Béni) atya,⁷ aki ott dolgozott a Néprajzi Múzeumban, megtudta karancsi érdeklődésemet. Felajánlotta ehhez kiindulópontnak saját pásztói otthonát, és egyben vállalkozott arra is, hogy a karancsiak zenei részét szakszerűen lejegyzí. Kitűnő ajánlat – de miért nem lett belőle semmi sem? Valószínűleg azért, mert a következőkben már nem maradt saját rendelkezésű időm.

Volt az egyetemi néprajzos hallgatók mellett egy évfolyamtársam, Hofer Tamás. Budán a Szilágyi Erzsébet utca 17. sz. III. emeletén laktak. Katolikus édesapja akkor már nyugdíjas kúriai bíró, református édesanyja pedig ny. tanárnő. Egy öccse építész-mérnöki szakon volt egyetemista. A gondos szülők annak idején alaposan kikérdezték fiúkat és engem szemeltek ki Tamás megfelelő barátjának. Meg is hívtak magukhoz és értesülvén ellátásom gondjairól, ezentúl minden szombatira szólóan meghívtak ebédre. Ez érvényben is maradt hosszú időn át, amíg a fővárosban maradtam. Nagyon hálásan gondolok ezért is rájuk.

A napi kosztolásom egyébként hosszú időn át a pesti ferenciek mögötti ház első emeletén történt. Magát „Irma néninek” nevező igen jó szívű hölgy tartotta fenn valami „általános egyetemi menza” néven nagyon primitív körülmények közt, de igen olcsón! Magam ott étkeztem és egy további adagot csajkába öntve táskámban szállásomra vittem, sokszor délutáni egyetemi órák után vacsorára. Volt úgy, hogy ez a beosztás valami okból nem működött, ilyenkor leginkább az „Astória” népbüfé jöhetett számításba.

Más baráti kapcsolataimról eddig nem tettem említést. Ez akkor nagyon is indokolt magatartás volt, mert hamar politikai összefüggést formáltak volna belőle. De azért volt. Azzal kezdődött, hogy a sokak számára kötelező Szalai Sándor: „Bevezető a társadalomtudományba” című órájára a legnagyobb előadóteremben gyülekeztünk valószínűleg 1949 tavaszi délutánján. Valakinek fenn tartották egy helyet, aki azonban nem futott be, így én ülhettem le a kolléganőm mellé. Óra végén hazakisérés is lett belőle gyalogosan a ferencvárosi templom teréig. Megtudtam Tenke Évától, hogy csongrádi, és fogorvosnő nagynénjénél lakik a Ferenc-körút egyik hatalmas házában. És még egy fontosat, hogy menyasszony egy csongrádi orvossal. E találkozónak aztán folytatásai lettek. Például baráti körben egy pilisi kirándulás, végül is nyár végén egy csongrádi látogatásra szóló meghívás. Mindez nagyon is tisztos körülmények mellett. Az ugyanis szintén kiderült, hogy a történések mögött egy szintén csongrádi piarista áll, a Krigler Béla, és a jegyességből nem lesz semmi, mert ők valamilyen egyház-szolgálatot fognak kialakítani. Ez nagyon jól hangzó, vonzó volt különösen abban az időben. Magam is, mint néhányan, hatása alá kerülünk. Nehéz volt felismerni, hogy mi ebben a realitás? Végül is kiderült, hogy semmi. Utóbb ugyanis kiderült, hogy ideálisnak tűnő terveit maga sem tudta vállalni. A piarista rend a fennálló keretein túl a maga 1950-ben frissen felszenteltjeit nem tudta beosztani, tehát „kiadta” övéit a

⁷ Rajeczky Benjamin ciszterci szerzetes (1901-1989) zenetörténész, népzenekutató, egyházzeneész, a gregorián nemzetközi hírű kutatója.

Veszprémi Egyházmegyének, így Krigler Bélát is, aki jó távol, a jugoszláv határzónába kapott kápláni kinevezést. Ezt nem sokáig bírta, otthagya a veszprémi érdekeltséget és a fővárosban kezdett kötetlen életet. Ez persze nem lehetett épületes, sem az akkori jelent, sem pedig a kiálmodott valamikori jövőt illetően. Ezt később magának is be kellett látnia, sajnos csak az 1956. évi súlyos nemzeti- és sajtószerű katasztrófa után (erről később). Magam sorsát illetően gondviselészerű lett, hogy a most említendő teológus-képzésben ugyan kedvező indító volt, de a rákövetkező kispapi-papi lefoglaltságok róla mind jobban leválasztottak.

Eszembe jutott egy emlék. Valamikor 1949. táján a Bölcsészkar folyosóján egy szembe jövő, ismeretlen, de valószínűleg egyetemi hallgatótárs egy *Új Ember* kis nyomtatvánnyal kínált meg. Én akkor legyintettem, hogy nem kérem. Utóbb sajnálom, érdekes dokumentációként maradhatott volna.

BELÉPETT A TEOLÓGIA

Így rám is hatott és valóság az, hogy 1950 szeptemberében az innen kialakuló hirre és hatására kezdtem el a Róm. Kat. Hittudományi Akadémián (ez az önálló teológiai felsőképzés az egyetemtől való leválasztás után) akkor még ritkaságba menő külső hallgatóként a teológiát. (Társam volt akkor ugyanígy Jelenits István, a későbbi nagyon jóhírű piaristatanár, tartományfőnök is.) Így 1948-1951-ig a Bölcsészkaron, 1950-1951 (56)-ig az Akadémián egyszerre két főiskolán jártam. A Kaplony-utca segítségével kötöttem össze e kettőt. Emlékszem, hogy félévenként (papírforma szerint) heti 70 órám volt! Szerencsémre a Bölcsészkaron erről nem tudtak, a teológián pedig úgy intézték, hogy – addig – „rendkívüli hallgató” legyek. (Rendesen kollokválhattam mindegyikből, de a klasszikus görögnek és a koiné [szentírási] görög nyelv vizsgájára halasztást kértem. Engedélyezéséhez annak idején 20.- forintot kellett befizetni. Ez az akkori viszonyaimat illetően és persze a pénz stabilitását is tekintve, nem csekély össze volt. Szólt is érdekemben Páldy irodavezető, de azt a választ kapta, hogy „jobban szeretjük a bevételeket, mint a kivételeket.”) Artner Edgárd professzor mindjárt az elején megkérdezte tőlem, hogy milyennek ítélem a két egyetem színvonalát. Azt válaszoltam, hogy feltűnt éppen két különböző órán az előadó teológustanárok (támogató) egymásra utalása. Ilyent a Bölcsészkaron még nem tapasztaltam. Arckifejezésén úgy láttam, hogy neki erről más véleménye volna.

1950. december 8-án pedig a zugligeti templomban lettem a privát fogadalmat a magamra vállalt szüzességről.

1951 tavaszán, egy hétfői napon, a budapesti Krisztina-köruton megtörtént a koromnak megfelelő katonai sorozásom. „Alkalmas”. A későbbi katonai igazolvány adata szerint 313, de ez áthúzva és helyette „513”- valaki azt mondta, hogy ez azt jelenti, hogy „első roham-oszlopra alkalmas”, amit tudniillik majd szétver az ellenség, nevezetesen a „jugók”, a jugoszlávok, akikkel akkor valóban hadilábon álltunk. De az nem mendemonda, hogy amikor a sorozáson és katonai eskün

túl voltunk, következett a bizottság elé való egyéni idézés: az elnöklő aranygaléros főtiszt kérdezte: „Mikor volt utoljára templomban?” – Nyugodtan válaszoltam: „Ma reggel!” – Az elnök jobbra és balra tekintve kérdezte a „bizottságot”, kinek van kérdése. Teljes csend. „Köszönöm” – és elengedtek. Amikor kiléptem, a várakozók megkérdezték: „Ilyen gyorsan?” Nem szóltam semmit.

Az 1948 őszével kezdődött bölcsészkarai egyetemi kapcsolatom az akkor akció-képes pártprogram során 1951-re nagyon legyengült. Megtörtént kizárásom a bölcsészkarról. Erről kissé később.

Kapcsolatom a csongrádiakkal még kb. 1953-ig fennállt, utána jelentősen csökkent, mire pedig 1954-ben kispapként beléptem a szemináriumba, teljesen megszűnt. Az 1955. évi pappá szentelésemen sem vettek részt, amikor pedig 1956 novemberében (kimenekülőben) a soproni vasútállomásról beüzentek értem, „hátha mennék velük?” – „Na, de ide kinevezett káplán voltam! Hogy képzelik?” – nem is válaszoltam.

Már ismételtam megtapasztaltam – mint itt is –, hogy Isten bizonyos kapcsolatokat Maga létesít, és felhasznál, de eluralkodni nem hagy tervei felett. Jó az, ha észrevesszük, – de mikor? A csongrádiak további sorsáról – közvetett hírek szerint – annyit, hogy az Egyesült Államokba jutottak. Ott felismerték alapvető tévedésüket és végérvényesen különváltak: Béla valahol, valamilyen színes bőrű nővéreknél lett lelkész, remélhetőleg mintegy engesztelésül. Évát pedig ott az USA-ban egy, korábban csongrádi polgártársuk vette feleségül és egy fiúk született.

SZEMÉLYES TALÁLKOZÁS BÁLINT SÁNDORRAL

Az, hogy ki volt szíves ezt az első személyes találkozást lehetővé tenni Bálint Sándorral, teljesen kiesett a fejemből. Mert nem véletlen, hanem összehozott bemutatkozás volt a fővárosi 63-as villamosnak a tabáni, korábban Szarvas Vendéglőjének magasságában. Akkor, vagyis 1951. tavaszi vasárnapja délutánján, magam a budapesti I. kerületi Attila körút 13-21. sz. IV/5. emeletének lakója voltam, én „felülről” érkeztem, Bálint professzor ehhez képest „alulról”, gyalog. Persze nem tudom honnan, de jóval később rágonndolva, két valószínűségét sejthetem. Vagy az I. ker. Batthyányi u. 61-ből érkezett. Ez volt ugyanis Bálint Péter addig már elhagyott feleségének, Paksa Katalinnak lakása, és ővele Bálint Sándornak megmaradt a jó kapcsolata. Vagy attól a szintén budai ismerős lakásból érkezett, akinek említése még előkerül a halálos baleset délutánján.⁸ Ugyancsak kiestek az emlékeim közül az eléggé hosszú gyalogút beszélgetéseinek részletei. Bizonyára elmondtam őszinte tiszteletemet Iránta és eddigi tájékozottságomat a szakterületen. Emlékszem, hogy a Vérmező felett az Attila utcában a professzor úr áttért a baloldalra, hogy a lebetonozott járda helyett az utcai fák közti keskeny földsávon járhasson: „Bocsánat, így szoktam”. Gyalog elértünk tehát az ún. „országúti ferenccsekig”. Járhatott már itt sokszor. A később olyan tragikus véget ért Somogyvári

⁸ Ez utóbbi valószínű, hiszen Bálint Péter és Paksa Katalin csak házasodtak össze, s még később váltak el (1971).

Hetény atyát⁹ kereste fel. Magam le akartam maradni, de Bálint Sándor nem engedett. Csak az atya keserű szavaira emlékszem. A francia munkáspapok vatikáni meg-nem-értéséről panaszkodott. A professzor úr mindvégig csak hallgatott, mint ahogy az egész látogatás tulajdonképpen értelmére sem emlékszem, hogy rátért volna. Talán háromegyed órát maradtunk ott. Az utcán aztán lementünk a Dunáig, ott elköszöntem. Ő ment a budai parton lefelé, bizonyára oda, ahonnan érkezett hozzám erre az első találkozónkra.

Most viszont itt, ennél az 1951. évi, számomra nagyjelentőségű esetenél számot kell vetnem a visszaemlékezés itt olvasható 2013 évi leírásakor megtörténhetett tévedésemért, pontosabban emlékezetkiesésemről. Dr. Csapody Miklós ugyanis, aki – gondosan átolvasta a Gyulay püspök kérésére a Bálint Sándorról írt 41 oldalas emlékezésemet – PhD doktorátusához beadott rendkívül precíz dolgozatában elém tárt egy leveletemet, íme: „Sok más mellett írod az anyagban azt is, nem emlékszel már rá, ki hozott össze személyesen Sándor bácsival. Íme, a válasz, mert annak idején, 1951. április 15-én Csatai Endre bácsinak ezt írtad: »Ma reggel kaptam üzenetet Fél Editől, hogy Bálint Sándor itt tartózkodik és ő már lehetővé tette találkozásunkat. Valóban, délután egymásra bukkantunk, miután tisztáztuk, hogy mi vagyunk az a két járókelő, akik a Várban egymást keresik. Egészen az elutazásáig beszélgethettünk, Endre bácsit sűrűn emlegettük. A nyárra (amennyiben fegyvergyakorlatunk miatt lehetséges egyáltalán) meghívtam Szegedre, hogy megmutathassa gyűjtését és gyűjteményét.« Ez a részlet, amit anno Endre bácsi hagyatékát kutatva írtam ki” – így Csapody Miklós. Hogy melyik az eredeti? Bizonyára mindkettő. Egyeztetésükre vonatkozóan vagy úgy, hogy „megtartjuk” a budavári rátalálást és a sikeres találkozás után utunk folytatását „lehozzuk” a Várból a Vérmezőre és onnét tovább az országúti ferencesekig. Vagy úgy, hogy két „első” találkozót feltételezünk, egymástól függetlenül. Ez valószínűtlenebb.

Levélváltásaink

Most már elővehettem a magamnál tartott 34 alkalmi levélváltásunk fotokópiáit. (Az eredetiket ugyanis mind leadtam a szegedi Bálint Sándor hagyatéka gyűjteménynek.) Úgy gondolom, haszna lehet belőlük most kezdőknek.

Köszönet kapcsolatunk felvételéért

Az 1951. április 18-i levelemben először is megköszöntem az előző vasárnapi bemutatkozó fáradozását. Csatlakozóan pedig négy oldalon leírtam az első alkalommal ezek szerint már érintett kéréseket nagy részletezéssel: az Assumptio a magyar ponyvákön. Válasza hat héttel később, 1951. május 30-án kelt, mert tanévvégi előadásai gátolták. Ezúttal azonban pótolta azokat: küldött egy csomó ének-szöveget és kapcsolódó adatokat, irodalmi utalásokat. Kezdetől mindig „nagyon” kezelt. Ez bátorítólag hatott rám.

⁹ Somogyváry Béla Hetény (1921-1961) ferences szerzetes, ifjúsági munkája miatt a rendőrség letartóztatta, a brutális kínások áldozata lett.

KIZÁRVA A BÖLCSÉSZKARRÓL

Magam viszontválasza Bálint Sándorhoz 1951. június 21-én kelt, szintén a tanév végi kollokviumok idejéből, mindkét egyetemnél. Értesítettem, hogy a múlt hét elején megtörtént kizárásom a bölcsészkarról „hirtelen jött, de nem váratlanul”, hiszen annak idején ez programszerű volt. A Múzeum körüti főépület egyik nagytermébe idéztek, és ott, az éppen dékán-tisztelet betöltő Tamás, angolszakos professzor egyedüli elnöklétével, rendkívül nagyszámú, fiatal (soha nem látott) aligha elnökségi tag (?) részvétele mellett közölték indokaikat, melyek nem voltak mások, mint az én rész-nem-vételem a „közösségi” (pártos) munkában. Úgy láttam tehát, hogy az egyetlen „hivatalos” fórumot (a kényszerített dékánt) egyszerűen megszállták ezek a teljesen illetéktelenek és kényszerítették mindenki más mellőzésével ítélkezésre. (Ő pedig megfélemlítve ebbe belement.) Ma elképdedünk, hogy ennek hallatára történt az én egyetemről való kizárásom. Várták a valamilye válaszomat. Ez engem felháborított és egy szót sem szóltam, amin viszont ők lepődtek meg. Végül – talán egy-két perces kínos csendjük után –, közölve kizárásomat a budapesti bölcsészkarról, elengedtek. Szeretném azért visszaidézni a mostani olvasóm előtt, hogy ez volt az az idő, amikor valakit börtönbe, akár halálra is ítélték (például Rajk Lászlót) tetszésük szerint. Tanszékvezetőnk, Ortutay Gyula távollétében történt; s ezt ő állítólag nehezményezte is.

Én hírvivő útján felkértem a szakma másik professzorát, hogy e félévből kollokváltasson le, mintegy bizonyítván annak elvégzését. A református Tálasi professzor ezt meg is tette Hoferék lakásán Budán, de ennek igazolását már nem merte az Indexbe írni, hanem külön papíron adta és nem is az én kezembe, hanem Tamásnak adta át. Sokkal nehezebb volt a kizárás elviselése szüleimnek. (Nagyon is érthető. Hisz Apa, aki már maga túl volt egy „kizáráson” és épp azért is vállalja a mostani kemény munkát, hogy fia tanulhasson, és most azt is levágják?!)

Követező leveletem már Sopronból küldtem szüleim otthonából, július 12-én. Nyári munkám az Állami Gazdaságnál vállalt kapálás, amely azonban nem gátolja a néprajzi témákról való gondolkodásomat. Közvetítettem Csatkai Endre múzeumigazgató köszöntését. Mire válaszul Bálint Sándor a Csatkaitól már korábban ígért két kiadvány megküldését kérte, most általam.

Mire is jó?

1951. augusztus 31-én pedig azt írtam, hogy éppen az állami egyetemről való kizárásom következtében mentesültem az ott hallgatók e nyári, – épp most folytatott – nyári katonai gyakorlatától. Ez „jó eset” volt! Tudniillik, az egyetemi katonai szolgálatból akkor még a teológusok ki voltak zárva. Arról pedig csak jól megkésve értesítették a katonai nyilvántartást, hogy Hetény János már nem világi egyetemista, hanem „fekete reakció”. Így a nyári gyakorlatra szóló behívásom megtörtént, és szüleim is fájlalva búcsúztak tőlem aznap kora reggel. Magam pedig csak egy kis semmi-táskával mentem a vonatra és este derűsen hazatértem. Ez a húzás úgy sikerült, hogy én a budapesti jelentkezéskor „ártatlanul” megkérdeztem a

tisztet, szabad-e katonai gyakorlatba beavatni teológus-hallgatókat? Azt válaszolta, amit vártam, hogy „szó sincs róla!” „Márpedig van – válaszoltam – éppen ez a mostani esetem!” – „Hát ha ezt igazolja, leszerellem.” – Kértem másfélórás eltávozást és rohantam a Hittudományi Akadémiára. Az éppen lépcsőkön lefelé távozó Zemplén György dékán atyát sikerült visszafordítanom és az irodában a hön óhajtott igazolást megszereznem. A többi már egyszerű volt. A katonatiszt átvette az írást és engem – az akkor jól hangzó „éberség” címén leválasztva – hazaküldött. Esti hazaérkezésemkor szüleim jóformán nem tudták hová sorolni esetemet. Eddig csak azt tapasztalták szegények, hogy sorban kitol velük a hatalom. És most az ő fiúk nevet az egészen?

Szeptember 25-én pedig már Budapestről jelentettem, hogy folytatódik a Hittudományi Akadémián a tanulásom. Viszont együttérzéssel értesültünk, hogy Bálint Sándort meg Szegeden érte az eltávolítás a tanári székből. Közben – ez is a levelemből -, már jártam Bocsárlapujtón, a karancshegyi Mária-halála ünnepi szokás felderítésére. Kresz Mária az a református korábbi néprajzi jóakaróm, akiről már megemlékeztem, arra járva értesült e szokásról. Ezzel foglalkozni nem kívánt, de értékes adatnak tartotta. Ezért Fél Edit kartársnője révén átküldte értesülését számomra. Ennek indítására jutottam én oda és már akkor láttam, hogy az ebből kínálkozó munkám nagyon jelentős lesz.

A kizárás nem gátol, sőt segít a munkában – Nála is, nálam is!

Bálint Sándor 1951. október 15-én válaszolt mindkét levelemre: „Ne haragudjék, hogy kissé megkésve válaszolok, de azt hiszem, sokszor éppen a barátait várakoztatja meg az ember, idegeneknek, közömböseknek kínos udvariassággal mindjárt megfelel.” (Rokonszenvesnek és értékelőnek kellett értelmeznem e megfogalmazást, hiszen csak fél éve ismertük egymást.) Majd hosszan az irodalmi adatokat, illetve feltételezéseket említve munkámhoz, végre rátért saját helyzetére. Köszönte az általam közvetített együttérzéseket is. Aztán megemlítette, hogy a katedrától csakugyan elvonták, de más, megfelelő beosztást ígértek. „A dolog kissé fáj, de nem sújt le”. Munkája lenne, mert a *Szegedi szótár* és a *Szegedi paprika néprajza* kívánja munkáját. Végül még visszatérve saját magam dolgaira, buzdított: „Leveleink mindig nagyon örülök és kialakulni: szolid, módszeres néprajzi készültség és teológiai kultúra. Kitűnő szintézis a jövő kutatások számára, amelyekhez sok nemes ambíciót kívánok.”

Következő levelém 1951. október 20-án kelt és mindenekelőtt kifejeztem örömmünket a felett, hogy nem vesztette kedvét helyzete miatt. Többes számban értettem ezeket, hiszen Budapesten megbeszéltük a róla szóló értesülesemet. Magam búvárkodásairól szólva jellemeztem a most már túlrészletezve, sikerült beszámolókat a primíciák (újonnan szenteltek első miséi) esetleges népi megrendezéséről, a hazai görögkatolikus néprajzról, stb. Ezekről egy kilátásba helyezett fővárosi útján lehetne tervezgetni. Felsoroltam még Radó Polikárp professzornak főleg délutánra hirdetett különóráit, a liturgikus szemináriumot, melynek idei célja

középkori magyar liturgia története és himnikus részének rekonstruálása, valamint kódexolvasási gyakorlatok.

Jelentettem továbbá neki, hogy Fél Edit tanárnő közvetítésével Rajeczky Béni atya (ott dolgozik a Néprajzi Múzeumban) megtudta a karancsi érdeklődésemet. Felajánlotta ehhez kiinduló pontnak saját pásztói otthonát és egyben vállalkozott arra, hogy a karancsiak zenei részét szakszerűen lejegyzi. Kitűnő ajánlat, de miért nem lett belőle semmi sem? Valószínűleg azért, mert a következőkben már a szemináriumba vonulásom miatt nem maradt saját rendelkezési időm:

Hofer Tamás bemutatása, mellőzésünk haszna

Végül, s ez nem közömbös, 1951. legvégéről: hogy „Szegedre látogató barátom által némi hírt kaphattam Professzor úr felől”. Ez nem lehetett akkor más valaki, csak Hofer Tamás, akit első alkalommal én ismertettem meg vele, s akit válaszában azonosított is. „Nincs változás – írta – Az adott körülményekhez képest meg vagyok vele elégedve, mert – ez még majd szinte sors-fordítóan később is előjön – sokat dolgozhatom. Szótáromat talán egy kissé túl is méreteztem, mert nemcsak nyelvészeti, hanem néprajzi, helytörténeti, művelődéstörténeti követelményeknek is iparkodom benne eleget tenni. Eddig mintegy 2 ezer cédulám van, jórésztük véglegesen értelmezett állapotban. Persze, látnia kellene. Nem tudom, szóltam vagy írtam-e már róla, hogy e munkálattal való szoros összefüggésben adódnék egy nagyobbigényű szegedi néprajzi szintézis vágya és lehetősége is. Igazán csak »egy kis független nyugalmat« szeretnék hozzá. Természetesen a régi stúdiumok sem hagynak nyugton. Ezekről nem is írok most bővebben.” (Megszakítva írom ide én: azt gondolom, ez elsősorban a váratlan halála idején a szegedi Múzeumtól megkezdett, majd utána hűségeesen folytatott és I-IV. kötetben befejezett, megkésített, hatalmas munkára vonatkozik. Hozzá vehetjük még a búcsújáró helyekről, és a szegedi Alsóvárosról gyűjtött készletét, valamint a minap megjelentetett vallásos ponyvák hatalmas kötetét. Ezeket gondos kezelők juttatták kiadáshoz. Majd én is ismertetem őket, jóval utóbb.) Most folytatom ugyanezt a tartalmas levelét: „Tamás igen jó benyomást tett rám, kívánom neki, hogy élete a legjobb vágyai szerint alakuljon.” (Újból megszakítom: ez a jókívánsága teljesült! Hofer Tamás, akkori egyetemi évfolyamtársam, igen szép néprajzi pályát futott be. Már a viszonylagos szabadság idején része lehetett külföldi tanulmányokban is, itthon pedig hosszú ideig a Fél Edit által kezdeményezett, nagyhírű átányi átfogó kutatásban volt Edit egyetlen munkatársa, annak halála után a hihetetlenül gazdag gyűjtési anyag gondozója. A Néprajzi Múzeum főigazgatójaként zárta kifelé aktív szerepét.) Folytatom Bálint Sándor végére érő levelét: „Ezt persze Magára is értem, hiszen a munka sok, a munkás olyan kevés. Ezt itt vidéken sokszor nehéznek találok: magamhoz hasonló szellemű barátok társaságának hiányát. Egyelőre nem is tudom, mikor jutok fel Budapestre.”

1952. február 11-i levelemben módom volt reagálni a baráti, szellemi-társ kérdésre. Hiányát magam is éreztem. Meg is írtam válaszként. Szó esett még a hittudományi tanmenetben szereplő néhány előadásról és Volly István munkásságáról, továbbá bizonyára Sándor-napi köszöntésemről is, mert ez el nem maradhatott, csak nem találom. „Semmi különös dolgot most nem tudok írni. Helyzetem változatlan. Sokat dolgozom. Ha elhatároznám, hogy az anyag bővítéséről már lemondok, akkor talán ebben a naptári évben készen lennék a szótár kéziratával. Az anyag rendkívül gazdag és sokoldalú, szerkesztési elveim sok újat tartalmaznak, messze túl a nyelvészeti követelményeken. Ezekről azonban előszóval. Dolgozom a paprika monográfiáján is. Mellesleg mintegy 60 ismeretlen Juhász Gyula-verset gyűjtöttem össze. Nagy katolikus költő volt szegény.” Amit ugyanebből a levélből most mindjárt közlök, az sajnos nem valósult meg. De annyira fontos, hát el nem hagyom. Bárcsak valakit fellelkesítene! Tehát: „Örülök kapuvári terveinek. Giczi György (ottani régi búcsúvezető) nyomán bizonyára sok más kérdés és jelenség is világosságra fog kerülni. Láthatatlanban szeretném egy-két dologra a figyelmét felhívni, bár lehetséges, hogy már Maga is gondolt rájuk. Érzésem szerint éppen a győri egyházmegye népi könyvkultúrája, olvasottsága legelső lehet az országban és lehetséges, hogy az apró vallásos nyomtatványok mellett Eszterházy (Jordánszky), Pongrácz Eszter, Goffine stb. könyvei is ezt a világot még közvetlenül fűzhetik a barokkhoz. Kevés helyen (talán csak Szegeden, egyes palóc vidékeken, Csíkbán) lehet a katolikus népelet olyan évszázados, ennél fogva organikus folyamatosságáról beszélni, mint éppen ezen a tájon. Ez a körülmény nyilván Giczi és a hozzá hasonlók szellemi arculatán is meg fog látszani. És ennek nagy jelentősége, értéke van, amire itt most nem térek ki, egyébként Maga is tisztában van vele. A másik feladat, ami Giczivel kapcsolatban adódnék, egy nagy adósság: a magyarságnak itt (és itt elsősorban Nyugatmagyarország jön számításba) Máriacellel, a bencés barokkal való erős és meleg kapcsolata, amely a magyar katolikus barokknak, vallásos népeletnek – és jezsuita mellett – hitem szerint nagyobb jelentőségű, mint e pillanatban gondolnánk. Itt van mindjárt Eszterházy személye, a magyarság búcsújáróhelyeinek Máriacelltől való ihletettsége. Celldömölkön kívül ennek a népnek közvetlenül Öregmáriacellhez való kapcsolatához jó volna az emlékanyagot összegyűjteni. Ezt szintén nem folytatom tovább, bár még... egy-két... Visszatérve februári levelére, látom, milyen sokféleképpen foglalkozik. Ez a széleskörű tájékozottság azonban éppen a mi stúdiumunkhoz feltétlenül szükséges is. Persze, nehéz dolog a barátok szerzése, de látom, hogy érzi más is a magánynak nemcsak a súlyát, hanem a kiváltságát. Kérem, alkalmilag adja át Radó Polikárpnak és Fél Editnek üdvözlömetet. Magát is, kedves János, igaz szeretettel üdvözlöm.”

1952. június 12-i levelemben jeleztem, hogy – bizonyára kérésére, de már nem emlékszem az előzményekre – egyidejűleg megküldtem Ortutay egyetemi előadásainak jegyzeteit, de a magyar szakosoktól. (Tehát azoknál is előadott?)

„Kiábrándultan”- így írtam, de nem többet és most már egyáltalában nem tudom, miért. Jeleztem, hogy e hó végén szeretnék ellátogatni újból a Karancs-vidékre, aztán meg augusztus 14-15-én újból. (Ezek megvalósultak és alapvetően fontos információt jelentettek.)

Megemlítettem még, hogy hírlik számos vidéki papnevelő intézet (szeminárium) megszüntetése, illetve összevonása, a pesti Akadémia nincs veszélyben. Timkó Imre, a görög katolikus teológia előadója (később hajdúdorogi püspök) hozzáfogott a keletiek asszumpciós kultuszának felgyűjtéséhez. Várom, hogy valóságos lesz-e Professzor Úrnak még e hónapra tervezett fővárosba jövelete? Bizonyára nem lett belőle, mert se emlékem, se levélbeli nyoma nem maradt. Az viszont lehetséges, hogy egy közbeeső idő levélváltása elveszett, mert a következő levelek dátuma már késői:

Nyári tervek

1952. október 5-i levél szintén tőlem és ez kérdi, hogy Bálint Sándor megkapta-e a nyár végén írt levelemet? Ez ugyanis beszámolt a harmadik karancsi útról, vagyis a teljes éjszakai virrasztásról. Már harmadéves lettem ezen az őszön, előzőleg pedig lettem a két évet záró baccalaureatusi szigorlatot. Ekkor vettem számba, hogy jó volna már édesapámról levenni hosszú tanítatásom anyagi terhét. Igaz, hogy ezt mindenestül (lakbér, étkezés, napi villamos-költség) rendszeresen havi 250.- forintból ki tudtam gazdálkodni, de talán sikerül. A beadásra készülő dolgozatok legépelésének vállalása mutatkozott legvalószínűbbnek. Hozzáálltam tehát az írógépes vakírás gyakorlásához.

Megtudunk egyet-mást napi gondjairól, tudományos munkájáról és saját ügyeiről

Bálint Sándor 1952. október 17-én jutott hozzá, hogy korábbi leveleimet is figyelembe véve, egy igen nagy levélben válaszoljon. Volt oka bőven, írta is, csak úgy vázlatosan. Egy 5 és fél holdnyi örökölt földjétől való megszabadulás. Eddig kegyeletből fizette adóját, utóbb elhatározta felajánlását, de ez mennyi ügykezeléssel járt! Munkáját majdnem teljesen megbénította. Most talán...?

„Szótáram készítése közben a megfelelő alkalommal nemcsak a pusztai szókincset gyűjtöm össze, hanem így egy munkával a teljes néprajzi anyagot is... Frissében máris kidolgoztam a szegedi szűcs, papucsos mesterségek néprajzi tanulságait, többé (így szíjjártó, gombkötő, hajóács stb.) folyamatban van. Azon kívül majdnem elkészült egy kis néprajzi monografia félém a szegedi galambászokról, akik nem galambtenyésztők, hanem sport-szenvedélyből foglalkoznak a galambokkal, valamiképpen tehát a középkori sólymász és madarász örökösei. Majdnem készen van a szegedi paprika néprajzáról szóló mintegy 150 gépelt oldal terjedelmű munkám is. Ezt már egy-két nyugodt nap alatt teljesen be tudom fejezni. Ami pedig magát a szótárt illeti, anyaga még mindig gyarapodik (mesterségek, természetesen

azoknak a szókinccsével, amelyek közvetlenül kapcsolatosak a népélettel), Budapestről az átnyújtott szemelvényre még nem kaptam bírálatot, illetőleg választ. Most már nem is sürgetem, mert úgy van, hogy november derekán itt, Szegeden országos nyelvészkongresszus lesz, tehát előreláthatólag egyszerre tudok majd beszélni minden illetékessel. Ami helyzetemre vonatkozik, változatlanul úgy vagyok, mint eddig és itt azzal bíztatnak, hogy besztásomon nem is változtatnak. Bár így lenne, mert így a körülményekhez képest igen nyugodtan tudok dolgozni.”

„Időmhöz és munkámhoz képest a nagy szenvedély, a néprajznak ket-tőnkhez annyira közel-álló ága sem hagy nyugtot, bár igazán komolyan per-sze nem tudok vele foglalkozni. Úgy érzem azonban, hogy a mostani röpke reflexióknak és megvillanásoknak későbbi munkámban nagy hasznukat fo-gom venni.”

Még folytatódik ez a terjedelmes levél.

„Most miután ilyen sokat írtam ügyeimről, bajaimról és munkámról, szeretnék a Maga leveleire is válaszolni. Érdeklődéssel és örömmel olvas-tam vizsgálatának sikeres lezárásáról, nyári derekas munkájáról, továbbá karancsi sikerült kirándulásáról. Amit a karancsi mély élményekről ír, azt tökéletesen megértem. Meggyőződésem, hogy a tudományos kutatáshoz is föltétlenül szükséges a szeretet, vagyis az azonosulásnak, föltétlen ön-átadásnak készsége, amely az objektív igazság megismeréséhez is közelebb juttat, sőt nélkülözhetetlen hozzá. Ezt a ‘pártosság’ hívei esetleg elfogultság-nak, az agnosztikus kutatók pedig csökevénynek mondják, de nem baj. Ők még elfogultabbak minálunk.

Jó lenne, ha Radó Polikárp jelzett előadásairól esetleg közös munka alap-ján megbízható, jó jegyzet készülne. Ismerve az ő nagyvonalú kényelmessé-gét, nem hiszem, hogy rendszeresen leírt jegyzetekből adna elő. Itt különben az excursiók igen fontosak lehetnek, tehát azokat is meg kellene rögzíteni.”

„Megértem, hogy kereset után kell néznie. Itt talán mégis azt tanácsol-nám – amennyire ez lehetséges – hogy magán stúdiumokra is maradna ide-je. A gépelésnek egész életében hasznát fogja venni. Sajnálom, hogy én nem rendelkezem megfelelő manuális készséggel. Éppen eljövendő néprajzos pá-lyájára való tekintettel – ha módja van rá – ismerkedjék meg a fényképezéssel is. Vagy talán ismeri is?

Remélem, hogy még ebben a naptári évben egyszer följutok Budapestre. Jelezni fogom előre. Szívesen belenéznek a karancsi anyagba.

Egyedül lenni nehéz gond, súlyos fájdalom, de kiváltság is. Gondoljon kedves János a csodálatos középkori mondásra: beata solitudo: sola beatitudo. Örölnék ugyan, ha földrajzilag közel lehetnének egymáshoz, de éreznie kell, hogy legjobb magammal ott állok Maga mellett.

Fél Editet, Póli bácsit üdvözlöm, Magának kedves János baráti szívvvel kívánok minden jót

Szeged, 1952. okt. 17.”

Bálint Sándor

Egy nagy ígéret

Most csak a levél legvégéből idézem a félmondatot: „Érezni kell, hogy legjobb magammal ott állok Maga mellett”. – Ha ezt halandó emberéletünkben leírhatta, akkor Isten Szolgájaként ezt az örökkévalóságban teljesebben, hatásosabban folytatja. És én kérem Öt minden itteni Olvasónkért és Munkatársunkért is.

Dolgozati tervek

1952. december 5-én jelentkeztem újból levelemmel, mert hiszen remélt fővárosi útja elmaradt. Magam dolgai a napi sürgőszerű egymásutánjában teltek: délelőtti előadások, délután tanulás és gépelés. Néprajzra alig marad idő.

De már felvetődött a licencia-dolgozat témája. Az egyik az Assumptio kultusza a magyar középkorban. Ebben azonban szerettem volna kikerülni a dogmatörténeti munkák primitív törekvését, hogy tudni illik már megvolt, de „csak”, csak elmaradt 1950-ig. De a népi gyakorlatban már sokkal régebb óta zavartalanul szerepelt. 2010 nyarán XVI. Benedek pápa fogja majd megmagyarázni ezt a jelenséget. A másik felvetődött téma: A magyar máriás nyelvünk vizsgálata. Dékány Istvánnak annak idején találó kifejezése szerint: „a nyelv, amellyel látunk.”

Póli bácsi akkor folyó délutáni előadásairól véletlenül (ezt maga is kiemelte) van írásos saját jegyzete, de a téma ujabbkori kifejtésén dolgozik. Így jegyzete kiadását nem mertem tőle kérni. Mindig sajnálom azonban, hogy nem néprajzos is és ezért beállítottsága csak egy jó pozitivistáé, aki gyűjtögeti sorba rakott adatait.

„Nyakig” benn a munkában, máris új tervek

1953. január 26-án kelt válasza előbbi levelemre. Fáradtnak éreztem sorait. Ebben az időben megköszönhette és viszonyozhatta a karácsonyi és újévi jókívánatokat. Megismételte korábban már használt hatásos kifejezését: „sokszor éppen azok isszák meg a levét, akik így-úgy közel állnak hozzánk.” Foglalkozott a tőlem már felcsillantott (de önálló kivitelezésre nem került) két dolgozati címmel: Mária mennybevitelle a néphagyományban és a magyar divina dulcedo nyelvének néprajzi vizsgálata. Mindkettőt értékesnek tartotta, a laureátusi dolgozatomba, illetve könyvembe beillesztve be is kerültek. Hozzá fűzött mondata mutatja, hogy maga is rájött ismétlésére: „már azt hiszem írtam, vagy mondtam Magának, hogy helyzete kitűnő mind a néprajz, mind pedig mostani tárgya területén módszeresen kiművelt kultúrával foghat hozzá a munkákhoz.”

„Késedelmes feleletemnek az is oka, hogy igazán nyakig benne vagyok a szótarírásban. Ha nem csalogdom, most már egy-két hónap van csak hátra, hiszen az értelmezésben már a T betűnél tartok. Mind szívesebben foglalkozom vele, hiszen napról-napra tapasztalom, hogy a népnyelv is milyen válságos forgatagban él: a lejegyzés, megörökítés mindennél sürgősebb kötelesség. Ugyanakkor azonban nem bánom már, ha túl is leszek rajta, hiszen annyi mindenben szeretnék utána hozzányúlni. Talán ezt is írtam, de újra megemlítem, ha körülményeim így

maradnak, mindjárt egy szegedi-néprajzi szintézishez szeretnék belefogni. Ez voltaképpen már csak a meglévő anyagnak és emlékeimnek összegezése volna.”

Ekkor látta, hogy a fővárosba belátható időn belül nem juthat fel, tehát arra kért, hogy a Nemzeti Múzeum könyvtárában ezt a három Móricz Zsigmond újságcikket kiírnám: A szegedi dudás. *Az Est* 1913:19. sz. – A szegedi embőr, *Az Est* 1913:16.sz. – A szegedi papucs. *Az Est* 1913:15. sz.

Végül: „Sok mindenről tudnánk beszélni, ha közelebb volnánk. Így is sokszor gondolok Magára és szeretettel kívánok életére, munkájára, szándékaira Istentől minden jót. – Szeged, 1953. jan. 26. – B.S.”

1953. február 4. a következő saját levelem kelte, az előbb kért Móricz Zsigmond cikkek megküldésével. Hasonlókra máskor is kész vagyok. Mostani helyzetemet kivételesen jónak tarthatom, bár úgy érzem, egyelőre szüleim keserve megy rá, akik nem látják „emberileg” eléggé jövőmet. Az utóbbi félév meghozta győzelmemet az egyedülvalóság érzése felett is.

Az általam gyűjtött addigi karancsi anyag tisztázó lerögzítését elvégeztem. Hogyan tovább – kérdeztem magamtól s erre egyelőre nem tudtam válaszolni. – Említettem, hogy nálam van a Néprajzi Múzeum Ethnologiai Adattárából Kálmány Lajos egykori plébánosnak teljes Boldogasszony-anyaga, 453 lap. A korabeli népéletből felvett adatai fontosak, de sajnos az öregúr ezeket tízszer és százszor saját romantikus-nemzeti elképzelésébe öltöztette, és erről a Tudományos Akadémia előtt is előadott. Ezzel jóidőre elnémult a néprajzi foglalkozás a magyar népi valláséletről, illetve megelégedtek annak csupán szinte lélektelen adatgyűjtésével és felsorolásával. Kérdeztem még véleményét a „boldog” és az „asszony” szavak felől is.

Már kész lesz a szótár!

Egyetlen, keltezés nélküli levele a válasz. A múlt héten jelentette be az Akadémiának, hogy esetleg ez év szeptemberére nyomdakész állapotban át tudná adni a Szótárt. A hivatalos bírálónak kijelölt Bárczi Gézának a bemutatott szemelvény alapján jó a véleménye. Válaszolt a „boldog” és az „asszony” elnevezés valószínű etimológiájára. „Érdemes volna ezzel kapcsolatban az egész magyar vallási terminológia szemügyre vétel is. Ezzel már Katona Lajos, továbbá Velledits MNy 1912 kísérletezett. Kevés katolikus kutatóban él a szaktudományok módszeres ismerete, kevés szaktudósban él viszont az Egyház szeretete. Milyen jó volna itt is a szintézis. Ez a mi feladatunk!”

De most nincs hozzá papír! – A magam első próbálkozása

1953. június 16-án kelt Bálint Sándornak az a levele, amelyre vonatkozóan én nem találok a sajátomat, pedig volt, mert hiszen ő úgy kezdte levelét, hogy megköszönte a névnapjára küldött sorokat. Események: a Kiadó örömmel vállalná a szótár megjelentetését, de nincs rá papírkerete. Tehát: várni! Hát akkor még bővíti

anyagát a Városi Levéltárból remélt adatokkal. Ekkoriban jelent meg a *Vigíliában* a Gyümölcsoltórói címzett néprajzi jellegű kis írásom. Gratulált hozzá és ajánlotta egy önálló magyar heortológia¹⁰ kidolgozását. A liturgiátörténet, néprajz, nyelvtudomány határkérdéseinek magyar szintéziséről volna itt szó.

A PAPSÁGRA VALÓ HIVATALOS JELENTKEZÉSEM

1954 júniusában bizonyára írásban kértem a győri püspöktől – aki korábban plébánosunk is volt, tehát ismert bennünket, hiszen csupán néhány méterrel laktunk idebb a plébániaépület bejáratától – fogadásomat, úgy fogadta el, amit a fővárosból való visszatérésem során könnyen beoszthattam. Így is történt. Előadtam, illetve most előben is megismételhettem immár négy éves teológiai képzettségemet a baccalaureátusi „magna cum laude” szigorlattal együtt. Kálmán püspök ott helyben kijelentette felvételemet, rendelkezett a reverenda készítéséről és a még szükséges tanulmányok folytatásáról Budapesten a Központi Papnevelőben, illetve Akadémián.

1954. szeptemberében ez meg is kezdődött. Az október végi szokásos egy hetes benti lelkigyakorlaton ún. életgyónást végeztem és november 1-én megkaptam a klérushoz való tartozásom első kánoni jelét, a tonzúra felvételét Endrey Mihály püspök, akkor még esztergomi vikáriustól a pesti egyetemi templomban. Az akkor még érvényben volt 1. és 2. úgynévezett kisebb rendeket, ostiarius és lektor fokozatot, az esztergomi szemináriumban éppen befejeződő lelkigyakorlat után odaautazván, Szabó Imre püspök, apostoli vikáriustól kaptam 1955 valószínűleg januárjában. Az ún. kisebb rendek 3. és 4. fokozatát pedig, vagyis az exorcista és az akolitus tisztséget a még szintén tavasz előtti Központi Szeminárium kápolnájában Kovács Vince segédpüspök, akkori váci apostoli kormányzó szolgálatától kaptam. (Pétery József váci püspököt már félreállították az állami szervek.) Ezzel – azt hittem – lezárultak a folyó tanévre részemről várható szentelések. Itt azonban közrejátszott egy tőlem nem várt eseménysor. Brenner László, eredetileg cisztercita szándékú társunkat – mivel ez a rendi közösség az akkori magyar államrend szerint nem állhatott fenn rendi vezetősége -, a többivel együtt, a győri püspökséghez ajánlotta be. Csakugyan itt kapta felszentelését és dispozióját is Fertőszentmiklósról. Plébánosa meglátta benne a kiváló tehetséget és ajánlotta továbbtanulásra. Így került ő hozzánk, és most (húsvét táján) valami elintézni valója akadt a győri aulában. Indulása előtt váratlanul hozzám jött és kérdezte, hogy nincs-e valami kérdésem a győri püspök úrtól. Meglepődtem, de azért megkérdeztem a spirituális atyánkat. Ő váratlanul azt válaszolta, hogy meg kellene tudni a főpásztor további terveit velem kapcsolatban. Brenner László tehát, engem illetően ezzel a kérdéssel ment Győrbe és azzal a válasszal tért vissza, hogy a júniusban sorra kerülő ordinációkon engem subdiakónussá kíván szentelni a püspökatya. Így is történt 1955. június 19-én a győri székesegyházban.

10 Ünneptan

Úgy emlékszem, hogy a családból senkit sem hívtam meg erre. Nyugodtan hazamentem Sopronba. De következett, amit senki sem tudott előre. Kálmán püspök atyát felkérték a bencések, hogy június 29-én Pannonhalmán diakónusokat és papokat szenteljen. Elvállalta, de mindjárt hozzátette, neki is lenne egy diakónussá szentelendő fiatalja. „Semmi akadály – mondták -, hogy itt szentelődjön!” Ekkor küldték a telefonüzenetet a soproni városplébániára, hogy azonnal menjek és kapcsolódjak be az ott már folyó egy hetes lelkigyakorlat maradék részébe. Hát így is történt. Ezt a szentelési előkészítést a kormányzó Sárközi Pál apát vezette, de a felelős megrendezője Jávor Fidél magiszter atya volt. Amikor megtudta, hogy én már e hónapban résztvettem egy korábbi lelkigyakorlaton, akkor – nem hivatalosan – azt fűzte hozzá, hogy a maradék időben menjek csak a kertbe és fogyasszak az éppen érő cseresznyéből. Egyik legjobb lelkigyakorlat volt.

Itt találkoztam a vallási néprajz felé már a korábbi időkben is bizalommal tekintő soproni „földimmel”, Karsai Géza bencés főiskolai tanárral is.

PAPPÁ SZENTELÉSEM, ÚJMISÉM

Azon már nem volt szabad megütköznöm, hogy értesítést kaptam a győri püspökvárból, hogy készüljek fel, hamarosan meglesz a pappá szentelésem is. Egy társunk ugyanis betegsége miatt júniusban lemaradt az ordinációból, most már felgyógyult és 1955. augusztus 21-én vasárnap a szeminárium kápolnájában sorra kerül az ő felszentelése. Na és ne legyen egyedül, hát ezért kapcsolják hozzá az enyémet is. Részünkről éppen ezért nagyon csekély volt a részvétel, szüleimen és Annus nénemen kívül csak Kogutovicz Melly, valamint a véletlenül arra vetődött hajdani hitoktatóm voltak jelen.

Teljes erővel lássunk tehát hozzá a megszervezéshez. Mi családirag egyáltalában nem voltunk felkészülve ehhez. Hála Istennek, a Városlébánia vállalt mindent. Kézvezetőnek persze a helyi városplébánost, Bán János apát urat, szónoknak legszívesebben magamat állítottam volna (hogy elmondhassam, mit miért), de ez az akkori felállás szerint illetlen lett volna, tehát Wrenkh Ede kanonok urat kértem. Meghívtam a szentelésre és az újmiséme Bálint Sándort is, de ő – egészségen némi aggodalma miatt – kimentését kérte és jókívánságait tolmácsolta.

BETEGSÉGEM

1955. augusztus 28-i újmisémet más is fenyegette. Kezdtém rosszul érezni magam. A bölcsek erre azt mondták, hogy az egymásra torlódó események váltották ezt ki. Mindenesetre az értem mintegy szertartásosan érkező plébániai papság egyetlen kérdése ez volt: „Hát lesz újmise, vagy sem?” – „Hát megkíséreljük” – volt az én válaszom. A Szent Mihály templomban sor került mindenre, a meglehetősen

elhúzódó áldásokra is (hogyan megkapja mindenki „a magáét”), de csak abban a tudatban, hogy ott ül orvosom készenlétben, a kedves Hümpfner Olga. A meglehetősen nagyszámú ebédre meghívottak számát növelték a természetes anyagokat szolgáltatató kópházi és fertőendrédi adakozók. De hát elment. Ebéd után még az állomásra tudtam kísérni egy-két vendégünket, de aztán lepihenés. Másnap – ez védőszentem vértanúságának napja – még sikerült egy csendes szentmise a szomszéd Szentlélek templomban, meg egy orvosi vizsgálat: Hepatitis = sárgaság, azaz májgyulladás. Lefekvés, előre láthatóan hat hétre, de akkor még nem volt kötelező, hogy kórházban tölteném. Fertőző jellegű lehetett, ezért Apa átköltözött Annus nénémhez, Anya maradt velem a Kup Gyula privát orvos gyakori ellenőrző látogatásával és igen erős házi diéta mellett. A szomszéd városplébániáról jártak át naponta áldoztatásomra. Naponta tudtam ugyan breviáriumozni, de kezdetben nagyon fáradságosan.

A TANULMÁNYI IDŐ VÉGE

Végül is letelt az idő és mehettem Budapestre a szemináriumba. Kötelező órám nem volt sok, csak heti 7-8 óra, ezek is könnyűek, készülhettem a szigorlatra, hozzáolvasással és már a dolgozat írásával. Úgy emlékszem, hogy elég jól haladtam. Radó Polikárp tanszékén készültem erre tárgy szerint is, meg az is kedvező volt, hogy a professzor soproni. Az 1955-ben benyújtott licenciátusi dolgozatot magam gépeltem. Címe lett: *A népi vallásos élet kutatása és jelentősége, mint pasztorál-liturgikus kérdés*. 132 nagyoldal. Radó professzor kezdettől fogva felfogta a jelentőségét a teológiának és a vallási néprajznak együtt-szerepeltetésében, de most hozzá tette, „Tudja, hogy ezek megértsek!” („ezek”: a professzor-társak).

Vasárnapokként a fővárosnak valamelyik plébániájához kértek bennünket misézőnek és gyóntatónak. A sokból csak kettőt említek példaként: Makkos Máriát és Rákosszentmihályt. Roppant hívó tömeget kellett kiszolgálni. Az is valószínű, hogy a főváros belsejéből politikailag vasárnaponként ide „menekültek” is növelték a számot. Ezeknek vagy nem, vagy csak vasárnapokra nem jutott elég pap állandó jelleggel, hát így oldották meg.

Megemlítem még a kiválóan képzett Fél Edit meglepetését. Mátrai üdülése során két falubeli (katolikus!) ismerőse elhívta őt *búcsút járni* hármassban. Eddig (!) azt hitte a kétségkívül kiváló, de református néprajzos, hogy a „búcsú” az csak nagyünnepi sokadalom. Meg hogy ott le is kell térdelni? Ez is mutatja, hogy az ország református kutatói „más szemmel” néznek hazai dolgokat. De hát az ország népe számarányban katolikus többségű!

1956. március 15-én névnapjára köszöntöttem Bálint Sándort, beszámoltam megjavult egészségemről és a licenciátusi szigorlatról. Most már csak a laurea van hátra, ahhoz gyűjtöm az anyagot. 1956. március 29-én már válaszolt. Megköszönte a jókívánatokat és tovább értesített a szótár álló ügyéről. Az így húzódó idő lehetővé tette, hogy írók, költők munkáiból válogasson hozzá még példamondatokat.

De szeretne már rátérni a sokat emlegetett szegedi néprajzi monográfiára. Ezt még Budapesten kaptam. Őstől már vártam a papi diszpozíciót, kinevezést.

KÁPLÁN SOPRONBAN

1956 júniusában befejezhettem a budapesti tartózkodást, hazatértem Sopronba és várhattam a papi diszpozíciót, az első szolgálati helyre való kinevezést. Ez meg is érkezett. A Sopron, Ikvahíd 3. sz. családi otthonhoz talán csak egy házsarok és 30 méter távolságra eső Városlébaniaira kaptam segédlelkészi kinevezést.

A főnökömnek szóló rendelkezésben volt valami utasítás arra nézve, hogy helyi beosztásom mellett maradjon időm, hogy a végső, azaz laurea-szigorlatra készülhessek. Bán János városlébanost abban a politikailag nehéz időben félreállították. A hivatalt ideiglenesen Németh Béla elsőkáplán vezette. Ő erre úgy nyilatkozott, hogy kevesebb munkát nem tudnak biztosítani, de fizetik az éppen elkészült disszertációm legépeltetési költségeit. Ez csakugyan jó ötlet volt, hiszen a VIII + 284 oldalra terjedt munka saját legépelése szinte lehetetlen lett volna számomra. Mindjárt vállalkozót is ajánlottak, az éppen papnak készülő Mészáros László nyugdíjas nagynénjét, a soproni Csengery utcában lakó Mészáros Annus nénit. A teljes munkáért megkért 600.- forintot akkor aligha tudtam volna fizetni. Saját kápláni munkám miatt viszont nem is jutottam volna hozzá, hogy magam gépeljem. Így meg elég rövid idő alatt, nagyon precíz, szép gépeléssel elkészült négy példányban a munkám. A lébaniaépület felső szomszédján épült iskola pedellusa eredetileg könyvkötő volt, ő kötötte be munkámat.

Munkát és elfoglaltságot nekem is bőven adott új beosztásom. Ha nem is voltam éppen „hetes”, mindennap a misém után a gyóntatószekrényben való legalább is ügyeletet elvártak. Ehhez járult a két közeli Halász utcai általános iskolában a heti 16 hittanóra. Mindegyikre készülni, mert minden új volt. Minden nap haza is néztem, bár ez sem volt könnyű.

Az 1956-os forradalom napi munkánkban nem hozott változást. November 4-én, vasárnap reggel feltűnő lett számomra, hogy egymásután jóképű fiatalemberek jöttek gyónni. A valahányadiknál már meg mertem kérdezni, hogy mi van? Tőlük tudtam meg a hajnali szovjet támadás hírét és azt, hogy ők most mennek ki „a frontra”, azaz Nagycenk térségébe, mert ott próbálják megállítani a szovjet csapatokat. Ágyuik már vannak, ha pedig végleg reménytelenné válna helyzetük, onnan tudnak akár jobbra, akár balra Ausztriába kilépni. Ebéd után a szent kenetet magamhoz véve megindultam – úgymond – a „frontra”. A Várkerületet túlságosan nyíltnak véltem, ezért a Balfi utcán igyekeztem kifelé. Eljutottam a Híd-utcaig s akkor dönteni kellett volna: továbbra is a Balfi utcán maradok-e, vagy majd becsatlakozom-e a Szent István templomnál a városból kivezető műútra és úgy keresem meg az én „harcoló” fiataljaimat? De már nem kellett döntenem, hiszen a Híd-utcai kezdetnél jobb felé tekintve láttam, hogy ott áll kedélyesen egy szovjet harckocsi, mellette forgolódnak gyerekek a közeli házakból. Harcos

fiataljaim sehol sem látszottak. (Később úgy hallottam, hogy valaki – ha nem is az őrangyaluk, de biztos az ő sugallatára – kiemelte a felállított ágyukból a gyógyító szerkezetet).

De megindult a menekülők kifelé áramlása. Autók, autóbuszok szállítottak kifelé. Az egyik induló állomás éppen a Szentlélek templom melletti csekély kis téren alakult ki. Pár méterről odébből szüleim is lejöttek. Mondták, hogy ők nem szándékoznak menekülni, de hát mi az én véleményem? Mondtam, hogy ez meg sem fordult fejemben, persze hogy maradok. Ezért nem értettem meg, amikor a plébánián üzenet várt a Budapestről „menekülő” Krigler Béláéktól (Tenke Évától és Morvay Csiritől) a soproni GYSEV állomásról: itt vannak „végre” Nyugat felé, nem csatlakozom-e hozzájuk? Hát, persze, nem. Jóval utóbb elgondolkodva, szemrehányást készültem adni magamnak, hogy miért nem mentem ki ugyanezzel a „nemmel” visszafordítani őket? De aztán rájöttem, hogy akkor (!) ennek semmi eredménye se lett volna, annyira belé voltak „gyönyörödve”, mintha a helyzet őket igazolná. Később jöhettek rá már odakint a tények súlya alatt, hogy hosszú ismeretségük félrevezette őket. Ezzel keményen megtört sorsuk. Amit Béláról hallottam, az a teljes szétválás kemény, bűnbánó határozata és – bizonyára engesztelésül – valamilyen színes apáca-csoport lelkiatyasága. – Éva (ugye, eddig szorosan tartotta magát a mellőle most eltávolodott Bélához) végül is kénytelen lett feladni kitartását pro virginitate és feleségül hozzámment egy Amerikában talált csongrádihoz, egy fiúgyermekük született. Morvay Csiriről nem tudok semmit sem.

GYŐRBEN A PÜSPÖKI HIVATALBAN

Bálint Sándor professzori visszahelyezése. 1957. április 11-én már Győrből kelt levelemben írtam „örömmel olvastam k. sorait... múlt levelében oly szépen emlékezett meg Sopronról”, most már magamnak is így kell tennem. Ezek szerint itt egy elveszett levél sejthető, mert egyrészt a meglevő levelekben ilyen nem található. Másrészt közölnie kellett saját visszahelyezésének hírét, mert tovább így írhatam: „Örülök, hogy megkaphatta ismét azt a helyet, amelyből az erőszak nyomására kellett távoznia.” Informáltam még győri új munkáimról, arról tehát, hogy a püspöki irodából a szertartót (ez a titkár melletti beosztás) letartóztatták, mert a reményt keltő 56-os októberi napokban a győri Széchenyi téren egy népgyűlésen részt vett (talán fel is szólalt?) és az új hatalmi szerveknek ez a letartóztatás/perbefogás „jól jött”. Bele szimatolhattak a püspöki irodába! Laurea-vizsgámnak és doktorrá avatásomnak most már nincs akadálya, – persze, ahogy én gondoltam...

Megjelent a Szegedi Szótár

Valamikor, 1957 húsvét utáni időből származik írása, melyben köszöni köszöntésemet és közölte saját örömét. Az akadémiai kiadó kész volt a szótár kiadására így a mű januárra könyvpiacra kerülhet. Két kötet, összesen 1568 lap.

LAUREA-SZIGORLATOM, DOKTORRÁ AVATÁSOM

Mindenekelőtt arról kell írnom, hogy Radó professzorral megegyezve, ezt a címet kapta a korábban már említett laurea azaz doktori disszertációm: *A Mária-ünneppek magyar népi megülésének teológiai vizsgálata*. Professzorom Papp Kálmán püspökömnek is megmondta, hogy „Nekem még ilyen jó nem volt kezemben.” 1957. június 30-án hírül adtam, hogy egy hete megtörtént a laurea-vizsgám, igaz, hogy nem simán, mert Takács József dogmatikus professzornak egy kérdésére (valami a „de fide” részből) én, az újabban túlon túl leterhelt aulikus pap, nem tudtam megfelelni. Ezért hirtelenében el is akart vágni, de a rögtön rákövetkező konferencián (és talán egyéb eddigi eredményeimet figyelembe véve) kiegyeztek egy „rite” minősítésű legalsó fokozatban és másnap megtörtént a másokkal együtt rendezett doktorrá avatásom. Szüleim is jelen voltak Sopronból. Bálint Sándor július 6-án válaszolt – nem tudván persze a kíséző részletekről – kifejezve örömét az eredményeken és töretlen munkakedvet a továbbiakhoz. „Nem akarok most erről többet írni, de Magában látom elsősorban az én szellemi örökösömet. Elképzelheti tehát, mennyire kívánok Magának minden jót: munkánk jelentősége fölmérhetetlen.”

De tudja-e, Sándor bácsi – mondom csak most, amikor mindezt összeírom, tehát már 2012-ben –, hogy nagyon előre szaladok ezek írásbeli rögzítésében, amikor pedig oly sok esemény zajlik. Tehát ennek figyelembe vételével olvassuk még tovább...

Lourdes-i centenárium

1958. február 9-én jelentkeztem újból. Felhívtam a figyelmünket a két nap múlva nyíló lourdes-i 100 éves évfordulóra. Nem volna-e itt az ideje – kérdeztem – erről vallás-néprajzilag is megemlékezni? Van már előzménye a *Sacra Hungaria* kötetben Rozsnyó vidékéről. Örülök a *Szegedi szótár* megjelenésén, Póli bácsi is kiadhatta az „Egyházi év” című írásait, sajnos nagyon viseletes formában. Bálint Sándor éppen a lourdes-i ünnepségre indultában 1958. február 11-én kapta kézhez az én leveletem. Ő maga nem tud foglalkozni a kérdéssel és szívesen átengedi számomra február 19-én. (Ez meg is történt „A Magyarok Máriája” c. könyvemben.) Leírta a II. félévre tervezett két kollégiumát: A magyar népi epika és a Szeged néprajza címűt.

Megküldtem disszertációm

Így érkezett el 1958 tavasza, amikor Sándor napra megküldtem neki disszertációmnak már korábban beígért példányát. „Hirtelenében nem is tudom, kaphattam volna-e kedvesebb, értékesebb, szívemhez szólóbb névnap ajándékot, mint ezt. Ne értse félre, komolyan mondom, mintha fiam, utódom született volna, aki tovább álmodja, alkotja, kifejezi, amire jómagam az életemet tettem.” Kiigazított két tárgyi tévedést és néhány fejezet esetleges tovább fejlesztését. „Munkamódszered különösen megragadott és különösen örültem, amikor a dogmatikai és egyéb teológiai vonatkozásokra olyan biztos, határozott kézzel mutatnál rá. Erre én kézszerűségem autodidakta jellegénél fogva nem vállalkozhattam mindig, de most örülök, hogy a jelenségeket és problémákat a maguk igazi valóságában, teljességében egyetemesebb összefüggésében láthatjuk. Micsoda nagyszerű távlatok, az 'infallibilis in credendo'¹¹ meglepő és mégis annyira természetes vonásai tűnnek föl fejtegetéseid során.” Nem idézem ide vallási néprajzi munkánk közönyös, elfogult kezelésén mutatkozó fogadtatását. „Személyed és munkásságod az annyira sóvárgott kiegyenlítésnek és szintézisnek lehet a forrása.” „Összefoglalva mondanivalómat: úgy érzem, hogy tudományunkban módszertani forradalmat jelentene a munkád, ha egyáltalán mód nyílnék a megjelenésre. [...] Az a metodika és szemlélet, amelyet talán hazánkban én kezdeményeztem, Benned és művedben érett, önálló, új perspektívákra és munkára ösztönző állomáshoz jutott el. Engedd meg, hogy ennek a szép eredménynek magam is szívből örüljek.” „Nem haragszol, hogy bizalmasan szólítottalak meg, de most úgy érzem, alig áll valaki közelebb hozzám, mint éppen Te. Sok szeretettel ölel és a Boldogasszony bensőséges oltalmába ajánl öreg barátod

Szeged, 1958. Gyümölcsoltó vigíliáján B.S.”

Nehezedtek az idők

Ritkult a levélváltás. Magamat mindjobban lefoglalt a győri szolgálát: természetesen az irodai, de az egyre szükségesebbé vált személyi segítség az egyre inkább rászoruló Papp Kálmán megyés püspök mellett – Sándor bácsinak pedig... (Ezt adom hamarosan, de előtte vissza kell idéznünk két évtizedét!)

A HATALOMMAL VALÓ ÜTKÖZÉSEK BÁLINT SÁNDORNÁL

Az első

Kerkai Jenő jezsuita és Bálint Sándor a KDNP (Keresztény Demokrata Néppárt) zászlóbontó nagygyűlését 1945. január 25-én tartották meg Szegeden abban a

¹¹ Tévedhetetlenség a hit dolgában.

hitben, hogy „a magyarságnak szüksége van keresztény ösztönzésre, amely csak egyéniségek útján juthat a vérkeringésbe. Legyünk a keresztény magyarság hajszálcsövei. [...] minden, magát becsületesek tartó, tiszta múltú embernek részt kell vennie, ebből a munkából senkinek sem szabad magát kivonnia....” (Bálint Sándor önéletrajza. Szeged, 1956. január 19. nálam Csapody Miklós 2004. évi munkájából.)

„1945 óta a koalíciós kormányzás idejében a Demokrata Néppárt tagjaként bekapcsolódtam az országos politikába. 1945-1948 között nemzetgyűlési, illetőleg ország-gyűlési képviselő voltam. ” Miután a Demokrata Néppártnak a választásokon való önálló indulására 1945 nyarán már nem volt lehetőség, Barankovics István főtitkár és Varga Béla, a Kisgazdapárt tekintélyes vezetője abban állapodtak meg, hogy Bálint Sándor és Eckhardt Sándor, a DNP jelöltjei a kisgazdák listáján kapnak helyet. (Ezt Csapody 2004. 84-ből idézem, ő viszont az 57. jegyzetében a BM III/II. 4a. Alosztály. Szigorúan titkos! Tárgy. Bálint Sándorral készült hálózati jelentésből. Kivonat. Budapest, 1964. december 18. 2. Cs.704. Fellazítók O-12554/2. ÁSZTL jelzést adja.) Erdei Ferenc ugyan fölkinálta neki a parasztpárti képviselőiséget és vele a kultusztárcát is, ő azonban kitartott a kereszténydemokrácia mellett. Választókerületük 12 kisgazdapárti képviselőt küldött a nemzetgyűlésbe, köztük Bálint Sándort (Eckhardttal együtt) a DNP kettejük képviseletét. De amennyire meghatározó jellegű volt saját pártján belül, annyira csekély szerepe lett a parlamenti életben. Nyilvános, rendes egyetemi tanárságát 1947. augusztus 14-én fogadta el a minisztertanács, Ortutay Gyula előterjesztésére. Rengeteg munkát kívánt, „mindent előlről kellett kezdeni... ígéreteket kaptam, a végrehajtásra azonban nem került sor.” Az 1947. évi választásokon – minden „kékcédulás” választási csalás mellett is – a DNP 16.50 %-os országos eredményt ért el, és ezzel 60 mandátumot szerzett.

Az országos magyar politika élet azonban kezdett megállíthatatlanul megszakadni. Bálint Sándor mind inkább úgy érezte, hogy ebben a politikai életben már nem találja helyét. Bizonyított dolog, hogy Rákosi Mátyás 1947. november 20-án bízta meg Rajk Lászlót, hogy az ÁVO adjon a Barankovics képviselőkre kompromittáló adatokat. 1948 januárjában Rákosi kimondta azt is, hogy „az év végéig végezni kell az egyházi reakcióval”. Ez az esztendő az DNP belső életében is a vergődő bizonytalanság és az indokolatlan optimizmus küzdelmének esztendeje volt. A képviselőkre nehezedő lélektani és ideológiai nyomás alatt, a kilépések, letartóztatások, lemondások és külföldre menekülések légkörében 1947 telétől Bálint Sándor politikai működése is reménytelen küzdelem volt. Ekkor érlelődött meg lemondásának gondolata: „Rettenetes dolgok történnek körülöttem”. Mandátumáról való lemondását a *Délmagyarország* lap 1949. január 1-jén közölte.

Ezután 1951-től a professzori szolgálat alól felmentették és csak tudományos kutatóként dolgozhatott 1951-56 között. A *Szegedi szótár*, a *Szegedi paprika*, Tombácz János mesemondó és más készülő művei lefoglalták és az állandó gyűjtő, terepmunkát is művelte.

1964 április 28-29-én egy nemzetközi néprajzatlász konferencia meghívottjaként, Ortutay Gyula társaságában Bonnba utazott, melyről az államvédelem

külön összefoglalót készített. Sigurd Erixon, az európai néprajzkutatás egyik vezető alakja felajánlotta neki, hogy rendelkezésére bocsát egy kutató intézetet, ahol nyugodtan dolgozhat. Persze, az ő fejében ilyen nem fordult meg és május 1-5. között Münchenben, május 6-7-én pedig Bécsben tartózkodott, a tervezett időben pedig, május 8-án hazatért, – ahogy önmagának megjegyezte: „huszonöt év után”...

1964. július 17-én főpásztorommal a mátrai papi üdülőben voltunk (Mátra-szentimre, Bagoly-irtás), onnan volt módom képes levelezőlapon köszönteni Sándor bácsit. Pontosabban: megköszönni a messzebről (!) küldött szíves üdvözlét és a Néprajzi Társaságban tartott előadásának értesítését. Ez a „messzebről küldött” üdvözlét a bonni konferencia napjairól érkezett számomra Győrbe. Képeslap a bonni székesegyházról, ezzel a szöveggel: „Szeretettel gondol Rád Sándor bácsi”.

A második

Az állambiztonság a bonni konferencia után elérkezettnek látta az időt hogy feljelentését és perbe fogását előkészítsék. A Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság politikai osztályának vezetője 1965 július 12-én írásban nyomozást rendelt el Bálint Sándor lakásán és azon személyeknél, akiknél a tilalmas könyvek (lásd alább) olvasásra kölcsönbe voltak. Kihallgatások is történtek. Ezeknek felhatalmazásával a *Délmagyarország* napilap 1965. július 18-i száma hozta le elsőként a hírt: „Büntető eljárást indítottak a Belügyminisztérium szervei – szabadlábban hagyás mellett – Dr. Bálint Sándor egyetemi tanár szegedi lakos ellen.” Polinszky Károly művelődésügyi miniszterhelyettes 1965. július 24-én értesítette Bálint Sándort, hogy fegyelmi eljárást indít ellene és állásából – ennek időtartamára – azonnali hatállyal felfüggeszti.

A Csongrád Megyei Főügyészség 1965. szeptember 20-án tájékoztatta Pólay Elemér jogászprofesszor vizsgálóbiztost az ügy lényegéről. Pólay professzor másnap hallgatta meg Bálint Sándort. Közölte vele, hogy azt a tájékoztatást kapta, hogy a Szegedi Városi-Járási Ügyészség még e hónapban vádiratot fog benyújtani a bírósághoz „izgatás” büntette miatt. A büntett azzal valósult meg, hogy Bálint Sándor külföldi útjáról olyan könyveket hozott magával, melyek társadalmi be rendezkedésünkkel szemben izgató tartalmúak, és e könyveket másoknak kölcsönadta elolvasásra.

Íme a könyvek és a kölcsönzők névsora: Molnár Miklós-Nagy László: *Két világ között. Nagy Imre útja.* – Szász Béla: *Minden kényszer nélkül.* (Börcsök Vince, Pálffy-Budinszky Endre).- Milovan Gyilas: *Beszélgetések Sztálinnal* (Börcsök Vince, Geszwein Gyula, Pálffy-Budinszky Endre).- Nyisztor Zoltán: *Ötven esztendő.* – Leopold Antal: *Csernoch János.* – *Emlékezés Magyarország utolsó hercegprímására* (Dévény István), *Az Új Látóhatár 4. évfolyamának 5. száma* (Ferenczi Imre).

A Szegedi Járásbíróságtól B. VII. 1934/1965/2. szám. A Szegedi Járásbíróság Szegeden, 1965. évi október hó 21. napján megtartott nyilvános tárgyaláson meghozta a következő ítéletet:... Dr. Bálint Sándor vádlott bűnös egy rendbeli

folyamatosan elkövetett izgatásban. A járásbíróság ezért a vádlottat 6 hónapi szabadságvesztére ítéli. Végrehajtását 3 évi próbaidőre felfüggeszti.

Bálint Sándor néhány nap múlva egyetemi tanári állásából nyugdíjazását kérte. A kormány 1966. január 31. napjával ez alól felmentette. (A József Attila Tudományegyetem tanácsa 1989. december 21-i határozatalával – többekkel együtt – erkölcsi rehabilitációban részesítette.)

Ennek az ügynek jelentős irodalma van:

Szegedi Műhely. Helyismereti Szemle. Bálint Sándor emlékszáma 1990/1-4.

Barna Gábor szerk. „...szolgálatra íteltél...” Bálint Sándor Emlékkönyv. – Lazi Bt. Szeged, 2004.

„A legszögedibb szögedi”. Emlékkiállítás Bálint Sándor születésének 100. évfordulóján. Móra Ferenc Múzeum Szeged, 2004.

Csapody Miklós: „A világban helytállani...” Bálint Sándor élete és politikai működése. Korona kiadó, Budapest, 2004.

Csapody Miklós: „Nehéz útra keltem...” Beszélgetések Bálint Sándorral. Bába kiadó, Szeged, 2004.

Péter László: *A célszemély: Bálint Sándor. Ügynökjelentések, pöriratok, 1962-1965.* Belvedere, Szeged, 2004.

Legújabbán Csapody Miklós a teljes Bálint Sándor ismeretből írta meg jól sikerült doktori dolgozatát és ez könyv alakban meg is jelent 2013 év elején.

Kereszténység, demokrácia, európai szellemiség. Írások Bálint Sándorról. Szerkesztette Miklós Péter. Szeged, 2012.¹²

1967 júniusában Bánk József főpásztorom éppen vidéki útra készült és engem jelölt ki kísérőjének. Az autó már előállt, magam is felkészülten ott vártam, mikor Sándor bácsi teljesen váratlanul megérkezett a győri püspökvár udvarába. Szinte bevezető nélkül közölte, hogy elmúlt 60 éves és erre való tekintettel rendelkezni kíván szellemi örökségéről. Arra gondolt, hogy 'néprajzi örökösének' engem jelöl. A kérés megdöbbentett: Ilyenre nem készített elő és beosztásom, valamint korosodó szüleim gondozása miatt az egész életkeretnek ehhez szükséges megváltoztatására nem láttam lehetőséget. Sajnálattal tértem hát ki a megtisztelő választás és annak életbevágó következményei alól. És már érkezett is a püspök, el kellett búcsúznunk. Úgy emlékszem, nem vette zokon. A kérdést többé nem hozta elő. Magamnak mindmáig izgató emlék: ha előre tudtam volna, az akkori főpásztori út kísérete alól valószínűleg felmentést kaptam volna, de Sándor bácsi igazi kérésére ettől eltérő feleletet nem adhattam volna.

---

12 S ide kell sorolnunk Kahler Frigyes: *III/III-as történelmi olvasókönyv* 2. Kairosz, Budapest, 2002.

LEHET TOVÁBB LÉPNI, A FÉLREÁLLÍTÁS HASZNA (BÁLINT SÁNDOR)

1968. szeptember 1-éig lesz a következő alkalom. Bevezetője érzékelteti: „Hosszú idő óta ez az első szabad vasárnap, hát gyorsan lerovom adósságomat, mert a tapasztalat azt mutatja, hogy megint csak összejön valami később, ha az első kínálgató alkalmat nem ragadom meg, és akkor újra várhatom, mikor kerülök íráshoz.”

„Lövé története” könyvet azt hiszem, hamarosan küldhetem. Sajnos nem így vagyok a két fényképpel. Mielőtt ugyanis a fölvetelre lépéseket tettem volna, jól megnéztem magam is. A kármelitáknál nem a máriacelli Szűzanya, hanem a prágai Kiszézus csodái vannak ábrázolva. Nem tudom, érdekeli-e? (A prágai Kiszézus speciális kármelita kultusz.) A győri bencéseknél pedig a Tóbiás-képet én nem tudom annak minősíteni azon okból, hogy a gyermek túl kicsi, Tóbiás pedig felnőtt (házasulandó) legény volt. Nem szerepel a jellegzetes hal-ábrázolás, ami pedig *conditio sine qua non*ja a képeknek. *Summa summarum* én egyszerűen őrangyal-képnek látom. A szereplő angyal valószínűleg Szent Mihály akar lenni, mert a donator második neve Michael. Az angyal különben is az égre mutat, ami szintén őrangyal mivoltára enged következtetni.”

A „nyugalmazott professzortól” – ahogy a fülszöveg közli – jelent meg ez évben a Gondolat kiadónál a magyar tájegységek akkor szervezett sorozatában *A szegedi nép* című 174 oldalas kis könyve. Röviden mindent tartalmaz: Történelem, település, víziélet, pásztorélet, mezőgazdaság, táplálkozás, viselet, ház, otthon, népnyelv, népköltészet, hiedelemvilág, népszokások. Vallási életről annak idején nem lehetett fejezetet címezni, – a „népszokások” közé azonban jól befért. A szöveg mutatja, hogy a szerző és témája többre is képes. De erre még várni kellett!

1973. húsvétja kapcsán fejezem ki levelezőlapom a jókívánatokat. Válasz nem található.

1973 decemberére kaptuk meg új könyvét, mely a *Karácsony, húsvét, pünkösd* címet viseli: a nagyünnepek hazai és közép-európai hagyományvilágából. A könyv 2. kiadása 1976-ban, 3. kiadása pedig 1989-ben volt, új kiadása pedig *Ünnepi Kalendárium* címen 1998-ban a Szent István Társulatnál, tehát a legjobb hazai fogadtatásban részesült. Ahogy a címe mondja, adventtől Pünkösdig és Úrnapjáig tárja eléink a saját és az eddigi ismert néprajzi irodalom bőséges adatait. Az 1938-as *Népi ünnepjeinek* alaposan bővített kiadását is láthatjuk benne. Elég csak annyit mondani róla, hogy a hozzájáruló jegyzetek 40 oldalt tesznek ki.

SAJÁT MEGPRÓBÁLTATÁSAIM

Édesanyám gyengesége és halála. Csapody Miklós Szegeden

1974. november 2. Nekem az élen lett volna helyem szeretettel és tisztelettel köszönteni Téged 70 éves születésnapodon. „Távolmaradásom egyetlen, de igazán súlyos indoka özvegy édesanyám fokozott gyengesége és végül három héttel előtti halála. A többi, azt hiszem, elhagyhatom a mentetetődzésből. Nagyon nehéz nyaram és őszöm volt – illetve van, mert hiszen a temetéssel nincs vége, sőt bizonyos ügyek és fájdalmak csak azután kezdődnek. Nem tudok eléggé örülni ugyanakkor annak, hogy Szegeden egyetemista 'fiunkat' Csapody Miklóst szeretettel fogadtad. A te tiszteletreméltó pályád mellett ugyan minden szívességed kegyesség az ő számára, de tanúsíthatom, hogy érdemes kegyesség, amire ő (persze magányosan értve) méltó. Így hát szeretettel ajánlom további figyelmedbe, hiszem, hogy nem csalódunk benne.” (Minderről részletesen írt Csapody Miklós ismételten. Én most a „...szolgálataira ítéltem...” Bálint Sándor Emlékkönyvet idéztem, mely a szegedi Lázi Bt. kiadását idézi részletesen 2004-ből 186-198. oldalról.)

Számomra: kondolációk fogadása, – Szegeden: a 70 éves tudós és művei

1974. november 11. „Kedves János, köszönöm soraidat, osztozom fájdalmadban. Mi tudjuk, hogy az elválás nehéz, de csak átmeneti, hiszen vita mutat, non tollitur.¹³ Szomorúságot az idő és a reménység a hit békéjére váltja. – Iparkodom Miklósnak segítségére lenni mindenben.

Köszönöm, nagyon köszönöm 70. évem alkalmával küldött gratulációd, imádságaidat. Azt hiszem, hogy Te ama nagyon kevesek közé tartozol, akik tudják, hogy életemmel, munkál-kodással mire törekedtem. A körülmények, külsők és belsők egyaránt nehezek, könyörtelenek voltak a szolgálathoz, de talán úgy-ahogy megállottam a helyemet. Jól írtad, hogy iparkodom halálig hűséges lenni.”

„Terveimről, munkámról voltál szíves érdeklődni. Talán karácsonyig megjelenik a Szent István Társulatnál az esztendő szakrális hagyományvilágának első része: Karácsony, húsvét, pünkösd címen (2. kiadása, de eltolódott). Ígéretet kaptam, hogy soron következik a többi is. Most korrigálok egy nagyobb mesegyűjteményt, amely az Új Magyar Népköltési Gyűjteményben 75-ben meg is jelenik. A Szeged reneszánszkori műveltsége szintén a kiadónál van. Van egyéb is készülőben, csak az Úr megengedje befejezésüket.”

„Az idén nagy, szinte hajszott elfoglaltságom miatt nem juthattam el Sopronba, pedig nagyon szeretek ott. Talán már tavasszal elmegyek pihenni, addig még a magam szabta munka miatt alig tudok szabadulni. Sok-sok szeretettel ölel 1974 Márton napján Sándor bátyád.”

¹³ Az élet megváltozik, de meg nem szűnik.

A FÉLREÁLLÍTÁS HASZNA: MEGJELENNEK MUNKÁI (BÁLINT SÁNDOR)

„1975 őszén” keltezett írással megkaptam Tőle *Tombácz János meséi* c. 710 oldalas kötetét.

„Hetény Jánosnak szíves baráti szeretettel” ajánlotta, a budapesti Akadémiai Kiadó az évi kiadását, az Ortutay Gyula által megkezdett Új Magyar Népköltési Gyűjtemény 17. kötetét. A gyűjteményhez tartalmas bevezetést írt: A szegedi mesehagyományt, majd természetesen Tombácz János életét és környezetét ábrázolta. 1901-ben született a szegedi tanyavilágban és 1974. december 22-én hunyt el Szegeden. A közölt 46 meséből királyosnak nevezettekkel kezdtek, majd az olykor személyes mozzanatokkal is átszótt tréfás, részben hárijánosos mesék következtek. Ezeket követték a bibliai, illetőleg egyházi ihletésű, majd a bűbajos történetek, utánuk a trufák. A sort Rózsa Sándor viselt dolgai zárták le. A meseanyag tipológiai elemzése tartozik még a szakemberek munkájához. Mellékletként 15 fotót kaptunk: jól sikerült képeket magáról Tombácz Jánosról, valamint néhány ábrát magától a később rajzoláshoz is szokott mesemondótól.

Kevéssel később kaptuk kézhez a *Szeged reneszánsz kori műveltsége* c. kötetet, szintén az Akadémiai Kiadótól. Belőle megismerjük a középkori Szeged társadalmi és gazdasági fejlődését, négy kolostor és négy kódex rajzát, az egyetemi és literátus műveltség bemutatását és a reformáció, a hódoltság és a diaszpóra-lét terméseit. Függelékéből értesülhetünk a ferences Kapisztrán János sírjánál tett látogatásokról és az ott történt csodákról.

1977-ben pedig az *Ünnepi kalendárium* címet viselő két kötete jelent meg a jelesebb napok hagyományvilágáról. Így szólva róla az 1938-as „Népünk ünnepei” új kiadása, de hasonlítsuk csak össze a két kiadványt! Feltűnik először is az információk gazdagodása, azon túl pedig szemléletének nagyon kedvező „szakosodása” (=önmagára találása). Az 1973-ban megjelentetett nagy ünnepek néprajzának folytatása, az *Új Ember* számaiban akkor hetente közölt napi szentek közös kiadása (miért? – Gyakrabban fizetett, mint a közös könyv után végre a kiadó később egyesített kiadásban társa. A televízió is készített róla egy portréfilmet. Trogmayer Ottó, a szegedi múzeum igazgatója folytatott beszélgetést az „etnográfusok doyenjével” („Iparkodtam mindig önmagamhoz hű lenni...” Beszélgetés Bálint Sándorral. *Tiszatáj*, 1987/8.sz.)

Hihetetlen, hogy ez az üldözött ember mire képes! Hacsak nem éppen az üldözöttsége keményíti meg őt a természetes életben (sub pondere crescit¹⁴), illetve a természetfeletti, – már odaát? – De van egy egészen köznap feleletem is: hát így ért rá!

1979 húsvéti kártyán „Kedves János, ünnepi jókívánságaidat hálásan köszönöm és hűséges baráti szeretettel viszonozom. Szó van könyvritkaság számba menő könyvem (*Egy magyar szentember*) új kiadásáról a Szent István Társulatnál, de

14 Teher alatt nő a (pálma).

ez még nem egészen bizonyos. Készülök a búcsújárás hagyományvilágának megírására. Az anyag emberileg szólva együtt van, csak a fogalmazás volna hátra. Egészségemre, szellemi frissességemre hála Istennek nincs panaszom. Sokszor köszöntelek Sándor bácsi”

Saját megjegyzéseim a fentiekhez: Itt hivatkozott jókívánatos írásom a gyűjteményben nem található. A magyar szeptember új kiadására csak halála után került sor. Ugyancsak elhúzódott a búcsújárási könyv kiadása. Ez is csak halála után, Barna Gábor társszerzőségével.

BÁLINT SÁNDOR ÉS LANG ERNŐ BARÁTSÁGA

Ide iktatom még az időközben Ausztráliába költözött Lang Ernőnek 327 gépelt nagyoldalt kitevő *Ötvennégy levél – Negyvenöt válasz 1958-1979* című, Adelaide-ben 1984-ben megjelent gyűjteményét a 16. zárolt, és csak 2004. július 31-től közlésre felszabadított példányáról. Az 1927-ben született közlőnek az újszegedi tanítóképzőben volt tanára Bálint Sándor magyar nyelv-, történelem- és földrajzból. Már akkor felismerték benne az eszményi pedagógust és a keresztény humanista világnézet nevelőjét.

„Itt, ahol élek – írja 1958. január 3-i első levelében – minden szellemi tevékenységem egy kiáltás a mélységből. Hátam mögött a sivatag, előttem a tenger és szilárdság nincs sehol. Életünk úszik, mint a homok és a víz. A környezetem, az embertársaim? Körülöttem az emberek egy része értelmes, de idegen bábszínház civilizált figurái. A műfaj változatlanul vígjáték, milyen szomorú. Ebben a gépesített sivatagban azért jóleső érzés visszaemlékezni házasságomhoz küldött jókívánságaira, a kedves és megható befejezéssel, melyben barátjának nevez.”

Lang Ernő 1950-ben történt disszidálása után kilenc hónapig Bécsen élt, de a filmiparban óhajtott elhelyezkedése nem sikerült. Egy magyar lánnyal, Szilviával házasságot kötött, aztán hirtelen elhatározással elfogadták az Ausztráliába szóló kivándorlás lehetőségét. Szüleit is magukhoz hívták. Ernő a vasútnál tolató, felesége hivatalnoki állásba jutott, lányuk született, jóval később egy fiúk. Anyagilag jól vannak, de szellemiekben hiányosan, ezért sokat olvas. „Egy rettenetes belső csendben vagyok, ahol talán csak ketten vagyunk, én és az Istenem.” Állandó témájuk ez a szellemi egyedüllét. Később megtudjuk, hogy Bálint Sándor – egyre bátrabban – kért tőle művész-lemezeket, melyek hosszabb utazási idővel, de mind megérkeztek. Ő maga könyveinek előbb terveivel, majd megküldésével viszonzta.

Itt ott található mély emberségbe vágó vallomás, mint pl. Bálint Sándornak a bécsi (!) 1964. május 7-i levelében írottak „úgy érzem, hogy most vagyok életem legalkotóbb korszakában, aminek talán a sír közelsége ad erőt és fényességet. Megyek tehát holnap haza. Most megírhatom Magának drága Ernő, [...] hogy embertelenül nehéz az életem. A politikai börtön levegőjében élni rettenetes dolog, ha az atmoszféra az utóbbi években sokat javult is. Állandóan érezni, hogy csak megtűrük, [...] Szerencsére úgy fogom föl dolgot, mint a keresztényi béketűrés

és érdemszerzés sokszor áldottnak érzett alkalmát és lehetőségét. Olyan embereknek, mint amilyen jómagam is vagyok, állandóan görnyedezni kell az anyagi gondok szégyene alatt. Ugyanakkor pedig ott a követelmény: az erkölcsi tisztaság és a belső szellemi szabadság őrzése, amit csak sokszorosán megnövelt munkával, túlórával lehet egzisztenciálisan biztosítani [...] Egyébként valami nagy derű, nyugalom és mosolygás él bennem. Nem nézek el sem magamnak, sem a világnak semmit, de a türelem és nagylelkűség – ha olykor belső harcok árán is – meg hozza a szükséges egyensúlyt.”

1967. Vízkereszt: „Gondolhatja, hogy nagyon egyedül vagyok. A magányt aránylag jól bírom, hisz egész életemben – nem szólva tanítványaimról, az Önhöz hasonló kevesekről – mindig így kellett élnem. Mégis szomorú vagyok, hogy nem mondhatom el, amire az élet megtanított: csak másokért érdemes élni, még ha lát szólag hiába való is. Azt hiszem, ez általános emberi törvény, ha megmosolyog-nak is érte.”

Sümeg, 1967. VIII. 11. Egy korábbi tanítványának csodálatos városkájából írta ezeket:

„Igen jól érzem magamat, pihenek, azaz szemlélődöm, mint Dunántúl latin világában illik.”

1978. szeptember 2. „Nagy baj és gond azonban Sára mindinkább súlyosodó betegsége. Gyógyulásához, sőt – ezért is boldog lennék – javulásához sincs reménység. Egyedül nem tud már járni. Állandóan kórházban van, [...] könnyörög, hogy hozzam haza [...] ápolónőt találni azonban lehetetlenség... Munkám persze akadozni fog, de ő a fontosabb. ... Az idén két közeli barátom halt meg, elmúlásukat pillanatnyilag pótolhatatlannak érzem. ... Az egyik Ortutay Gyula, aki igazán újjászervezte és lehetővé tette a magyar néprajzi kutatás tiszteletre méltó virág-zását. Barátságunkban politikai elkötelezettsége és végtelen hiúsága miatt voltak súlyos zökkenők, de az utolsó évtizedben zavartalanra vált. ... A másik elhunyt barát Rónay György, a Vigília feledhetetlen szerkesztője, akinek költői talentu-mai mellett tiszta emberségét, magas színvonalú katolicizmusát, ritka baráti készségét, vigyázva őrzött jóhiszeműségét annyira közel érzem magamhoz.” (Bálint Sándor – Lang Ernő: *Ötvennégy levél, negyvenöt válasz*, 318. oldal)

1979. Luca napján: „Sokfelé hívtak az ősz folyamán előadni.... Mindezekhez még hozzájárult – de ezt csak megállapítom és nem panaszból említem – fél-na-pom rámegegy Sára meglátogatására. Állapota, keserűsége mindig nagyon megren-dít. Mostanában e terhek alatt majdnem teljes kimerültség is kezd rajta erőt venni. Az állandó időzavar, amit alig lehetséges föloldani, szinte megbénít. [...] igen fáj, hogy nem tudok mindent elvégezni, ami rám várakozna, bár tudom, hogy min-den emberélet az isteni irgalom és a mi buzgólkodásunk mellett is szükségszerű-en torzó marad, amely csak odaát válik egésszé. Ami a mindennapokat illeti nem nélkülözök, de nehezen élek. (Ugyanott, 326. oldal)

Szeplőtelen Fogantatás ünnepén (dec 8) egészen váratlan, számomra nagy öröm ért: Lékai László bíboros, esztergomi érsek átnyújtotta II. János Pál gratulá-cióját és áldását dedikált fényképével együtt.” (Idézet Bálint Sándortól ugyanott, 326. oldalon)

ITT TARTOM ALKALMASNAK BÁLINT SÁNDOR LEGKORÁBBI KIÁLLÁSÁT IDÉZNI

a több mint 70 évvel előbb, vagyis akkor szinte túl korán megírt programadó cikkei megemléztetését. Lám, azok nemcsak egy fiatal (akkor 30 éves) lelkesedései voltak, hanem – amint most már láthatjuk – később önmagától mindig számon kért kiírások, tehát: „A katolicizmus és magyar népiség” – Az akkor kezdő *Vigília* folyóirat 1935/4. 119-123. és „A magyar vallásos néprajz problémái” A *Vigília* 1936/2-3. 52-57. oldalán, megismételve a „*Népünk ünnepei*”-ben 1938. 7-16, melyről már szoltam.

„Az Egyháznak a magyar néplélekre való hatása felmérhetetlen. [...] Ennek részletes elemzése a magyar vallásos néprajz feladata. Az eddigi néprajzi gyűjtés és kutatás általában mindig téves vagy legalább is indokolatlan előfeltevésekből indult ki. Vizsgálódásaiban a magyar ősvallás messze délibábjait kergette, értelmező kísérleteiben – sokszor pozitivista elfogultságból is – csak végső szükségben fordul az egyházi hagyományhoz. Ez a makacs elfogultság magyarázza egyébként azt is, hogy a népelet tárgyait már alaposan felkutatták, de néplélek vizsgálatától, amely lényege szerint vallásos jellegű – ma is megglehetősen húzódoznak. Így aztán a vallásos néprajz még napjainkban is mostoha gyermeke mind a céhbeli ethnográfiának, mind pedig az egyházi tudományosságnak. [...] Nézetünk szerint azonban a gyakorlati elkülönülésen, tudományos munkamegosztáson túl igenis beszélhetünk a vallásos néprajz sajátos igényeiről, autonóm szempontjáról. A néplélek szellemi, érzelmi alkatát ugyanis a tudománynak még olyan fejlett módszereivel is bajos megközelíteni. A vallásos néplélek a kutatótól sok áldozatot követel: teljes megértést, bizonyosfokú azonosulást, különben kisiklik a kezünk közül. A vallásos néprajzot nem lehet a tudománynak sokszor egyoldalúan racionális módszereivel értelmezni, hiszen itt a néplélek legspontánabb rezdüléseiről van szó, amelynek fogalmi meghatározása sokszor szinten lehetetlen. [...] Hisszük, hogy e módszertani föltevést munkánk igazolni fogja.”

NAPLÓ BÁLINT SÁNDOR BELSŐ VILÁGÁRÓL

Belső világomból...

valami ilyesfajta címet viselhetne az a kötet, amelynek szerzője a mi Bálint Sándorunk, mint Napló az ő belső lelki világáról. De sohasem olvashatjuk – pedig neki volt egy ilyen szigorúan magánjellegű vallomás-könyve – mert ezt nem szánta a nyilvánosság elé. A nyomozó hatóság azonban kézre kerítette, jellemző módon még ők is csak egy kisebb részt tartottak maguknál. A szegedi Mandala kiadónál 1997-ben *Breviárium* címen megjelent, csupán 132 kisoldalas írását önmaga „naplónak” nevezte, de ez csak töredéke a teljesnek. Kapjunk belőle néhány részletet:

Isten és magunk

„Tudom, hogy Apám – ezt Bálint Péter írta a bevezető „ajánlásában” – még életében szövetséget kötött Istennel és ez a szövetség most is élő, most is működő. A Napló erről az elevenségről tesz tanúbizonyságot. Úgy vélem személyisének sokat emlegetett kisugárzása ennek az élő szövetségének volt köszönhető életében és ez az, amely most boldoggá avatásának igényében is megmutatkozik. Kíváncsi az Olvasónak, úgy lássa a világot, ahogy Apám látta: Isten állandó jelenlétének.” (5-6. oldal)

Tudvalevő, hogy az egyes bejegyzéseket csak havi keltezéssel, de keltük esztendejének mellőzésével jelzi a napló. Némelyik kikövetkeztethető, mint pl. emez, bizonyára hamarosan a házassági válás után (házasságkötés 1935. május 8.) íródott: „December 31. Annymra kívül vagyok már sok mindenben, hogy mintha nem is rajtam történt volna, ami történt. Nem keresek már semmit, de mindent elviselek. Az utak még mindig nyíltak, de mindinkább Istenhez egyenesednek. A sebek is nyíltak, de lassan már csak az angyalok látják őket. Minden kezdi az értelmét, vagy inkább a jelentőségét elveszíteni a szememben, hogy belevakuljak az egy szükséges látásába. A lélek sötét éjszakájában bolyongok, mert méltónak akarok a hajnalra ébredni [...] Nincs már panaszsom és kíváncságsom. Már minden olyan természetessé és félelmetessé vált, hogy Isten gondviseléséhez menekülök előle.” (ugyanott 28-29. oldal)

December 9. „Tudod, hogy nem tudsz elúzni Magadtól [...] Mindent el akarsz tőlem venni, én meg odaadom. Teljesen le akarsz győzni, hogy az én győzelmem is teljes legyen Rajtad és Benned.” (58. oldal) Május 22. „Messze ragadsz mindentől: a világtól és magamtól, hogy egyedül a Tiéd legyek. Én meg: nem akarlak megérteni.” (59. oldal) „Istenem, legyőztél, hogy magadhoz magasztalj. Mindent elvettél, hogy megajándékozhass magaddal.” (63. oldal) „Romba döntöttél, hogy Te épülj föl bennem. Készen vagyok Rád.” (17. oldal)

Kereszténységről

Január 15. „Az ember többet el tud viselni, mint amennyire képes: ez a kereszténység csodája.” (9. oldal) Szeptember 14: „A Szent Kereszt fölmagasztalását ünnepelem, mi lehetne más dolgunk és dicsőségünk, mint a magunk keresztjének fölmagasztalása.” (33. oldal) „Ötvenkét éve tanít és szelíden Isten közelében tart.” (5. oldal)

„Eljutottam életemnek dantei feleútjáig, talán én is rátaláltam az igaz ösvényre. Nem vagyok nekikeseredett, csak tisztában vagyok a határokkal. Nem kesergek azon, ami elmaradt. Nem fáj, hogy az élet annyi mindennel adósom maradt. Nem bánt, hogy negyven éves koromra hajótöröttje lettem magamnak, mert a tenger csodálatos és az eget, ha rám szakadt is, ott őrzöm a szememben. Elvesztettem magamat és valamiképpen mégis most találtam meg igazán, életemnek negyvenedik esztendejében, amikor már a délután kezdődik.” (17. oldal – tehát 1944. július 31.)

Egyházpolitika

„Ma (1950? – H. J.) a püspöki kar hűségnyilatkozatát olvasom. [...] ezzel is teljesebbé vált valami. Érzem benne az erőszakot, az államhatalom könyörtelenségét, de ugyanakkor az Úr igazságosságát és irgalmát is. Inkább Istennek kell engedelmeskednünk, mint az embereknek. Erről a magyar hierarchia – mindig a védelmezett (nem: vélelmezett? – H. J.), de folyton elmaradó nagyobb jó és béke érdekében – annyiszor látszott megfélelkezni. A kormány a világ fiainak körmönfont okosságával ezt követelte most is, és főpásztoraink következetesek kényszerültek lenni. Ezt csak az Úristen kérheti tőlük számon. Mi sem keserűségből, vagy akár kárörömből nem dobhatunk most rájuk követ. Egy azonban bizonyos: ha újra méltók leszünk a szabadságra, ennek a magatartásnak nem szabad folytatódnia. Püspöki karunk elődeinek ragyogóan helytelen szerepjátszásáért, annyi sok mulasztásáért, önmagának régebbi tétovázásaiért vezekel most, hogy méltó legyen, hogy végre igazán teljesen azzá legyen, amire a Mester választotta: nincs kibúvó. [...] Élni kell, de a töviskoszorúban a dicsőség megígért koronájára kell ismernünk.” (35-36. oldal)

A történelemben

„Április 14. Hirtelen azt kérdezem magamtól, hol lehetnek a szentség mai lehetőségei és hódításai? Az eredmény bizonyára más lesz, mint a keresztény ókor világellenes elszántsága, az ősegyház vértanúink mosolygó önáldozta. Bizonyára más, mint a koraközépkor Bárány-misztikája, boldog menyegzője [...] Más, mint a barokk világdrámájában való szereplés. [...] Más, mint az újkor pasztorációs [...] vagy szociális [...] felebarátmisztikája. Látszólag minden reménytelen. Már nem tudjuk, vagy nem akarjuk követni elődeink útját. Pedig már bontakozik is előtűnik a szentség modern mivolta és missziója. Mi a szentség modern példája? Azt hisszük, hogy kiüresedett perceink feltöltése, a *hangulat* megkeresztelése, a kozmikus egzisztenciára virradó húsvéti hajnal. A XIX. században Európa kiüresedik és elfásul, a világ és élet öngyilkos hangulattá foszlik, a haladás és civilizáció hősei megszegyenülnek és reménytelenül elbuknak. Létünk metafizikai föltételeiről és realizmusáról, isteni garanciáiról megfélelkezünk. Az evolúció délibábja megteveszt bennünket és nagykorúságunkkal kérkedünk. Ez azonban önáltatás. [...] Csak később, a századforduló költői és szentjei találják meg az orvosságát: önmagunknak, a világnak isteni természetességét. [...] A részeire bomlasztott világ keményen követeli a mi szeretetünk teljességét [...]” (39-41. oldal) December 31. „Nem akarok senkit sem meggyőzni. Magamat akarom és magamban Istent. [...] A szeretet és a szolgálat rabságában élek, nem kíváncszom az emberek közé. Bűneimben és megaláztatásaimban is Isten dicsőségét keresem.” (10-11. oldal)

1980 koratavaszaról megint hiányoznak az értesülések, mert sokasodtak a megpróbáltatások.

Sára asszony halála

Legfőképpen az, ami végzetessé tette ezt az esztendőt, tudniillik az egykori feleség, a betegségében visszafogadott Sára asszony halála 1980. február 29-én.

Egy március 10-én kelt levelében írta: „Igazán megváltás volt már neki a halál, az utolsó félét rettenetes szenvedésekben küzdötte végig. Alig találok helyemet.” Vámbéri Gusztávhoz írt levelében pedig: „Sára hosszú szenvedés, egy heti agónia után, de a szentségekkel még idejében megerősítve ment át az örökéletbe, ahol teljesség után sóvárgó lelke, sok lázadozása Urának örömeiben bizonyosan megpihent, eligazodott. En meg leverten nézek az égre. Talán lesz még valami dolgom itt az emberek között.” (Csapody Miklós mentette meg ezeket a fentebb már idézett „*A világban helyt állani...*” Bálint Sándor élete és politikai működése 1904-1980” könyve 404. oldalán. Korona kiadó, Budapest, 2004.)

Az információ hiánya miatt ma már nem tudom, ki és mikor szólt erről nekem. De hát valóság volt és én papi és baráti mivoltomban bizonyára megfelelő módon reagáltam rája. Csak a visszajelzés másolata van nálam: „Kedves János, hálásan köszönöm vigasztaló részvétedet és névnapi jókívánságaidat. Ilyen az élet: derű és ború, de mindenképpen az Úr visel gondot reánk. Kissé fáradt vagyok, megviselt, de a munka majd csak fölépít. Volna még bőven. Boldog alleluját kívánva nagy szeretettel ölel, 1980. Szent József napján Sándor bátyád.”

De ki gondolta volna, hogy két hónap múlva ez a „fáradt és megviselt” ember majd ... de ne vágjak elébe, mert az a kevés, ami még hátra van, nagyon fontos. És vannak róluk hitelt érdemlő értesüléseink.

A Szilárdfy Zoltán pap, egyházi-művészettörténészhez 1980. március 22-én intézett sorainak befejező mondatával közelítem meg: „szeretném Sára távozását után a magam legszemélyesebb munkáját folytatni, hiszen kevés már az idő,” (Csapody Miklós idézi Szilárdfyt könyve 404. oldalán).

Az itten most felsorolásra kerülő mozzanatok megfigyelései és következtetései saját töprengéseim, melyek a haláleset ötödik évfordulóján az Új Ember 1985. május 26-i számában jelentek meg: *Ma már bizonyítható, hogy a Gondviselés az utolsó hónapokban Bálint Sándort feltűnő módon előkészítette az élet mulandóságára, és ő ezt ténylegesen tudomásul vette.* Sára asszony problémás élete és több mint évtizedes ápolása nagy próbára tette a folyton dolgozó tudóst. És mégis: még a jólelkű gondozókat is beleszámítva, szinte érthetetlen, hogyan bírta testi-lelki energiával keresztényi (egyések szerint szinte angyali) módon ezt a szolgálatot. Hiszen mellette barátait fogadta, járta az országot, a határokon túl is gyűjtött, levéltárakban kutatott és közben megírta azt a sok-sok tanulmányt, könyvet és számtalan levelet. Írógéphez – nekem mondta és bizonyára másoknak is – úgy vélte, „nincs manuális készsége”, így mindent saját kezűleg írt le.

Sára asszony halála után megkérdezte barátját, Scheiber Sándor professzort, szoktak-e a zsidók imádkozni halottaikért? A válasz igenlő volt. „Akkor arra kérek – folytatta – imádkozzatok feleségem lelki üdvéért.” És a legközelebbi szombat Bálint Sándornéért imádkoztak a pesti zsinagógában.

A haláleset után azonban már maga is a megöregedett ember benyomását keltette ismerőseiben. Nemde így írt nekem március 19-én: „Ilyen az élet: derű és ború, de mindenképpen az Úr visel gondot reánk.”

KEZDŐDIK BÁLINT SÁNDOR VÉGSŐ MEGPRÓBÁLTATÁSA, MELYBEN MAGUNK – KÉSŐI OLVASÓK – IS VEGYÜNK RÉSZT

Nagykőrösön, 1980. április elején a nagykőrösi Arany János Múzeum rendezésében a Tudományos Akadémia Néprajzi Csoportjának közreműködésével a muzeológusok országos konferenciát tartottak „Halottkultusz” címmel és témakörben. Előkészületként a tervezett új Magyar Néprajzhoz. Április 9-én délután Bálint Sándor elnökölt és „A halál és temetés hagyományvilágának liturgikus nyomai” címmel tartotta meg előadását. Így kezdte: „Életkoromra való tekintettel úgy gondolom, jó lesz, ha a halállal kapcsolatos népszokásokat ismertetem.” És következett az akkor még csak kéziratban levő dolgozatának felolvasása. „Már sok előadáson vettem részt életemben, de ilyen lenyűgözőn még soha”, emlékezik vissza egyik hallgatója. „Ha visszaemlékszem, az az érzésem most is, mintha ővele együtt most történnek az események: előkészületek a halálra.” Az előadás azóta a *Szegedi Nemzet III. kötetében* halála után megjelent. Tekintsünk bele néhány megkapó részletébe. Mindjárt így kezdődik: „Népünk jól tudja, hogy halál ellen nincs orvosság. Másként: aki született, annak halni is köll. [...] Régi vágású népünk már életében készül az utolsó útra [...], hogy épületes, azaz hívó halállal haljon meg, az öregje imádságaiban kéri Istent: 'Ne hagyj minket, híveidet, szentség nélkül világba kimúlni.'” Egyik – nem szakmabeli – hallgatóban ez a példa maradt meg a egész előadásból: „A század elején még voltak olyan asszonyok, akik kifésült hajukat egész életükön át kispárnába gyűjtögették és meghagyták, hogy *akkor majd* ezt tegyék a fejük alá.” Tápén az öregek ma is mondogatják, hogy az embernek odaát minden hajszájáról el kell számolnia. (Bizonyára a Mt 10,30. és 12,36 nyomán). A halálnak – mondta az előadó – a szegedi néphit szerint is vannak előjelei és a halálos beteg legtöbbször *maga kívánja* a szentséget.” Mivel ő éppen ezekben a hetekben írta számomra: 'kissé fáradt vagyok és megviselt' – biztos, hogy szegedi népe hitét és életbölcességét *magára is* alkalmazta.

Életgyónása

Erről tanúskodik a következő: A nagykőrösi előadássorozat utolsó napjának reggelén, jó korán, a szentmise előtt megkérte a helyi plébánost (Szegedről ismerőset), hogy szeretne vele beszélgetni. Letérdelt és kérte, hallgassa meg életgyónását. A plébános megilletődve, így emlékezik vissza diszkréten az esetre: „Azóta

biztos vagyok, hogy megmaradt valami ebben a bűnös világban az eredeti ártatlanság állapotából, [...] ahogyan előttem térdelt vagy félóraig [...] én szinte nem is tudtam mondani semmit sem [...] csak figyeltem egy élet vallomására, melyből kiderült, hogy igen, lehet élni és szenvedni, nagyon szenvedni, tisztán, ártatlanul, Isten közvetlen, konkrét jelenlétében!”

Végrendelet szándéka, gyengülő biztonság

Mielőtt a végzetes pesti útjára indult, azt mondta egyik legjobb barátjának: „Amint megjöttem, megírjuk a végrendeletet. Előbb nem mert végrendelkezni, bonyolult jogi helyzetben volt Sárával és fiával kapcsolatban. Azonban többé nem jött vissza. (Gáspárné Zauner Éva: Bálint Sándor emberi arcának néhány vonása. *Szegedi Műhely*, 1990/1-4. 17-18. oldal). Nekem ugyanerről közvetlenebb értesülésem van. Attól a valóban „legjobb barátjától”, Hamvas István plébánostól. Ő írta le számomra levélben: „Váratlan balesete előtt három nappal izgatottan kereste Sándor bácsi Hamvas Istvánt. Elmondta végrendeletét is. És azután, nagyon kemény, határozott és szent szavakat mondott’ neki. A levél – tette hozzá Hamvas – nem alkalmas erre, „de amint említettem, szívesen rászánok egy napot, hogy elmondjam neked”. Erre sajnos már nem került sor, mert Hamvas István is hamarosan eltávozott a mi földi világunkból. (Közölve ugyanott: *Szegedi Műhely*, 1990/1-4. 75.)

Akik jól ismerték Sándor bácsit, állítják, hogy bizonytalanná vált és hallása is tovább romlott. Ügyeit intézni mégis utazott a fővárosba. Egyedüllétének enyhítésére gyakran hívta meg magához és annak kislányához, a zenekutató Paksa Katalin is, az örökbe fogadott Bálint Péter elvált felesége. „Nagyon beteges, kimerült állapotban vagyok. Rengeteg határidős kötelezettség, amelyet a jó ügy érdekében igen nehéz visszautasítanom. A szeretet olykor kegyetlen tud lenni, kíméletet nem ismer.” Vagy: „Helyzetem reménytelen, de kegyelemszerű.” Barátai nemegyszer óvták figyelmetlenségének következményeitől, hiszen „még ma is rossz rá gondolnom, hogy milyen elővigyázatlanul keresztezed az utcákat. Nemegyszer a szívem a torkomba szorult mindaddig, amíg a veszély elmúlt, és Te éppen elérted az utca túlsó oldalát. [...] légy elővigyázatos. Ezzel Magadnak is tartozol, de a járművezetőnek is.” Vagy: amikor összeszoruló szívvel hallotta halkan kifakadó sóhaját. „Istenöm!” (Péter László: Bálint Sándor portréja. *Tiszatáj* 1987/8. szám – és Lang Ernő levele Bálint Sándorhoz. 1974. július 18. – in *Ötvennégy levél...* 278. oldal)

A végzetes budapesti út

Három hétre rá keresztlánya esküvőjére érkezett Szegedről Budapestre, 1980. május 1-én csütörtökön, és pénteken, az esküvőt megelőző nap, mindjárt a rokon-házhoz ment. Onnan kellett volna a késő esti órában szállására, az őt mindig

szívesen fogadó Paksa Katalinhoz (Batthyány u. 61.) visszaérnie. De csak a röviddel előbb meglátogatott család érdeklődött felőle: megérkezett-e, mert „oly fáradtan indult”. És fájdalom, az aggodalom alapos volt.

Halálos baleset

A budai Hattyú- és az Erőd-utca kereszteződésében egy őt, állítólag személyesen is ismerő, húszéves főiskolai hallgató kocsijával elütötte este háromnegyed nyolckor. Figyelmetlensége, vigyázatlansága és halláscsökkenése miatt érthette a baleset. Trogmayer Ottó szegedi múzeumigazgató szóbeli közlése szerint az autó visszapillantó tükre akadt bele Sándor bácsi összegombolt kabátjába. A János-kórház idegsebészetre este 8-kor vették fel. Még az éjjel megoperálták. Bár szervezete korához képest rendkívül erős és ellenálló volt, reménytelen kómás állapotán már nem tudtak segíteni. Az orvos sajnálattal állapította meg már akkor mindjárt, hogy felgyógyulása reménytelen. A városmajori plébánia káplánja, dr. Hajnal Róbert részesítette feloldozásban, szentkenetben és pápai áldásban. Eszméletét már nem nyerte vissza, csendesen feküdt. 1980. május 10-én este, 19 óra 30 perckor halt meg. *Halálának oka agyzúzdás.*

A végső földi búcsú

Régi szegedi hagyomány, hogy a Város nagy halottait a Közművelődési Palota előcsarnokában ravatalozták fel. Így lett volna várható most is, de a hatalom hol-tában sem engedte. Búcsúztatása gyászmise keretében a szeged-alsóvárosi Havi Boldogasszony templomában május 20-án délelőtt fél 11-kor, temetőben 12 órakor történt. Onnan temették, ahol keresztelték. Gyászmisét Udvardy József megyés püspök mondta, a templomi ravatálnál barátja, Hamvas István plébános, a sírnál professzor társai és Trogmayer Ottó múzeumigazgató vettek búcsút. Közülük kiemelem a budapesti képviselő, a református Tálasi István professzor megszólítását, aki abban a lélektelen korban *anima candida*nak merte nevezni az elhunytat. Szeged rég látott akkora temetést, mint ez volt. „Utolsó szegedi kegyes tömegtüntetésen” tömve volt az alsóvárosi templom. És mennyien kísérték a temetőbe, ezrekről beszéltek! Utána hívták Hamvas István plébánost: miért énekeltek a templomban a Himnuszt, a sírjánál pedig a Szózatot? Azt felelte rá, hogy ezt a nemzet minden hűséges fiánál megtehetik. Aztán, hogy fordulhatott elő, hogy az első koszorú színei kiadták a nemzeti lobogó színeit? Meg, hogy ekkora gyászpompával temessék! (Csapody Miklós a „Legszögedibb szegedi” emlékkötetben, 92. oldal)

Hogyan tovább? Megemlékezések

Nem kétséges, hogy először emlékezésekkel. Néhányra hivatkoznék itt. Az egyik a református Fél Edit pályatársé: „Magyarországon a vallási néprajzi kutatások sajnálatosan kimaradtak a néprajz színeképéből. A magyar ősvallás rekonstruálásával [...]

sokan és sokat foglalkoztak [...] ugyanígy a babonás képzetekkel is [...] Azt is sokan feljegyezték, hogy a boszorkányt a kereszt jelével lehet elűzni, illetve távoltartani. De hogy ez a kereszt jel honnan ered, miből meríti erejét, mely nagyobb a boszorkányénál, nem kereste senki. Az ünnepek köré fűződő szokásanyagot is szorgalmasan gyűjtötték és publikálták, így az egyházi ünnepek szokásanyagát is. Csak azt nem nézte senki, hogy ezek az 'egyházi ünnepek' mit jelentenek a parasztnak, hogy [...] milyen helyet foglal el a kereszténység a parasztnak gondolat- és érzelmvilágában. [...] Mindezt nem kutatta Bálint Sándor előtt senki." (Fél Edit: Emlékezés Bálint Sándorra. *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1982. 341-342. újból: Alapvetés és szintézis c. *Bálint Sándor Emlékönyve*, 2004. 212-215.)

A másik hivatkozott az időközben szintén elhunyt Scheiber Sándornak, az Országos Rabbiképző Intézet igazgatójának nekrológiájából: „A legtisztább ember, akit sok évtizedes barátságunk folyamán megismertem.” „Ezek a könyvek – írta Bálint Sándor műveiről a nekrológban –, ha valamely világnyelven megjelennek, nélkülözhetetlenek lesznek a tudományban.”

A protestáns Varga Domokos írta róla: „Egy magyar szentember – ezt órála is el lehetett mondani. [...] Szelíden, szinte mosolyogva tűrt minden méltánytalanságot. [...] Katolikus volt és ezt sohasem tagadta meg [...] Van, akit vakká tesz a hite. Őt látóvá tette, hogy olyasmiket is észrevegyen és a tudomány tárgyává tegyen, amik elkerülték mások figyelmét.” (*Élet és Irodalom*, 1982. február 26.)

Munkásságát és látható eredményeit nem lehet Sára asszony betegségétől függetlenül értékelni. Teljesítménye így nő a hősiesség fokig. Belon Gellért püspök így emlékezik: „Oly megható volt hallgatni külön-külön a két embert. Sára mindig azt vetette saját szemére, hogy ekkora ész és munkabíró embert elvon a tudományos munkától és hozzá nem méltó szolgálatra kényszerít. Elfogadhatja-e ő ezt?” – kérdezte mindig tőlem. Sándor pedig mindig az után kutatott, hogy Sára nem panaszkodik-e, hogy ő, mint férfi talán hiányosan szolgálja ki és nem eléggé figyelmes vele szemben.” Igaza van Kocsis István kérdésfeltevésének: „Talány volt számunkra, hogy tudta...?” Hogy ez valóban a hősiesség fokáig ment, arra Rónai Bélához intézett egyik levél a tanú: „Úgy vágyakozom néhány napos menekülésre, de jó ideig elképzelhetetlen. Néha rettenetesen fáradtnak érzem magamat, de aztán valahogy föltápáskodom és iparkodom helytállani.”

Abban az erős hitben, hogy hozzám intézett levele utolsó soraiban olvasható „boldog Alleluját” most már mindörökké zengi, az *Új Ember* 1984. december 16-i száma, Belon Gellért püspök atya közbenjárásával, kérésemet közölte, hogy aki ismerte és becsülte, küldje meg nekem a megboldogult személyére, munkásságára vonatkozó emlékezéseit.

Az így összegyűlt írások tanúságát a halálának 10. évfordulóján tartott szegedi emlékülésen összegeztem és a *Szegedi Műhely* 1990/1-4. emlékszámban tettem közzé „Az élő emlékezés hézagpótló értéke” címmel, az alábbiak szerint:

Ha emléke szóba került, először mindenki a jóságát említette. Erről szinte anekdotáztak, de ez a csodálat reagálása volt, ahogy már a temetési beszédében is utalt plébánosa. Sajnálta a nála házkutatást végzők fáradozását, mentegette magát, amikor az utcán derékfájása miatt segíteni nem tudott. Egyedül ő ugrott

hellyel kínálni a csomaggal érkezőt. Szívesen hasonlította magát Mozart „Szöktetés a szerájból” operájának Szelim pasájához, aki nagylelkű, megértő mások szenvedélyei iránt és akiről így énekelnek a rajtakapott foglyok: „Arany a szíved, nincsen párja...” Jóságát *gyermeki lelkülete* hordozta. Belon püspökatyá szerint: „Úgy áll előttem, mint a szellem tűztengerében lévő gyermek.” Valószínűleg utolsó nagy lelkibeszélgetésének meghallgató plébános állítja: „Azóta biztos vagyok, hogy megmaradt valami ebben a bűnös világban az eredeti ártatlanság állapotából.” Nem pózolt. Egyszerűsége, szerénysége, igénytelensége szintén közismert volt. Előzetes bejelentés alapján egy plébános szorongva várta a híres tudós, egyetemi tanárt. „Legnagyobb meglepetésemre egy egyszerű modorú ember jelent meg nálam, akiről áradt az emberség.” Mindenre kiterjedő figyelme elbűvölő volt. Akiket például gyűjtés közben kérdeztetett, azok szívükbe zárták és sokáig emlegették. A templomon dolgozó kőműves például azt mondta, hogy „ilyen emberrel még nem találkozott”. Az alsóvárosiak azt mondták „Mi azért szeretjük úgy Sándort, mert olyan hűséges fajtájához.” Pedig ez a szerény, gyermeki lelkületű ember valóságos polihisztor az emberre vonatkozó tudományokban és művészetekben. Mondják, hogy szinte bármi előadását rá lehetett bízni. „Érdekes volt, amikor kézbe vett egy szobrot, képet, régiséget, vagy meghallgattott egy régi történetet. Amit kézbe vett és elkezdett elemezni, értelmezni, – az élni kezdett.[...] „Már sok előadáson vettem részt életemben, de ilyen lenyűgözőn még soha. Grynaeus Tamás, aki egyidőben lakást kapott Sándor bácsinál, elbűvölten emlékezett a felejthetetlen „asztali beszélgetésekre,” amelyekben rögtönözve tárt fel műveket, kultúrákat, történelmi eseményeket. Őt nem lehetett meglepni vagy zavarba hozni ilyen dolgokban. Lantosék is ezt tapasztalták országjáró útjaikon: „Egy-egy falusi templom, műemlék, kép vagy szobor látványánál, szépségénél sokszor hosszán időztünk. Ilyenkor éreztük meg, hogy Sándor bácsi legalább olyan kiváló művészettörténész, mint néprajzos”. Fantasztikus az emlékező tehetsége. Tíz éve járt ott és alkalmi levélben a plébánosnak írta, hogy „a baloldali mellékoltár igen szép Egyed-szobra...” És bár imígyen szinte bármiről tanítani tudott, egyik növendéke visszaemlékezett kijelentésére: „A földrajz a mesterségem, de a néprajz az én ujjongásom.”

Azonban ne értsük ezt félre! Ez a polihisztori ismeret számra óriási munkába került! Levelezésében ismételtlen-előkerült: „nyakig a munkában”, vagy „életemnek alighanem a legfoglaltabb félévét töltöttem”. Akik esetleg irigyelnék tudását és publikációinak sokaságát, tanulhatnának például Sudár János egykori szegedi kispaptól, vagy az általam beajánlott Csapody Miklós egyetemi hallgatótól, akik huzamosabb ideig voltak önkéntes írógépelői, póstára felkészítői. (Forrás 1981/6. Később pedig „Bálint Sándor inasaként” c. remek megemlékezésében.) Sándor bácsi nagyon hálálkodott értük. Hátha még több és rendszeres segítőt kapott volna! Munkáinak megjelenéséért elsősorban ezzel az önemésztő munkájával, de nem utolsó sorban roppant türelmével fizetett: „Annyira kellene egy kis pihenés. [...] Befejeztem és revideáltam az egyházi év néprajzáról szóló [...] kéziratomat, amely pályámnak talán főműve lesz, tanúságtétel egyházam és hazám mellett [...] A kézirat befejezése nagyon megviselt.”

Az eredményeiben sikeres professzort lehetett csodálni, sőt irigyelni is. Az emberek szívébe azonban még inkább „gyengeségeinek” vállalásával lopta be magát.

Feltűnően ismétlődnek a visszaemlékezésekben Sándor bácsi szeretet-igényének észrevételei: „Gyakran fájdalmasan könyörögve, szinte kiáltott felém: 'Zsákmányoljatok ki engem!' Meghurcoltatásának igazi lelki fájdalmát ebben érezte: Ki keres meg az otthonomban? Ki mer velem kezét fogni az utcán? Ki kíváncsi a tudományomra?” Ez ki tudja készíteni az embert. Amikor – pedig már később – a *Karácsony, Húsvét, Pünkösöd* című munkája napok alatt elfogyott, nem akarta elhinni. Lelki barátja, Hamvas István plébános tudta, hogy keserűségeit az alsóvárosi templom Fekete Máriajánál sírta el. Egészséges természetének persze jól esett a megbecsülés. Volt tanítványai körében örömmel említette, hogy mostanában újra felfedezik. Jelentkezik a rádió, a TV és kéri cikkeit.

A küszködő és törekény Bálint Sándorra leginkább azt találtam jellemzőnek, hogy kereste és igyekezett magáénak tudni „lelki fiait”, „testvéreit” illetve legjobb „barátait”. Közismert néhai Hamvas Istvánról, hogy ő volt „lölki fia”. Ne legyen illúzió töreése, de így titulálta például Sudár János, akkori papnövendék famulusát, Szabó Mátyás szegedi muzeológust és Grynaeus Tamást, sőt – az ő szívének befogadóképessége szerint – nekem is ezt válaszolta 1958-ban disszertációm megküldésére: „mintha fiam, utódom született volna, aki tovább álmodja, alkotja, kifejezi, amire jómagam az életemet tettem.” Ugyanígy kereste a „testvér”-kapcsolatot. Édesanyja felnevelt egy lelencházból kihozott leányt, akivel haláláig tartotta a rokonságot. A Lele-családdal való családi kapcsolatáról tudunk. Ő volt a „kilencedik gyerekek”. Úgy tűnik, szinte létfontosságú volt számára a barát is. A „baráti szív és baráti hűség” gyakran előforduló kifejezések a levelezésében. Például Kozár Gyula dányi, majd kállói plébános számára a rokonlélek, és egyúttal a bármikor igénybe vehető meghívás és megpihenés embere. Erre – úgy tetszik – legalább lélekben és tudatban szüksége volt, mert tényleg csak ritkán jutott hozzá. Dr. Rónai Bélának írta 1974- és 1979-ben „Drága Bélám, egyik szép ajándéka vagy életemnek [...] Sokat gondolok Rád. Úgy érzem, hogy Te állsz legközelebb hozzám.”

Az egyetlen gyermek, aki tudományának művelésében is meglehetősen magára hagyott volt, kereste az emberi kapcsolatokat. De nemcsak a maga megerősítésére. Ez a belső igény fogékonnyá tett őt mások megértésére és ezen keresztül nyílt emberi kapcsolatokra. Megérti a „felkapott” Dudás Juli magatartását. Mindig üdvözlő leveleiben a háznépet is névszerint. „Pillanatok alatt kontaktust alakított ki tanítványaival.” „Neki a kis dolgok is nagy dolgok voltak.” Amikor a vásárban elvegyült, kísérijének úgy tetszett, hogy rokonaival beszél, pedig akkor látta azokat először. Neki minden fontos volt és például 35 év multán is sajátosan egyedileg szólította meg tanítványát. Szerteágazó levelezést folytatott, mindenre válaszolt és új műveit küldözte.

Igaz, ezen ismerősei révén is megragadott minden alkalmat a kutatásra. Valószínűleg legalább részben így érthető meg szerteágazó munkássága. „Ha Kőrösre jött, korán reggel kiment a piacra. Mindig nagy örömmel jött haza és kijelentette: a piacon nagyon fontos és lényeges dolgokat lehet megtudni. Beültünk a Trabantba

...és kérte, vigyem a környék templomaiba és plébániáira.” Ahová személyesen nem tudott eljutni, oda ismerősei, tanítványai révén terjesztette ki kutatásait. Például Frankó Vilmost megkérte, hogy Jászberényben kit keressen fel és mit vegyen fel magnóra. Tanítványainak a szünetre gyűjtési szempontokat adott.

Úgy látjuk, hogy az egyetlen gyermek hátrányos, törekény adottságait először talán ösztönösen, később biztosan tudatosan társas erőnné formálta magában. Néprajzkutatói mivoltában ezzel munkastílusát találta meg. Tulajdonképpen sebezhető voltát, gyengeségét erősségévé tette, sőt mások megajándékozásává.

De a helyzetet nem szabad idealizálni. A visszaemlékezések, meg a levelei mutatják a kifáradó, majd a halálba fáradó embert. „1977 körül felesége állapota zuhanásszerűen romlani kezdett. Mind többet és többet van kórházban, mint otthon. [...] hatalmas erőfeszítéssel dolgozik, hogy *A szegedi nemzet* nyomdai állapotba kerüljön. [...] Munkalendülete nem törik és fáradhatatlannak látszik.” De ugyanez a megfigyelő – valószínűleg 1980 elején – már így látta: „Szekszárdról Bátaszékig vittem. Ekkor már látszott rajta, hogy a szokottnál jóval fáradtabb és szórakozottabb. Valahogy más lett, gondolatai csapongtak, itt volt, jelen volt, de mégis távol a valóságtól. [...] Fáradtan integetett, amíg látótávolságban voltunk.” Mennyire igaz volt ez; ő is így érezte, mert 1979 ádventjén írta a már idézett Rónai Bélának: „Úgy vágyakozom néhány napos menekülésre, de jóideig elképzelhetetlen. Néha rettenetesen fáradtnak érzem magamat.” (Tőlem: Az élő emlékezés hézagpótló értéke. In *Szegedi Műhely*, 1990/1-4. 71-75. old.)

Személyiségének titkai nyomában

Számosan közölték, hogy érzékelhető volt személyiségének hatása. Így pl. „Jó volt vele lenni”, vagy „A Sándor bácsival való találkozások után úgy éreztem: megnőttem. Aztán másoktól is hallottam hasonlót.” „A vele való kapcsolatos alapélményem a törpeség egy óriás mellett.” „Éltem nagy kegyelmi ajándékának tartom, hogy megismerhettem. [...] Hittel vallom, hogy Sándor bácsi ritka karizmatikus személyiség volt...együttlétünk számomra mindig lelki feltöltődést jelentett.”

Amennyiben tényleg elfogadjuk a „karizmatikus” minősítést, tudnunk kell, hogy ez feltételezi birtoklója közreműködését a csiraszerűen kapott személyi tulajdonság kifejlesztésére. Belon Gellért vallja: „Megrendülve néztem, minden egyes alkalommal, hogy a liturgiának ezek a patinás szavai hogyan élődnek fel az Ő hívó lelkében és hogyan gyűjtják fel a megszokott szavak Jézus iránt érzett szeretetét. Élmény volt számomra.” Egyik tanítványa: „Tanítás előtt imádkoztunk. [...] Bálint tanár úrnak egész lényén előmlött az összeszedettség.” 1978. november 27-én Kecskeméten piarista konfraterré avatták. Erről ő maga így emlékezett meg: „A meghatódottságtól nem tudtam megszólalni, olyan váratlanul engem szólítottak elsőnek. Kicsordultak a könnyeim. [...] Végreendetileg meghagyom, hogy sírkövemre, ha lesz, ezt véssék rá: Piarista confráter. Az, hogy egyetemi tanár, professzor voltam, az elmaradhat.”

Mindezek mellett nem volt bigottan vallásos. Egy ízben, mikor az evangélikus Grynaeus Tamás számon kérte tőle valamely (egyházi) törvény szerint való

következetlenségét, így válaszolt: „Tudod, a törvények azért vannak, hogy a szeretet nevében áthágjuk azokat.”

„Isten gyermekeinek fénye ragyogott egész valóján -” jellemezte őt Belon püspök. Ha pedig így volt – és az itt összegyűjtött utolsó havi emlékek is ezt bizonyítják – , akkor az Úr készen találta őt! (vö. Mt 24,44. 47.)

Mi méltán siratjuk veszteségünket, Isten gondolatai azonban nem a mi gondolataink és útjai magasabbak a miénknél (Iz 55,8-9). Bálint Sándor élete Isten szemében befejezett egész volt. Tehát Magához hívta őt. (Új Ember 1985. május 26.)

Az alsóvárosi templomban a híres Fekete Mária kegyképétől jobbra, a Máriaoltár és a gyóntatószék közötti falon 2003. május óta egy kis márványtábla látható, rajta ezt találjuk:

*„Istenem legyőztél, hogy Magadhoz magasztalj,
Mindent elvettél, hogy megajándékozhass Magaddal.”*

Alsóváros szülötte,
boldog emlékezetű Bálint Sándor
imádságos helye

Hátramaradt munkáinak gondozása, kiadása

Előbb olvastuk, hogy még életében kezdődött a már régóta tervezett hatalmas munkájának kiadása a szegedi Móra Ferenc Múzeum 1974/75, 1976/77, és 1978/79. évi évkönyveiben megjelenő „A szögedi nemzet” 627 + 420 + 952 oldalas műve „A szegedi nagytáj népeleté”-ről, az első két kötetét még dedikálva megküldte 1978 újévre és ugyanazon év karácsonyára, de a harmadikat már nem érte meg.

Óriási művéhez írt előszóban meghatóan kezdi: „Jelen mű: szülővárosom népi hagyományvilágának megörökítése sok évtizedes kutatásnak, szemlélődésnek, egy emberélet örömmel vállalt iparkodásának gyümölcse.”

Az első kötet foglalkozik a szegedi néprajzi érdeklődés és kutatás színes, tanulságos történetével. Majd Szeged nevével, a kitűzött feladat rövid jellemzésével, a szegedi nagytáj 147 településével és társadalmával, majd a ház és otthon, tanyaporta jellegzetességeivel. Utána pedig az emberi megélhetés három archaikus ágával: a víziélet és gyűjtögetés, pásztorkodás és jószágtartás, továbbá a mezőgazdaság és gyümölcstermelés helyi sajátosságaival. A szerző felhívja figyelmünket, hogy az úgynevezett szellemi néprajzi jelenségeket (népművészet, hiedelemvilág, stb.) nem mutatja be külön, hanem „tárgyhoz tapadva, összeforrottságban” az anyagi világgal.

A második kötetet a vízi közlekedéssel kezdi és a hozzátartozó iparágakkal. Majd a vásár, a piac és a vendéglátás kerülnek elő. Nagy fejezet a táplálkozás és háztartás, majd következnek az élelmezési és háztartási iparágak, Végül a viselet és a viseleti iparágak.

Az óriási harmadik kötet az emberi élet hagyományvilágát mutatja be. Mindekenelőtt a családról és a rokonságról szól, majd a születés, a játék következnek. Nem marad ki a katonáskodás, majd a házasságra való készülétek és a házaselet.

Következnek az egészség, a népi-orvoslás, a betegségek és gyógyszereinek felsorolása. Végül a halál és a temetés bemutatása meg a túlvilági ismeretek. Hatalmas rész az esztendő jeles napjainak bemutatása. Sor kerül a lelkiélet és szereplőinek bemutatására és a búcsújáró helyekről való emlékezésre. Nagyon fontos a beszéd és a nyelvjárás ismertetése. Most olvashatunk a mesemondásról, a történeti énekekről és a háborús nótákról. Következnek a ponyvák, a balladák bemutatása. Paksa Katalin ezekhez illesztette tanulmányát a helyi zenéről és Felföldi László a szegedi táncról.

Szintén még maga készítette elő – hiszen a fülszöveg tanúskodik erről –, de csak egy évvel később, vagyis halála után, jelent meg a Magvető kiadónál *A hagyomány szolgálatában, Összegyűjtött dolgozatok* c. munkája, melyet még ő mutatott be: „Válogatásom majd fél évszázad műhelymunkájáról ad számot. Részben folyóiratokban rekedt dolgozataim jelentősebb részeit gyűjti össze, másfelől régen elfogyott könyveimből idéz egy-egy részletet.” Így a Népi hitélet című fejezetbe került Orosz István, a liturgia és néphagyomány, a lelki patika, „körülfogták az ördögök”, stb. munkái. A Szegedi világ fejezetbe pedig az ottani világ nagyjairól való megemlékezések kerültek. Az utolsó „Magamról” című 7 oldalas nagyon értékes írásában elsősorban öseiről emlékezik, utóbb sajátmagáról gyermekkorától kezdve. Diákkorának egyik sorsdöntő élménye volt Bartók Béla szegedi hangversenye 1925-ben a magyar parasztdalok értékeléséről. Egyetemi tanulmányainak befejeztével fizetés nélküli munkakörei voltak. Erre az időre esett az ország első néprajzi tanszékének felállítása Szegeden Solymossy Sándorral. Neki lett díjtalan gyakornoka, majd tanársegéde lett. Nyugalomba vonulása előtt 1934-ben néprajzból magántanárrá habilitála.

Másfél évtizedig a szegedi tanítóképzőben különféle honismereti tárgyak tanáraként működött. Gyórfy István halála után pedig a budapesti egyetemen is a folklór előadójaként működött. Végre 1947-ben lehetett Szegeden a néprajzi tanszék tanára. Közben 1945-48 között a keresztény demokrácia képviselőjeként a politikai életben is részt vett. 1951-ben azonban egyetemi előadásaitól eltiltották. Folytathatta 1957-től 1965-ig, amikor viszont perbe fogták, elítélték, és 1966 elején nyugdíjba kellett vonulnia. Teljesen visszavonult és ettől kezdve – személyes megaláztatása mellett -, ez voltaképpen tudománya javára vált: kiadáshoz sorban elkészíthette fontos műveinek nagyobb részét.

A formális rehabilitációk során róla, sajnos, megfeledkeztek. Hihetetlenül termékennyé vált munkája és publikációi révén saját maga készítette magának a „de facto” rehabilitációt!

A vallási néprajzi kutatás kézikönyve

Előbb már említettem, hogy 1949-ben tervben volt a magyar néprajzi kutatás addigi történetének kiadása a részterületek eredményeinek és további terveinek bemutatásával. *A vallási néprajzi kutatás* összefoglaló tanulmányát Bálint Sándortól kérték. De mire benyújtotta, a sorozat leállt! Az értékes kéziratot azonban az időközben szintén elhunyt Tálasi István református professzor mentette meg, és

adta át halála előtt 1980-ban, mert úgy gondolta, eljön még az idő, amikor ezt érdemes lesz megjelentetni. (Voigt Vilmos református professzor bevezetése a „Vallási néprajz” kiadványsorozat 3. kötetéhez. Kiadja az ELTE Folklore Tanszéke. Szerk. Dankó Imre és Küllös Imola.) Budapest, 1987. A kiadvány nagy érdeme az addigi munkálatok felsorolása, a szerző munkássága és a további feladatok vázolása.

Emlékek Bálint Sándorról

E címen foglaltam össze és tettem közzé a *Szegedi Műhely* 1990/1-4. számában azon huszonhatok megemlékezéseit, akik az *Új Ember* 1984. december 16-i számában közzétett kérésemre Bálint Sándorról tudtak, de önálló írással nem szándékoztak megnyilatkozni. Kérésemre viszont olyannyira értékes válaszokat adtak, hogy nagy kár lenne elfeledni őket. Teljes válaszuk megismerhető a *Szegedi Műhely* hivatkozott száma 3-48. oldalán. Magam az alább még következő „Boldoggá avatás ügye” kisfejezetben térek rá ezekre.

Csonka Ilona Mariella szerzetesnő, ny. óvónő, Vághy István mecséri plébános, Ladányi-Turóczy Béláné ny. budapesti tanítónő, Pálos Margit Paschalis ny. szerzetes tanárnő Miskolcra, Balogh Mária ny. tanítónő Szegedről, Gáspárné dr. Zauner Éva ny. főiskolai tanár, pszichológus Budapestről, Dr. Takáts Ágoston ny. tanár, matematikus Tatabányáról, Dr. Virágh Ferenc, a történelemtudomány budapesti kandidátusa, Dr. Grynaeus Tamás orvos, néprajzkutató Budapestről, Schnierné dr. Wurster Ilona pozsonyi tanárnő, Lantosné Imre Mária muzeológus Pécs, Varga Ferenc esperesplébános Simaság, Lánosz Zoltán budapesti ethnográfus, Sudár János plébános Szőlősgyőrök, Járbik János káplán Kálló, Belon Gellért segédpüspök, jánoshalmi plébános, Fila Béla plébános Nagykőrös, Paksa Katalin zenekutató Budapest, Hajnal Róbert Budapest-városmajori káplán, Kocsis István ny. gimnáziumi tanár Szeged, Hamvas István plébános Szeged, Rónai Béla ny. főiskolai tanár Pécs, ifj. Lele József néprajzkutató Szeged-Tápé.

Az 1990. május 10-én Szegeden tartott emlékülés eddig név szerint nem említett szereplői: Barna Gábor, Erdélyi Zsuzsanna, Juhász Antal, Szabó József, Szilárdfy Zoltán írásai (*Szegedi Műhely* 1990/1-4. 53-70, és 75-87. oldal)

Szeged – Alsóváros

Ismereteim szerint ez a Tőle megkezdett, de kiadásig nem jutott munka: *Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom* című munka, melyet a Szent István Társulat adott ki 1983-ban. Tomisa Ilona szerényen csak a „sajtó alá rendezést” tünteti fel saját munkájának.

A könyvhöz Erdélyi Zsuzsanna írt értékes Előszót. „Nem véletlen – írta –, hogy fiatal kutatók vállalják ezt a kiegészítő munkát, akiket Bálint Sándor polihisztor alkata, mély embersége mozgásba hozott. [...] Jó, hogyha bizonyíthatjuk, hogy amit a halál megbénított, az is életre kelhet s az abbahagyott szellemi tevékenységet folytatni lehet – és kell.” Ezek után a tényleges tartalom. A 201 oldalas mű

fejezetei: Templom és kolostor. Temető. Árvíz. A település. A templom belseje. Búcsújárás. Kegykép. Nem ismertetem őket, maradjon az Olvasóra. Ezekhez járul az igen gazdag Dokumentáció, mely nagy bőségben bizonyítja a kultuszt: első-sorban közli az 1525. évi két engedélyezett szentmise szövegét, majd a templom pápai búcsú kiváltságait 1651-től 1798-ig. Ezek máig érvényben vannak. Irodalmi szemelvényekkel folytatódik: Telek József ferences atyának kinyomtatott beszéde a *Coronae Marianae II.* kötetéből, Dugonics Andrástól a *Jeles történetek* 1794. évi I. részéből és az 1820. évi kiadásból. Gárdonyi Géza írása a *Szegedi Híradó* 1897. évéből. Mikszáth Kálmán 1914-ben írt róla *Szeged Könyvében*. Cserzy Mihály a *Földművesek* című elbeszélés kötetében 1903-ban. Tömörkény István pedig a *Munkák és napok a Tisza partján* készült cikket 1902-ben. Végül Csanád Béla a „Pacsirta szállj” 1963-as versei közt, Békés Gellért bencés pedig 1945-ben verselt róla. – Végül 18 éneket közölt a XVIII-XIX. század ponyváiból. Nagyon precíz Jegyzetek és a Felhasznált részletes irodalom zárják a Lantos Miklós, Erdélyi Zsuzsanna és egy korábbi kiadás képeivel dokumentált kötetet.

Búcsújárás

A *Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza* című kötet is előkészületben volt Bálint Sándor hagyatékában, tárgyalt is erről a Corvina kiadóval, de kiadását csak 1994-ben érthette meg tanszéki utóda, Barna Gábor nagyon jelentős besegítése nyomán, úgyhogy méltán viseli címében a kettős szerzőséget. Erről is informál a 384 nyalakú oldalon kiadott kötethez írt Előszóban Erdélyi Zsuzsanna. Nagyon tanulságos a két tudományos, de más-más módszerű szerzőnek találkozása a megörökölt gyűjteményben.

Hogy ez miért rendkívüli fontosságú, arról még jóval korábban Bálint Sándor beszélt (Búcsújáró magyarság. In *Sacra Hungaria*. 1944, 166. old.) „A búcsújárás katolikus népünknek egyik legnagyobb élménye, nemcsak lelki hatásaiban, de egyéb emberi vonatkozásokban is. A népet lelkülete és foglalkozása még ma is elég szorosan hozzáfűzi a szülőföld szellemi közösségéhez. Ez a kötöttség – különben a paraszti életalakítás egyik legnagyobb erőssége – lényegében a *stabilitas loci* és a *regula* monasztikus követelményeivel egyezik. Evilági életével tehát szorosan hozzátartozik ahhoz a földhöz, amelyből vétettet, amely fölnevelte és eltartja. A keresztyén honvág azonban nem hagyja nyugton, a lélek messzire, Isten közelségébe vágyakozik. Ennek misztikus útja a búcsújárás. A búcsújárás kivonulás az otthoni környezetből, ahol minden a földi munkára, feladatokra emlékeztet, szabadulás az emberi vonatkozások kötelékeiből, fölüllemelkedés a megszokott mindennapon. A lelki magány paraszti keresése, a keresztyén katolikus léleknek színeváltozása ez.”

A *búcsú* szavunk honfoglalás előtti ótörök eredetű kifejezés, „felmentés, engedelem” értelemben. Ebből fejlődtek ki későbbi jelentései: 1. engedély (*licentia*), 2. bűnbocsánat (*indulgentia*), 3. búcsúvétel (*discessus*), 4. zarándoklat (*peregrinatio*), 5. templombúcsú (*dedicatio ecclesiae*), 6. körmenet, kivonulás (*processio*), 7. búcsú alkalomával rendezett vásár. (Figyelem! Református honfitársaink kizárólag

ezt az utolsó értelmét ismerik és használják. Olyannyira, hogy a néprajzban ki-válóan képzett és járatos, de református Fél Edit csodálkozott és egyszerűen nem tudta, „hová legyen”, amikor katolikus falusi vendéglátói „búcsúba”, azaz – náluk a 2. értelemben – térdenálló imádkozásra hívták meg őt. (Privát közlése, már írtam róla. Amikor 1948 őszén először mutatkoztam nála, hűvös tiszteletet tanúsított a vallásgyakorlat iránt.) Nagy hatással volt rá a mezőkövesdi hajdan summás asszony, a katolikus Gari Margit néprajzi felfedezése és élet leírásának 1983. évi kiadása. És feltételezhetően magam is – nemrég tanítványa – azóta katolikus pap. Nyilvános jelenlétemhez is ragaszkodott a könyv hazai bemutatóján Hofer Tamás mellett. Akkor már Budapesten ökumenikus imacsoporthoz is járt. A szintézist a Taizé-közösségbe való bekapcsolódása Lydia néven (ApCsel 16,14-15) jelentette. Egyik levelét így is írta alá: „Servante de l’Unité”. Szükszavú gyászjelentése is erről tanúskodott „Fél Edit Lydia S.U.” A búcsújárás történetével folytatódik a könyv, majd a külszázai, csatlakozóan pedig a hazai búcsújáró helyek felsorolása következik, lehetőleg történeti sorrendben. Mindehhez társul a legnagyobb rész, a búcsújárás részletes néprajza. Függeléként ismerteti a könyv 56 jelesebb kegyhelyét és kegyképét.

Vallásos ponyvanyomtatványok

Bálint Sándor hagyatékának 1600 példányáról e címen adott ki a szegedi Móra Ferenc Múzeum egy 600 oldalas színpompás gyűjteményt 2010-ben. Általános képet ad a hagyatékáról N. Szabó Magdolna, majd Barna Gábor és Székely Anna sajátosan írnak a gyűjtemény vallásos nyomtatványairól, ezek formáságairól, címlapjaikról, a kiadókról és a szerzőkről, valamint ezek használóirol, az egyszerű emberekről. Még katalogizálás módszeréről és az aprónyomtatványok témáiról. Végül egy 31 oldalas név- és tárgymutató hozza közeli használhatóságba a gyűjtemény egyes darabjait és ezek összesen 180 nyomdáját. Erre következik a teljes gyűjtemény minden egyes darabjának bemutatása, legvégül pedig a vallásos aprónyomtatványok címlapjainak képe a 389-569. oldalon.

Bálint Sándor emlékének, szemléletének továbbélése

Legelsősorban utalnunk kell azokra a vallási néprajzi – most már örvendetesen szinte számtalan – tanulmányra, amelyek azelőtt szóba se jöttek volna. Ezek önállóan, de szakmai kurzusokhoz társulva is találnak kifejezést és megőrzést.

Okvetlenül meg említeni a szegedi József Attila Tudományegyetem¹⁵ Bölcsészettudományi Kara Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszékének két kiadvány-sorozatát Barna Gábor professzor, tanszéki utód szerkesztésében: *Devotio Hungarorum* és a *Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár* egyre növekvő számú köteteit. Ezek befogadják a szegedi egyetem megrendezésében két évenként októberben sorra kerülő három napos szakmai találkozó előadásait is. A magát *Népi vallásosság a Kárpát-medencében* címen csoportosító S. Lackovits Emőke, illetve L. Imre Mária

¹⁵ Utóbb csak Szegedi Tudományegyetem

szerkesztésében megjelent sorozat az általuk összefogott magyarországi és határon túli tanulmányoknak ad helyet. A budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsészka Folklore Tanszékének kiadványai *Vallási Néprajz* sorozat címen, professzor Voigt Vilmos. Megemlítem még itt a Tüskés Gábor szerkesztésében a Magvető kiadónál 1986-ban megjelent *Mert ezt Isten hagyta...* című vaskos kötet dedikált írásait, mert benne az utódnemzedék próbálja bizonyítani felzárkózását az elhunyt professzor szellemi hagyatékához.

Egyéb munkái, feldolgozásra, kiadásra váró tervei

Ezekről alkalmilag az Elhunyt Maga tett említést pályája során. Jelentőségük indokoltta teszi az anyagukkal való foglalkozást, de magam úgy látom, hogy a hozzájuk való igazi kiadásukat csakugyan tervezte, de felkészülése még hiányos volt.

Ezek a következők:

Szeged barokk-kori műveltsége, – ezt egy odavalósi vállalhatná!

Néprajzi-népművészeti képeskönyv, – ebből bőséges az előkészület. Bizonyára az útjaira nem csupán Trabantjukkal, de a Lantos Miklós ny. építész, kiváló fényképész és felesége Imre Mária (Sándor bácsi továbbra is hűséges tanítványa), pécsi házaspár, akik szolgálatukban rendszeresen főleg fotókkal segítették eddig is őt. Bizonyíték erre a feleségnek a 100. évforduló kötetében 58-67. oldalról, a déldunántúli emlékekről és férje fotókiállításáról szóló cikke 14 remek felvétellel. Itt értesülünk arról, hogy Sándor bácsi és férje, Lantos Miklós közt a közös kiadású album kiállítása már elhatározott dolog volt.

A hét szentség folklórja, – ez volna a legigényesebb és legfontosabb, felkészülésének fokozatáról azonban nem tudok.

Szakrális művészeti emlékek Bálint Sándor gyűjteményében. – Erről már e címen írt Szilárdfy. Hozzá még: Szabó M. Magdolna: *Hagyaték és kiállítás*. – Mindkettő: „...A legszögédibb szögédi” kötetben, 2004.

Bálint Sándor tekintélyes könyvgyűjteménye a szegedi múzeum egyik elkülönített részébe került. Megbízatást is adtak feldolgozására. (Lele, in 2004. Emlékkönyv 71. oldal) Várjuk!

És ha még valaki egyebekről tudna, kérjük, jelentse!

A boldoggá avatás ügye

Ami feltűnő és nem hagyható figyelmen kívül, hogy ezt a gondolatot legelőször nem katolikus ismerőitől olvastam. A protestáns Varga Domokos természetesen ismeri a hajdani Orosz István jászladányi búcsúvezető „szentember” önéletrajzát, de éppen erre hivatkozva meri így folytatni: „Ezt órála magáról is el lehetett mondani – meg is okolja – szelíden, szinte mosolyogva tűrt minden méltánytalanságot. [...] Katolikus volt és ezt sohasem tagadta meg. [...] Van, akit vakká tesz a hite. Őt látóvá tette, hogy olyasmiket is észrevegyen és a tudomány tárgyává tegye, amik elkerülték mások figyelmét.” (*Élet és irodalom*. 1982. február 26.) Mint már a temetésről szóló beszámolóknál említést kapott, hogy a református Tálasi István budapesti egyetemi tanár „vale, anima candida” szavakkal búcsúzott tőle. Az izraelita Scheiber Sándor, az Országos Rabbiképző igazgatója szerint pedig „a legtisztább ember, akit sok évtizedes barátságunk folyamán megismerhettem”. Belon Gellért püspök atya pedig – saját halála előtt hat héttel, így emlékezett őreá: „Úgy áll előttem mint a szellem tűztengerében lévő gyermek – Isten gyermekeinek fénye ragyogott egész valójában. A megtestesült krisztusi embert láttam és látom benne,” (*Elsőben: Új Ember* 1989. augusztus 6. – *Szegedi Műhely* 1990. 39-41. old). Török József: A szülőváros leghálásabb fia: boldoggá avatás előtt. *Élet és irodalom*, 2007. január 12. 45-47. oldal. (Az író a budapesti Pázmány-egyetem történész professzora.) Vághy István mecséri plébános: „Egész élete Krisztus jó illatát árasztotta. Természetesen, csak erkölcsi bizonyossággal kockáztatom meg, hogy keresztségi ártatlanságban élt.” (*Szegedi Műhely* 1990. 6. oldal). Lantosné dr. Imre Mária pécsi muzeológus, Miklós férjével (autójukkal és művészi fotókészességükkel) 20 éven át voltak Bálint Sándor családias társai csaknem az egész országot bejáró kutatásának. „Lényéből sugárzó elkötelezettség megsejtetett velünk valami rendkívülit. Nemcsak a páratlanul gazdag ismeretanyag, hanem szuggesztív lélek is áradt belőle” (*Szegedi Műhely* 1990. 30-31. oldal) Varga Ferenc simasági esperesplébános bizonyos szorongással várta a professzorral bejelentetett találkozót. „Érdekelt a híres néprajztudós és egyetemi tanár. Legnagyobb meglepetésemre egy egyszerű modorú ember jelent meg nálam, akiből áradt az emberség.” (*Szegedi Műhely* 1990. 33-34. old)

Sudár János szőlősgyőröki plébános, akkor teológiai hallgató és Sándor bácsi segítségével: „Ez a végtelen egyszerű – vagy inkább alázatos – ember hatalmas tudását szimpátiával csodálva, búvkörébe ragadott. [...] Miközben a régi szentemberek és a Sacra Hungaria népének vallási életét kutatta és feltárta, maga is szent emberré vált a szó nemes értelmében véve. [...] Hatalmas erőfeszítéssel dolgozik, hogy ‘A szegedi nemzet’ nyomdai állapotba kerüljön. Nap mint nap látogat a kórházban. Munkalendülete nem törik és fáradhatatlannak látszik. Vajon honnan van ez a teherbírás? Legyen rá válasz 1978. január 15-i beszélgetésünkéből egy általam lejegyzett mondata: ‘Az ember többet el tud viselni, mint amennyire képes: ez a kereszténység csodája.’ Hogy mennyire komolyan hitte és élte, azt valamennyien tudjuk, akik ismertük őt.” (*Szegedi Műhely* 1990. 35-37. oldal)

Az előbb már idézett Filá Béla, akkori nagykőrösi plébános emlékezésének legvégéből: „Mindez csak megnyilvánulása volt az egyéniség megfoghatatlan titkának: aki Ő volt, és amit Ő sugárzott azokra, akikkel kapcsolatba került. Titkát, amelyet itt értelt meg a népi vallásosság eseményeinek, adatainak kutatása közben, magával vitte az örökkévalóságba, ahová, úgy érzem, egy kicsit vele mentem, amikor ott térdelt utolsó, életgyónása perceiben, vagy talán belepillantottam abba a titokba, melyet magával vitt, melyet az örökkévaló Isten megőrzött.” (Szege-di Műhely 1990. 41-43. oldal)

Hamvas István alsóvárosi plébános ezt írta nekem róla: „Több évtizedes atyafiúi kapcsolatunk volt, mondhatom, hogy nagyon sokat köszönhetek neki. Nem csak mint ember, hanem mint pap is, hiszen a Vele való kapcsolatot mondhatom különleges kegyelmi kapcsolatnak [...] Utalva ‘Egy magyar szentember’-re én azt is meg merem reszkirozní, hogy majdan kánoni értelemben is beszéljünk Róla.” Lékai László bíboros úrnak pedig e sorokkal köszönte meg a temetésen való részvételét: „A magyar művelődés egy nagy tudóst veszített. Egyházunk viszont egy szentet nyert.” (Jel 1989. 1-2. sz. 48-51. oldal)

„Ismerem bírósági tárgyalását os, annak részleteit, amit az utolsó szó jogán mondott [...] Így szólt a tárgyalás végén: „Tisztolt bíróság! Arra kéröm az én Uramat, Istenömet, hogy soha ne tudjam mög, hogy kijuttatott engöm ide, hogy ne legyön gyűlölet iránta a szívemben.” Én azonban megtudtam, hogy ki volt. Az illető haldokolva hivatott engem, s már beszélni nem igen tudott, csak nagynehezen értettem meg suttogásából, hogy rajtam keresztül kér bocsánatot, s akar kiengesztelődi Bálint Sándorral. Ez nem gyónás keretében volt. Én megnyugtattam, hogy nyugodtan mehet arra a találkozóra, amikor vele találkozik.” (Szege-di Műhely 1990/1-4. 46. old)

Utoljára hagytam ifj. Lele Józsefre való hivatkozást, pedig e témában ő az első. Mert – ismereteim szerint – ő vetette fel elsőnek ezt a kérdést és ehhez csatlakoztak mind, akik Sándor bácsit és szinte hihetetlen munkáját ismerjük.

– Ha jó a tájékozottságom, akkor Lele 1991. május 12-én szólalt meg ez ügyben először az Új Ember hetilapban így: Lehet-e boldog a „legszőgedibb szőgedi?”

– A Honismeret 1991/4. 94-95. oldalán kéri Bálint Sándor ismerőseitől kéri fennmaradt leveleit.

– Szege-d folyóirat 1991/14. 47-48. old. közread a boldoggá avatással kapcsolatban gyűjtött emlékezésekből.

– Bálint Sándor „boldog”-ságáért. Keresztény Élet 1993. december 26.

– Boldog lesz-e a „legszőgedibb”? – A Bálint Sándor Kuratórium nevében az összegyűjtött tanúság-tételeket átadták Gyulay Endre püspökünknek. Délmagyarország 1994. június 21.

– Ugyanez a Keresztény Élet 1994. július 10.

– Ifj. Lele József: Az Úr készen találta Őt. Kecskemét, Korda, 1996. – A címet eredetileg én magam alkottam és Bálint Sándor halálának az 5. évfordulóján az Új Ember 1985. május 26-án ellenkezés nélkül lehozta megemlékezésemet. Ifj Lele Józsefnek nagyon megtetszett ez a cím és készülő könyve számára tőlem engedélyt is kért használatára. Ezt azonban elfelejtette közölni könyvében, és főleg kihagyta

azokra a meggyőző eseményekre való rámutatást (lásd ebben az írásomban már korábban a 27-29. oldalon), amelyekre én teológusi biztonsággal hivatkozhattam. Ez váltotta ki a jezsuita Nagy Ferenc nemtetszését, és ráidézte az Apostoli Szent-szék valamelyik monitumát, holott ha tudhatta volna eredetét, engem (korábbi teológiai tanulótársát) „vett volna elő”, én pedig megmagyaráztam volna.

– „Édes lelköm” Bálint Sándor öröksége. *Délmagyarország*, 1999. május 14). Boldoggá avatásának helyzete.

– Boldog Bálint Sándor? (*Szegedi vallási néprajzi könyvtár* 8. sz.)

– Egy földönjáró szent volt. Munkálkodás a boldoggá avatásért. *Friss Újság* 2004. november 4.

„Két esztendővel ezelőtt – írta ifj. Lele József 1990. június 17-én -, teljes lelki meggyőződéssel fogtam hozzá az esetleges boldoggá avatás előkészítéséhez. Kortársakat: tanártársakat, tanítványokat és barátait kerestem fel azóta levélben. Így jutottam el kis hazánkon kívül Kanadába, Ausztráliába, Rómába, Helsinkibe, s más helyekre, ahol Bálint Sándor szellemét szívek és lelkek őrzik. A több mint száz elküldött levélre eddig 74 válasz érkezett, melyek mindegyikéből kicseng: Bálint Sándor már életében is szentként élt, viselkedett.” (*Szegedi Műhely*, 1990/1-4. 48. oldal)

Ezek mozgalmát szemlélve, indította meg Gyulay Endre illetékes megyéspüspök a boldoggá avatás helyi eljárását. Közeli nyugdíjba vonulását előre látva, egy kissé későn, de hát ez a hivatali „átfutások” velejárója. Nyugdíjba vonulása után viszont már túl soknak tűnik a római rendelkezések kivárása, hozzá értve még a hazai képviselet, Szőke János atyának időközben bekövetkezett halálát. (A hosszú ideig külföldön tevékenykedő Szőke atya egyébként nem ismerte itt a földön Bálint Sándort. Ezt tőle tudom).

Boldoggá avatnák Bálint Sándort. Elindították az egyházi eljárást. Ez Hollósi Zsolt cikke. Gyulay Endre megyéspüspök elküldte a Vatikánba a szükséges dokumentációt. *Délvilág*, Szeged, 2005. január 27. Csapody Miklós: *Bálint Sándor (1904-1980. Életrajz*. Akadémiai Kiadó. Debrecen, 2013. O. M.: Égi sorban állás. Bálint Sándor: boldogjelölt. – *Keresztény Élet* 2013. április 28.

A búzaszem törvénye

„A szentek ismertetőjegye – így vélekedik Walter Nigg -, hogy megküzdöttek az élet nehézségeivel és ellentmondásaival” és idézi John Henry Newman-t: „Hinni annyi, mint feszültségeket – tehát megoldatlan kérdéseket – elviselni.” (Walter Nigg: *A szentek visszatérnek*. Budapest, 1984. 18-19. oldal) Ismerősek ezek a gondolatok. Olvassuk hozzá Szent János evangéliumának 12, 24. versét: „Ha a búzaszem nem hull a földbe, és nem hal el, egymaga marad, de ha elhal, sok termést hoz.” Az egyetemista korom óta figyelt Bálint Sándor jelenség nem más, mint a búzaszem törvényének egyik megvalósulása. Sajátosan keresztény, sőt egyenesen jézusi jelenség. A meg-nem-semmisülő igaz élet misztériuma.

Bibliográfia

2007. év elejéig a METEM kiadású *Bálint Sándor munkássága* című Bibliográfia Gyuris György szorgalmából a legteljesebb: 1116 írásról értesít, melyeknek szerzője túlnyomórészt az ünnepelt, kisebb fokon a róla készítők írásai. Ha azonban hozzászámítanánk a jelentősebb saját írásaihoz megemlített ismertetéseket és hozzászólásokat, akkor ez a szám jelentősen növekednék. Továbbá nem szabad felednünk a korábbi időközben megjelent bibliográfiákat, elsősorban Péter László korábbi munkásságát, akinek szorgalmát biztosan bedolgozta, számításba vette a mostani teljesebb kimutatás.

Gyulay Endre megyéspüspök a kanonizációs eljárás megindításával a következő imákat adta ki:

Ima Bálint Sándor boldoggá-
avatásáért

Ima Isten Szolgája,
Bálint Sándor pártfogásáért

Istenünk, Te megengeded nekünk, hogy a kegyelmedet felhasználó embereket, mint példaképeket magunk elé állítsuk és a magunk hivatásában, életében követni próbáljuk. Sándor szolgád szeret Téged és mindig figyelt lelkiismerete szavára, amelyben a Te szavadat akarta felismerni és utasításodat megvalósítani. Ezért képezte magát, ezért ment a nép közé, hogy a magyar vallásos kultúra gyöngyszemeit mindnyájunk számára hitet növelő kincssé tegye. De megalázottságának és szenvedéseinek útján is Benned bízott, Téged nézett és a te erőddel győzött emberi szenvedélyein. Add meg neki a Hozzád hűségeseeknek megígért mennyei örök életet és add meg nekünk, hogy őt a boldogok között tisztelhessek és így még inkább példaképünknek tarthassuk, Krisztus a mi Urunk által. Ámen.

Te, aki annyira ismerted az emberi gondokat és nehézségeket és oly sokszor győzedelmes kedtél Isten erejével a világ csábító kísértései felett, aki az emberek hálátlansága ellenére is az Úr segítségével mindenkinek szeretetet tudtál viszonzásul nyújtani, járj közbe jelen gondjaim miatt az Úrnál és kérd Őt, hogy a te közbenjárásodra hallgassa meg kérésemet és adja meg a kért kegyelmeket. Tudjuk, hogy az Úr szívesen veszi hűséges szolgálóinak könyörgését és teljesíti azokat, ha a kérőknek is lelki javára válik. Járj közbe értünk Isten színe előtt, hogy a jelen gondjaink az Ő akarata szerint oldódjanak meg. Ámen.

Az imameghallgatásokat a következő címre szíveskedjék jelenteni:

Püspöki Hivatal- 6720, Szeged. Pf. 178.

* * *

De most látom, hogy Bálint Sándor ügyének befejező egybefoglalása miatt, mennyire elmaradt a többi esemény leírása. Tehát: vissza 1958-ig!

A GYŐRI PÜSPÖKI IRODÁBAN

is zúgott a helyi történelem vihara. Püspökünk kénytelen volt meneszteni dr. Póka György irodaigazgatót. Ő ügyintézésre kiváló betanítóm volt és a helyi egyházpolitikában csak bámulhattam rá. Én meg neki jó munkaező voltam s ezt szívesen vette igénybe. Mert „csak” tettem a dolgomat. Mintegy „helyébe” Pajtényi Lászlót helynöknek, Nedesovszky Jánost pedig irodaigazgatónak kellett kinevezni. Pedig akkor ezek magukon érezték az amerikai követségről is intézkedni, de legalább is megfigyelni próbáló Mindszenty bíboros figyelmét, az excommunicatio rájuk szakadását. Úgy oldották meg tehát, hogy rendszeresen bejártak a püspöki irodába, itt nagy tárgyalásokat mímeltek, de aktához nem nyúltak. Ezeket mind rám hagyták. Maradt tehát rám bőven a püspöki iroda, a püspöki szentszék jegyzősége.

Délután pedig Kálmán püspök úrral a valóban fontos napi séta. Délután 4 órára kellett menetkészen jelentkezni és egy teljes órán át kísérem. Az utat ő szabta meg. Jobb időjárás mellett a helyi töltéseket kerestük, rosszabb idő esetén pedig a városon belüli forgalmat. Általában nem igényelte a beszédet. A január elei győri szentségimádási napokban mindig felkerestük a templomokat.

Két vagy három nyáron pedig két heti üdülés a Mátraszentimre-Bagolyirtási papi üdülőben. Velem erre is el merték engedni, és hála Istennek komoly bajok nem támadtak.

Kálmán püspök úrnak az öt naponként felkereső dr. Kő Judit doktornő volt az egészségügyi felelőse. Ő szakmailag nagyon jó hírű szemész volt a győri Hídutcai SZTK rendelőben, délutánonként pedig nyakába vette a várost, általános orvosként. Autója nem volt. Hozzánk úgy tudom, tulajdonképpen már elhalt édesapja révén csapódott, aki szintén orvos volt, előbb azonban katonatársra Kálmán atyának, később pedig Győrött rendőrségi orvos lett. Judit doktornő naponként minden reggel a karmelitáknál volt szentmisén. Amint írtam, nálunk teljesen önzetlenül látogatott. Csak Judit-napra fogadott el egy jelentős szép kosarat. Utóbb tűnődtem azon, hogy mindig is a püspök atya szívét féltették és ezért felváltva, kétféle jelentős altatót írtak elő. Hatásosak is voltak, de nem lehetett volna valami gyengébbeket adni?

A II. VATIKÁNI EGYETEMES ZSINAT

Hadd kezdjem azzal, hogy Artner Edgárd professzorunk, aki a teológián e kérdésnek is gazdája volt, nagyon világos emlékezetem szerint valamikor 1950/51-ben azt mondta az órán, hogy „Ő, azok az egyetemes zsinatok! Ilyenek már nem lesznek. Tudják, azóta már megoldják másként. Látjuk például itt a Szűzanya mennybevételeének kihirdetésével kapcsolatban. Körkérdés az összes püspökhöz és az egyetemekhez és máris megvan az eredmény.” XXIII. János pápa, mint tudjuk, 1959-ben Szent Pál megtérésének ünnepén váratlanul mégis bejelentette

az új egyetemes zsinat összehívásának szándékát és 1962 szeptemberében meg is nyitotta azt.

Meghívottja minden püspök – ezt jól tudták itthon is – de mindegyikük politikai felkészítéséért ők se mertek volna kiállni. Viszont ha senkit sem engednek, az itt valóban „világra szóló” botrány, – tehát maradt a harmadik, hogy egyeseket felkészítenek, és ezek kimehetnek. 1962 őszén így jutottak ki Hamvas Endre csanádi, Kovács Sándor szombathelyi püspök és még egy valaki, ha jól emlékezem, Brezanóczy Pál egri, de akkor még nem felszentelt vezető.

A zsinat 1963 szeptemberi második ülészakára betervezték (amolyan megmutatásként) Papp Kálmán püspökünket is. Értesültünk, hogy minden püspök két kísérőt kaphat. Ebben az esetben belső határozat formálódott, hogy ez a kettő Kő Judit doktornő és Hetény János lesz, aki eddigi nyári üdüléseire el szokta kísélni.

Valamikor még augusztusban az ÁEH-tól tekintélyes küldöttség érkezett a püspökvárba ennek az utazásnak beindítására. A püspök úrtól lejövet Rákosi Elektől tudtam meg, hogy Kálmán püspök tényleg engem nevezett meg kísérőnek, csak hát megmondták neki, hogy erről szó se lehet. Helytállásra nem volt felkészülve. Ezt így látták előre látogatói is. Elfogadta tehát az előre elkészített kompromisszumot, Kovács György nádorvárosi plébános, korábban volt soproni káplánja legyen a kísérője. Rákosi Elek ezzel zárta lejövetelükkor rám tartozó szavait: „Légy büszke ezért. Lám, értertem a püspök úr nem tett ennyit se!”

Valamikor, talán 1965-ben Hosszú Lajos, Ince atya a Szemináriumban, felkérésre és bizalmasan közölte, hogy hála Istennek, most szabadult a BM karmaiból. Részletekre már egyáltalán nem emlékszem, mire próbálták volna rávenni.

MUNKATÁRSAK A PÜSPÖKI IRODÁBAN

Így én „fontos” lettem – ezt ők is érezték –, de ugyanakkor az ún. békemozgalmában nem vettem részt. Egy alkalommal nyakamra küldték Budapestről az ÁEH-tól (Állami Egyházügyi Hivataltól) Katona Román nevű főelőadót, hogy engem figyelmeztessen. „Hát akkor mit csináljak, vagy mit ne?” – kérdeztem. – „Nézzé, jobb, ha csak így mondjuk!” Ezzel azt akarták elérni, hogy én mindentől féljek. Én éppen fordítva értelmeztem, vagyis nem hagytam magam lebénítani. Meghirdetett ún. papi békegyűlések egyikén se vettem részt, egyszer egy fél óra kivételével a győri megyeházra „benéztem”.

Közben a 3 évre elítélt Bóna László is megjött két év múlva, és valamennyi kishazai, azaz csornai pihenő után, visszafogadták a püspöki irodába. Ez gyanús volt és maradt is, mert (ő, a börtönviselt és egyharmadában kedvezményezett) az új kormányzattól nem tagadhatott meg bizonyos közreműködést. A napi munkavégzés hamar kialakult köztünk. Ő a nagyobb és közérdekűbb, én magam az átlagos egyházi ügyeket intéztem.

Nedesovszky János (a Neda) közlékenyebb, közben nyíltan tréfásabb is lett felénk. Elmondta például ebédnél, hogy Dömötör József, az úgynevezett állami „bajszos püspök” – aki azelőtt a kismegyei bencés-birtokon ácsmester volt, – ismételen megjelent nálunk naponként és magával „hozott” egy-két ügyet „baj van az egyházmegyében” tragikus sóhajtással – hogyan enyhült meg, amikor Neda bort hozatott az irodába és amellet elsimultak a nehézségek. Vagy amikor elmondta közös ebédünknél, hogy Dömötör úr például ma valamilyen egyszerű alkatrészt hozott el műszaktanuló fiától. „Nem köllene ez Neked ?” – kérdéssel. Neda felfogta, hogy Dömötör úrnak most pénzre van szüksége, ezért késznek mutatkozott a megvételre. Most pedig ide hozta kényszerű szerzeményét. Idővel persze saját felettesei is belátták gyarlóságait és keményebb embereket hoztak helyébe. Szaló urat például, aki elmondta, hogy naponta inget cserél és ezt ajánlja például a papságnak is. Utóbb a szigorúbb Kovács Istvánt, aki kifogásolta például, hogy (én!) felvéstem (ott olvashatóan 1948-ban!), hogy „Árpádházi Szent Margit Plébánia”- , pedig akkor még (csak!) „Lelkészég” voltunk.

Közben felettünk is változások történtek: Pajtényi és Nedesovszky távoztak. Helynök lett az egri főegyházmegyből prezentált Rozsáli Menyhért („Menyus”) és irodaigazgató Rákosi Elek kapuvári plébános. Rozsáli fiatalos, mutatós jelenség volt, a baj, hogy ezt ő maga is tudta és gyakorolta és valószínűleg helybeli hízelgői ebben táplálták. Így például kiment a győri Széchenyi-térre sétálni lila dekorációjával. Meg volt győződve, hogy ő lesz a püspökutód. Amikor 1964 őszétől az egyházi személyi politikában – legalább is odafent – más belátások jutottak elő, őt pedig elfelejtették erről értesíteni, sértődötten lemaradt a vonalból. Bánk József segédpüspöki kinevezése súlyosan megebezte-megrendítette. De átmenetileg bemagyarázta magának, hogy jó, akkor Bánk lett a püspök, de a kormányzási hatalom az övé marad? Ez kis ideig talán lecsillapította, de aztán jött az első 1964 évi decemberi szombati nap, amikor nekem Szanyba kellett utaznom adventi előkészítő lelki napokra. De még előtte gyorsan, írjam meg az összes kormányzati hatalmat gyakorlatilag is átadó püspöki határozatot Bánk Józsefnek. Aztán mehetek. Hát így is történt. A püspökvárban pedig átadták ezeket az iratokat a címzeteknek. Ezzel megtörtént Rozsáli Menyhért teljes kikapcsolása. Valamivel később pedig belátták az őt eddig támogatók, hogy az egyházpolitika más irányt vett, és Rozsálit kivonták az egyházi forgalomból. Sikerült rávenni Schwartz-Eggenhofer Artúr esztergomi akkori ordináriust, és kinevezte a budapesti Szent Margit egyházközség plébánosának. Úgy hallottuk, hogy itt jó lelkipásztorként szépen működött, de aztán – aránylag hamar – súlyos betegségben meghalt.

Rákosi Elek más típus volt. Szívós, kitartó alkat, aki tapasztalatból megismerte, hogy övé lesz a mostani jövő, csak ki kell várnia. Így például képes volt Rozsálit, annak beiktatásakor, magasztosan felköszönteni (ez valóság: én az épület boltíve alá húzódtam, hogyha ettől ránk dől az épületnek legalább a rideg szerkezete, megússzam), ugyanő volt pedig a közvetlen megelőző soraimban elbeszélte Rozsáli eltávolítás főszereplője. Ilyen határozottságra Kálmán püspök úr utolsó idejében már általában szükség volt. Jóval később, amikor (nem alaptalanul) az a hír terjedt el rólam, esetleg valamire méltat engem az Apostoli Szentszék,

egyszer négyszemközt azt mondta, hogy emlékezzem meg, „ők” tulajdonképpen ugyanazt akarták, mint én – csak másként. Székeskáptalani nagyprépostságát és püspöki helynökségét cím szerint mindvégig megtartotta. Végso idejét a soproni Récényi-úti villájában töltötte, mely azelőtt Séver-családé volt, csendes elvonultságban. Itt módja és ideje volt gondolatban számot vetni életével. Mivel az én akkori plébániámhoz tartozott, néhányszor meglátogattam.

CSALÁDUNKRÓL

Most már sok mindenről és mindenkiről szoltam, ahogy kellett is. Végül magamról. Mint egyetlen gyermeke szüleimnek, élénken figyelnem kellett rájuk. Az megnyugtató, hogy Édesapám befejezte a munkát és csendesen otthon tevékenykedett, de közben fáradtságosan is, mint például a napi tüzelő felkészítésében. Mint a náluk szállásra befogadott iskolás keresztlányunktól, Kláritól hallottam, gyakran zsörtölődtek Édesanyámmal. Anya ugyanis a közeli Halász-utcában misézso Szabó M. Lajos atyának lett karmelita harmadrendi híve, és emiatt kevesebb jutott Apára. Utólag tudtam meg, hogy a nézeteltérés csúcspontján Apa el akart volna költözni nővérehez, a Színház-utcai Annus nénémhez. Lehet, hogy Annus néni nem engedte idáig fejlődni a dolgot, mert erre hála Istennek, nem került sor. Az én állásfoglalásom az volt, hogy a házastárs az első és csak utána jöhet az esetleges többi. De hát, hála Istennek, akkor már mindketten jártak napi szentmisére és áldoztak. Én csak kéthetente tudtam elszakadni Győrtől, akkor is csak szombatvasárnapra és az egész fenyegető dolgot csak utóbb tudtam meg.

Úgy emlékszem, 1965. karácsonyán feltűnő módon csak Apa fogadott a vasútállomáson. Anya ugyanis a megelőző napokban agyérögörcsöt kapott, szépen javul, de kíméletre szorul. Végül is teljesen felépült. Orvosok mondták, hogy ez ritka, de valóso eset.

1966 júliusában gyanútlanul hazatértem két hétre tervezett soproni szabadságra és hozzá láttunk az egyik szoba kifestéséhez. Már a rákövetkező padlósoikálás végére jutottam, amikor megjött a távirat: kérik azonnali visszatérésemet.

KÁLMÁN PÜSPÖK BETEGSÉGE ÉS HALÁLA

Kálmán püspök kétoldali tüdőgyulladással ágynak dőlt, állapota válságos. Még aznap este odaértem és megterveztük Preiner Hedvig nővérrel a helytállásunkat. Ő éjfélig, én attól reggelig felköltözünk éjjelre a szomszéd szobába. Lefekhetünk, de gyakran odanézőnk a betegre. Így is sikerült talán egy hétig. De aztán egy összehívott hármaso orvosi konzílium megállapította, hogy már csak két napra számíthatunk. Hát négy lett belőle. Az utolsó estén már önkívületi állapotban találtuk. Ott térdeltünk a házi nép és magam. (A többiek már a Dóczy-kápolná

készítették ravatalozásra.) Utoljára befutott Kő Judit, a mindennapos doktornő. Emlékszem Hedvig nővér kiáltására: „Gyere Judit, már csak téged vár!” És csakugyan, az esti Úrangyalára következő Miatyánk, Üdvözlégy végén az „Adj, Uram neki örök nyugodalmat”- fohász megismétlésekor utolsót szusszant és meghalt. Az előkészített szép lila miseruhába öltöztettük és elhagytuk. Másnap reggel, még a felravatalozás előtt, megborotváltam. Temetésén az egész püspöki kar megjelent.

BÁNK JÓZSEF AZ EGYHÁZMEGYE KORMÁNYZÓJA

Az egyházmegye vezetését Bánk József püspökátya vette át, három és fél évre, apostoli kormányzó néven. Ő, mint ismert egyházjogász, már ismételten járt bizottsági elkészítő üléseken Rómában. Egyik ilyen útja alkalmával adta be, illetve vette át készen az Istentiszteleti Kongregációnál a győri Vérről könnyező Szűzanya most elkészített miséjének szövegét. Teljesítették kérésünket, vagyis, hogy saját, önálló miseformulánkat jóváhagyták. De az oratio szövegéből kihagyták a „vérről könnyezés” kifejezést, mert ennek elismerése megelőző történeti kutatás eredménye lehetett volna, ez pedig hiányzott. (Pontosan ez a kifogás indította engem utóbb arra, hogy ennek a hivatalos elvárásnak megfeleljünk. Ennek reprezentatív eredménye lett a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár sorozatnak 5. tagjaként „A győri vérről könnyező Szűzanya kultusztörténete” című munkám a szegedi Néprajzi Tanszék kiadványa gyanánt.) Bánk József 1969 januárjában aztán megkapta váci megyéspüspöki kinevezését. Győri szolgálatát – úgy tudom -, jóleső emlékként őrizte és annak bizonyos darabjait, mint például nehezebb ügyek irodai kezelésének jól sikerült mintáit magával vitte tőlünk Vácra. Ebben én voltam kívánsága szerint segítője, iratok lemásolója. Ő kiváló kánonjogász volt, de az esetek életszerű kezelésében segítségre szorult.

Bizonyára 1967-ben váratlan telefonhívást kaptam a győri rendőrségtől, hogy március 19-én menjek ki hozzájuk – éppen déli időben – valamilyen megbeszélésre. Bemondtam, hogy akkor vezetőknek névnap kiadvány lesz. Akarják-e komolyan ezt az időpontot? – „Jaj, dehogy!” és más időt jelöltek ki. – Hát azon megjelentem. Horváth vagy Kovács, vagy fordítva, hadnagy fogadott és feltűnően közömbös dolgokról folyt a beszéd. Emlékezem, megcsodáltam feltűnően új írógépjüket. Kezembe adta, hogy próbáljam csak ki. Végül megkérdezte, hogy ha legközelebb főnöke hív, elfogadom-e, és erről Bánk püspöknek ne legyen tudomása. Azt válaszoltam, hogy ezt a mostani ide idézésemet is megmondtam neki, hát majd a legközelebbit is. „Hát akkor nem. Valószínűleg akkor nem fogja hívni.” És tényleg nem.

HAZA, SOPRONBA!

Ezt csak több, egymásba fonódó eseménnyel lehet hitelesen felidézni. Én jól éreztem magam győri munkakörömben, de családi események az utóbbi időben egyre inkább megfontolásra kényszerítettek.

Cselleyné Annus néném, akiről már korábban is megemlékeztem, mert ő volt az esetleges nehéz ügyekben a legmegbízhatóbb segítség, 1963 nyarán, előzmények nélkül, meghalt. Késő délelőtt még ott volt a domonkos templomban a szokott szentmisén, áldozott is, aztán meg kis edényében felvette a szokott helyen az ebédet. Azt lakásán el is fogyasztotta és békében lepihent, de már nem kelt fel, álmában érte a halál. Bizonyára szívtrombózis, aminek akkor első áldozata ő volt (később édesapám, apai unokanővérem Magdus és ennek lánya, Klári voltak, sőt magam is 2011 februárjában. – Családi ?)

Apa már évek óta gyanús volt elsősorban maga, de előttünk is. A soproni Deák-téri Tóth doktornál járt is. De ezt, némi gyógyszerkezelésen túl, másra – főleg kórházilag – úgy látszik, nem tartotta szükségesnek. Apa otthoni magatartása sem adott figyelmeztetést nagyobb kíméletre. Egyedül az volt észlelhető, hogy lövéri látogatásból hazatérve, valahol a Deák-tér körzetében. Azt mondta, hogy „ti most ne törődjetek velem, hagyjatok, majd megyek utánatok.” Az így nyert időben ő lelassult, és kíméletesen folytatta útját hazáig, minden további „kúra” nélkül.

Amikor 1966. februárjában én a kéthetente szokásos hazalátogatáson voltam, nem vettem észre semmi bajt. Vasárnap késődélutáni elkészönésemtől az ikvahídi ház földszintjéig kísért csak és ott búcsúzkodtunk. „Látod, szemerkél az eső, most nem kísérek ki az állomásra.” Én gyanútlanul visszautaztam Győrbe, ő pedig a szobában beült foteljébe, de már nem kelt fel onnan, mert amikor Anya vacsorára szólította, már nem volt élet benne. A plébánián kártyáztak, és próbálták telefonon hívni a győri püspökvárat, de nem vette fel senki. Így csak másnap reggel kaptam meg hírt. Bánk püspök úr azonnal hazaengedett – ameddig szükséges. Sőt, Anyát is meghívta Győrbe. Ez jól is esett, két-háromhétig maradt nálunk. Szó esett már köztünk akkor is, hogy én meddig maradhatok győri beosztásban, de nem látszott sürgősnek a döntés.

Anyának így maradt ideje 1966 tavaszától 1974 októberéig. Folyamatosan látogattam, és a korábbi időben jól elfoglalta magát, utóbb észre kellett vennem félelmét az egyedüli élettől. Úgy emlékszem, 1968 nyarán, egy erdei séta során megkérdeztem tőle, hogy bírja még? Őszinte válasza volt, hogy már nehezen. Ott helyben felfogtam, hogy akkor cselekedem kell.

Helyzetemből kifolyólag a dolog háromtól függött. Először is egy megürül-e egy soproni hely? Mit szól hozzá a főpásztor és végül az Állami Egyházügyi Hivatal? Mindenekelőtt feltártam az ügyet a Püspök úrnak. Ő a három döntésből a rája esőben közreműködésre nyilatkozott. Rákosi Elek helynök csak jóval később értesült a készülétről. Enyhén szemre hánytá, miért nem szóltam előbb, találtak volna más megoldást. Gondolom, munkaképességem tetszett volna.

Szeptember elején rendkívüli eseményként hozta a posta Juhász József soproni Szent Margit lelkésznek kérelmét áthelyezéséről. (Juhászék részéről egy

jónak ígérkezett helyzet megromlása. A most nyugdíjba ment Angerer József vértestolnai plébános házvezetónője volt ugyanis Juhász Mária, az itteni lelkész nővére. Ide hozták tehát a még elég jó karban élő Józsi bácsit, felajánlhattak az Egyházmegyei Hatóságnak egy kápláni helyet, megoldódott saját házvezetése, csak egyvalami nem illeszkedett bele: a Juhász testvérek összeférhetetlensége.) Ez borult most össze. Bánk püspök úr rám nézett és hangsúllyal kérdezte: mit szólok ehhez? Magam is meglepődtem és csak azt válaszolhattam: az egyik tényező! Hátra volt még az Állami Egyházügyi Hivatal hozzájárulása mind a győri aula elhagyása, mind a soproni betöltésére vonatkozóan. Mindkettőt nehezen vették be. A győri püspökvár elhagyását egy özvegy anya miatt először családi kitalálásnak vették, utóbb gyanították mögötte a római szentszék burkolt tervét. Az ősszel beadott ügyre végül is csak 1969 legelején érkezett megengedő válasz. Akkorra viszont az érintett plébánosok jöttek nehézségeikkel. Mindezeket egybevetve január 25-én reggel kora reggel indulhatott el Győrből átköltöztető teherautónk.

VÉGRE ITTHON, SOPRONBAN

Nem mindenben simán. Mert például mindjárt a plébániabizottságban is voltak olyan jelentős hangadók, akik a dispozició után is Juhász-pártiak maradtak. Ezeket, előre tudva, különös szívességgel fogadtam és nem engedtem leváltani. Hamarosán, mindvégig „híveimmé” lettek. Nehezebb volt a távozó plébános megbéke-kítése. Ő a nyilvánvalóan általa kért áthelyezést attól kezdve rám terhelte, keserűségeivel együtt. Ez néhány fájdalmas levélváltást eredményezett. Igen sajnálom, de nem volt hozzájuk közöm. Úgy emlékszem, Oroszlányba kapott kinevezést, de nem sokáig maradt ott és valamilyen címen Győrbe került beosztás nélkül, talán valami betegszabadság révén? A Káptalandomb 13. sz. ház földszintjén lakott. Egy Győrben folyt nyári lelkigyakorlat alkalmával egyik este kerestem, mert szerettem volna vele megnyugodni, de nem nyitott ajtót. Valamivel később viszont ő keresett engem és – ha jól emlékezem, valami neki tetsző állomáshelyre való át/kinevezését kérte volna. Mondtam, hogy ennek nincsen akadálya, de ezt neki kell közvetlenül kérni a püspöki hivatalban, én magam ezekből teljesen kiléptem. A továbbiakról nem tudok. De csakhamar hallottuk, hogy szobájában találták holtan, természetes halállal, gyanús, körülmények nem vetődtek fel.

Füredi József számomra új, saját látása szerint folytatólagos beosztásban még négy évig káplánom, évfolyamtársam, aki gyengének bizonyult az önfegyelmezésben, ezért bizonyos püspöki figyelemztetés címen visszamaradt kápláni helyzetben.

Itt volt a már előbb említett új nyugdíjas Angerer József és házvezetónője, Juhász Mária. Eképpen saját édesanyámat nem tudtam tartósan oda telepíteni, csak egy kicsiny megmaradt szobába. Igaz ugyan, hogy ez a megoldás akkor nem volt kedvezőtlen, mert Anya akkor még nem hagyta volna ott saját otthonát. Vasárnaponként kilátogatott hozzánk, hétközben pedig magam néztem rá.

Magamnak a lelkipásztorságban szinte minden új volt, de nagyon szívesen és úgy emlékszem, fáradhatatlanul végeztem. Akkor nem voltak sem világi hitoktatók, sem befogadó iskolák. Nekünk kellett mindezt előállítani. Emlékezem, hogy nagyszámú hittanórát vállaltam. Hol is? Hát egyrészt tovább folyt a hittan a templomban, másrészt viszont otthonossá tettük és WC-vel is elláttuk a földszint egyik helyiségét. De azért világi hitoktatókat is beállítottam, csekély saját előképzésem után. Ezek mind beváltak. Nevezetesen Torma Margit, Pál Csilla, Vadalma Erzsébet és Soós Mariann. Hozzáteszem, mert így illik, szívességből végezték, minden fizetség nélkül.

Elsőpénteken is nagy látogatásokat tettem, karácsonyra és húsvétra még többet. Világi elnökünk akkor a nagyon agilis dr. Cser József nyugalmazott postai főtisztviselő volt. Követtem az ő ötletét, hogy legalább is a plébániabizottság tagjait névünnepükön felkeressük. Ha pedig Anya nem volt nálunk, akkor naponta őt is felkerestem gyalog, biciklin, vagy később segédmotoros Jawa-Pobjeda-gépen. Meg még hetente háromszor látogatás a (nem is közeli) kórházban. Nem mi voltunk ugyan a kijelölt kórházlelkészek, de jól esett emlékezni Radó Póli bácsira, aki a maga akadémiai óráján azt táplálta belénk, hogy nem az az igazi lelkipásztor, aki híveivel lakásukon barátkozik, hanem aki például a kórházba is utánuk megy. Hála Istennek, ezt plébániai helyetteseimbe, a káplánokba is beleneveltem.

Aki ismeri a lövéri plébániai körülményeket, azok előtt világos, amit még ide kell fűznöm. Tudni illik a zordabb téli hónapokban az ingatlan megszabadítását, megközelítését a hótól. Első két soproni telem ilyen hófergeteges volt. Mai válasz: vegyen fel munkásokat hozzá! Akkori: majd megmutatjuk mi! Füredi Jóska káplánnal fél öt felé keltünk és nemcsak a közvetlen megközelítést, de alul a Mikovínyi úttól egészen föl a Panoráma útig kilapátoltuk. Nekem ebben is helyt kellett állnom káplánom mellett, akinek iszonyú erejéről szinte legendákat hallottam. Ebben tehát közreműködtünk, de már arra nem állítottam rá, mint elődöm, hogy a plébániai szőlőket (Sopronban ilyenek is voltak a Kistómalom térségében), kapálja. Ezt kiadtuk bérletre. De már a szerződés úgy szólt, hogy a szüretre egyenlő tagsággal mi is kivonulunk.

Említettem kevéssel előbb, hogy Anyát lehetőleg naponta meglátogattam, néha a kórházi látogatás előtt, néha utána. Ilyenkor kemény munka is várt rám, mert kifogyott a verandai padok alá gyűjtött fa, tehát hasítani, vagy fűrészelni kellett a készlet feldúsítására legalább holnapra vagy holnaputánra. De velem volt legtöbbször a betegáldoztatásra vitt Sanctissimum a zakó öltönyben. A kabátkát a pince falra akasztva dolgoztam. Elmondtam a főpásztornak, akkor már Kacziba József püspök atyának azzal, hogy másként nem tudom vállalni. Teljes megértéssel volt és egyenesen dicsérte vállalkásomat.

VISSZA?

Ő nagyon sajnálta Győrből való távozásomat, szívesen visszaformálta volna. Például, amikor éppen az első szüretre készülöben megtekintettük kinn a terepet, akkor és oda jött utánam Villányi Győző irodaigazgató, és kérdezte, elvállalnám-e a győri papnevelőben az éppen most üresedő vicedirektori tisztséget? – Hát azt semmiképpen se! – Így lett és nagyon alkalmasnak bizonyult hosszú időre Mézsáros László.

Még egy másik próbálkozás is volt. Az esztendő nem tudom biztosan, pedig meghatározható volna. Mindenesetre akkor, amikor Zemplén György professzori megbízatása a budapesti Hittudomkányi Akadémián a theologia moralisra vonatkozóan lejárt, és hivatalos pályázatot hirdettek a betöltésére. A három tanévvel előttem járt Boda László jelentkezett egyedül erre. Zemplén professzor és az akadémiai dékáni hivatalának vezetője, Páldy János erre autóba ültek és eljöttek hozzám, hogy ha komolyan nem is gondolom, azért én is adjam be pályázatomat, mert hogy néz az ki, hogy valaki egyedül pályázó nyeri majd el a katedrát. Én nagyon elcsodálkoztam ezen a módon és azonnal meg is mondtam ezt, hogy ilyen szerepre nem vállalkozom. Így hát rövid tartózkodás után, hamarosan eltávoztak.

Győrben már (ha jól emlékezem) 1971 vagy 1972 őszétől megindították a teológiai tanfolyamokat, melyek voltaképpen a későbbi világi teológus-képzés ősfomái voltak. Sopronban is szerettük volna kezdeni, de az első alkalommal visszautasították Győrben a kérelmet, aztán engedélyezték. Tíz éven át folyt, kezdetben negyvenes létszámmal és lelkes jelentkezőkkel a teológiai képzés az itteni és környékbeli világi felnőtt jelentkezőknek. Magam az egyházi adminisztrációt, az egyházjogot, mindkét szövetségi bibliikumot adtam elő. Tíz év után a győri Egyházmegyei Hatóság nem engedélyezte tovább a soproni képzést.

EGY KORAI BM-KISÉRLETEZÉS

Volt annakidején egy érdekes tapasztalatom. Én hívtam-e őket, vagy ők jelentkeztek-e meglátogatásom igényével? Szóval az általam esketett ifjú győri házaspár, Lakatosék eljöttek meglátogatni engem. És magukkal hozták jó barátukat, a szintén győri Takácsékat. Emlékszem, hogy egy kedves félnapot töltöttünk, ide érve a soproni Almon elfogyasztott közös ebéddel. Már szépen el is felejtettem volna, amikor ez a Takácsné, Teca, jelentkezett, hogy két fiúgyermekük közül a talán 10-12 éves asztmás, és jó volna számára soproni nyaraltatást szervezni. Ehhez eljött akkor személyesen. A Székeles utcai Locsmándiéknál sikerült is megegyezésre jutni, mi pedig a nálunk elköltött ebéd után egy környezetismereti sétára mentünk Takácsnéval, és úgy kísértrem le a pályaudvarra. Utóbb is úgy láttam, ez volt egy jószándékú viselkedés. Pedig alighanem, már továbbszövése a BM állami terveknek. Tudniillik egyszercsak megjelent Takácsné, most már nem a szegény gyermek, hanem lekigondozásra szoruló szegény édesanyja személyében. Mondtam

nek, hogy Győrött például a kármelitáknál kiváló lelkigondozók várnak, de nem, számára csak itt. Nálam. Egyre világosabb lett számomra, ő pedig egyre kevésbé tudta rejteni szerepét. Végre a kifejezés szó szerinti értelmében fölállítottam és az ajtóig kikísérve kivettem. Jóval utóbb mondta a BM rendőrtiszt: „Na, azt jól elintézte!” Akkor jöttem rá, hogy ez egy korai BM kísérletezés volt.

SZENT MARGIT EMLÉKÉV

Az 1971-es esztendő védőszentünknek, Árpád-házi Szent Margit halálának 700 éves emlékéve. A győri egyházmegyében a miénk az egyetlen Róla címzett templom és plébánia. A templomban új oltárképet készítettünk. A már nagyon megviselt falfestmény helyett keretes vászonkép készült, a budapesti P. J. munkája.

A szentélybe 2 hétre megkaptuk Veszprémből az arany tárlóban őrzött csontereklét, és ugyanekkorra Esztergomból az eredeti vaspántos vezeklő övet. Kihelyeztük őket a szentélybe, hála Istennek, minden veszély nélkül voltak itt és vissza is kerültek.

1971. június 21-én Kacziba József püspök és Sopron város vezető lelkipásztorai közös ünnepi misét celebráltunk a plébániaépület előtt a nagyszámú hívő seregnek. Az ünneplés olyan sikeres volt, hogy a főpásztor hívására, vele együtt Győrbe mentünk és ott a soron levő esti misén meg kellett ismételni a soproni beszédemet. Még egy fokozata volt a Szent Margit évnek Rómából. Mint egyetlen szentmargitos templom, az egyházmegyében, teljes búcsút hirdethettünk mindazoknak, akik erre a szokásos feltételek mellett megfeleltek.

MEGLEPŐ HÍRADÁS

Sopronban minden ősszel rendeztek papi lelkigyakorlatot igen jó előadó-vezetőkkel. A városbeliek és a környékiek csaknem teljes számban szoktak ezeken részt venni. Így esett ez 1972 szeptemberében is. A második és a harmadik napon került sor a gyónásra, szabad választás szerint. Jelen volt a résztvevők közt (kissé meglepő, mert nem ebben a körzetben szolgált) Böck János volt szemináriumi spirituális, későbbi lelkiatyám is. De azért ezen senki sem ütközött meg. Én „ártatlanul” őt választottam és a gyónást a Szentlélek templom kórusán el is végeztem. Azt kérte, maradjak még, mert mondanivalója volna számomra. Megbízást kapott, hogy közölje, lehetséges, hogy a közeljövőben erre illetékes vatikániak keresni fognak beszélgetésre, mert hamarosan lehetőség nyílik új magyar püspökök ki nevezésére. Erre vonatkozóan rám is gondoltak, ezt Böck atya a maga részéről is támogatná. Ha nincs ellenem, ne utasítsam vissza. De az is lehetséges, hogy az egészből nem lesz semmi. Csendben tudomásul vettem.

1973. május 3-ig így is maradt, de akkor hirtelen változás állt be. Jól emlékszem, mert ez a nap Kálmán püspök atya történetében is fontos (1966. évi, római kinevezésének napja). Szerda volt, ebéd után már kórházi beteglátogatásra készültem, amikor bekopogott hozzám egy jól öltözött férfi. Én azonnal megláttam benne a BM III/III. emberét, és a múlt szeptemberi vatikáni jelzés bekövetkezését. Mosolygós tekintettel fogadtam s ezen inkább ő lepődött meg. Közben ugyanis kezembe adta igazolványát, amiből világosan kitűnt, hogy rendőrőrnagy, ha jól emlékszem Varga Ferenc. Kijelentette, hogy ezt az ismeretet semmi erőszakra nem szabad használni, és hogy ezentúl tegezzük egymást. Mindebbe könnyen belementem, hiszen erre a római üzenetben figyelmeztettek. Említette, hogy ők bizonyos elmaradásban vannak velem szemben, pedig így is kb. 500 ívnyi adatuk van rólam. (Na, ezen meg én lepődtem meg. Kiderült, hogy egészen jelentéktelen dolgokról van szó.)

Maga kívánt bemutatkozni. Budapesten, valahol a Népstadion mögött, a Zúglóban lakik. Felesége meg egy már nagyocská lányuk van. De hát a szolgálati előírások nem engedik, hogy lakásán fogadjon. Kb. 1 órahosszat maradt. Jelezte, hogy jönni fog.

Most már a sorrendeket nem tudom figyelni. Egyszer megjelent templomunkban is, prédikáció közben vettem észre, de nem hozott ki nyugalmamból. Ismét máskor megemlítettem, hogy hamarosan Budapestre kell mennünk édesanyámmal. Meg kell látogatnunk a Kiss János altábornagy utcában, úgy emlékszem, 43. sz. alatt Fejér Imre, akkor már erősen érszűkületes nagybátyámat (anya öccsét). Számomra kedvezőtlenül feltűnő volt ajánlkozása, hogy akkor autót küld Anyának, aki majd néhány napig ott marad, magam pedig a Szemináriumban lakom. Persze, hogy nem fogadtam el. Azt azonban kérte, hogy e napok egyikén délelőtt találkozzunk a budai 10 emeletes Körszállónál, megmutatná a fővárost felülről. Így is történt. Egy csésze feketekávé-t rendelt számunkra és annak elfogyasztásával megnéztük a tetőről a szép Budapestet. Emlékezetem szerint semmi maradandó témánk nem volt.

Kezdte viszont emlegetni, hogy pár sorosan nyilatkoznom kellene, hogy részt veszek küldetésükben, amely abban áll, hogy az egyház és a magyar állam közeli kapcsolatba kerüljenek egymáshoz. (Ehhez egy alkalommal el is hozta magával közvetlen főnökét, valaki alezredest.) Mondatot is fogalmazott hozzá, én viszont magamban ellenálltam és kötöttem magam ahhoz a kiegészítéshez, mi szerint csak a „Magyar Állam és az Apostoli Szentszék képviselőjének jelenlétében” teszem ezt. Erre ők nem voltak hajlandók, és így ment ez néhány találkozáson át. (Személyes – nem gyónási – értesülésből tudom, hogy volt eset, akit ez a „nyilatkozat” nem zavart, tehát nyugodtan megadta nekik.) Néhány alkalmi, eredménytelen huzavona után, tehát egészben véve kb. egy és negyedévi ismeretség után, kaptam egy távirati értesítést arról, hogy „holnap” megyek! Valamilyen papi (esperesi?) meghirdetett gyűlés miatt a vizitáció fogadása számomra valóban nem volt alkalmas. Erre visszatáviratoztam, hogy az nem alkalmas. Eszemben volt, hogy kérjek más időt, de szándékosan nem tettem. Bekövetkezett, amit sejtettem – azóta teljes csend.

Pedig a püspöki kinvezések dolgában a helyzet nagyon megenyhült. Az erre hivatalosak nyilván belátták, hogy nem várhatnak. Sorban jelentek meg az állami hatóságoktól is elismert kinevezések, mind saját évfolyamom, vagy annak közepében: Paskai László esztergomi érsek, Bagi István esztergomi segédpüspök, Serregély István egri érsek, Timkó Imre és Keresztes Szilárd hajdúdorogi püspök, Konkoly István szombathelyi, Gyulay Endre csanádi püspöké. És a győri? Kétszer beszélt velem ez ügyben P. egyszer Póka György is. Mindannyiuknak csak azt a választ adhadtam, amit magamon tapasztaltam.

RÓMAI ÚT

1980 nyarán értesültem, hogy a nagy eltévelyedések és ellenséges zárkózódás ellenére lehetőség nyílik egy római nagy zárandoklatra. Engem is elfogadtak jelentkezésemre. Az október 6-tól 13-ig megtartott kb. 320 résztvevős zárandoknak csak egyharmada volt pap. Teljes lefolyását külön megírtam egy 61 oldalas beszámolómban (hozzá képek még 85 oldal) itt nem ismétlem, de kivonatossan ismertetem. Okvetlenül ide tartozik, hogy a helyi könyvesboltból megkaptam Ürögdi *Róma* című útikönyvét 1980-as kiadásban.¹⁶ Ez mindvégig velem volt.

Lékai László bíboros legfőbb vezetésével Budapestről indultunk vonaton, kb. egyharmad papi résztvevővel. Ebből győri egyházmegyes kilenc: Pataki Kornél püspök, Póka György volt irodaigazgató, Bóna László titkár, majd Nagy István, Pataki Gábor, Horváth Géza, Kutasi Árpád, Kapui Jenő, Kóczán Árpád és magam.

1980. október 6-án, hétfőn du 13 órakor indultunk. Gyékényesnél léptük ki az országból, kb. 20 órakor Zágrábban voltunk. Lassan hozzákezdünk a lefekvéshez. Hajnali 1,30-kor jött a határőrváltás. Triest és Villa Opicina között igazoltattak, nem valami udvariasan. Fél hatkor elsőnek a blokkból felkeltem és a kis fürkében megmosdottam. Most a Pó folyón mentünk át, az atyáink keserves harcaiból ismert Piave-n az éji sötétben utaztuk át. 7-kor Bolognából nem sokat láthattunk. Ezután behatoltunk az etruszk Appenninekbe: talán 40 alagúttal, némelyik igen hosszú. Ciprusok, pínéák, szőlők, olajfa kertek. Magas hegyvonulaton városok és nálunk csak mesékben ábrázolt csodás várak látványa: középkori, vagy még inkább etruszk alapításúak. Reggel 8 óra után Firenzének csak peremét láttuk. Toscana, Umbria, Arno folyó. Fél 11: megjelent a Tiberis folyó. 11 órakor fent: Cortona Szent Margit emlékével. Találgatások, hogy időben beérkezzünk-e Rómába? Ebédként megettük utolsó száraz készletünket.

---

¹⁶ Ürögdi György: *Róma. Panoráma*, Budapest, 1980.

Megérkeztünk Rómába

Vége, kb. 3 órás késéssel, Soprontól 32 óra, 1500 kilométer után megékeztünk a Róma-Ostiense pályaudvarra. Egyik oldalsó csarnokába gyűltünk össze. Bánk József püspökatyá rövid beszédében itt köszöntötte a csoportot és elénekeltük a „Boldogasszony Anyánk”-at, Róma köszöntésére pedig a „Hol Szent Péter” pápai himnuszt. A nagy késés miatt kihirdették, hogy csak a koncelebrációhoz szükséges holmikat vegyük magunkhoz és máris siessünk, a várakozó autóbuszokkal, a lateráni bazilikához. Tíz római hotelben kaptunk szállást és a nekünk szolgáló autóbuszon közölték, hogy mi mégis mindenestül elérhetünk a számunkra kijelölt Columbus Hotelbe. – Indulás! Az első felismert műemlék a Porta di S. Paulo és a mellette álló Caio Cestio piramis. Elhaladtunk a Circus Maximus és a kikerülhetetlen Victor Emmanuel emlékmű mellett. Ráláttunk a Trajanus oszlopokra. Így értünk a Via della Conciliazione 33. sz. alatti négyemeletes késő reneszánsz hotelbe. Kezdetben a Jeruzsálemi Szent Sír Lovagrendjéé volt, persze teljesen modernizálva.

A portán kaptuk meg a szobabeosztást. Mi Nagy István prépost atyával a II. emeletre kerültünk: tágas nagy szoba belső mellékhelyiségekkel. Az alakból balra kitekintve láttuk a Szent Péter bazilikát, alattunk a négy sávós, forgalmas Via della Conciliazione kissé jobbra egy szép kármelita templom, jobbszélén pedig az Angyalvár látszott. De most sietni!

Délután negyed négy, amikor a busszal indultunk a Lateránba. Már menet közben voltunk, amikor észre vettük, hogy ez nem az a busz, amely az állomástól behozott minket és amelyen „bátran” ott hagytuk a Lateránban szükséges albat, cingulumot, stólat, vállkendőt. Ibusz vezetőnk még jobban megijedt, mert elfelejtette megmondani, hogy közben járműcsere történik. De most kitett magáért, mert telefonon elintézték a menetirányítóban a tévedést, és hogy minden meglesz!

A lateráni bazilikában

Az első római templom, amelybe beléptünk, történetileg ez az ősi „Mater et caput omnium ecclesiarum”.¹⁷ Pazar homlokzat, nem csoda, hogy Asszisi Szent Ferenc és első követői elámultak, amikor elébe járultak, ahogy ezt az előtte álló parkban felállított szoborcsoport ábrázolja. A belső térhatás is lenyűgöző. De meghatni nem tudott, „túl” szépnék találtam. A sok sekrestye stb. egyikében a római ösztöndíjasunk, Szaradics Jóska közbenjárására albat, stb. kaptunk. Nagy volt a sürgés-forgás. Mire készen álltunk, megérkeztek az elveszett mise-felszereléseink (szép teljesítmény!), de át már nem öltözködtünk.

Délután 4-kor Lékai bíboros, a két beteg kivételével a teljes magyar püspöki kar és kb. 130 pap koncelebráltunk a bazilika főoltáránál. Mi a kanonoki stalumokban kaptunk helyet. Innen jól láthatók a főoltár baldachinjában a Szent Péter és Pál hermák. A bíboros mondta a beszédet. Mise után körmenetileg vonultunk a jobboldali hajó egyik pilléréhez, melynek oldalán relifes emléktábla

¹⁷ Minden templom anyja és feje.

örökitette, hogy innen küldte II. Szilveszter pápa István királynak a koronát. Megkoszorúztuk.

A mise után a sok folyosó és sekrestye-féleség között kerestem a mise előtt letett kis táskámat, míg végre a helyén (de hol is volt az?) meg is találtam. Addigra viszont már sietni kellett a csoport után, akik az esti nagy forgalmon átvágva, már a Scala Sanctánál voltak, egyébként nem messze. A csoport végefelé már én is becsatlakozhattam. Szerencsémre a „térdenállva” való végig járást mindenki felállással, tovább lépéssel és így újra térdeléssel végezte. Ezt én is jól tudtam csinálni. A faburkolatos lépcső fokain, nyílásokon látható és érinthető volt az eredeti márványlépcső. Közben a fájdalmas rózsafüzért mondtam, nem az ereklje hitelessége (?), de a századok áhítata által megszentelt hely ihletésében. (Hány igazán szent járt már itt előttem!) Fent, kb. egy emelet magasságában, térdeplő és letekintés egy erekljeőrző kápolnába. Egy másik lépcsőn lehet lemenni. A téren már sötét volt. Megkerestük saját buszunkat és visszatértünk a hotelbe este ½ 7-re. Egy óra múlva vacsora: zöldség leves, rántott hal hasáb burgonyával, alma, bor. Este 8 óra után első egyéni próbálkozásom, az Angyalvár megkerülése. Ehhez először bátorságot kellett vennem a római számomra mindenképp ijesztő világban. (Aztán nem is olyan ördögös, ha a rendszert átlátva általánossá teszi az ember). Utána az angyalvári hídon (szép szobrok!) vissza a hotelbe. Alig több 35 percnél, kilenc óra után már mosdás, lefekvés.

Szent Péter Bazilika

1980. október 8. szerda. Ezen a reggelen 5-kor keltünk, így még breviáriumozásra is jutott időnk. 6-kor gyülekezett csoportunk és gyalogosan mentünk a Szent Péter bazilikába. Az Areo di Campane-nál volt a baloldali kapubejárónk a bazilika grottáiba. Miklós Imre az ÁEH elnöke és Szita János római követ is akkor érkeztek. Kellemes lejtős be- és lejárát volt. Az utolsó bejáratnál fel kellett mutatnunk igazolványunkat, egy nevünkre kiállított fejléces borítékot a Pápai Magyar Intézettől. Erre nemcsak beengedést nyertünk, hanem gratis egy-egy katalógust érmet is s a magyar kápolnáról. A grotta a nagyon jó karban tartott alagsor rejtett, hatásos ízléses világítással és sok erre-arra való benyílóval, fülkével. Ezekben részben tényleges pápasírok, részben üres szarkofágok, illetve kőtár található. A felszentelésre váró magyar kápolnába most nem léphettünk be, oda csak a püspöki kar, és az állami képviselők, valamint a művészek mehettek be. A mi számunkra a kápolna előtt kiszélesedett grotta-folyosó kereszteződésében voltak elhelyezve két oldalon nagy számban székek.

Mivel jóval korábban érkeztünk, lehetőség kínálkozott a környékbeli pápasírok megtekintésére. Mindjárt a magyar kápolnánál van VI. Pál pápa sírja: egyszerű márványlap a padozaton. Vele ferdén szemben I. János Pálé, ismét eme oldalon IX. Ince majd XXIII. János pápáé. Az ellenkező folyosószárnyon VIII. Bonifác szarkofágja különösen szép. Körültekintésem végül is VI. Piusz térdeplő szobra előtt („orate pro eo” felirattal a talpazaton) fejeződött be.

A várakozási időben töprengtem azon, hogy a Sopronból magammal hozott, kalocsai hímzésű két purificatorium hogyan volna a Szentatyához juttatható. A kis nyloncsomagba foglalva kezemben volt. Eszembe jutott az újságokból és a TV adásból már ismert pápai szertartásmester, később megtudtam nevét: Mons. Cocchetti Orazio, ceremoniere. Őt szólítottam meg és átadtam a kis csomagot. Először azt hitte, hogy csak megáldatni és utána visszakapni akartam volna. De aztán a „donum pro Pontifice?” „Utique!” egyszerű párbeszédéből nyilvánvalóvá lett és ő mosolyogva vette át, hogy a Szentatyához juttatja. Ezután már nyugodtan elfoglaltam helyemet az említett VI. Piusz pápa térdeplő szobra előtt. Papok, civil magyarok vegyesen voltunk. Később kiderült, hogy vatikáni biztonsági emberek is voltak köztünk, sőt, magyarországi megfigyelők is.

Pontosan reggel 7 órakor megérkezett a Szentatya. (Azért ilyen korán, mert az ülésező 5. püspöki szinoduson akart elnökölni). Egyszerű fehérben, csekély kísérettel (Casaroli bíboros államtitkár, Zanini érsek, Silvestrini és Poggi c. érsekekkel, valamint személyi titkárával). A grotta bejáratánál Lékai bíboros üdvözölte őt. A pápa a mellettünk levő és egy függönnyel leválasztott folyosóba ment kíséretével együtt, misére beöltözni. A függönnyet utánuk összehúzták és két biztonsági ember állt melléje. Tőlem nem messze egy magyar pap észrevette, hogy a függönyök egy résén bedughatja fényképezőgépjét. Meg is tette. De egy távolabb álló biztonsági ember észrevette és valóssággal rávetette magát. Mellen ragadta és a fényképezőgépet bizonyára letépte volna róla, ha egy közelebbi kollégája (aki talán hallgatólagosan elnézte?) le nem csillapítja. A pápa közben elkészült és a magyar kápolnához ért. Itt Lékai bíboros felkérte a szentelésre. A templomszentelési misét mondta latinul, majd oltárszentelést végzett és felajánlástól folytatódott a szentmise, utna a pápai és a magyar himnusz. Öszentsége fogadta a püspöki kar és a kormány köszöntését és távozott. Utána az itt levők a most felszentelt magyar kápolnába nyomakodtak. Engem senki sem akadályozott abban, hogy az otthagyt papai infulát és keresztet kézbe vegyem és megcsókolhassam. Körülnéztem és a kőpadozatban megláttam a 983-ban elhunyt II. Ottó németrómai császár, valamint a grottákat feltáró Kaas prelátus (+1952) emlékkövét.

Ezután további pápasírok látogatására mentem. XI. Piusz, III. Piusz. De legfőképpen Szent Péter sírja előtt imádkoztam. Végül is engedtem a biztonsági embereknek, akik már zárni akarták a grottákat. Kint, azaz a kicsiny Piazza dei Protomartiri Romani-n egy pillantást lehetett vetni a Nervi által épített VI. Pál nevét viselő kihallgatási csarnokra. Itt ülésezett akkor a püspöki szinodus, és az atyák már érkeztek. Rugambwa bíborost felismertem, hiszen ő volt az első néger szenzáció a bíborosi testületben.

Sietni kellett a hotelba reggelizni, máris vissza a pápai fogadásra. A téren jobb oldalon a Szent Pál szobor tájékán kaptunk helyet. 10 órakor már mindenki a helyén volt, 11-kor az Apostoli Palota udvarai felől megérkezett a Szentatya és autója végigkigyóztatva tette meg útját. Beszédét olaszul kezdte meg és szólt az éppen ülésező püspöki szinodusról, de utána mindjárt rólunk beszélt „dicsértessék a Jézus Krisztus” magyarnyelvű kezdettel. Sajnos, az egyetlen zászlón kívül nem volt másunk, pl. transzporensünk. Szólt a pápa még a magyarok kápolnájának

mai felszenteléséről és az akkor megjelent angol, német, francia, spanyol, olasz és lengyel csoporokhoz saját nyelvükön. Ezek mind üdvívalgással feleltek. Így tartott majdnem 13 óráig. Pedig az nap már 7-kor felszentelte a magyar kápolnát, utána meg a szinoduson elnökölt. Azt mondják, az idő múlása máskor sem izgatta. Erre mondta Póka Gy. hazamenet, hogy „hát semmi pénzért sem lennék pápa!” Ezuttal ½ 2-kor volt ebéd a hotelban: passzasuta, darált hús pürével, csokoládés fagylalt.

Mivel e nap még nem volt alkalmunk misére, a szemben lévő S. Maria in Transpontina templomnál jelentkezünk. A Szent Teréz mellékoltárnál miséztünk hárman.

Délután 5-6-ig magánuton a Szent Péter bazilika belső megismerésére indultam. A bronz kapúk, a Piéta (most már törésálló üveglappal elhatárolva), a Confessio, a Cathedra-oltár, Szent Péter régi szobra, a sok pápaszobor és sírelék, sőt üvegkoporsó (X. Szt. Piusz, Szt. Josafát érsek), a négy kupolatartó pillér és óriás szobrai. A magyar gyóntatószék üzemben volt, ezért Nagy Istvánnal együtt meggyóntunk P. Rákos Rajmund magyar minorita gyóntatónál. Ő Kelemen Didák magyar XVIII. századi minorita boldoggá avatásának ügyvivője. Egy nagy, bekötött könyvbe bejegyeztük magunkat. Sajnos, a bazilikát már este 6-kor be szokták zárni, tehát egy teljes, de mégiscsak első és gyors körbejárás után, már menni kellett kifelé. Nem kerülhetett sor a sekrestye, a kincstár és a kupola megtekintésére. Minden óriási arányai mellett a bazilika „kellemes” benyomást tett nem nyomasztót. Elhagyva a bazilikát a kellemes szürkületi időben. Leültünk egy padra, szemben éppen a Szentatya lakosztályával. Néztük kivilágított 3 alakát és elmondtuk a rózsafüzért. 19,30-kor volt a szállodai vacsora: gombakrém leves, sült csike és alma. A vacsora után a szállodai csoport sétára indult a Piazza Navonára és környékére. Rajtam már mutatkoztak azok a jelek, amelyekről majd be kellett számolnom hamarosan. Szóval lemaradtam a csoporttól és magam enyhébb járását követtem. Így kívülről (hiszen már késő volt) láthattam Szent Fülöp Oratóriumát és a mellette álló Chiésa Nouvát. Rátaláltam a 64-es buszra. Letett a szállodánkkal párhuzamos Borgo S. Angelo utcában.

A Vatikánban: bankok, szentmise, múzeumok

1980. október 9. csütörtök. A reggeli után elszántuk magunkat, hogy megkísérljük a valutabeváltást. Legkedvezőbbnek a Vatikáni Bankot mondták. De nem olyan egyszerű volt az odajutás. A Szent Anna kapunál a gárdisták a közeli irodához utaltak. Aztán még egy iroda és attól kaptuk meg azt a belépési engedélyt, amire vágytunk. A bank egy szép reneszánsz palota jó magas emeletén van. Az előttünk várakozók dolgaiknak nagyon lassú kezelése arra készítetett bennünket, hogy hagyjuk most a banki dolgot, mert várnak a közös programok, nevezetesen a szentmise.

Rövidíteni akarván, éppen a keserves komplikáció következett be. Nagy végre – és az izgulástól is kimerülve – értem csak el papi csoportunkhoz. Ők meg

már éppen indulóban voltak a koncelebrációhoz. Az látszott okosnak, hogy én lemondtam a hozzájuk való csatlakozásról és magán misére kértem engedélyt. Szépen elkészítették számomra a helyet, a baloldali kereszthajóban: IX. Szent Leó (+1054) hamvai felett.

Ő volt az egyetlen, aki annak idején magyar földre lépett, valamilyen uralkodói vizsályt lerendezni. Mikor végeztem a misével, mehettem a mieink után. Csoportunk 11-kor találkozott, hogy a Sixtusi kápolnát és a múzeumokat megtekintse. Ez bizony nagyon kevés. Eszembe jutottak elhunyt Csatkai Endre szavai: egy múzeumon először csak végig kell futni, hogy összképünk legyen, majd a következő napokban lassan és részletesen. Hát az első, korlátozott értelemben megtörtént, de a „következő” mikor? Volt mit felajánlani. Rákos Rajmund ugyanis ezt adta penitenciául: az egész zárándoklatot, kellemetlenségeivel együtt felajánlani. Ismerhette a csíziót!

Hogyan jutottam el a múzeumba? Lehet, hogy járatosabb valaki könnyebben, de nekem csak úgy sikerült, hogy a Vatinánváros falait gyalogosan és sietvén megkerülve, az északi oldali falak közepén léphettem be a múzeumokhoz. Külön kellett fizetni. Liffel siettem fel a II. emeletre. Sajnos, az ókori rész így teljesen kimaradt. Rafaello stanzáiból kaptunk bő sorozatot: Athéni iskola, Disputa, Heliodorus, Szent Péter szabadulása, Attila és Leó pápa, a bolsenai mise, a Borgo égése. Végigmentünk a térképfolyosón és innen kitekinthettünk a vatikáni kertekre. Szép volt még a Fra Angelico freskóival díszített kápolna. Megállni és gondolkodni, sajnos nem volt időnk. Ez kíméletlennek tűnt! Végre elérkeztünk a Sixtusi kápolnába. Előtte magnó kapható, csoportoknak pedig az udvaron felállított képes tábláknál magyaráztak. Benn tilos a hangos szó. Telve volt látogatókkal. Nekünk itt is sietnünk kellett! Én elsősorban a pápaválasztó helynek tisztelegtem, aztán persze a freskóknak. Az ítélő Krisztusnak és Máriának, a próféták közül különösen Izaiásnak (akinek fejét nagyon szeretem) tisztelegtem. A mennyezetképek közül a teremő Isten és Ádám ujjának találkozását. Valahol a bazilika északi oldalán jutottunk ki a szabadba, mert hiszen már zártak, 13 óra volt. A szállodába igyekezve útba esett a Banco di Roma egyik fiókja. Itt percek alatt beváltották kis valutánkat. Ó, ha ezt reggel kerestük volna, nem pedig a Vatikáni Bank eljárását! Ide jegyeztem a líra átváltás arányait: forintból 30x, Schillingből 65x, dollárból 870x. Ebéd a hotelben ½ 2-kor: pasztasuta, borjúpörkölt, fagyalt.

Délután 4-kor közösen indultunk buszon a S. Maria Maggiore bazilikába. Az éppen ezidőben elhunyt Ijas Antal író szerint „[...] ha templomba akarsz menni, a Maria Maggioreba menjél, [...] A többi látni kell, itt imádkozni is lehet.” Valóban, számomra is ilyen atmoszférás volt. Szép és meleg az apszisfreskó, a cosmata padozat,¹⁸ a confessio és a Szeplőtelen Fogantatás dogmáját kihirdető IX. Piusznak térdeplő szobrával. A rózsafüzért Tóth László veszprémi segédpüspök vezette, Timkó Imre görög katolikus püspök prédikált.

A szertartás után néhányan, Póka György invitálására, elszakadtunk csoportunktól és gyalog elmentünk a Termini pályaudvarhoz, és megtekintettük fogalmát. Felszálltunk a 64-es buszra, mely elvitt a Vatikánváros tövéig. A Szent

18 Cosmata padozat = díszes mozaikpadló

Anna kapun belépve a gobleinjavitó restaurátor műhelyét láthattuk. Reneszánsz szépségek, főleg bibliai jelenettel, kb. embernagyságú alakokkal, melyekből sok szép példányt láthattunk délelőtt a Vatikáni Múzeumban. Az idők során szükséges javításokat ezek az apácák végzik. Köztük egy idős, aranyos magyar nővér: Sebasta. Sátoraljaújhelyről való és már több mint harminc éve dolgozik itt. Tiszta fehérben járnak. Megmutatta fonál-raktárukat: 6000 árnyalattal dolgoznak. Kéreseimre egy teljes dobozzal adott abból a szürke színből, amelyet Esztergomból kértek misealbák aszúrozott díszítésének kíséretéhez. Fizetni nem engedett, de egy népművészeti munkával készített szép szemüvegtokot elfogadott a velem hozott holmiból. Közben mindegyikünk kapott vagy egy rája illő reverendát, vagy anyagot. A reverendák főleg egykori bíborosoktól származnak, akik fekete talárjukat leadták ide. Nekem egy éppen megfelelő jutott. „Kapható” lett volna Mons. Montini prelátusi lila reverendája is, de ezt senki sem vállalta.

Ezek után a szállóba siettünk, este 8-kor kaptunk vacsorát: zöldséglevest, rákot olajbogyóval, szőlőt, körtét. Vacsora után egyénileg megpróbáltam feljutni a felettünk nem messze emelkedő Gianicolora, de a Piazza S. Ufficii felől a Viale della Mura-n hiába haladtam. A várfalakon sehol sem volt feljárát. Ezért egy séta után visszatértem. A Gianicolora más irányban kell felmenni!

1980. október 10. péntek. Ezen a napon csak ¼ 10-re kellett készen állnunk, reggeli után a szállásunkkal szemben levő egyházi könyvesboltban (Libreria Internazionale Edizioni Paoline, Via Conciliazione 16-20) néztünk körül. Önkiadó bolt, „mindent” megengednek, igazán jó tanulmányút volt. Mennyi ifjúsági és többféle bibliaiadás, sok-sok hitoktatási kézikönyv. Rengeteg diafilm (tekercsen, bekeretezve, sőt pergőfilmen). Katalógusok, sokféle szentkép és falújságnak való plakát, egyházi „poszter”, sok kép a pápáról, művészeti albumok.

Autóbuszunk 10,15-kor indult a Szent Pál bazilikához (mintha Budapesten Pesterzsébetre, vagy Soroksárra mennénk). Bár tudva tudtam a múlt századi égéses pusztulásról és a sokat megváltoztatott helyrehozatali beavatkozásokról, mégis nagyon tetszett. Például a négy gyönyörű pálmafa az udvaron. A nagyszerű belső térhatás. Az apszis VIII. századi, megmaradt mozaikjai (a leboruló pöttömnyi kis Honorius pápával). Az impozáns románkori húsvéti gyertyatartó, stb. Lécai bíboros úrral és a püspöki karral folyt a koncelebrációnk. Bánk püspök úr prédikált. Én közben az apszis mozaikját néztem. Mise után a sekrestyében a győri megyés papok a főpásztor Lira-pénzadományát kaptuk. Összegét most már nem tudom, csak arra emlékezem, hogy meglepően nagy ajándéknak tartottuk. Ott helyben rágondoltam, hogy akkor megvehetem Zefirelli „Jézus élete” c. filmjét hitoktatási munkánkhoz. Bár erre még ennél drágábbnak emlékeztem, de a hiányzó összeget valahonnan még pótolni gondoltam. És akkor jött Mancini néni, a győri székesegyház igazán mindenese a felesége, hogyhát nem kaphatna-e valamit kiskorú gyermekeiknek emlékül? Emlékszem, hogy akkor is – mindmáig – mentegetődzésem fájdalmasan érintett engemmagamat. Mert mondogattam, hogy ebből nem magamnak, hanem az otthoni hitoktatásra valót kaptam meg... Aztán adtam valamennyit, de hát nem a méltó segítséget.

Míg a többiek lassan szedelőzködtek, én gyorsan körbefutottam a híres és valóban gyönyörű kerengőjét. Már berregő buszra kellett felszállnunk. Délre már a hotelünkben voltunk. Mivel az ebéd csak ½ 2-re volt hirdetve, egyénileg felerestem tőlünk nem messze a Soprani kegyeser áruházat (00193 Roma, Via del Mascherino 29.). Ott csaknem féláron lehetett vásárolni, állítólag azért, mert vatikáni bolt és nincs alávetve az olasz adótörvényeknek. Sok apróság, képesalbum (Ganz Rom), diasorozat (Roma 1-2) innen. Az időből még mindig futotta, tehát megvettem a Zefirelli Gesu di Natareth c. 480 képes diasorozatát 1200 Liráért. (Editrice ELLE! DI CI. Roma Via Conillatione 28.). Így megrakodva értem vissza a hotelba a ½ 2-es ebédre: pasztasuta, tojásomlett uborkával, fagylalt.

Délután 3-kor indultunk buszon a Szent Kallixtus katakombákba. Caracalla thermái mellett elhaladva, a Porta S. Sebastiano-n áthaladva, a Quo vadis-kápolna mellett buszunk kissé meg is állt és vezetőnk elmondta a róla szóló hagyományt. Itt már külvárosban jártunk, kertek közt, a Via Appián, ezt az utat járta meg Szent Pál is. Itt láttam az első, gyümölcsökkel megrakott narancsfát. Tovább haladtunk és buszunk a Szent Sebestyén templom előtti kicsiny térre tett ki bennünket. Itt szándékoztunk igeliturgiát tartani. A hozzákészülődés azonban eléggé kihuzódott, nekem ez nagyon jól jött. Megtekinthettem ugyanis – erre már a vezetés nem adott – a templomot, amely megjelenésében ugyan nem kiválóság, de sok szépet rejtett. Nevezetesen a jobb oldali mellékoltáron a Quo vadis-ból ide hozott ún. „Krisztus lábnyomát” (= zarándok offera), még inkább azonban a Bernini tanítványa, Giorgetti gyönyörű fehér márványszobrát, a haldokló Szent Sebestyént. Még mindig késett a szertartás kezdet, ezért lementem a katakomba-lejárat előterébe. Itt kivilágított fali tárlókban katakombai leletek voltak láthatók és megcsodáltam a majdnem II-III. századi karcolt feliratokból álló gyűjteményt (pl. „Paule et Petre, orate pro Victore”¹⁹ stb.). Ezekről szintén kaptam képeslapot. A két főapostol testét ui. átmenetileg ebbe a katakombába menekítették, és ezért ez is zarándokhely lett. Ennek emlékei az említett feliratok. Az előtérből a katakombába bocsátkozó lejáraton egy kissé lementem, de nem sokáig, mert féltem, hogy csapatunk befejezi az igeliturgiát és én lemaradok. Felmentem tehát a templomba és még a végére oda jutottam.

Utána azt közölték velünk, hogy a buszok előre mennek a kb. 500 méterre fekvő Szt. Kallixtus katakombához. Mi gyalog menjünk a nagy zárt kertben, ciprus-allén, oda. ½ 5 lett már, mire odaértünk egy kis ligethez, néhány épülettel. Az egyik az itten elmaradhatatlan emléktárgypavillon, a másik a katakomba lejárata fölé emelt, nem jelentős kápolna. Tudtam, hogy ez a legjelentősebb katakomba, teljes járaival együtt kb. 20 km hosszú és – gondoltam – lefelé több szintes is. Mi csak egy szintet mentünk le, 15-20 m mélységbe, jó lépcsőn, állandó villanyvilágítás mellett. Ezzel ugyan a korszerűségéből elvett, de a járás biztonságát és a láthatóságát jólesően emelte. Talán csak 1 kilométert járhattunk be zeg-zúgosan. Szakszerű vezetés nem volt, nekünk kellett egy-egy fülkébe beugrani, körülnézni és a falfestményeket értelmezni (jó pásztor, madár, pálma, kenyérszaporítás, vagy utolsó vacsora). Elmentünk (mert nem hívták fel figyelmünket) Szent Cecília

¹⁹ Pál és Péter, imádkozzatok Viktorért.

sírhelye mellett, benne Maderna híres szobrának (a feltalálás pillanatában talált szituációjában ábrázolt) másolatával. Aztán II. Szixtus pápa és négy diakónusa elfogatásának és ott helyben, 258-ban történt kivégzésének, végül is nyughelyüknek „kápolnája” mellett. (A jó Artner Edgárd professzor már régóta haló poraiban fekszik, amikor tehát egykori tanítványa ezeket látja és a 30 évvel ezelőtt tanultakkal azonosítja.) A sírhelyek legtöbbje üres (alig láttunk feliratos táblával még elzárt üreget), mert az üldözések elmúltával a testi maradványokat felszedték és a belsőbb Róma templomaiba pl. a Pantheonba helyezték. Feljövet a katakombából meggondoltam, hogy mi ugyan a Via Appia Antiquán jöttünk idáig busszal, de ennek környéke és apró bazaltkockákkal bevont burkolata nem hasonlít a képekről jól ismert Via Appiára. Szóvá is tettem és erre azt a feleletet kaptam, hogy ugyan mi az eredeti uton vagyunk, de a városhoz közelebb eső szaksza részben már beépült, részben pedig az újkori közlekedés igényeihez mérten bevonták. Eredeti, mondjuk szentpáli állapotában innen 4-5 kilométerre lefelé kezdődik. Mire én azt kértem, hogy nézzük meg, hiszen buszon az nem távolság. A válasz erre a társaságból az volt, hogy „Minek az neked?”- „Úgysem mehet rá autóforgalom, stb.” Mire én azt mondtam, elég volna az, ha odáig mennénk el busszal és ha csak láthatnám és ráléphetnék. Erre azt mondták, hogy „ez is az!” Tovább bizonyítani nem tudtam, ez nem matematikaóra. Azt ezek után még úgyse értették volna, hogy én nemcsak rálépni akartam volna, hanem megsimogatni, vagy megcsókolni azokat a köveket. – Paradicsomleves, pulykasült és torta volt a vacsora.

1980. október 11, szombat. Lékai László bíboros úr ezen délelőtt címtemplomában, a Corso d' Italian álló S. Therese templomban készült szentmisét pontifikálni. E templomot az útikalauzok nem tartják számon, mire föl úgy határoztam, hogy utolsó lehetőségként ekkor készítek külön programot.

Csak szobatársammal közöltem tervemet és kora reggel felkelve, elvégeztem a breviáriumot, majd 7 óra előtt, reggeli nélkül, elindultam a szállóból. Mivel az utikönyv alapján a Trastevere-t akartam bejárni, felszálltam egy buszra. Leszállás pedig felbecslés szerint történt, csak az ottani templomot nem tudta senki sem megmutatni. Végül is az utikönyv alaján elérkezem céloimhoz, a S. Maria in Trastevere bazilikába. Ez az első, Szűz Mária tiszteletére emelt római templom, állítólag S. Callixtus vértanú pápa alapította a III. század elején és a XII. században újjáépítették. Ekkori a gyönyörű apszis-mozaikja és a cosmata padozat. Éppen alkalmas templom, hogy Mária anyaságának napján és a II. Vatikáni Zsinat megnyitásának évfordulóján itt misézzek. Egy mogorva sekrestyésre akadtam csak, akinek méltatlankodásából azért annyit kivettem, hogy negyed óra múlva jön a plébános misézni. Addig megcsodáltam az apszis-mozaikot (a templom különben Wisinszky lengyel bíborosérsek címtemploma). A parochus pontosan megérkezett és olasz-latin bemutatkozásom után nagyon kedvesen fogadott, mondta, hogy akkor a hivatalos misét fél 8-kor koncelebráljuk. A változó részeket ő mondja olaszul, a közös kánont pedig latinul. Megkért egy +Luigiért való misére és tiltakozásom ellenére zsebembe nyomott 2500.- Lira stipendiumot. Csak az indulás előtt vettem észre, hogy engem öltöztetnek főcelebránsak, míg ő

albában maradt. Szabadkozásra „vendég, vendég” címen tukmálta rám a tiszteleti elsőbbséget.

A „hívek” sajnos csak talán ötven lehettek ebben a pazar bazilikában. Mikor felmentünk a jónéhány lépcsőn álló baldachinos oltárhoz, feleúton kettévált a lépcső, és paróchusom inclinációt vezényelt csendben. Ebből tudhattam, hogy egy elsőredű ereklye van az oltár alatt. Megkérdeztem súgva, hogy „cuius reliquiae sunt hinc?” A válasz „Callixti papae et martyris”²⁰ (Trasteveresi volt és a békessé vált korban ide temették az általa alapított templomba). Felmelve a lépcsőn szembe kerültünk a hívekkel. A padre olaszul bejelentette a vendég magyar papot és megindult a megbeszélés szerinti koncelebráció egészen sikeresen. Ő áldoztatott, a végső áldást én adtam. Lemenet újra inclináció S. Callixtusnak. A sekrestyében panaszkodtam, hogy nem hozhatta el híveit nagy számban. Legyintett, ez kábítószeres és vöröslámpásos negyed. Éjje 11-től hajnali 3-ig éli világát. Bocsánatot kért, mert sietett egy beteghez.

Ebből a templomból kilépve, térképemről megállapítottam, hogy egy ferde irányú uton egyenesen oda jutok a S. Francesco in Ripa, a ferencesek itteni templomához. Egy hajdani zarándokház helyén álló, XVII. században erősen átépített templom. 1209-ben mikor Asszisi Szent Ferenc rendje elismerését jött kérni III. Ince pápától, e helyen, a régi épületben szállt meg.

Éppen koncelebrált mise folyt. Volt tehát szerencsés alkalmam megtekinteni, sőt megérinteni a bal oldali mellékoltári fülkében Bernini megdöbbenő remekművét: boldog Ludovica Albertoni haldokló szobrát. Mise után a sekrestyében megkértem az atyákat, hogy mutassák meg Szent Ferenc celláját. Az egyik, talán a házfőnök, igen felbuzdult a kérésemen, és először a szép oratoriumukhoz, majd a cellába vezetett. A szép barokk oltárba van foglalva Szent Ferenc, mint mondták, második-legrégibb ismert képe, halála évszázadának végéről. Jól bírtam latinul a kérdezést és a felelteket, úgyhogy kétszer is megkérdezte, honnan tudok ilyen jól latinul? Kivánciamból még látni azt a követ, amelyre Szent Ferenc itt tartózkodása éjjelén fejét lehajtotta. „Ott van, jobb oldalt, egy ráccsal elzárva, de megérinthetően.” A páter igen meglepődött, hogy ezt honnan tudom? Mikor utikönyvemre hivatkoztam, kérte, hogy fordítsam le a vonatkozó részt. Igen meg volt elégedve a tartalmával („si, si, bene!”). Kérte, hogy közösen imádkozzunk. Végül megmutatta, hogyha egy gombot megnyom, az egész oltár minden alkatrésze kifordul és egyszerre csupa ereklye-gyűjtemény tűnik elő. Hosszabb beszélgetés után egy szép magyar bélyeges borítékot adtam neki a magyar ikonokról és szívélyesen elbúcsúztunk.

Szerettem volna a S. Cecilia in Trastevere templomba is eljutni, amely igazán nem lett volna messze, de az utóbbi nagy örömben ez kiment a fejemből. (Utóbb megtudtam, hogy úgyszólván zárva lett volna tatározás miatt.) Kimentem hát a Tiberis partjára és ott a Porto di Ripa Granden felfelé, a sziget alatti Ponte Palatinon meg átmentem a Tiberis balpartjára.

---

²⁰ Kinek az ereklyéi vannak itt? Callixtus pápa és mártír.

Egyik oldalról a Fortuna Virilis, Krisztus előtti I. századi, eredeti antik temploma, a másik oldalról pedig a Templo di Vesta kerektemploma. De mindkettő zárva volt.

Ott álltam viszont a nekem képekből legjobban megtetszett templom, a S. Maria in Cosmedin homlokzata előtt. „Mind a mai napig megtartotta középkori báját, áhítatát” – írja róla utikönyvem. Bizony, Ceres istennő szentélye fölé épült és a VIII. században a képrombolás viharai elől menekülő görögök kapták meg I. Hadrián pápától. Az előcsarnokban van Bocca di verita, melyhez mulatságos hiedelmek fűződnek. Ha csoporttal lettem volna, bizonyára elhagytam volna, de magánosan lévén, én is szájába dugtam kezemet. (Különben egyesek el sem hinnék, hogy Rómában jártam.) A templom belseje nagyon egyszerű, cosmata munkái gyönyörű hatásúak: padozat, kőkorlát, sedes, húsvéti gyertyatartó. A templom oldalában kis museo van, ami itt kegytárgykereskedést jelent.

Alig kellett egypár lépést tennem felfelé (a Palatinus felé) és máris ott voltam a Janus Quadrifons diadalív alatt. Könyvem szerint Nagy Konstantin idejéből származó diadalív, ma faragásaitól már megfosztva. Innen szintén csak néhány lépés enyhén felfelé a S. Giorgio in Velabro templom. II. Leo pápa építtette a VII. században. Egyike ama ritka római templomoknak, amely megőrizte középkori jellegét, sőt falfestményei és cosmata padozata megerősítik az utikönyv véleményét. Nekem szerfölött tetszett. Csak azt sajnáltam, hogy itt nem kaphattam belső képeket. Viszont éppen esküvőre készültek. Egyelőre még csak a virágdíszet rakták fel: gyönyörű, sárga tónusú, ikebana tálakat.

Innen még feljebb mentem pár lépést. Ez már a Mons Palatinus lejtője. Szerettem volna ennek múzeumába jutni, mégpedig az úgynevezett palatinusi gúnykereszt²¹ megtekintésére. Kezdett esni az eső. Leállítottam egy rendőrautót és kértem, vinnének fel, de más útjuk volt. Az eső erősödött, ajánlatos volt a Palatinusról lemondani. Vissza a Cosmedin előtti térre. Itt egy olasz fiatalember az esernyője alá fogadott és megbeszélhettük hazajutásom lehetőségeit. A reggel használt 23-as busznak erre van a visszaútja is. Ezzel olyan jól érkeztem meg $\frac{3}{4}$ 11-re a hotelünkig, hogy kis fújtatás után elmentem a S. Congregatio pro Clericis épületéhez a közeli Piazza Pio XII. Bejelentettem magamat az itt dolgozó dr. Mester Istvánhoz, akivel győri aulista koromban sokszor váltottunk hivatalos leveleket. Fogadósobájából jött ki és kb. félórát elbeszélgettünk, főleg az én azóta kialakult soproni lelkipásztori munkámról. Támogatást ajánlott fel (pénzt), én azonban köszönettel lemondtam róla. Viszont szívesen vettem ajánlatát, hogy időnként képesújságokat küld majd faliújságunk számára.

Déli 1 óras ebédre megérkeztek társaim. Elmondták a bíborosi mise és szentbeszéd szép vonásait. A végén a jezsuita Szabó Ferenc *Éltető Lélek* és Puskely Mária nővér *Boldog Erzsébet* könyvét kapták emlékebe. Voltak olyan jók, hogy az én adagomat is elhozták. Ebédre pasztasuta, marhasült vágott zöldbabbal, fagylalt rummal és mazsolával.

21 Alexamenosz-falfirka vagy gúnyfeszület a palatinusi császári palotához csatlakozó, az udvari szolgafiúk tartózkodási helyéül szolgáló épületben talált, falra karcolt durva rajz és felirat, amely egy keresztre feszített szamarat ábrázol és az őt imádó Alexamenoszt.

Délután fél 3-kor indult velünk az autóbusz hivatalos, csoportos városnézésre. Ezen a délutánon sokat láttam, de ezt jórészt saját előzetes könyvbeli felkészülésemeik köszönhetem. Nagyon kellemesen meglepett, hogy vezetőnőnk a Gianicolo halomra adta ki az irányt. Ide nem sikerült feljutnom korábban. De mire most feljutottunk, most meg mintha dézsából öntték volna a vizet, a busz ablakai is bepárasodtak. Róma legmagasabb pontján voltunk, tengerszint feletti 84 méter magason, míg a Fórum például majd csak 11 tengerszint feletti méter. Törölgetni kellett a busz ablakait annak, aki végül maga is látni akart valamit látni, de a város panorámáját látni, vagy kiszállva próbálkozni, így sem volt okos. Azért a világítótornyot, a Garibaldi és külön a felsége, harcos lovasszorát jól felismertem. A Gianicolo itt kb. olyan, mint a budapesti Rózsadomb: ligetes utcák elegáns villákkal.

Azzal bíztattuk magunkat, hogy majdcsak eláll az eső, de csak csökkent. Még a Tiberis jobbpartján a Regina Coeli börtön (állítólag minden római vagánynak illik ismerie belülről is), Fontana Paola (a Traianus által építtetett vízvezeték itt ér Rómába és ezért V. Pál pápa szép „kaput” emeltetett számára. Átkerültünk a Tiberis bal partjára. Láthatók voltak a buszból a Teatro di Marcello egykor 14.000 embert befogadó romjai. Jelentették, hogy most a Forum Romanumra megyünk. Érzékelhető volt a buszban is a belső izgalom. De mit szólt hozzá az eső? Megérkeztünk melléje és buszunk a mellvéd falánál megállt. A vezetőnő bent mondta el kevés közleményét. Utána megindult köztünk a töprengés: kiszálljunk-e? De hiszen – mutattam rá – látható, hogy járnak vendégek a Forumon! Akkor nekünk se szabad elmulasztani ezt az egyetlen alkalmat! Hát nagy nehezen kiszálltunk. Helyesen a Tabularium és a Septimus Severus diadalívé felől akartuk megközelíteni. Így azonban szükségképpen elhaladtunk a mammertínusi börtön (most S. Giuseppe dei Falegnami templom) előtt. Annyi ókori, kérlelhetetlen történelmi esemény megrázó színhelyén. Itt végződtek a Forum Via Sacra-ján tartott diadalmenetek és itt emelték ki a sorból a legyőzött ellenséges vezért és végeztek vele. Utána fel a Capitoliumra, áldozatot bemutatni az isteneknek. Nekünk keresztényeknek: a hagyomány szerint itt raboskodott Szent Péter és Szent Pál is. Hát persze, hogy meg akartuk nézni. A vezetőnő idegeskedett, hogy ez nincs benn a programban, siessünk, megyünk tovább! Meg hogy itt külön fizetni kell. Hát fizettünk „külön” és rohanva (!) be, meg ki. De mégis ott voltunk egy fohásznak idejéig.

Kiérve a Septimus Severusi diadalívnél csak le-, illetve végig-néztünk a Fórumon. Csak tekintettel lehetett végigsimogatni az ismert romokat, például az Antonius Pius és Faustina szentélyét, a Maxentius Bazilika romjait, hátul a S. Francesca Romana keresztény templomát, na de aztán a Titus diadalívé, emitt Castor et Pollux oszlopait, ugyancsak a Vesta templom oszlopait, Phocas császár oszlopait, stb. és háttérükben az enyhén emelkedő Palatinust. Többre nem jutott és máris sietni! Hiába hivatkoztam a „lám, ott” a Forumon járkáló, szemmel látható idegekre. Ez megint nagyon idegesítő és kimerítő volt.

A buszba beszállva, igaz, megint egy esőrohamot kaptunk és így értünk el a Colosseumhoz. (Közben láttuk Nagy Konstantin diadalívé.) Az északi oldalán álltunk le. Bár erősen esett, itt legtöbb társunk leszállt a buszból, hogy lássuk oly

sok elődünk szevedése helyét. Amikor én egy benyílóban a tribúnok szélén álltam és látással átfoghattam az egész belsőségét elképzeltem, mit jelenthetett akkor a porond közepén megszégyenítve állni és várni a vadállatok rohamát, vagy a kínozóeszközöket. De leginkább: az első után hogyan támadhattak ilyen pszichikai nyomás mellett közel háromszáz éven át kifogyhatatlanul vértanuk? (Hol vagyunk mi ettől? Ha egy tanulót kétszer megkérdezik a hittan felől, szülei már ki- veszik.) Olyan tapintatos rákérdezés ez, hogy a hitvallásnak ezen a helyén (éppen velem szemben) csak egyetlen, dísztelen nagy kereszt (és nem más, pl. valamely reneszánsz pompa) őrzi ezeknek és Isten erejének bámulatos emlékét.

A Colosseum után a S. Pietro in Vinculi templomba vittek bennünket. Tetszett a homlokzata a loggiákkal. Benn, a főoltár confessiojánál őrzik Szent Péter hagyományos láncait egy üvegfalú szekrényben. Lent pedig (lementünk!) a makabeusi vértanúk ereklyéit. A főoltártól jobbra van II. Gyula pápa síremléke, mely főalakja miatt, Michelangelo Mózesé révén lett világhíressé. (A hatalmas síremlék többi szobra gyöngécske, nyilván nem a nagymestertől származnak. De így inkább kiemelkedik Mózes.) Oldalt pénzbedobásos, idegennyelvű automata vehető igénybe. Mindenki számára viszont fontos, hogy a szobor jól látható legyen. A hatalmas reflektorok csak pénzbedobásra gyulladnak ki. Nekünk egy nem hosszú szemlélésre kétszer kellett hosszabbítani a fényt, esetenként 100-100 Líráért.

A Pantheon az egyetlen épiségben maradt, nagyméretű ókori szentély következt. Bámulatos a belső térhatás (a teljes gömb méretére készítve, melyből a felső félgömb megvan – lefelé csak pontos arányaiban – nagyszerűen ható kazetás mennyezettel. Egyetlen „ablaka” a felső tetőnyílás. Most is beesett rajta az eső, de ez senkit sem zavar. Ide hozták a keresztény korban a vértanuk maradványait, s attól kezdve van Mindenszentek ünnepe. Később világi nagyságok is szívesen temetkeztek ide. Itt nyugszik például Rafaello, itt van eltemetve két olasz király, terhesen díszes emlékmű alatt. A Pantheonból kilépve felhívták figyelmünket a tér sarkán kapható legjobb római feketekávéjára (tazza d’ ore). Láttuk, de nincs rá időnk.

A most lejegyzettek időbeli sorrendjéről már az esti lejegyzéskor sem voltam biztos, mert autóbuszunk ide-oda kanyargott, hogy a bérelt időt lejárja és lássunk is valamit. Kiszállásra a továbbiak folyamán nem volt mód. Csak lelassított, esetleg meg is állt, s aki tudta, hogy mit nézünk, – az látott is. Így biztosan elmentünk és láttuk a császárfórumokat (Forum Caesaris et Forum Traiani) a két iker-templommal, a S. Maria di Loreto és a SS. Nonne di Maria-val. Láttuk a Viktor Emanuelnek pökhendien ható óriási emlékművét. (Mindig 2-2 katona őrökdi. Nevetséges volt az éppen akkori esőben állig beburkolódzott két kapucnis kismembert látni. A hatalmas emlékműhöz képest ugyanis minden eltörpül, sajnos, a környék klasszikus emlékei is). Impozáns a Palazzo Venezia, mögötte pedig láttuk a Palazzo Bonaparte-t, amely inkább azért gondolkoztatja meg az embert, hogy itt élhetett Napóleon anyja fia bukása után annak a VII. Piusz pápának jóvoltából, akit Napóleon annyira meghurcolt.

Elkanyarodtunk a Capitolium lépcsői alá. Itt egy keveset megálltunk. Láthatuk tehát Marcus Aurelius császár lovasszobrát, az egyetlen megmaradt antik

köztéri emléket, valamint kétoldalt Castor és Pollux márványszobrát. Idébb pedig az Ara Coeli templomát és lépcsőjét. Valahogy eljutottunk a Piazza di Minerva-ra és ott láthattuk a Bernini-Ferrato féle elefántos obelliszket, majd a Piazza Colonnán a Marcus Aurelius féle diadaloszlopot, amely Trajanuséval volna szinte összecserélhető.

Mivel még mindig tellett a bérleti időnkből, a busz elkanyarodott a Piazza Trinita dei Monti alá. Itt láthattuk a nagyszerű összképet nyújtó SS. Trinita dei Monti templomot és az ún. spanyol lépcsőt. Buszunk éppen a La Bareaccia (= kis bárka) kútnál állt meg, az idősebb Bernini alkotásánál. (Most, bizonyára a rossz idő miatt, nem volt publikuma, máskor pedig szinte „agyon ülik” a lépcsőket.) A Piazza della Republie, majd a Piazza dei Populon ismét egy obeliszket, és a teret lezáró két templom, a S. Maria dei Populo és a S. Maria dei Miracoli. Már nem tudom, hogyan jutottunk a sok kanyargásban a Foro Argentina ókori romjaihoz. Valahogyan visszatérőben láttuk a Tiberis-parton az 1904-ben épült szép zsinagógát. Emlékezetem szerint végül is a Tiberis jobb partjára jutottunk át, és elhaladtunk a múlt századi hívalkodó, de tömbjében nagyon hatásos Igazságügyi Palota előtt (Palazzo di Giustizia). Délután fél 6 volt, ezzel járt le a busz bérleti szerződése.

Nagy Istvánnal még elmentünk a Szent Péter bazilikába, hogy a kupolába még feljussunk. A lift a szemben levő, baloldali első pillérben van. De sajnos, éppen akkor jött le az utolsó csoport is minket már kivitelképpen sem fogadtak el.

Visszatérve, a hotelünkkel szembenálló kármelita templom sekrestyéjében egyezkedtem a másnapi misénkre vonatkozóan, hogy még reggelizhessünk is a szabadtéri pápai mise előtt. Megengedték, hogy reggel ½ 7-es kezdéssel egy mellékoltáron koncelebráljunk. Vacsoránk 8-kor volt: zöldségleves, párolt hús zöldborsóval, alma. Utána mindenki egy 3 decis üveggel etruszk vörösborot kapott útravalóul. A szobánkba térve hozzá kellett látnunk a lehetséges csomagoláshoz, mert az utolsó nap várható kis ideje nem sok szabadidőt jósolt.

Egész éjjel esett az eső. Mi lesz a szabadtéri misénkkel?

GYENGESÉGEM, BETEGSÉGEM

De volt, amit nem lehetett dicsérni, egyelőre csak elviselni. Ez valami testi, egészségügyi érzés volt, amely először csak a kórházi és otthoni látogatások vége felé, hazatérőben jelentkezett 1979-től. Például le kellett pihennem útközben a Deák-téren. Valami zsibbadás, vagy alkalmi bénulás, és nagy fáradtság érzet, utána ezek megszűnése – jött elő. Később gyakrabban és összefüggőbben.

Felvetődött gyanításként, hogy a fokozott igénybevétel miatti esetleg kimerültség? Ez javallta, hogy menjek Pannonhalmára pihentető kikapcsolódásra 1980 őszén egy hónapra. Beszélgetések Vanyó Tihamér atyával. Nem volt rossz, de gyógyulást nem hozott.

Közben 1972-ben, 1976-ban, 1977-ben, majd még 1985-ben és 2001-ben sérvműtét vált szükségessé. Pedig valamilyen kimutatásuk szerint második meg további

a legkritikább! Hát én „rátettem”. A legutóbbit Varga József adjunktus végezte, és ő a zárójelentés szerint Lichtenstein műtétet végzett. Remélhetőleg végsőkéig kitaró érvénnyel.

Visszatérve a gyanús jelenségekre, kivizsgálásra Budapestre küldtek, 1982 júniusában. Először a Széher-útra, majd onnan a János Kórház Traumatológiai Osztályára, végül pedig az Országos Ideg- és Elmegyógyászati Intézet Neuropsychistrai II. Osztályának zárójelentése van kezünkben összesen hat hetes vizsgálatokról. Egyébként egyik sem hozott döntő eredményt, maga a kórházak közti tologatás is ennek az orvosi bizonytalankodásnak az árulója. A János-kórházi vizsgálatok egyik eseménye volt, hogy a főorvos rákérdezett, ismertem-e Takács József teológiai professzort, aki náluk feküdt és halt meg? – Igenlő válaszom – „hiszen tanárom volt” - feltűnően kedvező hatást váltott ki: kezdte híresztelni, hogy ez az új betegje Takács-tanítvány volt! Nem tudtam eléggé értelmezni, hogy ez miért volt olyan nagy eset?

Sclerosis multiplex

A budapesti három kórház ideggyógyászati vizsgálatai myelopathis, paralysis spinalis spastica lehetőségét vetették fel, de egységes álláspontot és gyógykezelést nem állapítottak meg. Panaszaim fokozódtak, és ezért a soproni kórház Ideg- és Elmeosztályára nyertem felvételt 1983. június 6-tól egy teljes hónapon át. Az elvégzett vizsgálatok shubok nélkül zajló, folyamatosan progrediáló sclerosis multiplex fennállását igazolták. Ennek megfelelő gyógyszereket rendeltek. A szakorvosi megállapítás és a hozzáillő gyógyszerek alkalmazása kétségkívül látható eredményeket hozott Kékesi Ferenc főorvos és Bornemissza Judit osztályos orvos gondosságából.

Póka püspök atya közvetítése

Időközben szombathelyi segédpüspökké nevezték ki dr. Póka György korábban győri irodaigazgatót, vele, a jó irodai együttműködésből, idővel barátság alakult ki. Hamarosan megbízást kapott, hogy a német eucharisztikus napokon hazánkat képviselje. Ennek kapcsán ismerkedett meg az (akkor még) nyugatnémet 5768 Sundern-Langscheid korábbi plébánosával. Joseph Machalke akkor már másutt volt plébános, (az akkori jelzés szerinti D-4836 Herzebrock-Clarholz St. Laurentius plébániáján, Propstelhof 24. címen), de nagyon élénk kapcsolatot tartott fenn a langscheidiekkel, Dr. Evers Klinikával. Hát ő volt, aki felemlítette Pókának, hogy e helyen volt lelkipásztori beosztása közben ismerte meg a sclerosis multiplex betegséget. Az ottani Dr. Evers klinikát egyenesen ennek leküzdésére alapították. Nincsen-e az itthoni papság körében ilyen beteg? Mert, ha igen, ő szívesen támogatja. Póka püspök azonnal rám gondolt annyira, hogy 1986 őszi hazatérését Sopronon keresztül rendezte, és azonnal átadta értesüléseit nekem. A továbbiakban tehát már nekem kellett leveleznem a nagyon készséges plébánossal és a klinikával. A kimenőt 1987-re terveztük. Póka atya még megtudta ezt és mindjárt

kérdezte: nem késedelmes-e ez az idő? – Válaszoltam, hogy nem, hiszen ez e tekintetben más természetű betegség. De – mit is mondjak ehhez –, mert ő, aki ezt észrevételezte, az 1987. június 23-i kimenetelemkor már nem élt. Akkor már rövid ideje ő volt a szombathelyi egyházmegye vezetője, ezúttal is hivatalosan járt Budapesten. Hazaérkezve kezdte addig gondozatlan szíve nyugtalanságát érezni. Még saját lábán ment be az ottani kórházba, de már nem tudtak segíteni, ez vitte el pár napon belül.

Langsheid, Dr. Evers Klinik

1987. június 22-én kora reggel még itthon miséztem, és 6 órakor már átléptünk a határon. Reggel 8-kor Bécsig soproni, majd váltva neufeldi ismerős autóval jutottunk el. Wien-Westbahnhof-on reggeliztünk. Nekem minden új volt, pl. az, hogy a várócsarnokban pornóképsorozat automatán kapható. De. 9, 20 órakor indultunk el. Passautól kiderült az idő. A Rajna-völgye Koblenztől csodálatos. Várromok, román-gót templomok. Kölnben a dómnak eléggé a közelében várakoztunk. Onnan pedig a Ruhr-vidéken át 22 órakor Dortmundig. Első alkalommal innen vitt magához saját autóján, zuhogó esőben kb. 1 órás autóúton Machalke plébános magához, Clarholz-ba. Egy román-gótikus hajdan préposti templomhoz. Reggel 8-kor kettesben, németül koncelebráltunk és elfogyasztottuk a szabályos, diétás reggelit, és kevéssel dél előtt át a klinikához. Rövid bemutatkozás után a vezetőséggel ebédeltünk és megkaptam szobámat. (Utóbbi három alkalommal 1988, 1990 és 1992-ben viszont Machalke nélkül érkeztem és ilyenkor a dortmundi pályaudvartól nekem kellett taxit fogadnom a még kb. 60 kilométerrel odébb fekvő klinikáig. Éjjel 10 óra előtt érkeztem oda. Ilyenkor már csak az ügyeletes nővér fogadott.)

De most még csak az első nyárnál voltunk. Mindjárt az első délután fogadott az intézet Mir nevű jugoszláv főorvosa. Estére beadták a plébániától a mise-felszerezést. A klinikának pedig volt egy kápolnának is megfelelő dísz-helyisége. Másnap reggel már itt volt az első németnyelvű mise, 12 résztvevővel, 8 áldozóval. Reggelinél a terítékemnél égő gyertya, virág. Ezek már tudták, hogy ez a június 24. akkor csütörtök, a névnapom! Délután már a beosztás szerinti Einzelgymnastik [egyéni gyógytorna] majd Schwimmen [úszás] (saját kisméretű medencében). A napi (heti) kezeléseket és úszást külön-külön nem jegyzem.

1987. június 25. Délelőtt közös – nem kötelező, de ajánlott – bemutató: Ernährungsberatung [táplálkozási tanácsadás] és utána Brötchen backen [zsemlesütés] von Frau Weiss. – Másnap de. Atemtherapie [légzésterápia], du. Fussreflexzonenbehandlung [lábreflexzóna kezelés]. Egyéni séta. Alma, narancs, banán szobába készítve. Este koncert (Telemann, Bach, Händel, Mendelson), este az alagsorban kevés TV-zés.

Úgy látszik, ez nem a gyógyulás helye és ideje, hanem, hogy szinten tartsák. Feltéve, ha folytatják. Na, de ki folytatja és miből? Frau Weiss az egészséges étkezésről. Igen, de hol, miből? A Jugoszláviából érkezett Zwonko Mir főorvos megérti, ezért úgy értelmezi, hogy legalább nagyvonalakban.

1987. július 7: Frau Eva és Fr. Weiss elvinnének autón egy kis környék-ismeretre. Megérkeztünk Drüggelté-be. Románkori kerek kápolna. Möhnensee. Igen megfogott Soest belvárosa. Vissza, mert nem bírom, túl nagy a meleg.

1987. július 10. a közeli Oelingsausen. Hönne-tal. Őskori Balve-barlang.

Július 14-én úszás közben egyik helybeli kérdezte: „Hol van a tengerük, hogy ilyen jól tud úszni?” – Az evangélikus lelkész látogatása. Asztaltársam egy fiatal német fiú nagyon rosszul jár mindkét lábával. Mondja, hogy korábbi kezdet rossz ennél a betegségnél. Nálam jobb, hogy később jelentkezett. Egyik visszajáró páciens mondta, hogy ettől a klinikától nem várjuk, hogy megszűntet, hanem hogy megállít folyamatokat. Július 26-án 25-en hívek a vasárnapi misén. Este kockajáték az ebédlőben.

1987. július 27. Hétfőn reggeli után Frau Schrewe-vel autót Neheim-Hüstenben meglátogatunk egy óriási nagyvásárcsarnokot. Hövel-Beckum-Balve: XII. századi templom freskókkal. Vissza a Sorpe déli csücskéjétől a nyugati oldalon.

1987. július 30. Fussreflexzonenbehandlung. Az evangélikus pásztor látogatása. Istentiszteletet tartott gyümölcslével. Este a katolikus Frau Massmann kérdezte tőlem, harmóniummal közreműködhet egy istentiszteleten, mert mi volt ez az evangélikus „áldoztatás”? Számomra előmise a holnapi utazás miatt.

1987. augusztus 1. szombat elköszönések, a hazaszállítás részletei. Vasárnap korareggel indulás. Bécsbe érkezés, Hegyi Gyurka bécsi lelkészünk (korábbi budapesti szobatársam) várt. A közeli lazaristák rendházába szállásolt. Augusztus 4-én, kedden reggel soproni autóbusz vitt haza de. 9 órára Sopronba.

További nyarakon ugyanott

1988. július 30-án szombaton, este még vasárnapi előmise, vasárnap reggel meg Czirfusz Miklós hívem elvitt egyenesen a Wien-West Bahnhof-ra, reggel 8 órára. Itt találkoztunk a bécsi magyar Gogolákné asszonnyal. Nagyon jó segítségnek mutatkozik a jövőendő életemet illetően. Kár, hogy idő előtt meghalt. Dortmundban már várt a taxisnő és két hölgy „Bahnhofs Mission” jelvénnyel, de Rollstuhl (akkor még) nem kellett, ahogy képzelték. Este fél tízkor indultunk az állomásról, és éjjel féltizenegyre érkeztünk a klinkára 120.- DM fizetéssel. A fenntartott szobában már várt a helyi plébániáról beadott misefelszerelés.

Másnap már helyi beosztás, de a hivatalos még késik. Előkerül az alapító rokona Barbara Evers, majd ő olvas fel a misén. Délelőtt nagyobb séta, délután úszás. Dr. Mir még szabadságon, de másnap már igen: bevezető Untersuchung. Az itten szokásos zöld könyvecskét és a kezelések beosztását majd másnap kaptam meg. Az augusztus 4-i esti misén csaknem harmincan voltak. Athemtherapie és Fussrelexzonebehandlung most már programszerűen. Ezeket nem írom le esetenként. Egyik páciens: „Magyarország? Ott is vannak missziók? Mert én fizetek az afrikai missziók javára!”

Augusztus 6-án Frau Schrewe jelentkezett, hogy délután tehetünk egy autót, Kloster Brunnen, Endorf, Bahe, Metlen stb. ahol lehetett, felkerestük a templomot. Túl nagy volt a meleg, de szépek voltak az erdei utak! Közben Frau

Schrewe: nem drága az Evers Klinika, ne sajnáljam, hogy másoknak áldozniuk kellett értem.

1988. aug 7. évközi XIX. vasárnap. Mintegy húszan a szentmisén. Német prédikáció: felolvastam a Schott-kiadás kísérő szövegeiből. Hétfőn telefonált Kari, hogy szombaton déli 1 órakor jön. Este az itten otthonos kockajáték az ebédlőben. Nyolcan voltunk és én nyertem, de azóta se ismertem a szabályokat. Egyik salzburgi társunknak születésnapja volt. Reggel gyónt és áldozott, este pedig hajóútra hívott bennünket a Sorpesee-n. Délután úszás, majd a Bastelraum-ban kézügyesség. Este fél 8-kor pedig levonultunk a tó kikötőjéhez. Nyolcan mentünk a „Möwe” nevű 330 ülőhelyes hajón. Este 8-10-ig a tó langscheidi végétől az Amecken-i másik végéig. Szép idő, szép tájék. A menetdíj 8.- DM.

Kirándulások

Augusztus 12-én pénteken a vacsora után felhívott Minden-ből soproni unokabátyám volt osztálytársa, dr. Emmer Ottó. Kérdezte, hogy hová szeretnék eljutni? Válaszoltam, hogy a közvetlen környék kivételével nekem minden ismeretlen. „Akkor Kölnbe, mert azt látni kell! – felelte. Akkor jövő csütörtökön!”

Augusztus 13. szombat. Délelőtt még uszoda, majd a délutánra tervezett autótúrat összeállítás. Kari unokabátyám megérkezett s már majdnem du. 3 óra mire elindultunk. Kérésre Beckum Hönnetal-ban felkerestük Reckenhöhle cseppkőbarlangját: 700 méter hosszú, elég könnyen volt járható, nincs benne lépcső, kevés a szintkülönbség, 70 méterre fekszik a külső felszín alatt. Egy kb. milliméternyi (gombostű fej nagyságú) cseppkő 15-20 év alatt képződik. Így hozzávetőleg kiszámították a barlang legmagasabb oszlopának sztalagnit korát: 800.000 év! Továbbra is növekszik a cseppkő. Egy sztalagtit és sztalagnit oszlop közt még van 45 cm köz. Ezt 600 év alatt fogja benőni. Búcsúzáskor a vezető meghívott mindnyájunkat, hogy tekintsük meg majd az összenőtt oszlopot.

Nagyon szép vidéken megyünk tovább, Hemer-en keresztül Iserlohn városba. Az Altstadt-ban két templom látható. Megcéloltuk a dombon emelkedőt. Pazar román stílus, két tornyos. Külsején régi síremlékek. A templom zárva. Végre feltűnt a Chormeister, megkönyörült rajtunk és beengedett. Evangélikus templom, de meg kellett tartaniuk a régi (katolikus) emlékeket. Összezárható szárnyasoltár. A kóruspad hátsó támláján az Iserloher Meister „Mariae leben”-jének 1450-ből való gyönyörű táblái. Feketekávéjót tesz, új erőt ad, de két adag 42.- DM.

Altena városa a klinika közelében fekvő Amsberg-re emlékeztetett. Ott a Ruhr, itt a Lenne folyik a hegyen fekvő város és még inkább magas vár alatt. Kegyetlen macskaköves út. Wehrdol és Neuenrad-en keresztül értünk Affeln-ba, melynek St. Lambertus templomában éppen a vasárnapi elő-mise folyt. Teljes fényben az oltár, – elkápráztató! – Amecke zsilipes hídján át értük el a Sorpe tavat és este fél 8-ra megérkeztünk a klinikára. Itt fogtuk volna Karit vacsorára, de ő igyekezett haza Hannoverbe, és az még kb. 3 óra út.

1988. augusztus 15. Nagyboldogasszony ünnepe. Einzelgymnastik, Brötchen backen. Délután basteln (selyemfestéses anyagból, Bross. Mária dombormű gipszből. Este szentmise elég sok résztvevővel.

1988. augusztus 16. kedd. Blutabnehmung. Mir doktornál szem- és fülvizsgálat. Délután basteln.

1988. augusztus 17. szerda. Délelőtt Frau Schrewevel körülnéztünk a Neheim Hüsten-i bevásárló-központban. Délután 3-kor pedig Emmer Ottóval indultunk útra Soest-ba. Parokli Kirche, főleg a baloldali hajója román kori freskóival. Petri Kirche most evangélikus, nagyon szép, főleg a XI. századi torony alja, szárnyasoltár, kívülről Szent János kízzatása. Nikolaus Kirche csak kívülről, mert már bezárták. St. Maria zu Wiese: evangélikus kezelésben, szárnyasoltárok, gotikus szobrok, üvegablakok.

Werl Walfahrtskirche ugyan újromán, de jó felépítésű. Kegyszobor. Itt ima mindenkiért. Probst-kirche, Heilige Wolburga nagyszerű! Külön füzet róla. Toronyalja a legrégebbi román kori: egy emberfejet markoló oroszlán (ma keresztvíz tartó). Hövel falusi templomát még megnéztük. Este 8 órára értünk vissza a klinikára.

Kirándulás Kölnbe

1988. augusztus 18, csütörtök. Emmer Ottó barátom Langscheidben szállt meg és ¼ 10-re értem jött. A korai Einzelgymnastik és a szentmise meg a reggeli után már ½ 10-kor elindultunk, mihielyt lehetett, az Autobahn-on. Úgyhogy 11-re már benn jártunk Kölnben. Első állomásunk a St. Kunibertus román temploma. A szentélyben két ereklyeőrző szekrényke St. Kunibertus és Klemens. Román kori falfestmények. Az altemplom még régebbi, egy központi román oszlop tartja. Kívülről megnéztük a Rathaus-ot, a St. Albán romosan hagyott templomát, majd feketezés a dóm oldalában. – A Römisch-Germanisch Múzeumban jó időt töltöttünk. Nagyszerű gyűjtemény! Publicius hajdani római helytartó síremléke, óriási padló-mozaikok, tympanonok, oszlopok, szobor-töredékek, rekonstruált római utazó kocsi, stb.

„Próbálkoztunk” bejutni a kölni Dómba, de rendőri parancsra zárva volt, az éppen akkori túsdráma miatt. A terroristák ott voltak a szomszédos utcák egyikeben. Ugyanígy sikertelen volt a domonkosok Szent András templománál.

Erre a számomra csodálatos Schnüttgen Múzeumba mentünk. Középkori szobrok, ötvös-munkák, textíliák (miseruhák kihúzható faliszekrényben!) minden képzelget felülmúló mennyiségben és változatosságban egy felhagyott román stílus templomban.

St. Maria in Kapitol templom megint felülmúlhatatlan. St. Plectrudis Regina ereklyéje és sírköve, román kerengő, altemplom vaskos oszlopokkal, reneszánsz kórus, kristályszemű trónoló Madonna és Jézus, fa ajtószárnyak...) Van-e legszebb? Délután 4 óra felé engedték meg magunknak, hogy ebédet tartsunk a „Nordsee” vendéglőnek szinte a főútra kihelyezett asztalánál: főtt tengeri hal vajban aludttejjel burgonyával, sárgaréppával. Narancs-szörp. Mindjárt mellette

az Apostolok-bazilika. Építészetileg óriási román-stílusú kupolás templom, de belsőleg szemrevalója kevés.

Közben hallottuk, hogy a rendőrség a környék zárátát megszüntette. Úgy hallottuk, hogy engedték őket távozni, majd az országúton útjukat állták és tűzharcban egyiküket lelőtték, a másikat súlyosan megsebesítették. Meghalt egy francia 15 éves fia-tűsz és egy rendőr. Még egyszer feketekávé, de már nehéz nekem a járkálás. Pedig még mi minden várt rám!

Ezért taxin a domonkosok Szent András templomához siettünk. Le a kriptába, Nagy Szent Alberthez, itt imádkozott II. János Pál pápa nemrég a 750 éves évfordulón. Rajtunk kívül senki sem volt most jelen. Vettem tehát a bátorságot és a földszintes elhelyezését római szarkofágba helyezett tetemre hajolva imádkoztam. Régóta megvan XII. Piusz pápának egy értekezése erről a Szentről, és nagyon találónak tartom szentmiséjének Oratio-ját arról, amiben Albert igazán „nagy” volt akkor is, most is, tudniillik a világi tudományok és az isteni ismeretek egybehangolásának dicséretében. Hát nem ez az, amire mindnyájan – tudva-tudatlanul – törekszünk? – Fenn a templomban belső körbejárás. Szent Domonkos-herma, – fából? Sajnos, füzetes ismertető üveg alatt – zárva.

A Dóm is már látogatható. Micsoda arányok kívül is, belül is! Ottó itt járt egyetemre, ismerte a helyi bemutatások hatásvadászó trükkjeit. „Na, gyere – és hátra fogta kezeimet – most nézz föl!” A fölünkbe emelkedő iszonyatosan magas torony félelmetes és mégis oly lenyűgöző látványa egyszerre mutatkozott. A Háromkirályok-ereklyetartóját képen már ismertem. Most itt van a főhajó apszisában eredetiben, stb.

Délután 6 óra után taxin elhagytuk a Dóm-teret és a St. Maria in Kapitol mellett hagyott saját gépkocsiján vitetett minket Emmer Ottó. Át a Rajna túlsó oldalára. Onnan csendes panoráma-nézés a lassan leszálló Nappal szemben.

½ 7 után indultunk vissza Olpe-ig Autóbahn, a Bigge Talsperre mellett végig, elég sokáig. Egy helyen a hivatalos táblán: „Vigyázz a sündisznókra!” Attendorn Attahöhle bejárata alatt tovább. Lennestadt. Lenne folyó, Frunentrop. Gyönyörű hegyvidékek. Rönkhauseri, Allendorf. (Itt meg kellene nézni egyszer a templomot.) Ameke, Sorpese. ½ 9-re visszaérkezés a klinikára 11 órás autótú után. Frau Schrewe még várt ránk, Ottó meg hazasietett.

Visszatérés

1988. augusztus 19. péntek. Többeknek letelt az idejük, hazamentek. Kevesebben ültünk a közös étkezésnél. 1988. augusztus 20. szombat. Nekünk otthon egyházi és nemzeti ünnep. Reggel a szokásos szentmisét magyarul mondtam, és persze magyaráztam. Augusztus 21. évközi vasárnap. Nekem pappá szentelése 33. évfordulója. De itt nem emlegettem. Egész nap, legalább tízszer eső.

Augusztus 22. hétfő. Napi feljegyzéseimben olvasom, hogy „délután Frau Weiss-el Rumbeckbe”- sajnos egyéb feljegyzés nélkül. Augusztus 23. kedd. Ebéd alatt érkezett nagy sietve Joseph Machalke. Örült, hogy látott, jöjjen minden évben, ő állja a maga hozzájárulását.

1988. augusztus 24. szerda. Délelőtt Sundern-Westenfild-Hillefeld templomában. Tornya XI. századi, alatta ugyanolyan korú szentelési keresztelőmedence vasból. Ansbergben ikebana-tál vásárlás az otthoni szembe-oltárhoz. Délután fáj a bordám, amellyel nekiestem másfél napja éjjel a széknak. Frau Schrewe nem hagyta annyiban. Titkárnöje szerint nem ér rá, majd holnap reggel megnézi. Mit tett, vagy mit nem ez a Frau Schrewe, de a főorvos akkor rövidesen a szobámba jött. Nem baj, zúzódás. Gyógynövény-kenőcsöt rendelt rá: Kytta-Salbe, amelyet egy nővér hamarosan hozott is bedörzsölt. Vacsora után Selle úr diavetítése „Nordsee”. Még utána pedig sikerült Sopronnal beszélni és megrendelni a taxit a bécsi vasútállomásra.

1988. aug. 25. csütörtök. A heti B/12-es injekció beadása. Abschluss [záró] vizitáció dr. Mírnél. Véréképem jó volt, tágitott diétát tartsak pl. burgonya héjában főzve, hal, tojás, párolt zöldségek.

1988. aug. 26. péntek. Megkaptam a Schlussbericht-et [zárójelentés]. Radics János telefonált és jött is. Lehet rá számtani máskor is, hacsak Rómába nem helyezik a Szent István házba. Este vasárnapi előmise 1988 augusztus 28. vasárnap. Reggel korai kelés, $\frac{1}{2}$ 6-kor indulás Dortmundba, mert $\frac{3}{4}$ 7-kor indul a vonat. Bécsben Prajner soproni VOLÁN taxis várt rám. Másfél óra alatt helybe érkeztünk 476.-Schilling volt a számlája.

Harmadszor a német klinikán

Akkor már 1990. július 1-et írtunk. Most kerültem harmadszorra a langscheidi klinika. Vasárnap még elmondtam Sopronban a plébánián a hivatalos reggeli első misét, majd utána ismét a kedves Czirfusz Miklós és felesége vittek ki Bécsbe a West-Bahnhofig, ezúttal 1 óra alatt! A „Franz Liszt Fernexpress” ezúttal Budapest-ről érkezett és 10,15-kor indult Bécsből. Géphiba miatt mindvégig 1 órát késtünk. Így a klinikára is csak éjfél előtti félórán érkezünk.

Hétfőre virradtunk, jelentkeztem az Anmeldung-nál, Germano doktornő már délelőtt fogadott. Meghozták a misézéshez való holmikat, este 7-kor lehetséges az első itteni szentmise. Este telefonáltam haza Sopronba, hogy minden rendben.

1990. július 3-án kedden az első Einzelgymnastik, utána úszás. Az esti misén 15 résztvevő. Július 4. szerda. Reggel Autogenes Training ezután pedig Ernährungsberatung Frau Petra Hogrebe-vel – mert Frau Weiss már időközben nyugdíjba ment – többek közt arról, hogy vasas tartalmú zöldségfélékkel együtt tejfélét ne fogyasszunk, mert leköti a vas felszívódását. Bumm! Ebédre éppen „Spinat mit Papagas” tejszínnel. Exkuzálja magát, hogy nem kellett volna! Délután Fussreflexzonebehandlung és úszás. Blasetraining.

Július 5. Frau Kaemper: „Chinesische Massage und Akupressur”. Július 6. péntek: Firma Böhmen von Eslohe, hozta a Frau Hogrebe révén megrendelt két kiegészítő részt a Jupiter-konyhagéphez 170.- DM. Germano doktornő behívott heti beszélgetésre. Ezúttal magáról is beszélt. Apja olasz, férjének testvérei klarissza zárdában vannak. Kért tőlem misemondást. Mikor felajánlottam egy nálam lévő Szent Ferenc könyvet az apáca sógornőjének, felvetette, hogy jövő szombaton

elvinne autón hozzájuk. Kértem Frau Lenzert, szerezzen nekem papi gallért a holnapi látogatáshoz. Intézkedett és délre már hozta is a helyi plébános.

Július 7-én, szombaton értem jött Makay László békéscsabai fiatalember Höllingshofenből (mely 59757 Arnsberg-Vosswinkel) Boeselager család gépkocsi vezetője, és elvitt autón hozzájuk. A feleség dengeleghi Fényes Csilla Budapesten 1941. május 17-én született, iskoláit a család üldöztetése miatt már külföldön végezte. Ebéden és uzsonnán vendégük voltam a középkori gyönyörű, vizekkel körülvédett kastélyban. (Férje Dr. Wolfhard Freiherr von Boeselager, két lányuk Ildikó és Ilona.) Sajnos, Csilla asszony bármennyire is kitüntetett (pl. ebédnél: „János atya az én jobbomon!”), velem való beszélgetésre alig maradt már ideje. Számos hivatalos elismerés kitüntetettje. Itthon Magyarországon a Magyar Máltai Szeretetszolgálat megalapítója tiszteletbeli elnöke és Kozma Imre budapesti zugligeti plébános révén ténylegesen továbbra is gondviselője lett. De hát 1994. február 23-án, huzamos súlyos betegsége melletti munkában, Höllingshofenben elhunyt. Gyászjelentést kaptam a családtól és a hazai magyar szentmiséről, magunk is így emlékeztünk rája. (Fotóit, életrajzát, munkáit magyarul adja Dobos Marianne: *A szeretet önkéntesei* című könyve, Fórum Könyvkiadó, 1990.) Szerintem érdemes volna elkezdni a Processus-t de Beataficatione²². Este mise már a klinikán.

Folytatólagosan

Július 10. kedd. Délután Frau Schrewe-vel Dortmundon át Bochumba, Wallfahrtskirche. Stepel: ciszterci neogót templom, igen egységes, ízléses belső festés, üvegablakok. A takarítónő igen szíves, beül autónkba és átkalauzol Dorfknicke-be, alapítva 1001-ben. Evangélikus vári templom barokk temetővel, régi sírkövek, falfestmények. Este háromnegyed hat órára a klinikára vizszatértünk.

Július 11. szerda. Vacsora közben telefonált Emmer Ottó, hogy hétfő délután jön majd értem. Az éjjelt majd Minden-ben töltjük Ottónál, és kedden mennénk az Északi Tengerre és Helgolandra.

Július 14-én szombaton délelőtt pedig Farkas Tibor telefonált, hogy másnap délután jönne értem és megyünk majd Münster meg nézni. Este Frau Weiss is ott volt a misén, (újabbán nyugdíjas) nővérével, Frau Alberttel együtt.

Münsterben és Farkaséknál

1990. július 15. vasárnap, délelőtt tartottam a szentmisét. Délután eljöttek Bochumból a soproni Alsólőver utcából disszidált Farkas Tibi és (már kint megismert) felesége. Münsterbe értünk délután 2 felé igen nagy melegben. Először a Stolmachercukrászdában felüdültünk, majd innen a második szomszéd Rathaus XIV. századi épülete, ahol a 30 éves háborút lezáró Vesztfáliai Béke-szerződés egyik felét

²² Boldoggá avatási eljárás.

megkötötték, és ahol nemrég találkozott Genschner német és Sevarnadze szovjet külügyminiszter. Innen a St. Lamberti Kirché-be mentünk gyalog. XV. század déli kapuján a „Jesse fájával”, tornyán a három kivégzett anabaptista holttestének ketrecével. Itt volt plébános a későbbi von Galen münsteri püspök. Nagyon szép modern színes ablakok. Mindenütt Münsterben, hiszen a háborúban a régiék mind elpusztultak.

Innen autóval a Liebfrauen, vagy Überwasser Kirchébe érkeztünk a XIV. századba a Soa folyócska partjának túloldalán. Megint más színhatású ablakok. Következett a Dóm, a St. Pauli Kirche, a XI-XIV. századból. A déli előtérbe lépve felettünk az ítélő Krisztus az apostolokkal és más szentekkel. Szent Pál életnagyságú szobra. Kiállítás, fényképfelvételekkel a bombázásról. Lassan körbejárjuk belülről a templomot. A szentélyhez csatlakozó négy kápolna a XV-XVIII. századból való. A középsőben von Gallen bíboros érsek sírja. „Inkább kell engedelmeskedni Istennek, mint az embernek!” - idézettel a padlóba bevésvé. A kriptalap alatt II. János Pál pápa mondása 1987. V. 1-ről: „Azért jöttem ide, hogy imádkozzak ennél a sírnál,” Ludgers erekleve és ezüst szobor, Ludgers Kirche az itt missiót kezdő és az első „monastériumot” (= Münster) alapító püspökről. Román templom, mely átmegy a gótba. Igen szép a szentély kék-sárga modern ablakai a háborúban elpusztítottak helyett. Karok nélküli, háborúban megsérült feszületen. „Ich habe keine anderen Hände als die Eueren”²³ – Végül a Servatii Kirche 1200-1500 évekből. Éppen szentségimádás volt. Igen szépek itten a mélyvörös hatású szentély zöldes ablakok.

Mintegy háromnegyedórás autózás után megérkeztünk Farkasékhoz (Dr. Laszlo Farkas, Am Hang 31. D-4713. Bechum-Hövel. Hamon). Igen kedves, csendes, földszintes, igen jól felszerelt lakásuk volt. Egy félig automatikus hintaszékbe ültettek és ott jó félóra alatt kipihentem a nem kevés délutáni fáradságot. Feljegyeztem a vacsorát: párolt lazac mustárral és pirított kenyérrel, majd heringsaláta hagymával, utána spárgasaláta, káposztasaláta és csirke-rák-gombapaprikás. Vörösbor harang alakú, összecsendítő poharakban. Közben és utána beszéd: a feleség takarító és hittant is tanít. Megmutatta, miből (Werkheft [munkafüzet], hittankönyv nélkül, de van egy Studienplan [tanulmányi terv], melyet a helyi plébános állapított meg velük együtt. Az iskolai hittan mellett párhuzamosan a gyerekek négy-ötösével családokhoz jártak, ahol a főanyaghoz csatlakozóan gazdagítják a hittant.) Autóval kb. félóra alatt jutottunk a klinikához, kb. este háromnegyed tízre.

Minden

1990. július 16 hétfő. Reggel Einzelgymnastik és Autogenes Threning, utána szentmisét tartottunk. Emmer Ottó telefonált, hogy du. 3-ra itt lesz és megyünk először őhöz Minden-be. Így is történt. Útközben kérésre megálltunk a Porta Vestfallica-nál, nekem nagyon tetszett a szép rálátás. Két órás autózás után érkezünk Minden-be. Már sötétedett.

²³ Nincs másik karom csak a tiétek.

Csak a Dómba szándékoztunk menni, a Weser-hídon át. A templom már csukva, én viszont fényt vettem észre a sekrestyéből. Hát benyitottunk. Nagy tisztelettel és buzgósággal fogadott bennünket a sekrestyés. „Magyar pap?” (Az ő plébánosuk éppen most van Magyarországon.) Mindent kivilágított, megmutatott és magyarázott. Füzetet, képet, csak úgy, barátságból adott.

Húsz oltárunk volt a dómban a bombázás előtt (nyilván gótikus fafaragású szentek szobrocskáival, ahogyan nálunk is, a soproni gótikus Szt. Mihály templomban elpusztult 16 ilyen oltár: ezeket a heves hitújítás során a protestánsok égették el a templom előtt) – mind elégtek.

Itt láttuk az Alpokon túli legrégibb Szent Ferenc freskót, Szent Erzsébetet, negyed magával, vagyis a legendában megnevezett három szolgálóval (akiknek valloásaiból a legenda bizalmas részletei származnak). A „mindeni feszület”. Bekapcsolta a hangosítót és az orgonazenét közvetített. A Dómhoz hajdan kanonoki ház-együttes csatlakozott román stílusú kerengővel. Nagy mérműves ablakokkal, új színes ablakokkal (ha ezek a színek „felébrednek”). Felajánlotta a nagyon gazdag kincstár megmutatását is részletes magyarázatával.

Vacsora Ottónál. Egy kis séta a városban és a Weser, illetve a Csatorna gátján. Autóval még körülnéztünk az alsószász vörös téglából épült parasztházak között. 11 órára jutottam lefekvésre.

Helgoland

1990. július 17. kedd. Reggel ½ 6-kor keltem és beviáriumoztam, ¼ 8 –kor indultuk. Bremen-Bremerken-Luxhafen 2 óra autón. ½ 11-kor indul a hajó Luxhafenből. „Wappen von Hamburg” volt a hajónk neve. Az éterembe csak belépődíjjal lehetett belépni. Utána viszont a Tisztelt Vendég az önkiszolgálóban a hatalmas tárlókból ehet annyit, amennyit csak akar – és bír. A vendéglátók bizonyára felmérték az igényeket. Az utas-rész ülőkéi „szintben” a tengervíz közvetlen felszínén haladnak. Tenger-nézés. Később viharos – a hullámok alá kerülénk, ha szabadban volnánk – de különben szép idő. Két óra utazás, később ki is megyünk, fel a hajó első csúcsára. Helgolandba érve hivatásos csónakosok vittek ki a partra, egyszerre kb. 50 embert, nylonnal letakarva. A partra érve Ottó a Vöröskeresztől Rollstuhl-t szerzett és abban tolt engem végig az egész szigeten. Rengeteg sirály! Fenn evangélikus kápolna. Egy helyen egészen a szigetünk külső szegélyéhez tudtunk odaállni és lenézni a függőlegesen lehasadt sziklákon. Félelmetes magasságban álltunk s közvetlen alattunk a tenger! Vissza ½ 4 órától. A hajón uzsonna és tenger nézés ½ 7-re a cuxhafeni kikötőbe érkezünk. Este 7 órakor saját autón indulás vissza. Cuxhafen-Brennerhafen-Brennen-Münster-Hamm-Werl, és kb ½ 11 re a klinikán. Még szentmisét mondtam és éjfél volt, mire lefeküdtem.

1990. július 21. szombat. Radics János paptársam felkeresett Wadersloh-ból. Az óvodához sajnos nem tudott segíteni, ami pedig otthon Sopronban már intézésre várt ez időben.

Paderborn

1990. július 24. kedd. Délelőtt értem jött Emmer Ottó és Paderbornba utaztunk, és másfél óra alatt jutottunk oda. Gaukirche éppen ott, ahol leparkoltunk. Pont szemben pedig az érseki helytartóság, A Diözesanmuseum rendkívül gazdag, az alagsortól a III. emeletig terjed. Imádkozó Madonna 1051-ből! A Dóm S. Maria, Libori u. Kilian, XI-XIII. századból. Belépés a déli kapun, „Paradies”, Urhalle a compostellai zarándokoknak, Margit oltár 1500-ból. Fürstenberg herceg-püspöknek 7 méteres síremléke. Oldalkápolnák. Főoltár 1440-ből. Kripta XI. századtól. Kerengő és kanonoki sírkert. Ablak 3 nyúllal. Pfalz Bezirk karolingische-ottonische. Nagy Károly császár trónszéke, bejártuk az egészet. Bartholomaeus Kapelle 1017. Görög mesterektől. Abdinghofs Kirche (IX-XI-XII.sz.d.) sajnos zárva volt, de a belső üvegajtón át jól láttuk. Homlokzata is hatásos. Alexius Kapelle csak kívülről. Elkocogtam a Rathaus elé, Weserrenaissance a XVII. századi idejére. Végre sikerült autóra szállnunk és így értük el a Busdorf Kirchét 1036-ból. A jeruzsálemi szentsír templom után (?). érdemes az oltár feletti feszület és a szentélyben a kilencágú hatalmas gyertyatartó. Puppó püspök csontjai egy kisméretű szarkofágban †1088-ból. Nagyon szép a kerengőjük. Bővebb programot nem terveztünk, ezért innen egyfolytában visszatértünk délután 5-kor a klinikára.

Egyelőre vége

1990. július 26-án, csütörtökön délelőtt 10-től Frau Weiss elvitt Frau Massmannal erdőkön keresztül Wimber-be, a steyl-i 120 missziósnővérnek tartományi házába. Igen szép hely! Feketekávéval fogadnak. Schwester Ambrózia (korábban beteg-társunk a klinikán) vezetett bennünket a kápolnában és a nagy házban. – ½ 1-re már visszatértünk a klinikára, ebéd a szobában. Utána Abschiedsuntersuchung bei Frau Dr. Germano.

Még negyedszer a langschidi klinikán 1992-ben

1992. július 12-től augusztus 9-ig tartott. Szombaton előmisét mondtam és vasárnap ismét Czirfusz Miklós vitt ki, éppen 1 óra alatt a „Joseph Haydn” expresszhez. Itt jegyzem meg, hogy az egész előreváltott jegy, helyjegy és biztosítás együtt 26.000.-Ft. – A menetidőket pontosan betartva 21.20-ra érkezünk Dortmundba. De senki sem várt, a forgalmi tiszt sem tudott senkiről, de szívesen rendelt autót. Éjfél lett, mire lefeküdhettem. Másnap reggel az Anmeldung-ra menve Frau Gerstrung csodálkozva mondta, hogy ő rendelt számomra autót a pályaudvarra Neheim-ből! Mindjárt fel is hívta őket, azok is állították ezt, mondván, hogy bemondón keresett is a pályaudvaron. Összefutottam Frau Germano doktornővel is, aki mindjárt hívott betegjének és mindjárt tartott egy órás bevezető vizsgálatot. Elszörnyűködve hallgatta, hogy mostanában egyedül vagyok, mert káplánom eltávozott. (Németh Árpád kezdetben püspöki engedéllyel betegszabadságon,

majd végleg kilépett. Sopronban telepedtek le „nejével” és úgy hallottam, hamarosan érkezett két gyermekükkel. További tudomásom nem volt róluk.)

Július 14-én, kedden Einzelgymnastik. – Másnap Blasenträning, majd ultrahang vizsgálat. Este koncert a kápolnában. (Az eddig leírt 2 oldalnak folytatását nem találom eredeti jegyzeteimben, – tehát itt is be kell fejeznem.)

Urológiai bajok

Ezek makacs kitartással folyamatosan jelentkeztek, egyelőre nem jellegzetesen felismerhető módokon. Persze, hogy nincs kedvem ezeket felidézni és a róluk nálam maradt orvosi jelentéseket történeti sorba rakni.

Itt van az elsőnek mutatkozó soproni kórházi zárójelentés 1993. április 27-ről. Már állandó urológiai katéter használatáról szól, folytatását javallja, „de jelenleg akut urol. teendő nincs.” Erre jött hirtelen a már Bécsben letelepedett és családos volt soproni hívem, Poschné Pál Csilla ajánlata hogy a férje révén nagyon jó kapcsolatukat felhasználva, vegyen át kivizsgálásra ez a bécsi Klinika Krankenanstalt des Göttlichen Heilandes, Urologische Abteilung. 1160 Wien. Thalia str. 98-100. 1993. április 27-től június 1-ig így is történt. Alapos szakmai jelentést kaptam. De valamilyen „megoldást” nem hoztak.

Hogy tömörüljenek a testi megpróbáltatások, jegyzem, hogy 1995-től urológiai problémák tovább jelentkeztek. De megoldás nem adódott. Megtudtam – valószínűleg Tordai Fülöp István doktor, gimnáziumi osztálytársam révén –, hogy e szakmának a fővárosi SOTE (Simmelweis Orvos Tudomány Egyetem) szaktekintélye Frang Dezső professzor, a soproni bencés gimnáziumban alattunk járt főorvos. Őt kellene megkérni. Hát ez így is történt 1995. szeptember 12-től 21-ig ott tartózkodva sikeresen megműtött prosztatával. Egy utólagos jelentkezésre szükség volt, de másra nem.

Megújuló prostata túltengés miatt, a soproni kórház urológiai osztályán 2000. május 22-től június 1-ig tartó bennlakással újból megoperáltak. Rájöttem, nem olyan nagy eset ez, hogy újból a fővárosba kellett volna mennem. Azóta – remélhetően jól értelmezem – ilyen újabb panaszok nincsenek.

1999. júliusában a soproni Állami Szanatóriumba kaptam beutalást négy hétre a Neuro osztályra. Számomra nem volt kellemes és sikeres az ott tartózkodás, pedig úszás, masszázs, házi kerékpározás naponta megtörtént.

NYUGDÍJAZÁSOM

Plébániai híveimmal való kapcsolatom – hála Istennek – senkivel sem volt terhelt, vagy ellenséges. Itt viszont megemlékezem azokról, akikkel baráti jellegű kapcsolatok alakultak ki, illetve akár gyóntatói felkérést is kaptam és gyakoroltam velük, rendszerint több éves időszakon át, sőt, akár a jelenig tartóan. Neveket azonban nem tartom szükségesnek itt megjelölni.

Az egyházmegyei papi nyugdíjazás a 75 életév után jogosan kérhető. Az ugyan nem támadólag, de számomra feltétlenül egyre erősebben mutatkozó sclerosis multiplex figyelmeztetett arra, hogy előbb adjam be nyugdíjazási kérvényemet. 2000 nyarán tehát kértem ebbeli felmentésemet, és annak engedélyezését, hogy lakással is a plébániaházban maradhassak. Mindkettőre kedvező választ kaptam 2000. augusztus 1. keltezéssel tehát nyugdíjas lettem. Korábbi káplánom, Milus Ferenc (szül. Szilsárkány, 1961. február 27. Ordinációja: 1988. június 16.) lett az új plébános. Magam irodalmi dolgaival tudtam többet törődni – ahogy ezt alább be is mutatom. 2004. szeptember 17-én, bizonyára az új plébános kívánságára, főpásztorem levelével a győri papi nyugdíjas otthonba helyezett (Káptalandomb 26. számon). Előbb I. emelet 1. szobába, három évig, utóbb lehetőség adódott az I. 3-ban tágasabb elhelyezkedésre. Eleinte rossz néven vettem, később beláttam, hogy a legjobb megoldás volt.

LOURDES

Ide illeszthető, hogy 2001-ben jóakaróim beajánlottak a magyar máltaiaknak évente sorra kerülő zarándok-vonatába. Külön megírtam ennek eseményeit. Például itt találkoztam Jávor Egonnal, aki viszont az amerikai magyarok csoportjával volt itt.

A KONVENT JUBILEUMA ÉS MEGSZÜNTETÉSE

Ide iktatom az éppen egyidejűleg megjelent *A Soproni Katolikus Konvent 1625-2000 története* című nagy munkát. Történetileg Bán János városplébános, kiegészítéseiben pedig Házi Jenő, Divós Lajos, Kovács József László és a magam írásait. („A katolikus élet Sopronban és környékén 1922-1950” A méltó szép kötetet Pápai Lajos megyés püspök Ajánlása vezeti be. Gondolhatnánk, hogy ezzel elhárultak a 375 éves intézmény létét fenyegető aggodalmak? Ó, sajnos nem. Rövidesen bekövetkezett a nagymúltú Konvent főpásztori megszüntetése.

IRODALMI MUNKÁIM SZÁMBAVÉTELE

Előbb ide iktatom a korábban már megjelent és kisebb jelentőségű közléseimet:

Fogadott ünnep és mondája Fertőhomokon. *Ethnographia*, 1948. 151-155. (Ezt Fél Edit, az akkori főszerkesztő buzdítására.)

Kemence. A patak és a község élete. – Szemináriumi dolgozat és előadás az 1949. decemberi bölcsészkarai tanulmányútról. Szövege elveszett.

A népmesék egyéniségkutatásáról. Szemináriumi dolgozat a Bölcsészkaron 1951.

A népköltési gyűjtéseink útjai. Szemináriumi dolgozat a Bölcsészkaron 1951-ben. Gyümölcslő. *Vigília* 1953. 3. 166-168. (Ezt Radó Polikárp tanárom buzdítására.)

Róma. 1980. okt.5-13 magyar zarándokút. Saját kéziratos 61 oldalas + 86 oldalig képes napló.

Geiszbühl Mátyás kéziratos feljegyzései a sopronkőhidai fegyházzal. – Plébános koromban egyszer még Matyi bácsi életében, serdülők hittancsoportjával mentünk ki hozzá Rákosra. Ott adta első személyesen eme írása páratlan élményeit. Kéziratban megkaptam tőle, de ez az írás valahogyan eltűnt tőlem (sejtem). Nálam csak hiteles másolata van.

[...]

Ezeknek a 80-as években írott cikkeknek a megalkotását és megjelenítését az időközben teológiai tanárrá, majd főapáttá lett Szennay András buzdításának köszönhetem. Ilyen módon: ő, amikor én még civilként, hallgatója voltam a budapesti Hittudományi Akadémián, Szennay, mint az ÁEH-tól megszabott keretbe nem jutott be, mert apja volt reakciónak minősítve, talán mint volt magasabb rangú katonatiszt. András tehát örülhetett, ha ő az Akadémia titkára mellett egy másik hasonló sorsú Schweikoffer nevű ciszter tanárral amolyan „fogd meg” segédmunkára felvették őket. Szennay Andrásnak azonban volt egy, abban az időben nagyon hasznosítható képessége, tudniillik, észrevenni a lehetőségeket a kevésben is! Privát szorgalomból „gyanútlanul” olvasni kezdte az Akadémiának akkor már beküldött nyugati folyóiratokat könyveket. Ezzel azokban az elzárt korban kevesen élhettek. Utóbb a Vigiliában saját írásával számot is tudott adni ezekről. (Jól tájékozott volt a nyugati nyelvekben.) Amikor pedig a Theologia Fundamentalis tanszék megürült, mint korának legtájékozottabb, legképzettebb teológusa, el is nyerte azt. Innen már az ÁEH bizalma is megnyerhető volt, hogy a fájdalmas pannonthalmi ügy kényszerű befejezésével ő legyen az új főapát.

[...]

A szegények életének szentsége. A Teológia beszélgetése Dr.Fél Edit néprajzkutatóval. Riporter Hetény János. – *Teológia* XVII.(1983) 4. sz. 212-216.

A csend foglya szól. I-IV. Új Ember 1984. dec. 16, dec. 30, 1985. febr. 24. márc. 10. (Bálint Sándorról)

Bálint Sándor életműve. *Jel* 1989. 48-51. – (Ez volt az új folyóirat első száma.)

Nagy eseménynek számított 1992-ben a budapesti Mécs László Lap- és Könyvkiadónál *Sopron és környéke 1922-1990* címen a népszavazás 70. évfordulójára megjelentetett kötet. A két protestáns megemlékezés előtt a magamé: *A katolikus élet Sopronban és környékén 1922-1990* címmel a 85-99. oldalon.

[...]

A Villa-sori kápolna 100 éves megünneplése, 1997. Erről kis honismereti füzet jelent meg 4000 példányban. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára 1999. = TKM 614. Budapest. kiadásában.

Akiket betöltött az Isten Lelke (Egri teológiai továbbképzőn az Ószövetségről). Erzsébet – „Sohasem szűnt meg örövezni”.

[...]

Szent László király népi tisztelete. *Arrabona* 2008. 267-280. A Herma Győrbe érkezésének 400 éves évfordulóján.

Endrédy Vendel apát és a ciszterek – ahogy én megismertem őket. Piliscsaba, 2005. nov. 8.

Ezekben az években a piliscsabai Bölcsészkaron más-más magyarországi szerzetesrendről rendeztek tanulmányi napokat és előadás-sorozatokat. Három magam is részt vettem, és előadtam, ezekről itt a jegyzet. Ciszterek, pálosok, ...

Szécsényi Pál pálos szerzetesből kalocsai érsek. Piliscsaba, 2006. október 17. előadásom

A vallásos ponyvagyűjtemények tanúsága népünk lourdes-i áhítatáról. Szeged 2008. október. „Igen szép újabb énekek”. Gitzy György vallási ponyvaköltészete.

[...]

A szegedi Bölcsészettudományi Karon működő Néprajzi Tanszék vezetője Barna Gábor ismételtén valóra váltotta készségét. Két sorozatuk van, a *Devotio Hungarorum* forráskiadványoké és a Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár kötetei. Itt jelent meg legelőször könyvalakban *A győri vérrel könnyező Szűzanya kultusztörténete* című munkám 2000-ban, majd ugyancsak ebben az évben a *Nagyboldogasszony virrasztása. A Karancs-hegyi búcsú. Egy terepkutatás jegyzetei 1951-1952.* címmel. Az *Alkonyattól virradatig*, a Karancs-hegyi búcsú könyve – főleg a résztvevőknek ad kezükbe teljes anyagot –, Sopronban jelent meg 2002-ben. A „*Gyönyörű nagy vonzalom*”, A Karancs-hegyi kistáj Mária-kultuszt ihlető szerepe 2006-ban újból Győrött. A *szomorúak vigasztalója. A győri könnyező Szűzanya – Az ír Madonna c. kötet* 2009-ben Kiss Tamással és Szabó Bélával szintén győri megjelentetésben.

Időközben a hatalmasra nőtt *Magyar Katolikus Lexikon* IX. kötetében Diós István főszerkesztő a „*Népi vallásosság*” címszó megfogalmazásánál ragaszkodott papi szerzőhöz. Ide tehát elkészítettem a 742-751. oldalra terjedt történeti munkámat 2004-ben.

[...]

Utazásom Lourdes-be 2001-ben. (Ez csak házi kéziratban.)

[...]

Bálint Sándorra emlékezve. (2011. Gyulay Endre püspök kérésére készült, de nem jelent meg, 41 oldal)

Bálint Sándor emlékezete. 14 oldal, a fentinek módosítása. Tudomásom szerint nem jelent meg.

A magyarok Máriája. Mária tiszteletünk teológiája és néprajza. 2011. Szent István Társulat, Budapest. – Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, Szeged. 692 oldal, 93 kép. Csak 800 példányban vállalták. – Szerettem volna minél alacsonyabb forgalmi árat kieszközölni, ezért elfogadtak tőlem 1.200.000.- forint ajánlódékozás felajánlását (megvan az átvételi nyilatkozat), de 2980. Ft- alá nem voltak hajlandók lemenni, „Mert mi lesz a másokéival? Meg: nem keresik ám!” – Hát ez

a másik csalódásom: a 800 darab tényleg „elég” volt. A főpásztorok megkapták SZIT-től az ingyenes könyvcsomagot, kérésemre állítólag körlevélileg ajánlották is azzal, hogy sajátjukat elszámolhatják a templomi vagy egyházközségi kiadásoknál. De hiába. Hozzám érkezett jelzések szerint egyetlenegy plébánia jelentkezett az országból, hogy kér két példányt!

[...]

Számvetésem hivatásomról, munkáimról. Készülőben 2012-2013.

[...]

Jól számolva, ez 60 írás.

2001 LOURDES

A Máltai Szolgálat, úgy tudom, évenként szervez amolyan ajándék-zarándoklatot Lourdes-ba. Részt vesznek benne egy vasuti pulmannkocsi befogadó képességéig saját embereik (a lovagok), valamint kb. ugyanennyien a többé-kevésbé betegek. Ide „bekerülni” nagy szó, de valamilyen beajánlás révén sikerült a 2001 májusában Budapestről induló csoportba felvételt nyerni. Az egész 8 napos útról saját 10 oldalas emlékeztést készíteni, tehát csak át kellett volna ide emelnem, de valamilyen géphiba következtében elveszett az eredeti, így megemlítem.

PILISCSABAI EGYETEMEN

A katolikus Bölcsészkar Piliscsabán a második ezredév elején 2-3 napos konferenciákat tartott a szerzetesrendek magyarországi működéséről. Három alkalommal részt vettem a püspökvári személyautó számomra engedélyezett használatával.

Így 2005. október 8-án a ciszterek napján „Endrédy Vendel apát, – ahogy én láttam” címmel adtam elő. A nagyon sokoldalú kínálatból az enyém volt az egyetlen, amely Róla szólt. Abban az időben ugyanis Endrédy Vendel személye kerülendő volt a ciszterek körében. De hát énám nem tudták alkalmazni ezt a vetőt, így mint egyetlen róla szóló előadás lehetőséget kapott. Megfigyelésem szerint az idősebb ciszter-nemzedék ezt jóindulatú figyelemmel viszonzta. Nyomtatott kiadványban meg is jelent, egyik gimnáziumi évfolyamuk emlékkiadványába is elkérték. „Ahogy én láttam” – azt jelzi, hogy ahogy édesapám elbeszéléséből tudhattam származásáról.

ÚJ SZOBÁM, ÚJ BAJ, ÚJ PLÉBÁNOSOK SOPRONBAN

Mint korábban megírtam, 2007 októbere óta az elhunyt Binds Pál nagyobb és kettes szobájába költöztem. Itt tudtam megvárni a három-négy éve befejezett nagy munkám, *A magyarok Máriája* megjelenését a Szent István Társulatnál. Nem kis munka volt és 1.200.000.- Ft-ot kellett melléje adnom, hogy „menjen már” – ahogy megírtam.

Itt ért az a meglepetés, hogy a heti szokásos orvosi vizitünk alkalmával valami (nem tudom mi) jelét adtam a szívrendetlenségemnek. Ő erre még megismételte mérését a sajátján és végül este 9 óra felé bevitetett a kórházba. Ott megismételték a szív-vizsgálatokat és arra a megállapításra jutottak, hogy a beutalás indokolt volt, és azonnal hozzáláttak a szívinfarktus műtétéhez. Nekem mondott magyarázatuk szerint a szívbe bejáró három ér közül az egyik ér javíthatatlanul tönkre ment.

A megmaradtakat ők acéltekerccsel megerősítették. Ott fogtak 8 napig, tudomásom szerint káros jelenséget nem tapasztaltak, és utána visszaengedtek. Ennek most, 2013. február közepén két esztendeje. Újabb vizsgálatot ők nem kívántak, tudomásom szerint nem is voltam rá „gyanús”. Itthon azonban a szobámból csak a reggelire való megjelenést engedik önerőmből. A kápolnába és ebédre vonulást már az értem jövő nővér segíti kiskocsival, a vacsorát pedig szobámba kapom. Házon kívüli kilépésekre pedig ne vállalkozzam. Így is volt mindeddig, probléma nélkül. Néhány székesegyházi illetve szemináriumi rendezvényen kísérővel nehézség nélkül részt tudtam venni.

2009-től a soproni Szent Margit plébániáról távozott Fertőd II-re Milus Ferenc 2010-ig, majd utána Szönybe plébánosnak. A soproni Szent Margit plébániához 2009-től dr. Bognár István jutott Győr-Ménfőről. Az utóbbi kettejüknek – úgy hallottam – komoly elszámolási vitájuk maradt egymás közt. Ebből azonban nekem semmi közelebbi ismeretem nincsen, nem is kell vele foglalkoznom.

LEZÁRÁS

Eljött az idő és szemlélet-mód, mellyel lezárhatom számadásomat a vallási néprajz egyéni feltalálásának felidézésben. És hogy ez nem maradt egyéni, ahhoz magamnak is erősítésül szükségem van.

Magam elé állítom, hogy Bálint Sándor így buzdított (már 1951 októberében!): „Leveleinek mindig nagyon örülök és kialakulni: szolid, módszeres néprajzi készultség és teológiai kultúra. Kitűnő szintézis a jövő kutatások számára, amelyekhez sok nemes ambíciót kívánok.”

1952. október 17.: (Most csak a levél legvégéből idézem a félmondatot): „Érezni kell, hogy legjobb magammal ott állok Maga mellett.” Ha ezt halandó emberéletünkben leírhatta, akkor Isten Szolgájaként ezt az örökkévalóságban teljesebben, hatásosabban folytatja. És én kérem Őt minden itteni Olvasónkért és Munkatársunkért is.

1958. március 18-án: „Személyed és munkásságod az annyira sóvárgott ki-egyenlítésnek és szintézisnek lehet a forrása.”. „Összefoglalva mondanivalómat: úgy érzem, hogy tudományunkban módszertani forradalmat jelentene a munkád, ha egyáltalán mód nyílnék a megjelenésre. [...] Az a metodika és szemlélet, amelyet talán hazánkban én kezdeményeztem, Benned és művedben érett, önálló, új perspektívákra és munkára ösztönző állomáshoz jutott el.”

Én azt fűzöm ehhez: adná Isten!

KÖZÖMBÖSSÉG

Ez egy visszatérő észlelés, hogy a vallási néprajz művelése, azaz a meglevők értékelése és új munkák vállalása valahogyan elutasításra/elhallgatásra talál a magyar egyháziak előtt. Enyhébb formájában Ezt már Bálint Sándor, Barna Gábor, a közelmúltban elhunyt Jáky Teodóz atya és magam is tapasztaltuk.

Próbáljunk ennek az okára lelni.

Félnek talán a vallási néprajz kezdeti történetében már felvetődött úgynevezett „parasztegyház” dogmatikájának megjelenésétől, vagy talán a régi ősmagyarság kísértésétől? Én ezeket a hiedelmeket a korábbiakban már bemutattam és esetleges hazai „nagyságok” előtt most is kivédem. Tétélesen pedig felkérem, hogy *A magyarok Máriája* című munkám áttanulmányozása után vitassuk meg dolgainkat. Ha ugyan akkor maradnak még kételyeik. Mint nemrégén pedig a *Vigília* folyóiratban ismertettem (2012/4. 305-307) az erősen dogmatikus XVI. Benedek pápa is szólt erről.

HETÉNY JÁNOS

irodalmi munkássága

Önálló kötetek

HETÉNY János

A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – Budapest, Szent István Társulat, 2011. 692 p. ill. főként színes. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 24.)

HETÉNY János – Kiss Tamás – Szabó Béla

Szomorúak vigasztalója. A győri könnyező Szűzanya. – Az ír Madonna. Győr, Arrabona-Art, 2009. 90 p., ill. színes.

HETÉNY János – Kiss Tamás – Szabó Béla

Comforter of the Afflicted. – The Irish Madonna. Győr, Arrabona-Art, 2009. 90 p., ill. színes.

HETÉNY János – Kiss Tamás – Szabó Béla

Trösterin der Leidenden. Die Weinende Jungfräuliche Mutter. – Die Irische Madonna. Győr, Arrabona-Art, 2009. 90 p., ill. színes.

HETÉNY János

A Szűzanya vérrel könnyező győri képének tisztelete napjainkban. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) – Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2008. 103 p. ill. részben színes. Horvát és angol nyelvű összefoglalóval.

HETÉNY János

„Gyönyörű szép vonzalom...”: A Karancs-hegyi kistáj Mária-kultuszt ihlető szerepe. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2006. 158 p. ill. színes. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár sorozat. 15.)

HETÉNY János

Alkonyattól virradatig. Nagyboldogasszony virrasztása a Karancs-vidéken. A búcsúsok kézikönyve. Gyűjtötte és összeállította a környék néphagyományyaiból Hetény János. Magánkiadás. Sopron, 2002. 154 p., ill. részben színes, részben kotta.

HETÉNY János

A győri vérrel könnyező Szűzanya kultusztörténete. Veneration of the Bleeding / Exuding Picture of the Virgin Mary Győr. Szeged, József Attila Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, 2000. 236 p., ill. részben színes, részben kotta. Angol nyelvű összefoglalóval, részben angol szöveg melléklettel. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 5.)

HETÉNY János

Nagyboldogasszony virrasztása. A Karancs-hegyi búcsú. Egy terepkutatás jegyzetei 1951-1952. Die Nachtwache der Jungfrau Maria. Das Wallfahrtsfest am Karancs-Berg. Notizen einer Feldforschung 1951-1952. Szeged, József Attila Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, 2000. 255 p. 25 t., ill. Összefoglaló német nyelven. (Devotio Hungarorum. 7.)

HETÉNY János

Sopron. Villa sori Nepomuki Szent János-kápolna. Budapest, TKM Egyesület, 1999. 16 p., ill. főként színes. (Tájak, korok, múzeumok kiskönyvtára.)

CIKKEK, TANULMÁNYOK, ELŐADÁSOK

HETÉNY János

Betlehem-kiállítás másodszor. In: *Hitvallás. A Győri Egyházmegye Lapja*. 2013. 2. sz. 2. p.

HETÉNY János

Lelkipásztori gondok a népi vallásosság változásairól. In: *Vallás, közösség, identitás. Povedák Kinga közreműködésével. szerk. Barna Gábor.* Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2012. 21-25. p. [Elhangzott a 10. Vallási Néprajzi Konferencián: „Vallások, határok, kölcsönhatások”, 2010. okt. 6-8.]

HETÉNY János

Az olvasó továbbgondolja. In: *Soproni Füzetek 2012. Művészeti antológia.* Szerk. Sarkady Sándor. Sopron, Edutech, 2012. 242-244. p.

HETÉNY János

A népi jámborság és a Szeplőtelen Fogantatás tana. In: *Vigilia*, 76. 2011. 4. sz. 305-307. p.

HETÉNY János

Népi ünneplés az egyházi tanítóhivatal értékelésében. In: *Rítus és ünnep.* Szerk. Barna Gábor, Gyöngyössy Orsolya. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2010. 30-40. p.

HETÉNY János

Jó úton járunk! In: *Olvasó. Tanulmányok a 60 esztendő Barna Gábor tiszteletére.* Szerk. Mód László, Simon András. Szeged, Gerhardus, 2010. 466-472. p.

HETÉNY János

A látás Istenhez vezető vágya és gyakorlata a Bibliában. In: *Érzékek és vallás*. Szerk. Barna Gábor. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2009. 211-218. p.

HETÉNY János

Endrédy Vendel apát és a ciszterciek, ahogy én megismertem őket. In: *A ciszterci-ta rend Magyarországon és Közép-Európában*. Szerk. Guitman Barnabás. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2009. 462-468 p. (Művelődéstörténeti Műhely. Rendtörténeti konferenciák. 5.) [Elhangzott a PPKE BTK Történelemtudományi Intézete és a Ciszterci Rend Zirci kongregációja „A Ciszterci Rend Magyarországon és Közép-Európában” konferenciáján, 2005. nov. 7-8.]

HETÉNY János – Lackovits Emőke, S.

Purgatórium ábrázolás és a hozzá kapcsolódó ájtatosságok a népi vallásosságban. In: *Katolikus megújulás és a barokk Magyarországon*. Szerk. Gözsy Zoltán, Varga Szabolcs, Vértesi Lázár. Pécs, PHF Pécsi Egyháztörténeti Intézet, 2009. 371 p. ill. térk. kötet CD-ROOM mellékletén. (PHF kiadványok. 9.) [S. Lackovits Emőke előadása a „Katolikus megújulás és barokk reorganizáció Magyarországon, különös tekintettel a Dél-Dunántúlra (1700-1740)” egyháztörténeti konferencián, 2009. április 2.]

HETÉNY János

Szent László király népi tisztelete – különös tekintettel a ponyvanyomtatványokra és a Karancs-hegyi népi emlékezetre. In: *Arrabona* 46/1. 2008. „Vállal magash mindenkinél: A Szent László herma Győrbe érkezésének 400. évfordulóján megtartott tudományos konferencia előadásai. Győr, 2007. jún. 25-27. Főszerk. Székely Zoltán. Győr, Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2008. 267-279. p.

HETÉNY János

Máriacelli vonatkozású vallásos ponyvairatok egy pannonhalmi gyűjteményből: a márciacelli kegyhely jubileuma alkalmából. In: *Arrabona*, 46. 2. 2008. 199-210. p.

HETÉNY János

„Az ő gyógyító ereje benne van!” A Nógrád megyei Karancs-hegy kultuszt ihlető szerepe. In: *Kép, képmás, kultusz*. Szerk. Barna Gábor. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, 2006. 165-176. p.

HETÉNY János

Találkozás az Úrral [Bálint Sándorról]. In: *Hitvallás*, 2005. 5. sz. 18. p.

HETÉNY János

A győri könnyező Szűzanya kegykép története. The Story of the Picture of the Virgin Mary in Győr. In: *Hitvallás. Különszám a kegykép Győrbe érkezésének 350. évfordulójára*. 2005. március. 4-5. p.

HETÉNY János

„Igen szép újabb énekek”. In: *Hitvallás kalendárium 2006*. Szerk. Albán József. Győr, Egyházi Iskolák és Templomok Fenntartásáért Alapítvány, 2005. 71-80. p.

HETÉNY János

Németh Alajos. In: *Magyar Katolikus Lexikon IX*. Szerk. Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 677. p. [He.J. aláírással.]

Népi vallásosság. In: *Magyar Katolikus Lexikon IX*. Szerk. Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 742-751. p. [He.J. aláírással.]

Terre Humaine. In: *Magyar Katolikus Lexikon XIII*. Szerk. Diós István. Budapest, Szent István Társulat, 2008. 895. p. [He.J. aláírással.]

HETÉNY János

Életből életre keltve, kézből kézbe adva. In: „...szolgálatra ítéltél...”: Bálint Sándor emlékkönyv. Szerk. Barna Gábor. Szeged, Lazi Kiadó és Kulturális Tevékenységet Szervező BT. 2004. 220-231. p.

HETÉNY János

„A kereszténység csodálatos teljesítménye a vallásos népeletben”. In: *Távlatok*, 65. 2004. 3. sz. 351-360. p.

HETÉNY János

Patrona Hungariae. Mária-tisztelet a művészetben és a néphagyományban. In: *Nyugati Kapu*, 2003. márc. 14. 6. p.

HETÉNY János

Hozzászólás. In: *Soproni Füzetek. Művészeti antológia*. Szerk. Sarkady Sándor. Sopron, Edutech, 2002. 288-289. p. [Elhangzott a Póda Endre emlékülésen 2002. febr. 10-én, amelyet a Soproni Katolikus Konvent rendezett Póda Endre egykori városplébános emlékére a Bán János Közösségi Házban.]

HETÉNY János

Hozzászólás [Póda Endre emlékülésen]. In: *Póda Endre emlékülés 2002*. Szerk. Kovács József László. Sopron, Soproni Katolikus Konvent, 2002. 24-25. p.

HETÉNY János

„Ha a város úgy kívánja – igen!” In: *Nyugati Kapu*, 2002. ápr. 12.

HETÉNY János

„Valami óriási értéktöbbletet kaptam!” [Endrédy Vendel ciszter apátról]. In: *Hitvallás*, 2002. 7. sz. 19. p. „Olvasóink írták...” rovat.

HETÉNY János

Egyházi inkulturáció a szentek népi tiszteletében. In: *A szenttisztelet történeti rétegei és formái Magyarországon és Közép-Európában. A magyar szentek tisztelete*. Szerk. Barna Gábor. Szeged, Néprajzi Tanszék, 2001. 41-47. p. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 8.)

HETÉNY János

Népi Mária-tiszteletünk teológus szemmel. In: *Boldogasszony. Szűz Mária tisztelete Magyarországon és Közép-Európában*. Szerk. Barna Gábor. Szeged, Néprajzi Tanszék, 2001. 28-40. p. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 7.) [Előadás a II. Vallási Néprajzi Konferencia „Mária tisztelete a népi vallásosságban – múltban és jelenben”, Szeged, 1994. okt. 6-8. konferencián.]

HETÉNY János

Kinek mi volt fontos? In: *Új Ember*, 2001. máj. 13. 6. p. Olvasói levél.

HETÉNY János

A Soproni Katolikus Konvent. Háromszázhetvenöt esztendő története. In: *Nyugati Kapu*, 2001.1. rész: jan. 19. 11. p.; 2. rész: jan. 26. 11. p.

HETÉNY János

Jámbor csínytevések. Mayer Benedek emlékezete. In: *Nyugati Kapu*, 2001. 1. rész: máj. 11. 11. p.; 2. rész: máj. 18. 11. p.

HETÉNY János

Pannon földünk szép csillaga [Szent Quirinus püspökről]. In: *Nyugati Kapu*, 2001. jún. 8. 8. p.

HETÉNY János

Lovagokkal Bernadetthez. A csoda bennünk van. In: *Nyugati Kapu*, 2001. 1. rész: jún. 15. 15. p.; 2. rész: jún. 22. 15. p.; 3. rész: jún. 29. 15. p.; 4. rész: júl. 6. 15. p.; 5. rész: júl. 20. 15. p.; 6. rész: aug. 3. 15. p.; 7. rész: aug. 17. 15. p. [Lourdes-i zárándokútjáról élménybeszámoló.]

HETÉNY János

„Sohasem szűnt meg örövendezni” [Árpád-házi Szent Erzsébetről]. In: *Nyugati Kapu*, 2001. nov. 30. 15. p.

HETÉNY János

Geiszbühl Mátyás sopronkőhidai börtönlelkész feljegyzései. Közread. és bev. Hetény János. In: *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*. 12. 2000. 1-4. sz. 297-306. p. [Különlenyomatban is.]

HETÉNY János

Mindszenty bíboros Sopronban. In: *A Soproni Katolikus Konvent története 1625-2000*. A kötet szerkesztette és a Konvent történetét kiegészítette Kovács József László. Sopron, Soproni Katolikus Konvent, 2000. 190-196. p.

HETÉNY János

A katolikus élet Sopronban és környékén 1922-1950. In: *A Soproni Katolikus Konvent története 1625-2000*. A kötet szerkesztette és a Konvent történetét kiegészítette Kovács József László. Sopron, Soproni Katolikus Konvent, 2000. 197-216 p.

HETÉNY János

„És mégis élünk.” In: *KÉSZ-Hírek* (Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Sopron), 1. évf. 1996. 8. sz. 2. p.

HETÉNY János

Nagyasszony napja. Távlatok Szűz Mária magyar népi ünneplésében. In: *Vigilia*, 59. 1994. 8. sz. 582-584. p.

HETÉNY János

Katolikus élet Sopronban és környékén (1922-1990). In: *Sopron és környéke 1922-1990*. Főszerk. Sarkady Sándor. Budapest. Mécs László Lap- és Könyvkiadó, 1992. 85-99. p.

HETÉNY János

Az élő emlékezés hézagpótló értéke. Bálint Sándorra emlékezem c. gyűjtésem tanulmányai. In: *Szegedi Műhely*, 29. 1990. 1-4. sz. 71-75. p.

HETÉNY János

A börtönlelkész hazatért. In: *Új Ember*, 1989. jan. 22. [Geiszbühl Mátyásról.]

HETÉNY János

Bálint Sándor életműve. Születése 85. évfordulójára. In: *Jel*, 1. évf. 1989. 1-2. sz. 48-51. p. [Jelenkor a <http://www.neprajz.hu/tin-bin/tinweb.cgi?set1=37&resnum=1&key1=42a06c696e742053a06e646f7220826c65746dfb7665203a20537a816c65748273652038352e208276666f7264756ca26aa07261&uid=&lang=hun&folder=result-ban>]

HETÉNY János

Élő részesedésünk a Szent Szűz hitében. In: *Új Ember*, 1988. jún. 26.

HETÉNY János

Az utolsó szó jogán. Bálint Sándor és Hamvas István emlékének. In: *Új Ember*, 1987. jún. 7. 4. p.

HETÉNY János

Ünnepeink misztériuma. In: *Szolgálat*, 66. sz. 1985. 31-36. p.

HETÉNY János

Régi ünnep új tartalommal. In: *Teológia*, 19. 1985. 2. sz. 113-114. p.

HETÉNY János

A csend foglya szól I-IV. In: *Új Ember*, 1984. dec. 16.; dec. 30.; 1985. febr. 24.; márc. 10.

HETÉNY János

Az Úr készen találta Őt. In: *Új Ember*, 1985. máj. 26.

HETÉNY János

400 éves a „Sarlós Boldogasszony” elnevezés. In: *Új Ember*, 1984. júl. 1.

HETÉNY János

„Amire az életemet feltettem.”: Bálint Sándor emlékére. 1. In: *Új Ember*, 1984. ápr. 29. 6. p.

HETÉNY János

„Anima Candida”: egyre tisztább látással: Bálint Sándor emlékére. 2. In: *Új Ember*, 1984. aug. 5. 6. p.

HETÉNY János

„Aki tovább álmodja, alkotja, kifejezi...”: Bálint Sándor emlékére. 3. In: *Új Ember*, 1984. aug. 12. 6. p.

HETÉNY János

Újra: a büntelen ember. In: *Új Ember*, 1984. dec. 9.

HETÉNY János

Sarlós Boldogasszony ünnepének magyar hagyományai. In: *Teológia*, 18. 1984. 2. sz. 45-47. p.

HETÉNY János

A Königsbergi Töredék karácsonya. In: *Teológia*, 18. 1984. 4. sz. 47-48. p.

HETÉNY János

A szegények életének szentsége. A Teológia beszélgetése Fél Edit néprajzkutatóval. A riporter Hetény János. In: *Teológia* 1983. 4. sz. 212-216. p.

HETÉNY János

Gyümölcsoltó. In: *Vigilia*, 1953. 166-168. p.

HETÉNY János

Az első magyar bázisközösség. In: *Teológia*, 1948. 46-48. p.

HETÉNY János

Fogadott ünnep és mondája Fertőhomokon. (Fetes votives á Fertőhomok et leur légende.) In: *Ethnographia*, 59. 1948. 151-155. p.

KÖNYVISMERTETÉSEK

HETÉNY János

Könyv a kegyképről. In: *Hitvallás*, 2000. 3. sz. 3. p. [Hetény János: A győri vérrel könnyező Szűzanya kultusztörténete. Veneration of the Bleeding / Exuding Picture of the Virgin Mary Győr. Szeged, József Attila Tudományegyetem, Néprajzi Tanszék, 2000. 236 p. ill. részben színes, részben kotta. Angol nyelvű összefoglalóval, részben angol szövegmelléklettel. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 5.) saját kötetéről.]

HETÉNY János

Limbacher Gábor: Hazaszeretet, magyarságtudat a népeletben. Balassagyarmat, Palóc Múzeum, 2002. 242 p. 269 p. In: *Ethnographia* 114. 2003. 3-4. sz. 331-333. p.

HETÉNY János

V. Szalontai Judit (szerk.): „Patrona Hungariae”. Mária-tisztelet a művészetben és a néphagyományban. Csorna, 2002. In: *Soproni Szemle*, 2004. 1. sz. 91-93. p.

HETÉNY János

Sopron véres-könnyes dátumai. Egy könyv és szerzője. In: *Új Ember*, 1994. jan. 16. [Dr. Németh Alajos kánonjogi doktor, hittanár, püspöki tanácsos, helytörténész „Sopron véres-könnyes dátumai”. Sopron, Soproni Városszépítő Egyesület, 1993. 238 p. kötetének ismertetője.]

HETÉNY János

Dankó Imre és Küllös Imola (szerk.): Vallási néprajz. 3. kötet. Bp. A Debreceni Református Kollégium sokszorosító irodája – az ELTE Folklore Tanszéke, 1987. 451 p. In: *Ethnographia*, 101. 1990. 3-4. sz. 533-535. p.

HETÉNY János

Gari Margit: Le Vinaigre et le Fiel. Le vie d'une paysanne hongroise. Ecet és Epe. Egy magyar parasztasszony élete. In: *Ráday Gyűjtemény Évkönyve*. 1984/85. Budapest, Akad. K. IV-V. 1986. 299-302. p.

KISS ISTVÁN

Karancs hegyén tündöklő rózsaszál. In: *Nyugati Kapu*, 2001. márc. 2. 13. p. [Hetény János: Nagybaldogasszony virrasztása. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár. 7.) könyv ismertetése.]

JAKAB GÁBOR

Hetény János: A Szűzanya vérrel könnyező győri kegyképének tisztelete napjainkban. In: *Hitvallás*, 2008. 6. sz. 17. p.

A magyarok Máriája: In: *Új Ember*, 2011. aug. 18. [HETÉNY János: A magyarok Máriája. Mária-tiszteletünk teológiája és néprajza. Szeged, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék – Budapest, Szent István Társulat, 2011. 692 p. ill. főként színes. (Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár.) kötetről.]

KÉZIRATOK

HETÉNY János

A népi vallásos élet kutatása és jelentősége, mint pasztorál-liturgikus kérdés. Licenciátusi dolgozat a budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémián. Budapest, 1955. Kézirat.

HETÉNY János

A Mária ünnepek magyar népi megülésének teológiai vizsgálata. Laureátusi dolgozat a budapesti Római Katolikus Hittudományi Akadémián. Budapest, 1957. Kézirat.

Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció Direktóriuma a népi vallásosságról és a liturgiáról. Róma, 2001. Kivonatos ford. Hetény János.

HETÉNY János

Gyűjtőnapló 1947-1948. Kézirat.

HETÉNY János

Gyűjtési cédulák. 1949. Fertőendréd. Kézirat.

HETÉNY János

A karancshegyi búcsújárás. 1951. Kézirat.

HETÉNY János

A Karacs-hegyi búcsú. (Wallfahrt auf dem Karacs-Berg.) é. n. Kézirat. (Sajtó alatt a Devotio Hungarorum forráskiadvány sorozatban. Unveröffentlicher Manuskript, in der Quellenreihe Devotio Hungarorum.)

HETÉNY János

A szentmise olvasmányrendje. 1. A vasárnapi olvasmányrend összefüggése. 2. Az egyes vasárnapok olvasmányainak összehangolása. 3. Egy homília megszerkesztése. Sopron, 1975. 8 p. Kézirat. [Eng. szám: 3006-24/XI-K/1975.]

HETÉNY János

Dr. Házi Jenő a soproni népszavazásról. 1981. Kézirat. [Előadás és hozzászólás a Soproni Katolikus Konvent emlékülésén a soproni népszavazás 60. évfordulóján 1981 decemberében a Bán János Községi Házban.]

HETÉNY János

Bérmálásra készülünk. (Az ebben foglalt anyag csak a közvetlen bérmálási előkészületet tartalmazza.) Összeállította Hetény János plébános. Sopron, Szent Margit Plébánia, 1990. 23 p.

HETÉNY János

Egyházjog. Általános szabályok. – Isten népének joga. – Házasságjog. Kézirat gyanánt a hallgatók használatára, az Egyházmegyei Hitoktatóképző Tanfolyamok részére. Szerk. Hetény János. Eger, 1994. 66 p. (Teológiai tanfolyam.)

HETÉNY János

Ökumenizmus. Összeáll. Hetény János. Sopron, 1995. 35 p. Kézirat.

HETÉNY János

Bérmálásra készülünk. Hitoktatási segédkönyv. 2. bőv. kiad. Sopron, Szent Margit Egyházközség, 1998. 56 p.

HETÉNY János

Megemlékezés és a Kápolna története. 2007. 3 p. Kézirat. [A Villa sori Nepomuki Szent János kápolna áthelyezésének 100. évfordulóján.]

HETÉNY János

A vallásos ponyvagyűjtemények tanúsága népünk lourdes-i áhítatáról. 2008. Kézirat. Előadás a jelenések 150. évfordulójára a 9. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencián, „Szakrális kíséptmények a Kárpát-medencében” 2008. okt. 9.

HETÉNY János

Liturgikus öltözetek és a textilek. (1. A római katolikus pap személyes viselete. 2. A római katolikus pap liturgikus öltöze. 3. A tárgyi szertartású holmik ismerete és ezek változása.) 2009. Kézirat. [Elhangzott az „Öltöztetett, hordozott ábrázolások, szakrális textilek és viseletek. Együtt élő népek szakrális szokásai Közép-Európában” című tudományos konferencián, Palóc Múzeum, Balassagyarmat, 2009. szept. 25-26.]

HETÉNY János

Radó Polikárp emlékezete. é. n. vázlat. Kézirat.

DR. HETÉNY JÁNOSRÓL

Dr. HETÉNY János. In: *Sopron és környéke 1922-1990*. Főszerk. Sarkady Sándor. Budapest, Mécs László Lap- és Kvk. 1992. 263. p. [Szócikk a „Kötetünk támogatói – Családi lexikon” fejezetben.]

TORMA Margit

Évforduló Sopronban. In: *Hitvallás*, 2000. 10. sz. 4. p. [Dr. Hetény János kanonok pappá szentelésének 45. évfordulója.]

Áldja meg az Úr. [Dr. Hetény János 70 esztendő.] In: *Nyugati Kapu*, 2000. febr. 4. 5. p.

TORMA Margit

János atya nyugdíjas lett. In: *Nyugati Kapu*, 2000. szept. 18. 6. p.

CSAPODY Miklós

„A világban helytállani...” Bálint Sándor élete és politikai működése. 1904-1980. Budapest, Korona, 2004. 477-479. p.

KOLLMANNÉ HALUSKA Viktória

Óvodában az aranymisés atya. In: *Hitvallás*, 2005. 10. sz. 2. p.

HETÉNY János, dr. In: *Ki kicsoda Győr-Moson-Sopron megye helyismereti kutatásában?* Szerk. Mennyeiné Várszegi Judit. Győr, Kiszalud Károly Megyei Könyvtár, 2006. 86. p.

KISS Tamás

Interjú Hetény János atyával. A győri Könnyező Szűzanya-kegykép csodájának 310. évfordulója. In: *Hitvallás*, 2007. 3. sz. 11. p.

KISS Tamás

A népi vallásosság követe. Beszélgetés Hetény János nyugalmazott lelkipásztorral. In: *Hitvallás*, 2011. 8. sz. 11. p.

BOGNÁR ISTVÁN

Dr. Hetény János megpihent. In: *Soproni Téma*, 2. évf. 2013. 42. sz. nov. 13. 11. p.

BOGNÁR ISTVÁN

Együtt érző szívvel szolgált. In: *Új Ember*, 2013. nov. 24. 14. p.

In memoriam Dr. Hetény János. In: *Hitvallás*, 2013. 12. sz. 14. p.

Elhunyt Hetény János, ny. soproni kanonok-plébános
2013. 11. 05.

<http://www.magyarKurir.hu/hirek/elhunyt-heteny-janos-ny-soproni-kanonok-plebanos>

Győri Egyházmegye/Magyar Kurír

Elhunyt Hetény János

2013-11-05

<http://nemzeti.net/elhunyt-heteny-janos-1536991.html>

Forrás: [magyarKurir.hu](http://www.magyarKurir.hu)

Elhunyt Hetény János

2013. november 5.

<http://gyor.egyhazmegye.hu/hirek/1827/elhunyt-heteny-janos>

Elhunyt Hetény János, soproni prépost- kanonok, ny. plébános

2013. november 8

http://corvinusradio.hu/hirek/11806/elhunyt_heteny_janos,_soproni_prepost_kanonok,_ny._plebanos.html

Hetény János temetése

<http://gyor.egyhazmegye.hu/esemenyek/1158/heteny-janos-temetese>

2013. november 12.

Eltemették Hetény János atyát

2013. november 18. 10:00

<http://gyor.egyhazmegye.hu/hirek/1853/eltemettek-heteny-janos-atyat>

Képriport: Vigné Kovács Margit

Búcsúzó és emlékező szavak Hetény János hamvai felett – Dr. Barna Gábor

Megjelent: 2013. november 18.

http://neprajz.bibl.u-szeged.hu/index.php/hu/26-hun/hirek/67-bucsuzas_heteny

Sopron, 2013. november 12.

<https://www.facebook.com/notes/szte-btk-n%C3%A9prajzi-%C3%A9s-kultur%C3%A1lis-antropol%C3%B3giai-tansz%C3%A9k/b%C3%BAcs%C3%BAz%C3%B3-%C3%A9s-éml%C3%A9kez%C5%91-szavak-het%C3%A9ny-j%C3%A1nos-hamvai-felett/542351542516655>

2013. november 18.

<http://neprajz.bibl.u-szeged.hu/index.php/hu/>

Bognár István: Együtt érző szívvel szolgált

Elhunyt Hetény János prépost, kanonok

http://ujember.hu/index.php?option=com_k2&view=item&id=23706:egy%C3%B3tt-%C3%A9rz%C5%91-sz%C3%ADvvel-szolg%C3%A1lt

Új Ember. Magyarország katolikus hetilapja. 2013. 11. 24.

KÉSZ alakuló üléséről, Salgótarján

<http://st-plebania.com/blog/2013/11/17/ksz-alakulo-uleserol/520>

2013. november 17.

„...megemlékeztünk a közelmúltban elhunyt dr. Hetény János atyáról, aki két néprajzi könyvet írt a Karancs-hegyi kistáj Mária-kultuszáról és a „Nagyboldogasszony virrasztása” kegyes szokásáról. Köszönjük meg neki, hogy vállalkozott a szokásanyag összegyűjtésére és könyvben való megörökítésére. Aldozatos munkája nélkül mindez az enyészeté és a feledése lett volna.”

Összeállította: Torma Margit és Kelemenné Torma Erzsébet.

BÚCSÚZÓ ÉS EMLÉKEZŐ SZAVAK HETÉNY JÁNOS HAMVAI FELETT

„A kereszt a világ közepe: az ember szeretne róla megfedkezni, de mindig találkozik vele. Korunk különösen menekül előle, folyton tagadja, mégsem tud tőle szabadulni. Már nem érzi, hogy a kereszt nem a büntetésnek, hanem örömnünk jele és eszköze. [...] Korunk keresztviselése kétségbeejtő, mert nem látja, nem keresi az értelmét Abban, akit egyszer fölfeszítettek és aki udvarképessé, kitüntetéssé magasztalta.” (Bálint Sándor: *Breviárium*, 33.)

Ezeket a szavakat az a Bálint Sándor írta le naplójába, akinek meghatározó szerepe volt Hetény János életében, s akinek boldoggá avatási eljárásához János atya is nagymértékben hozzájárult.

A kereszthordozásból kijutott Hetény Jánosnak, s nemcsak életének utolsó éveiben. 1948 és 1950 között a budapesti Eötvös Lóránd Tudományegyetem Bölcsész Karán a néprajz-régészet szak, párhuzamosan pedig a Római Katolikus Hittudományi Akadémia hallgatója volt. Néprajzból Hofer Tamás évfolyamtársa. Engem, jóval később, Andrásfalvy Bertalan, az egykori diák- és cserkészárs ismertetett össze vele, akit viszont a Hetény János által vezetett soproni regőscserkészlet irányított a néprajz felé. 1951 júniusában kizárták az ELTE Bölcsészkaráról, tanulmányait a teológián folytatta, de Fél Edit „magánsemináriumában” kiteljesítette néprajzi látásmódját és tökéletesítette a néprajzkutatás módszerét. A kutatás irányát azonban mindinkább a szegedi Bálint Sándor által képviselt vallási néprajz szabta meg, s maga Bálint Sándor.

Szűz Mária mennybevitelének hittételként való kihirdetése után, 1950-ben határozta el Hetény János, hogy a Boldogságos Szűz életét vizsgálja a magyar népi vallásosságban. Radó Polikárp tanszékén írta meg 1957-ben a laurea (doktori) dolgozatát. Radó professzor levele szerint „... ilyen jó [dolgozat] nem volt kezemben...” A kéziratból Bálint Sándornak is küldött egy példányt, aki így válaszolt: „[...] nem is tudom, kaphattam volna-e kedvesebb, értékesebb, szívemhez szólóbb névnapi ajándékot, mint ezt. [...] mintha fiam, utódom született volna, aki tovább álmódja, alkotja, kifejezi, amire jómagam az életemet tettem.”

Hetény János írása ugyanis teológiai és néprajzi volt egyszerre. Ebben a tekintetben egyedülálló a 20. századi magyar néprajzban.

„Gondviseléses azonosságot” látott Bálint Sándor politikai félreállítása és a maga plébánosi korhatár előtti nyugalomba vonulása között. Ám ahogy Bálint Sándor ezután alkotta meg élete fő műveit, „az isteni Gondviselés” János atyát is visszavezérelte „a néprajzi munkához, amelyet aktív papi beosztásom idején »elkért« tőlem az Úr szolgálata” – írta visszaemlékezésében. S valóban, az ezredfordulótól négy szakkönyvet, több kegyességi kiadványt és 6-8 komoly szak tanulmányt jelentetett meg. Kiadásukhoz Bálint Sándor egykori szegedi tanszéke segítette őt. Úgy gondolta, meg is írta, hogy „mindnyájan elődök és példamutató mesterek tanítványai vagyunk”. Ezt nevezte ő „az életből életet keltve, kézről kézbe adva” gondviselészerű folyamatának. Különösen kedves volt neki a

Karancs-hegyi búcsú, a Nagyboldogasszony virrasztásának népi liturgiája és a győri vérrel verítékező, könnyező kegykép kultusztörténete, néprajza. Utolsó nagy munkájában visszatért doktori értekezéséhez, a magyar népi Mária-tisztelethez, amit „a teológus és a néprajzkutató együttesen felelős szemléletével” mutatott be. Nagyon boldog volt és szemléletének igazolását látta abban, hogy 2001-ben az Istentiszteleti és Szentségi Kongregáció kiadta A népi jámborság és liturgia direktóriumát, elismerve, hogy a „népi vallásosság [...] a hitből fakad, és ezért nagyra kell értékelnünk és segítenünk”. Várta és várjuk az irányelveknek a gyakorlatba történő átültetését.

Úgy érezte, törekvéseit a boldoggá avatás reményében Bálint Sándor is pártfogolja. Kapcsolatukról szóló kézírata – remélhetőleg – hamarosan megjelenik.

Most, ravatalánál a néprajzos szakma nevében köszönöm meg őt a Jóistennek, hogy nekünk adta, hogy évekig együtt dolgozhattunk. Hiszem, hogy a Gondviselés az ő lelkében is begyógyította azokat a sebeket, amik életének sorsfordulóin keletkeztek. Úgy, ahogy Bálint Sándor is érezte:

„Istenem legyőztél, hogy magadhoz magasztalj. Mindent elvettél, hogy megajándékozhass magaddal.” (Bálint Sándor: Breviárium, 63.)

Dr. Barna Gábor egyetemi tanár, néprajzkutató

DR. HETÉNY JÁNOS MEGPIHENT

November 1-jén, mindenszentek ünnepén hosszú, türelemmel viselt szenvedés után elhunyt dr. Hetény János plébános. Papi életéből három és fél évtizedet a soproni Árpádházi Szent Margit plébánián szolgált. Már az első tíz év után, alig 50 évesen szembe kellett néznie egyre súlyosbodó betegségével, mégsem vonult vissza, hanem erejét szinte végsőkéig megfeszítve igyekezett hívei között Jézust, a Jó Pásztort megismeréltetni, aki életét adja övéiért. Állandó készenléttel, együtt érző szívvel szolgált a betegek és a haldoklók lelki üdvét, szinte mindennapos vendégként fordult meg a soproni kórházban, szanatóriumban, valamint az idősek otthonaiban. Kiemelendő napi oltárszolgálat, a hétvégi szentmiséken tartott gyönyörű szentbeszédei, melyek mindmáig az itt élők szívében élnek, mindennapi eledelül szolgálva a hétköznapi nehézségeinek elviseléséhez. Nem feledkezhettünk meg a hitoktatásról sem, hisz ez a lelkipásztori tevékenység a szívügye volt! A plébánián kialakított pincehittanteremben, s később az iskolában is nap mint nap fáradozott az ifjúság tanításáért, neveléséért. Végül, de nem utolsósorban még két fontos célkitűzését kell említenem, melyek létrejöttéért János atya egy alapítványt is elindított. Az egyik az óvoda, a másik pedig a templomépítés. Mindkettőt ugyanannak a szentnek, Margitnak oltalma alá helyezte. A Szent Margit Óvoda 1992-ben indulhatott meg. Az előkészítő munkálatok, az építkezés és a fenntartás nem könnyű feladataiban oroszlánrésze volt Hetény atyának! Csak egyetlen álma volt még, melynek megvalósulását földi élete során már nem láthatta, de velem együtt örült, valahányszor beszámolhattam neki a templomépítés fejleményeiről. Szüntelen biztosított imáiról, s a betegségét, földi élete utolsó napjainak testi-lelki küzdelmeit is tudatosan felajánlotta az új templomért.

Bognár István plébános

FÉNYKÉPEK

1. kép Szüleivel

2. kép Elsőáldozóként

3. kép Osztálytársaival

4. kép A cserkész

5. kép A cserkész a díszmenetben

6. kép Cserkész táborban

7. kép Vitnyédi kutatáson Csapody Istvánnal és Makray Tiborral

8. kép Vitnyéd kismacskákkal és nyúllal

9. kép Vitnyád, kendentörés

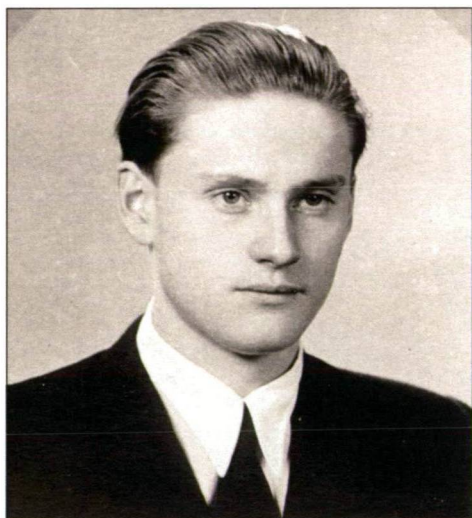

10. kép Vitnyéd, csuhéjfonás

11. kép Érettségiző tablóképe

12. kép Az érettségizett fiú portréja

13. kép Az egyetemista fiú

14. kép A szemináriumban

15. kép Szüleinek ad első misés áldást

16. kép A fiatal pap szüleivel

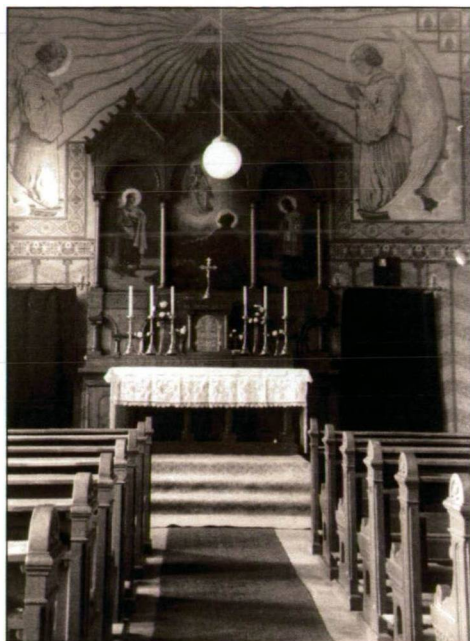
17. kép Elsőáldozókkal

18. kép Az eskető pap

19. kép A győri aulista kíséri főpásztorát

20. kép A soproni Szent Margit kápolna

21. kép Szent Margit ereklyéje a soproni ünnepségen

22. kép A Karancs-hegyi Szent Margit-kápolnában misézíik

23. kép Gyóntatja a karancsi búcsúsokat

24. kép Misézik a Karacson

25. kép Karancsi segítői között

26. kép Vízszentelés a Karancson

27. kép A karancsi búcsúról rögzít adatokat

28. kép A győri vérrel könnyező Szűzanya kegyképe előtt

29. kép A győri egyházmegyei papok a búcsún

30. kép Íróasztala

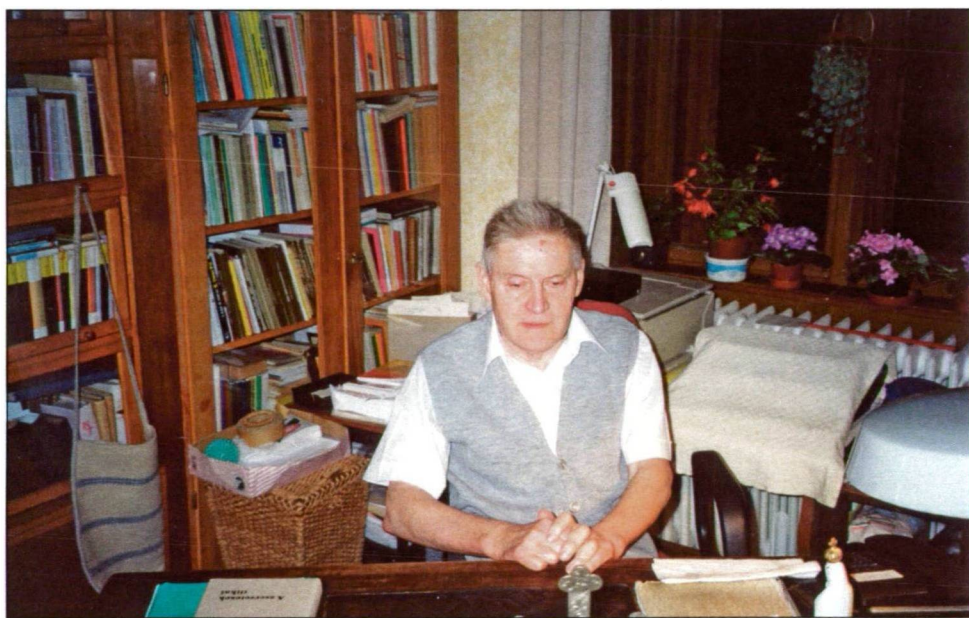

31. kép Szobája könyveivel

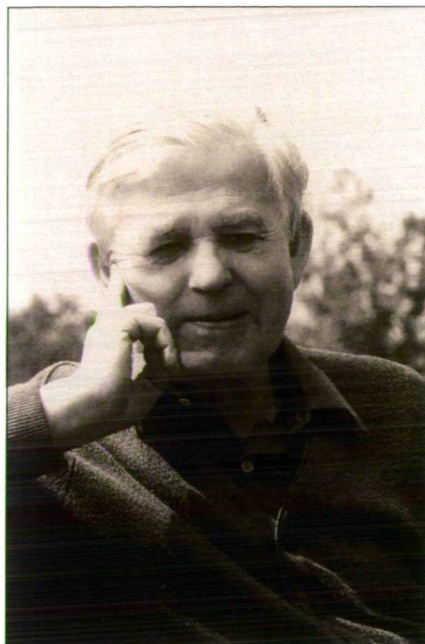

32. kép Bálint Sándor portréja szobája falán (Vinkler László rajza)

33. kép Hetény János íróasztalánál

34. kép Aki nagy hatással volt rá: Bálint Sándor

35. kép Akinek a magánszemináriumát elvégezte: Fél Edit

FÜGGELÉK

HETÉNY JÁNOS GYEREKKORI ÉS IFJÚKORI GYŰJTÉSEIBŐL

Életrajzi számvetésében Hetény János viszonylag aprólékosan számolt be a gimnazista és regös cserkész korában végzett Sopron környéki kutatásairól. 1943-ben a Táj- és Népkutató Intézet felhívására készítette el a vitnyédi cifrakapukról szóló dolgozatát, amit egy példányban nyújtott be a pályázatra. A bíráló további munkára ösztönző néhány megjegyzése és az országos harmadik helyezés szárnyakat adott a gimnazista fiúnak: folytatta néprajzi adatgyűjtését. 1944-ben benyújtotta elkészítette A vitnyédi fiújátékok című pályadolgozatát is.

Ezek az írások és a hozzájuk vezető útról tudósító gyűjtőfüzetek nem vesztek el, hanem a győri Xantus János Múzeum néprajzi adattárában megtalálhatók, ahonnan az életrajzi visszaemlékezés nyomtatása során kerültek elő. Kimásolásukat Takács Gergelynek, a SZTE Történelemtudományi Doktori Iskola néprajzos doktorandus hallgatójának köszönöm.

Miről tanúskodnak ezek az írások? Elsősorban a gimnazista Hetény János érdeklődésének körét mutatják meg. Ez átfogja az élet minden területét: építkezés, lakáskultúra, gazdálkodás, de hangsúlyosan a néphit (boszorkány képzetek), a népszokások, a népdalok, a népi vallásosság világát. De – Lőrincze Lajos kérésére – összeírta Fertőendréd földrajzi neveit is. Másodsorban megismerhetők belőlük a szerző kutatási technikái. Beszélgetéseinek szövegét füzetekbe jegyezte le, fényképezett és rajzolt. Meglepően jól és pontosan rajzolt. Az énekek dallamát le is kottázta. Fertőendréd hiedelemadatait tematikus cédulákra legépelte. Ennél utal arra, hogy az 1947-1948 nyarán Fertőendréd gyűjtött anyaga a győri múzeumba került.

A kutatásra felkészülésnél segítettek neki a Táj- és Népkutató Intézet felhívásai, majd később olvasmányélményei. Az imádságok kutatására – s feltetelezzük, más témánál is így lehetett – szempontrendszer állított össze, amit leírt és a beszélgetések, majd pedig az elemzések során követett. Diák pályázatainak köszönhetően megismerkedett az 1940-1950-es évek meghatározó kutatóival (Lőrincze Lajos, L. Kovács Ágnes, Györffy György, Kresz Mária, Fél Edit, Bálint Sándor), akik tanácsaikkal és olvasmányokkal segítették Hetény János munkáját.

Lovas Gyula gimnazista társa példájára füzetet nyitott a Sopron megyei községek leírásának. Bár azt írja, hogy ennek nem sok hasznát vette, s üres oldalaira később szentbeszédeit írta, ám ezek a füzetek őrizték meg rajzait, tárgyleírásait, s a településekről összegyűjtött korabeli képeslapokat is. A kutatásra kiválasztott településekre szubjektív körülmények vezették: osztálytársak, családjukban dolgozó cselédek, azaz legtöbbször volt valaki helyi ismerős.

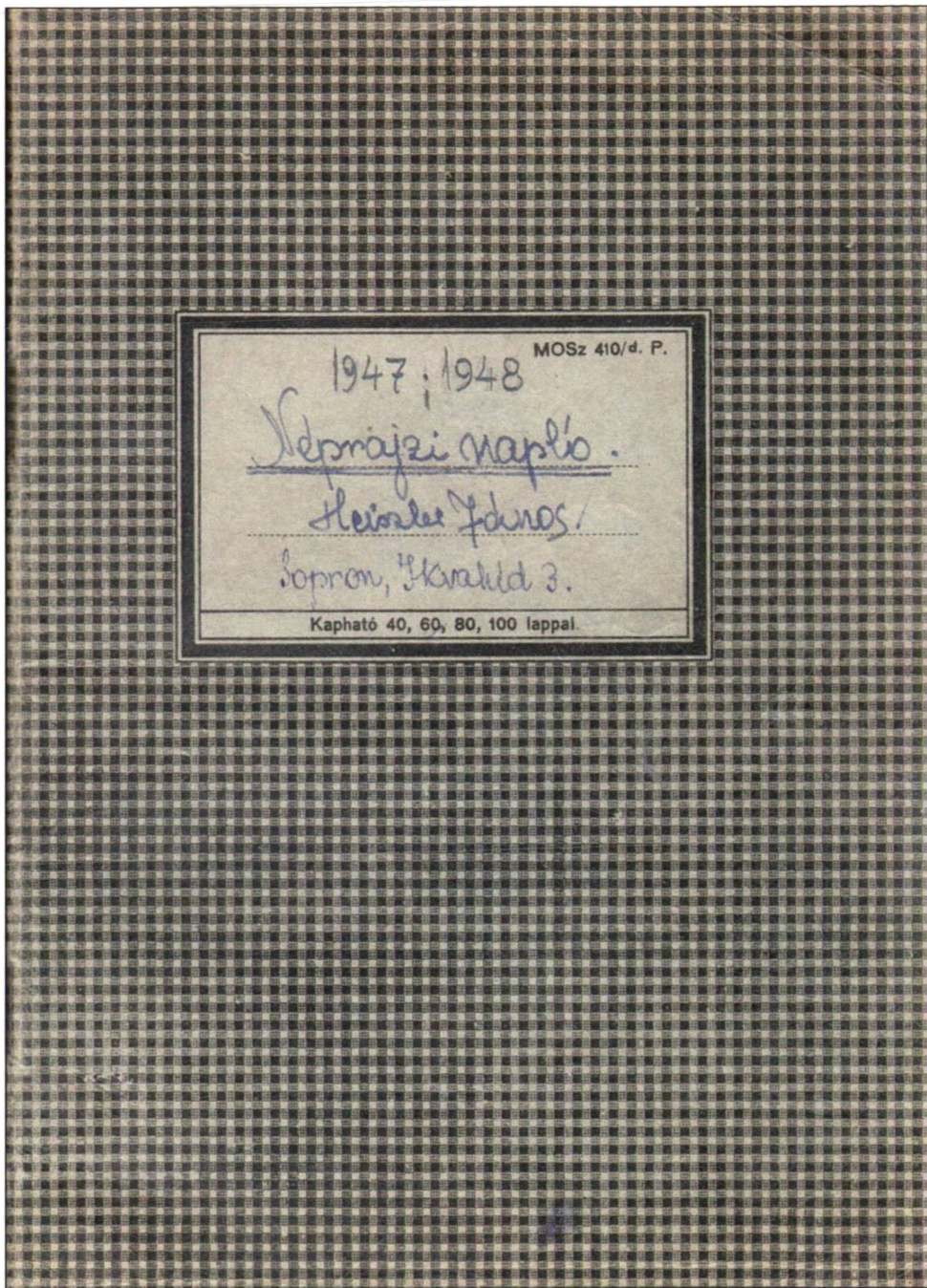
Felkereste a Répce-mellék és a Fertő-vidék községeit: Vitnyéd, Kópháza, Sopronbánfalva, Ebergőc, Fertőendréd, Fertőhomok, Agyagosszergény, Kéty falukat. Közülük mind az anyag mennyisége, mind pedig feldolgozottságának köszönhetően kiemelkedik Fertőendréd és Vitnyéd települése. A Fertőendréről

származó vallási ponyvafüzeteknek később, a Mária-tiszteletről írott doktori értekezése kapcsán nagy hasznát vette.

A Függelékben ezekből a győri Xantus János Múzeumban őrzött kéziratokból, Hetény János 1943-1951 közötti terepkutatásából adunk válogatást.

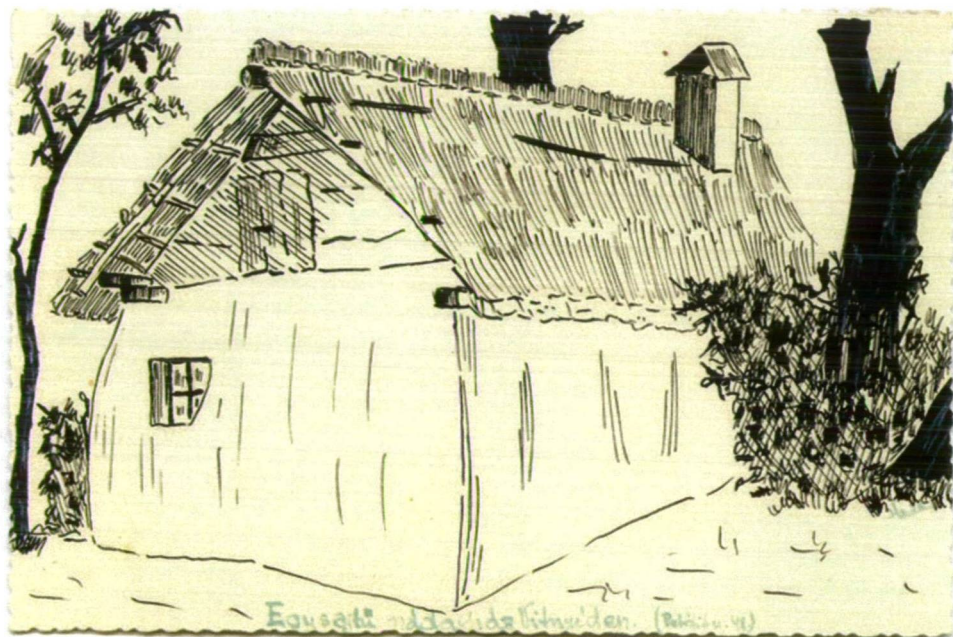
Barna Gábor

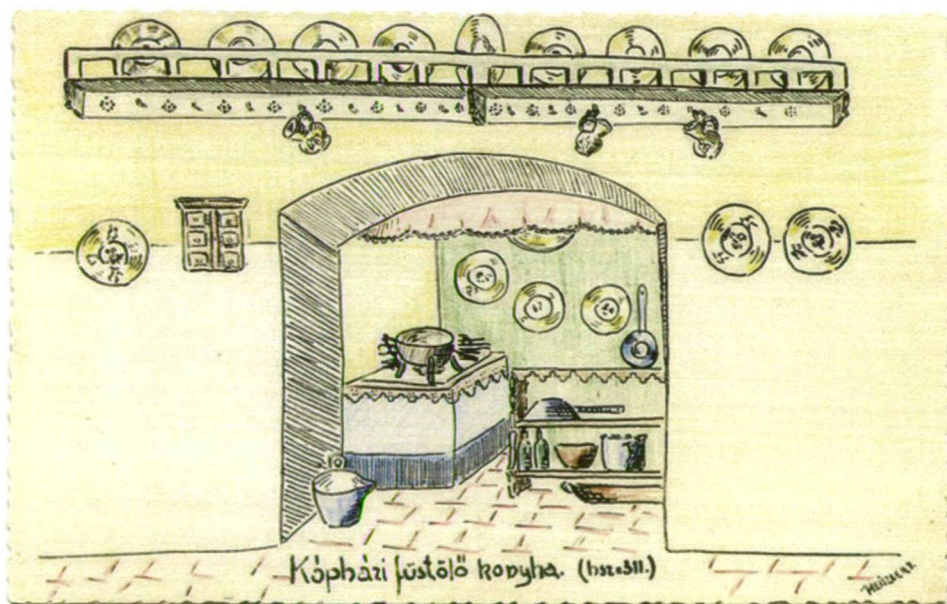

1. kép Néprajzi naplója 1947-1948-ból

2. kép Egyesített nádas ház, rajzos képeslapja, Vitnyéd, 1943

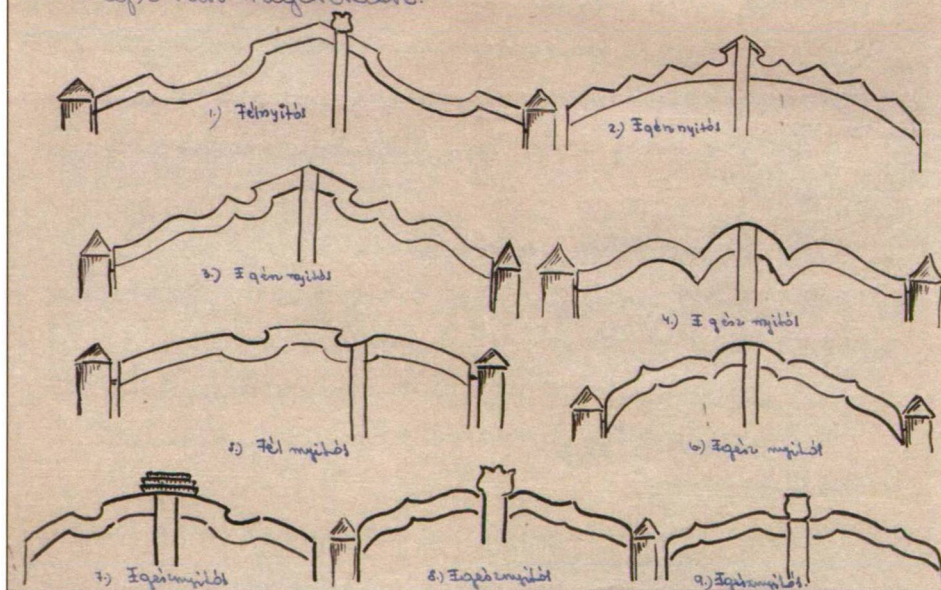

3. kép Kópházi füstölő konyha rajza, 1944

Országgyűlési Szij- és Székelykő pályázat:

Magyar (cifra) kapuk Vitnyédn.

Zaklatára áll meg velem a vonat Vitnyéd közelé-
állomásán. Kiszállok, majd az egészen közel lévő falu felé
indulok. A szép cifra kapukbanulmányozására jöttem Sop-
ron háromra, erre 2000 éves, szimmetrikus körtefákba, immár má-
sodik ízben. Jelenleg megértem házigazdaimhoz, s mivel gy-
pen véleményem hangosnak, hát én is csatlakozom a telep-
sombra menőkhöz. A társaság után kezdődik a komoly munka.
Kattog a fényképezőgép, kapuk a ceruza s jegyzetfüzetemben
máris sok érdekes kép és leírás, gyelemben pedig szép kapuk
képe van megörökítve.

4. kép 1943-as pályázatának kezdő oldal: Magyar (cifra) kapuk Vitnyédn

e. *Tompá András* a debreceni Alb. György-é Gimnázium VII. o. tanulója „Hogyan építkeztek rég és hogyan építkeznek ma Gebe” c. *Török Olga* a debreceni Tiszai Kereskedelmi Lakóiskolájának IV. o. tanulója „Nagyrábé könyvtárteremtése” és „Tudósok Nagyrábéról” c. és *III. Zoltán György* a győri Kir. Kád. Tanítóképző III. é. növendéke „Győrszabadhely népi szokásai, hagyományai, hiedelmek” c. pályamunkájával.

Könyvtárat nyert 19 pályázó, díszletben részesült 94 pályázó, elismerést kapott 91 pályázó. E pályamunkák szerzői elismerő oklevelet, illetve emléklapot kapnak. Díjazottak összesen 239 pályamunka.

A népi építkezéssel és pártvezetéllel foglalkozó pályamunkák díjazásához és jutalmazásához hozzájárult a Magyar Ház Barátai munkaközösség és az *Enkló Ifjúság* c. folyóirat.

A cserkészek számára kiírt pályázaton

I. lett és 50 P jutalomban részesült *Nádasy László* a budapesti 173. sz. Kemény Zsigmond cserkészcsapat regimesterének és *Hordy Gyula* az újszántói IV. sz. János vitéz cser. regimesterének „Cserkészirányi gyűjtés” c. pályamunkájával.

Díszletet nyert *Heiszler János* a soproni 64. sz. Szent Ádám cserkészcsapat tagja „A fűtő kapuk Vitnyédén” c. pályamunkájával.

Elismerést nyert *Rencsényi Antal* a győri 401. sz. Karácsony Imre cser. tagja „Fűtőknek magyar népi ötleket” c. és *Nagy Árpád* érnévesítő u. o. „Népi cserkészpróba anyag gyűjtése” c. pályamunkájával.

Budapest, 1944. április 15-én.

Dr. MÁDY ZOLTÁN s. l.
osztályvezető.

A közeljövőben megjelenik az *Országos Ifjúsági Tájékoztató Pályázat* c. kiadvány.

Tartalmarza:

- az 1943. évi pályázatok eredményeit,
- a nyertes pályamunkák bírálatát,
- az elismerést nyert pályamunkák jegyzékét,
- az 1944. évi pályázatok feltételeit,
- a kiírt pályázatok kidolgozásának részletes útmutatóját,
- személyeket nyertes pályamunkákból, stb. stb.

A kiadványt f. évi május 31-ig 2.50 pengős kedvezményesen áron lehet megrendelni.

A vételára a rendeltési egyetben A Magyar Tájékoztató Népi Könyvtára Budapesti 52.006 számú csekkzámlára kell beküldeni.

Könyvtáray, Budapest.

A versenyben indulni akaró munkaközösségeknek eddig végzett — ha a tavalyi pályázatra már kiküldték beadványukat, azazá végzett — táj- és népkutató beadványokról igazgatói igazolással ellátott, részletes beadványt kell küldeniük. A beadványt a munkaközösség vezetője, vagy valamelyik tagja állíthatja össze.

A beküldött pályamunkák az Alantudományi Intézet Táj- és népkutató Osztálya tulajdonába kerülnek.

Beküldési határidő: 1944. december 1.

Pályadíjak:

I. Az egyes pályamunkáknál:

I. díj	— — — —	200.— P
II. „	— — — —	100.— „
III. „	— — — —	50.— „

II. A munkaközösségek versenyében:

I. díj	— — — —	200.— P
II. „	— — — —	100.— „
III. „	— — — —	50.— „

Ha megfelelő értékű pályamunkák érkeznek be, az egyes díjakat több pályázó is megkaphatja.

A kiadványt verseny pályadíjának felét táj- és népkutatói szakkönyvek beszerzésére kell fordítani. A díjazott és díszletet nyert pályamunkák szerzői elismerő oklevelet kapnak.

Kivétel, hogy a munkaközösségek vezetői eddig még fel nem kutatott területek és tárgyak vizsgálatára ösztönözik a pályázókat. A munka megkezdése előtt hírvák fel a pályázók figyelmét a választott kérdés eddigi szakirodalmára, vagy egy-egy módszer tekintetében minálunk vebőli tanulmányra.

Osztályunk szívesen veszi, ha munkaközösségek vezetői a beküldött pályamunkákhoz csekket birtokot mellékelnek.

Az egyes iskolákban tanulói érdeklődésüknek megfelelő tárgyú pályamunkák kidolgozására vállalkozhatnak. Ilyen azszól témák lehetnek pl.: *Mezőgazdasági középiskolák tanulói*: Lakóhelyünk régi és újabb gazdasági életének jellemzői, története. (A középiskolák és az általános iskolák tanterveivel.) *Ipari középiskolák tanulói*: Lakóhelyem népi mesterségei. (Pl. hárszítás, tanmunkák, bormunkák, kendermunka stb.) *Kereskedelmi középiskolák tanulói*: A népi kereskedelem jellegzetes alakjai (fűtők, kúpecek, „csuizár”-ok, tojásközlő, stb. szedők, árvasok.) *Lakóközépiskolák tanulói*: A népi szűke-fűtése. A falusi házhasználati módok az osztályos folyamán, stb.

Budapest, 1944. április 15-én.

Dr. MÁDY ZOLTÁN s. l.
osztályvezető.

5. kép Eredményhirdetés a Táj- és Népkutató füzetében

SOPRONI HIRLAP (1944.V.4.)

Az egész országban összesen hárman nyertek a Teleki Pál tudományos intézet középiskolai pályázatán

Heiszler János a három között

A gr. Teleky Pál tudományos intézet táj- és népkutató csoportja az egész ország területén a középiskolások részére pályázatot hirdetett.

A pályázat eredményét most hirdették ki. A pályázók közül összesen hárman részesültek dí-

cséretben. A három közül egy soproni: Heiszler János IV. bencés gimnazista tanuló, Heiszler Béla dr. városi tanácsos, a Levente Egyesület elnökének fia, aki a „Cifra kapuk Vitnyédén” című munkájával kapta a szép elismerést.

6. kép A Soproni Hírlap 1944. május 4-i száma tudósít a sikerről

8. kép Patázás, fiújáték, Vitnyéd

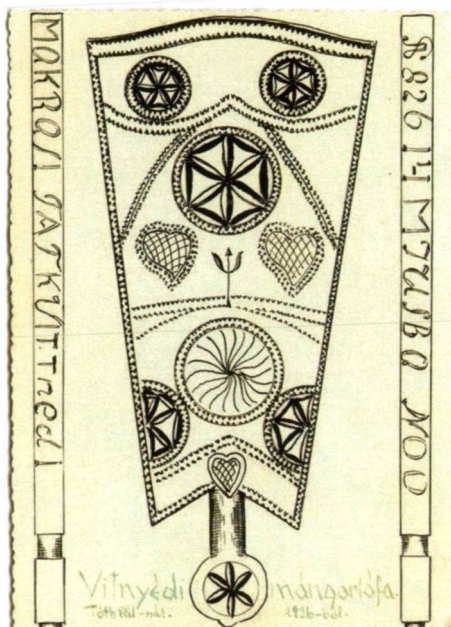
9. kép Patázás, fiújáték, Vitnyéd

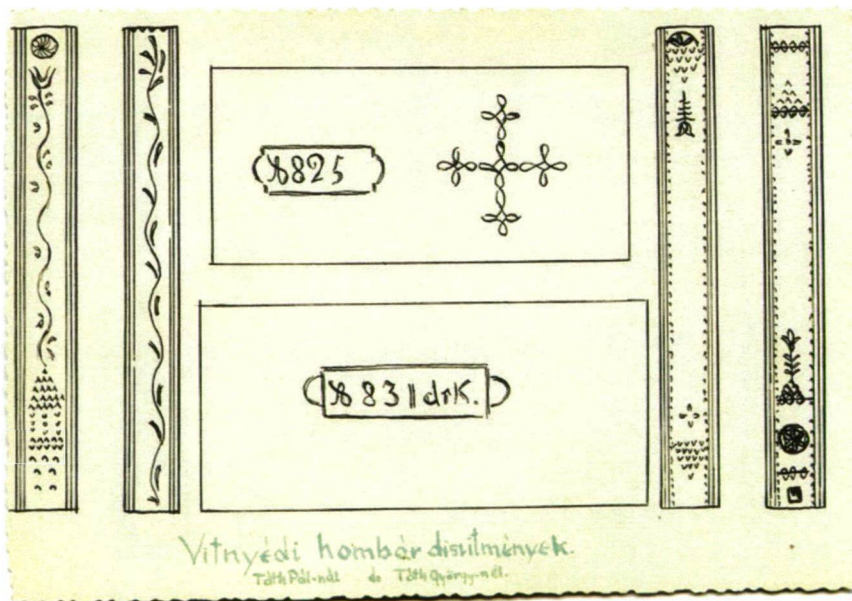
10. kép Csörgető (kerekplő), Vitnyéd

11. kép Vasárnap délután a ház előtti kispadon beszélgető asszonyok

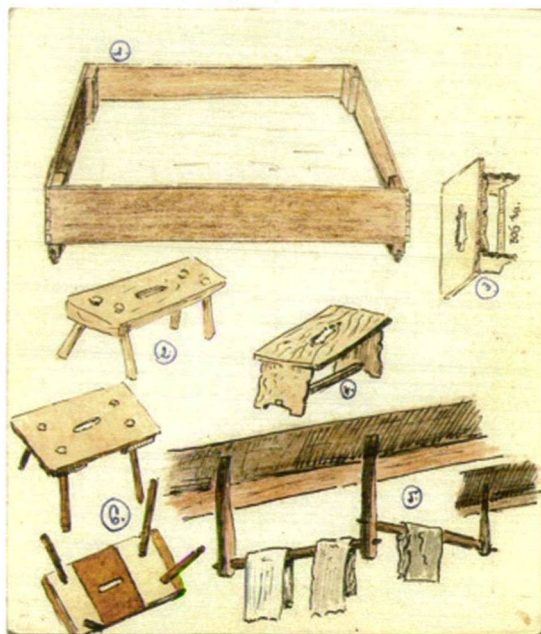
12. kép Mángorló, Vitnyéd

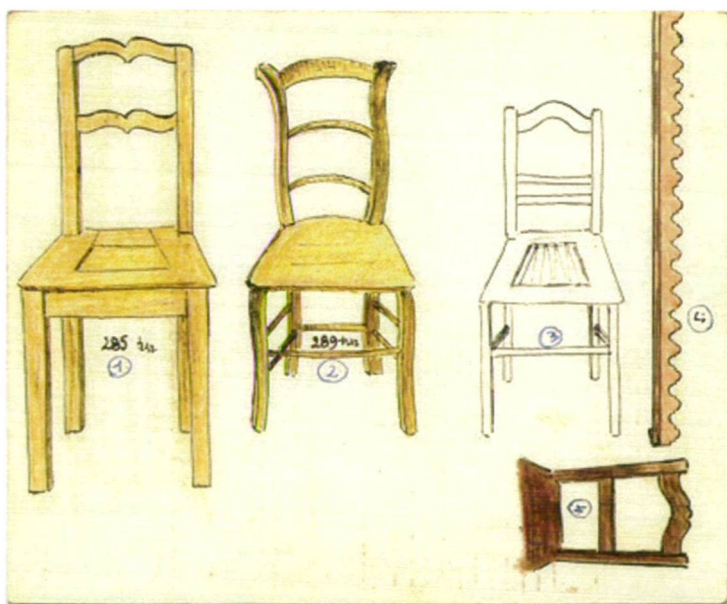
13. kép Hombár díszítmények, Vitnyéd

Ar. Néprajzi Tm.

helt. 6 XB 246375

14. kép Sámli és ruhaakasztó, Vitnyéd

15. kép Régi szék rajza, Vitnyéd

A római katolikus lekipásztornak, az egykor magyar-francia-néprajz szakos egyetemistának, a hazai vallási néprajzi kutatások kiváló, de alig ismert képviselőjének, Hetény Jánosnak (1930-2013) életrajzát tarthatjuk kezünkben. Nem szokványos önéletrajzi visszaemlékezés. Sok apró részletet ismerhetünk meg ugyan az 1940-es évek soproni életéből, egy 1950-es években induló papi pályáról, de leginkább a 20. századi vallási néprajz sok-sok epizódja, néhány meghatározó alakja, mindenek előtt Bálint Sándor és Fél Edit portréja válik Hetény János sajátos nézőpontjából ismertté az olvasó előtt.

A könyv ugyanakkor egy 20. századi római katolikus pap hivatástudatának, értékrendjének, hűségének, szülőföld szeretetének tanulságos megfigalmazása. Hatására talán néprajzi és teológiai írásait is sokan előkeresik.

Barna Gábor

9 789635 088539